

UNIVERZITET "MB"
POSLOVNI I PRAVNI FAKULTET

ULOGA I FUNKCIJE IZVRŠNE VLASTI DRŽAVE U
SPOLJNOJ POLITICI

DOKTORSKA DISERTACIJA

Mentor:

Prof.dr Zoran Jerotijević

Kandidat:

Bekir Dudić

Beograd, 2023

SADRŽAJ

Sažetak	1
1. Uvod.....	2
2. Teorijsko-metodološki okvir istraživanja	3
2.1. Predmet i cilj istraživanja.....	3
2.2. Hipoteze istraživanja.....	4
2.3. Metode istraživanja.....	5
2.4. Značaj istraživanja	7
2.5. Očekivani rezultati i naučni doprinos	7
2.6. Sistematika istraživanja i struktura rada	7
3. Klasifikacija država	9
3.1. Oblik vladavine.....	9
3.1.1. Monarhija.....	11
3.1.1.1. Prva klasifikacija monarhija	12
3.1.1.1.1. Apsolutna monarhija (absolute monarchy)	12
3.1.1.1.2. Ograničena monarhija (limited monarchy)	13
3.1.1.1.3. Ustavna monarhija (constitutional monarchy)	13
3.1.1.1.4. Dualistička (ustavna) monarhija (democratic parliamentary monarchy)	14
3.1.1.1.5. Parlamentarna (ustavna) monarhija.....	14
3.1.1.1.6. Klasna - predstavnička monarhija.....	14
3.1.1.2. Druga klasifikacija monarhija.....	15
3.1.1.3. Treća klasifikacija monarhija.....	15
3.1.1.4. Četvrta klasifikacija monarhija	15
3.1.2. Republika.....	16
3.2. Oblik društveno-političkog poretka (režima, uređenja)	17
3.2.1. Autokratija	17
3.2.1.1. Prva klasifikacija autokratije.....	17
3.2.1.1.1. Stvarna autokratija.....	17
3.2.1.1.2. Formalna autokratija	18
3.2.1.2. Druga klasifikacija autokratije.....	18
3.2.1.2.1. Tiranija i despotija.....	18
3.2.1.2.2. Totalitarizam	19
3.2.1.2.3. Autoritarni režim.....	21
3.2.1.2.4. Sultanizam.....	22
3.2.1.2.5. Harizmatski oblik vlasti	25
3.2.2. Oligarhija	25
3.2.3. Demokratija	26
3.2.3.1. Direktna (neposredna) demokratija.....	28
3.2.3.2. Indirektna (posredna, predstavnička, parlamentarna) demokratija.....	32
3.3. Oblik državnog uređenja.....	33
3.3.1. Prosta/jednostavna (unitarna) država.....	34

3.3.2.	Složena (federalna) država	35
3.3.2.1.	Personalna unija	36
3.3.2.2.	Dinastička unija	40
3.3.2.3.	Realna (stvarna) unija	41
3.3.2.4.	Politička Unija	43
3.3.2.4.1.	Konfederacija (savez država)	44
3.3.2.4.2.	Federacija	49
3.4.	Oblik (način organizacije) državne vlasti	53
3.4.1.	Jedinstvo vlasti	54
3.4.1.1.	Nedemokratsko jedinstvo vlasti	55
3.4.1.2.	Skupštinski (konventski) sistem	55
3.4.2.	Podela vlasti.....	56
3.4.2.1.	Parlamentarni sistem.....	75
3.4.2.2.	Predsednički sistem.....	81
3.4.2.3.	Mešoviti (polupredsednički) sistem.....	89
3.4.2.4.	Savremene dileme u vezi sa ustavnim okvirom za podelu vlasti.....	93
3.5.	Oblik države.....	94
3.5.1.	Monokratski oblik države.....	95
3.5.1.1.	Teokratska monokratija	95
3.5.1.2.	Ekstremistička (fašistička) monokratija.....	95
3.5.1.3.	Militaristička monokratija.....	96
3.5.1.4.	Monokratija totalitarnog socijalizma	96
3.5.2.	Polikratski oblik države.....	96
3.5.2.1.	Tradicionalna polikratija.....	96
3.5.2.2.	Postsocijalistička polikratija	96
4.	Funkcije države.....	97
4.1.	Unutrašnje funkcije države	98
4.2.	Spoljašnje funkcije države	99
5.	Šef države (Head of State)	100
5.1.	Pojam šefa države	100
5.2.	Funkcije šefa države	100
6.	Predsednik vlade (Head of the Government).....	101
6.1.	Pojam predsednika vlade	101
6.2.	Funkcije predsednika vlade.....	101
7.	Uloga izvršne vlasti u spoljnoj politici	102
7.1.	Pojam i značaj spoljne politike	104
7.1.1.	Pojam spoljne politike.....	104
7.1.1.1.	Nastanak spoljne politike	105
7.1.1.2.	Komponente spoljne politike	106
7.1.1.3.	Ciljevi spoljne politike (objectives).....	106
7.1.1.4.	Faktori koji utiču na spoljnu politiku	107

7.1.1.5.	Definisanje (formulating) i implementacija (implementing) spoljne politike.....	110
7.1.2.	Značaj izvršne vlasti u spoljnoj politici	110
7.1.2.1.	Izvršna vlast i spoljna politika	110
7.1.2.2.	Definisanje ciljeva spoljne politike.....	111
7.1.2.3.	Diplomatija i međunarodni odnosi.....	111
7.1.2.4.	Upravljanje kriznim situacijama (crisis management).....	112
7.1.2.5.	Predstavljanje države u međunarodnim odnosima.....	112
7.1.3.	Funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici	119
7.2.	Izvršna vlast i diplomatija.....	121
7.2.1.	Diplomatski odnosi i međunarodni sporazumi	122
7.2.1.1.	Uloga izvršne vlasti u diplomatskim odnosima (diplomatic relations).....	122
7.2.1.2.	Uloga izvršne vlasti u međunarodnim sporazumima (international agreements).....	122
7.2.1.3.	Izazovi i problemi sa kojima se sreće izvršna vlast	123
7.2.2.	Bilateralni i multilateralni odnosi	124
7.2.2.1.	Uloga izvršne vlasti u bilateralnim odnosima	125
7.2.2.1.1.	Pojam bilateralne diplomatije	125
7.2.2.1.2.	Prednosti bilateralne diplomatije.....	126
7.2.2.1.3.	Nedostaci bilateralne diplomatije.....	126
7.2.2.1.4.	Strategija izvršne vlasti u bilateralnoj diplomatiji.....	127
7.2.2.2.	Uloga izvršne vlasti u multilateralnim odnosima.....	128
7.2.2.2.1.	Pojam multilateralne diplomatije	128
7.2.2.2.2.	Prednosti multilateralne diplomatije	128
7.2.2.2.3.	Nedostaci multilateralne diplomatije	129
7.2.2.2.4.	Strategija izvršne vlasti u multilateralnoj diplomatiji	130
7.2.3.	Diplomatija samita i državne posete	131
7.2.3.1.	Diplomatija samita	131
7.2.3.1.1.	Pojam i značaj diplomatije samita.....	131
7.2.3.1.2.	Nedostaci diplomatije samita.....	133
7.2.3.1.3.	Prednosti diplomatije samita.....	133
7.2.3.1.4.	Strategija izvršne vlasti tokom diplomatskih samita.....	134
7.2.3.2.	Državne posete (state visits)	134
7.2.3.2.1.	Pojam državne posete.....	135
7.2.3.2.2.	Svrha državne posete u bilateralnim odnosima.....	135
7.2.3.2.3.	Komponente (elementi) državne posete.....	136
7.2.3.2.4.	Prednosti državnih poseta	137

7.2.3.2.5.	Izazovi i nedostaci državne posete.....	137
7.2.3.2.6.	Strategija izvršne vlasti u državnim posetama.....	138
7.3.	Obrana (defense) i nacionalna bezbednost (national security).....	139
7.3.1.	Vojni savezi (military alliances) i sporazumi (treaties).....	139
7.3.1.1.	Pojam vojnog saveza i sporazuma.....	139
7.3.1.2.	Uloga vojnih saveza i sporazuma.....	140
7.3.1.3.	Vrste vojnih saveza i sporazuma.....	140
7.3.1.4.	Prednosti vojnih saveza (alijansi) i sporazuma.....	141
7.3.1.5.	Izazovi i nedostaci vojnih saveza i sporazuma.....	141
7.3.1.6.	Strategija izvršne vlasti u vojnim savezima i sporazumima.....	142
7.3.2.	Kontrola naoružavanja (arms control) i razoružanje (disarmament).....	143
7.3.2.1.	Pojam kontrole naoružanja i razoružanja (Arms Control and Disarmament).....	143
7.3.2.2.	Prednosti kontrole naoružanja i razoružanja.....	143
7.3.2.3.	Problemi i nedostaci kontrole naoružanja i razoružanja.....	143
7.3.2.4.	Strategija izvršne vlasti u kontroli naoružanja i razoružanju.....	144
7.3.2.5.	Primeri kontrole naoružanja i razoružanja.....	144
7.3.2.6.	Očekivane promene u kontroli naoružanja i razoružanju u budućnosti.....	145
7.3.3.	Prikupljanje obaveštajnih podataka i borba protiv terorizma.....	145
7.3.3.1.	Prikupljanje obaveštajnih podataka (intelligence gathering).....	146
7.3.3.1.1.	Značaj prikupljanja obaveštajnih podataka.....	146
7.3.3.1.2.	Izazovi i nedostaci u prikupljanju obaveštajnih podataka.....	146
7.3.3.2.	Borba protiv terorizma (counterterrorism).....	147
7.3.3.2.1.1.	Značaj borbe protiv terorizma.....	147
7.3.3.2.1.2.	Izazovi i nedostaci borbe protiv terorizma.....	148
7.3.3.2.1.3.	Strategija izvršne vlasti u borbi protiv terorizma.....	148
7.4.	Obikovanje međunarodnih odnosa (shaping international relations).....	149
7.4.1.	Meka moć (soft power) i „javna diplomatija“ (public diplomacy).....	149
7.4.1.1.	Meka moć u spoljnoj politici.....	150
7.4.1.2.	„Javna diplomatija (public diplomacy) u spoljnoj politici.....	151
7.4.1.3.	Prednosti „meke moći“ i javne diplomatije.....	152
7.4.1.4.	Izazovi i nedostaci u korišćenju „meke moći“ i javne diplomatije.....	153
7.4.1.5.	Uticaj „meke moći“ i javne diplomatije.....	153
7.4.2.	Programi kulturne i obrazovne razmene.....	154
7.4.3.	Ljudska prava (human rights) i unapređenje demokratije (democracy promotion).....	157
7.5.	Ekonomski aspekti (economic considerations) i trgovinska politika (trade policy).....	160

7.5.1.	Trgovinski sporazumi i tarife.....	161
7.5.1.1.	Trgovinski sporazumi (trade agreements).....	161
7.5.1.2.	Tarife (Tariffs)	165
7.5.1.3.	Ekonomski aspekti trgovinskih sporazuma i tarifa	166
7.5.1.4.	Izvršna vlast i trgovinski sporazumi i tarife.....	167
7.5.1.5.	Nedostaci trgovinskih sporazuma i tarifa.....	167
7.5.2.	Ekonomske sankcije i embargo.....	168
7.5.2.1.	Ekonomske sankcije (economic sanctions).....	168
7.5.2.2.	Trgovinski embargo (trade embargo).....	169
7.5.2.3.	Ekonomski aspekti sankcija i embarga	170
7.5.3.	Strane direktne investicije i ekonomska diplomatija	171
7.5.3.1.	Strane direktne investicije (foreign direct investment)	171
7.5.3.2.	Ekonomska diplomatija (economic diplomacy).....	172
7.6.	Rešavanje globalnih problema (addressing global challenges):	174
7.6.1.	Klimatske promene i ekološka saradnja.....	174
7.6.2.	Javno zdravlje (health) i reakcija na pandemiju (pandemic response).....	177
7.6.3.	Ujedinjene nacije i međunarodne organizacije (International Organizations).....	179
7.6.3.1.	Ujedinjene nacije.....	179
7.6.3.2.	Ostale međunarodne organizacije (International Organizations).....	180
7.7.	Funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici pojedinih zemalja.....	181
7.7.1.	SAD.....	182
7.7.2.	Evropska Unija.....	184
7.7.3.	Kina.....	186
7.8.	Izazovi i ograničenja za izvršnu vlast u oblasti spoljne politike	189
7.8.1.	Mehanizam uzajamne kontrole – „kočnice i ravnoteže“ (checks and balances).....	190
7.8.2.	Javno mnjenje (public opinion) i unutrašnja politika (domestic politics).....	191
7.8.3.	Ograničenja domaćeg i međunarodnog prava.....	194
7.8.3.1.	Ograničenja (legal constraints) iz domaćeg prava	194
7.8.3.2.	Ograničenja iz međunarodnog prava (international law).....	195
7.9.	Etičke dileme u vezi sa spoljno-političkim odlukama	196
7.9.1.	Odgovornost za zaštitu (Responsibility to Protect - R2P)	207
7.9.2.	Humanitarne intervencije (humanitarian intervention).....	210
7.9.3.	Ravnoteža između državnih interesa i moralnih principa	216
7.9.3.1.	Nacionalni (državni) interes u spoljnoj politici.....	216
7.9.3.2.	Moralni principi u spoljnoj politici	217

7.9.3.3.	Etičke dileme u procesu donošenja odluka	217
7.9.3.4.	Međunarodna saradnja i diplomatija.....	217
8.	Zaključak.....	218
8.1.	Diskusija prve hipoteze.....	218
8.2.	Diskusija druge hipoteze.....	218
8.3.	Diskusija treće hipoteze	219
8.4.	Završne napomene	220
9.	Literatura.....	222
10.	Prilozi.....	242
10.1.	Prilog 1: Primeri savremenih monarhija	242
10.2.	Prilog 2: Primeri personalnih unija	244
10.3.	Prilog 3: Primeri dinastičkih unija	249
10.4.	Prilog 4: Primeri realnih unija.....	250

Sažetak

Spoljna politika je osnovni instrument za interakciju jedne države sa međunarodnom zajednicom. U srcu spoljne politike se nalazi izvršna grana vlasti, koja ima odlučujuću ulogu u definisanju i sprovođenju spoljno-političkih ciljeva zemlje. Izvršna vlast, koju obično predvodi šef države ili vlade je odgovorna za formulisanje spoljne politike i sprovođenje spoljno-političkih odluka, tj. ima važnu ulogu u zastupanju ekonomskog interesa zemlje u inostranstvu, održavanju bezbednosti zemlje, negovanju diplomatskih odnosa sa drugim državama i učestvovanju u međunarodnim aktivnostima za rešavanje globalnih problema.

Ključne reči: spoljna politika, izvršna vlast, međunarodni odnosi.

1. Uvod

Spoljna politika i međunarodni odnosi dobijaju na aktuelnosti u savremenom globalnom okruženju. Definisane ciljeve spoljne politike i sprovođenje spoljno-političkih odluka postaje sve značajnije za države koje žele da aktivno učestvuju u složenim međunarodnim odnosima. Spoljna politika je osnovni instrument za interakciju jedne države sa međunarodnom zajednicom. Izvršna vlast, koju obično predvodi šef države ili vlade je odgovorna za formulisanje spoljne politike i sprovođenje spoljno-političkih odluka u cilju unapređenje ekonomskih i političkih interesa svoje zemlje.

Predmet analize u ovom radu su funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici i njihov značaj u unapređenju ekonomskih interesa zemlje i razvoju međunarodne saradnje. Pre svega, prikazane su funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici, koje obuhvataju diplomatiju, nacionalnu bezbednost, međunarodne odnose, spoljnu trgovinu i učestvovanje u rešavanju globalnih problema. U ovim segmentima izvršna vlast ima veliku moć, ovlašćenja i odgovornost. Pored toga, prikazana je analiza različitih faza donošenja spoljno-političkih odluka, kao što su: iniciranje, pregovaranje, implementacija i evaluacija. Na osnovu prikaza različitih funkcija izvršne vlasti u domenu spoljne politike, ukazano je njenu odlučujuću ulogu u toj oblasti. Objasnjeni su: faktori koji utiču na organe izvršne vlasti prilikom donošenja spoljno-političkih odluka, saradnja izvršne vlasti sa ostalim učesnicima (državama i međunarodnim organizacijama) u procesu međunarodne saradnje, potreba za uravnotežavanjem nacionalnih interesa i međunarodnih obaveza, kao i etičke dileme vezane za odabrane ciljeve spoljne politike. Na osnovu studije slučaja odabranih zemalja (SAD, Evropska Unija, Kina) prikazana je odgovornosti izvršne vlasti u oblasti spoljne politike i njen uticaj u sferi međunarodne saradnje.

2. Teorijsko-metodološki okvir istraživanja

Na početku su prikazani: (2.1) predmet i cilj istraživanja, (2.2) hipoteze koje su ispitane u istraživanju, (2.3) metode istraživanja, (2.4) značaj istraživanja, (2.5) očekivani rezultati i (2.6) sistematika istraživanja i struktura rada.

2.1. Predmet i cilj istraživanja

Predmet istraživanja je država tj. tri grane državne vlasti (izvršna, zakonodavna i sudska), i njihova uloga u kontekstu definisanja i implementacije poslova spoljne politike države. S jedne strane, izvršna vlast ima odlučujuću ulogu u formulisanju i sprovođenju spoljne politike države. S druge strane, postoje mehanizmi kontrole spoljno-političkih odluka od strane zakonodavne i sudske vlasti.

Cilj istraživanja je da se prikažu funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici. Pre svega, na početku je prikazana detaljna klasifikacija država prema različitim kriterijumima, kao što su oblik vladavine, oblik društveno-političkog poretka (režima, uređenja), oblik državnog uređenja, oblik (načelo organizacije) državne vlasti. Analizom različitih načina za klasifikovanje, došlo se do toga da je za potrebe analize funkcija izvršne vlasti, najbitnija klasifikacija država prema obliku (načinu organizovanja) državne vlasti, koja razlikuje dva modaliteta: 1) jedinstvo vlasti i 2) podelu vlasti. U savremeno doba, dominantan modalitet je podela vlasti, pri čemu postoji tri načina (sistema) za tu podelu: 1) parlamentarni, 2) predsednički i 3) mešoviti (polu-predsednički) sistem. Svaki od ovih sistema ima svoje prednosti i nedostatke.

U vremenskom smislu, u analizi je prikazan period od antičke Grčke do savremenog doba, sa fokusom na sadašnje vreme. S jedne strane, istorijski pristup je korišćen radi dobijanja konteksta i boljeg razumevanja evolucije funkcija i karakteristika države. S druge strane, fokus je u sadašnjem vremenu jer je namera autora da prikaže aktuelnu situaciju u vezi sa funkcijama moderne države u oblasti spoljne politike i međunarodnih odnosa.

2.2. Hipoteze istraživanja

Hipoteze predstavljaju osnovne misaone pretpostavke o predmetu istraživanja i izvedene su iz teorijskog i operacionalnog određenja predmeta istraživanja. U skladu sa postavljenim predmetom i ciljevima istraživanja, polazi se od tri hipoteze, koje će se istraživanjem potvrditi ili odbaciti:

- H₁: Funkcije izvršne vlasti u oblasti spoljne politike se proširuje sa protokom vremena.
- H₂: Funkcije izvršne vlasti u oblasti spoljne politike su pod kontrolom zakonodavne i sudske vlasti.
- H₃: Izvršna vlast ima dovoljan institucionalni kapacitet za obavljanje svojih funkcija u oblasti spoljne politike.

U vezi sa prvom hipotezom, moguća su dva ishoda.

- S jedne strane, moguće je da su funkcije države manje više slične tj. nepromenjene, tj. da je u različitim epohama država obavljala iste funkcije (zadatke, poslove).
- S druge strane, moguće je da su funkcije države promenljiva kategorija, tj. da su u države u prethodnim istorijskim epohama imale drugačije funkcije od onih koje imaju danas, tako što su neke funkcije vremenom pridodate ili su se vremenom izgubile.
- Ako analiza pokaže da je prva opcija validna, hipoteza H₁ će biti odbačena, i suprotno – ako je druga opcija validna, hipoteza H₁ će biti potvrđena.

U vezi sa drugom hipotezom, moguća su dva ishoda.

- S jedne strane, moguće je da je izvršna vlast samostalna u formulisanju spoljne politike i sprovođenju spoljno-političkih odluka, tj. da ostale dve grane vlasti (zakonodavna i sudska vlast) nemaju moć da kontrolišu, tj. da se suprotstave volji izvršne vlasti u smislu da ne mogu da njene odluke preispituju, uslovljavaju ili vraćaju na doradu.
- S druge strane, moguće je da izvršna vlast nije samostalna u formulisanju spoljne politike i sprovođenju spoljno-političkih odluka, tj. da ostale dve grane vlasti (zakonodavna i

sudska vlast) imaju moć da kontrolišu, tj. da se suprotstave volji izvršne vlasti u smislu da mogu da njene odluke preispituju, uslovljavaju ili vraćaju na doradu.

- Ako analiza pokaže da je prva opcija validna, hipoteza H_2 će biti odbačena, i suprotno – ako je druga opcija validna, hipoteza H_2 će biti potvrđena.

U vezi sa trećom hipotezom, moguća su dva ishoda:

- S jedne strane, moguće je da je izvršna vlast nema dovoljan institucionalni kapacitet za obavljanje svojih funkcija u oblasti spoljne politike, tj. da u državi ne postoji dovoljan broj resornih institucija koje su zadužene za obavljanje konkretnih poslova iz domena spoljne politike, što bi značilo da vlada nema na raspolaganju sva neophodna stručna tela koja mogu da analiziraju probleme i vladi predlažu različite opcije za njihovo rešavanje.
- S druge strane, moguće je da izvršna vlast ima dovoljan institucionalni kapacitet za obavljanje svojih funkcija u oblasti spoljne politike, tj. da u državi postoji dovoljan broj resornih institucija koje su zadužene za obavljanje konkretnih poslova iz domena spoljne politike, što bi značilo da vlada ima na raspolaganju sva neophodna stručna tela koja mogu da analiziraju probleme i vladi predlažu različite opcije za njihovo rešavanje.
- Ako analiza pokaže da je prva opcija validna, hipoteza H_3 će biti odbačena, i suprotno – ako je druga opcija validna, hipoteza H_3 će biti potvrđena.

2.3. Metode istraživanja

U ovom radu su korišćene različite naučne metode, koje se mogu klasifikovati na osnovne i pomoćne. Osnovne naučne metode koje su korišćene u ovom radu su: 1) dedukcija, 2) konkretizacija, 3) analiza, 4) specijalizacija i 5) apstrakcija.

1. Dedukcija predstavlja misaoni put koji se kreće od opšteg ka posebnom, u smislu da se iz opštih načela izvode pojedinačni stavovi tj. zaključci primenljivi na posebne slučajeve. Cilj dedukcije je otkrivanje novih zakonitosti.
2. Konkretizacija predstavlja misaoni postupak u kome se opšti tj. apstraktni pojmovi prevode u konkretne pojmove, na osnovu proučavanja povezanosti između opšteg, posebnog i pojedinačnog.

3. Analiza je postupak razlaganja kompleksnih pojava na manje sastavne delove koje je moguće nezavisno proučavati, pri čemu treba posmatrati i međusobnu povezanost tih delova.
4. Specijalizacija je misaoni postupak na osnovu koga je moguće analizom opšteg pojma doći do novog pojma koji je uži po svom obuhvatu.
5. Apstrakcija je misaoni postupak koji se bazira na razlikovanju nebitnih od bitnih elemenata predmeta proučavanja, sa ciljem da se dobije pojednostavljena slika – na osnovu koje je moguće lakše doneti zaključak o predmetu posmatranja. Prednost je u tome što se analizom jednostavnijeg problema može doći do zaključaka do kojih se inače ne bi došlo da nije izvršeno namerno pojednostavljanje predmeta posmatranja.

Pomoćna naučna metoda koja je korišćena u ovom radu je dijalektička metoda koja u osnovi nosi pretpostavku o promenljivosti svake pojave koja je predmet proučavanja, što znači da se sve pojave moraju posmatrati kao proces a ne kao čin, te da se moraju proučavati u kontekstu njihove međuzavisnosti sa drugim povezanim pojavama. Ovaj pristup ima za cilj da pronikne u suprotnosti i protivrečnosti posmatranih pojava.

Za prikupljanje podataka su korišćene dve metode: 1) metoda studije slučaja i 2) metoda analize dokumenata.

1. Metoda studije slučaja se bazira na sveobuhvatnom pristupu u proučavanju nekog procesa ili pojave, gde se detaljno analiziraju svi relevantni faktori koji imaju uticaj na predmet proučavanja, pa se onda nakon sagledavanja celine donosi zaključak o karakteristikama ne samo te posmatrane pojave ili slučaja, nego opšti zaključak koji bi trebao da važi za sve slične pojave i slučajeve.
2. Metoda analize dokumenata se bazira na uvažavanju i sveobuhvatnoj analizi svih dostupnih dokumenata koji mogu pomoći u razumevanju posmatrane pojave ili slučaja. Pored toga, analizom su obuhvaćeni i rezultati prethodnih istraživanja vezanih za pojam ili pojavu koja se istražuje.

2.4. Značaj istraživanja

Uloga izvršne vlasti u spoljnoj politici zemlje je pitanje koje je danas društveno aktuelno i naučno opravdano za istraživanje, jer predstavlja oblast ustavno pravne teorije u kojoj se teorija i praksa ubrzano razvijaju u poslednjim decenijama.

- S jedne strane, **naučni značaj istraživanja** u doktorskoj disertaciji je u tome što se pregledom i analizom najnovijih shvatanja ustavno pravnih stručnjaka objavljenim u novijim relevantnim radovima, i kritičkim pristupom autora, dolazi do zaključaka koji upotpunjuju i razvijaju ustavno pravnu teoriju, pre svega u delu koji se odnosi na podelu vlasti i praktična rešenja u vezi sa podelom vlasti u modernim državama XXI veka, kao i u delu koji se odnosi na funkcije izvršne vlasti u formulisanju spoljne politike i sprovođenju spoljno-političkih odluka. Ko i kako odlučuje o pravcu i prioritetima spoljne politike zemlje je pitanje od opšteg naučnog i društvenog značaja
- S druge strane, **društveni značaj istraživanja** u doktorskoj disertaciji proizilazi iz značaja uloge spoljne politike u zaštiti nacionalnih interesa svake zemlje, kao i iz mogućnosti da se zaključci istraživanja primene u praksi prilikom analize postojećeg i predlaganja novog okvira za ustavno definisanje uloge izvršne vlasti u formulisanju i sprovođenju spoljne politike zemlje, u kontekstu: ubrzane globalizacije, izmenjenih odnosa snaga u svetu i pojave novih tendencija koje se odnose na jačanje relativnog značaja uloge ljudskih prava, javnog zdravlja i podrške demokratizaciji društva u savremenim međunarodnim odnosima.

2.5. Očekivani rezultati i naučni doprinos

Rezultati istraživanja imaju naučni doprinos. Naučna opravdanost istraživanja se sastoji u tome što se dopunjuje ustavno pravna teorija, u delu koji se odnosi na funkcije savremene države u spoljnoj politici, pre svega one funkcije koje obavlja izvršna vlast.

2.6. Sistematika istraživanja i struktura rada

Rad se sastoji iz više delova.

1. Prvi deo (uvod) sadrži uvodne napomene.

2. Drugi deo (teorijsko-metodološki okvir istraživanja) prikazuje predmet i cilj istraživanja, postavljene hipoteze, naučne metode koji su korišćeni u istraživanju, značaj istraživanja, očekivane rezultate istraživanja i naučni doprinos istraživanja.
3. Treći deo (klasifikacija država) prikazuje klasifikaciju država prema većem broju kriterijuma. Prema obliku vladavine države mogu biti monarhije i republike. Prema obliku političkog poretka tj. političkog sistema države mogu biti demokratske i autokratske. Prema obliku državnog uređenja države mogu biti unitarne i složene. Prema obliku državne vlasti države mogu da usvoje princip jedinstva vlasti ili princip podele vlasti. Prema obliku države mogu imati monokratske i polikratske.
4. Četvrti deo (Funkcije države) objašnjava razliku između unutrašnjih i spoljnih funkcija države.
5. Peti deo (šef države) objašnjava pojam i funkcije šefa države.
6. Šesti deo (predsednik vlade) objašnjava pojam i funkcije predsednika vlade.
7. Sedmi deo (uloga izvršne vlasti u spoljnoj politici) objašnjava ulogu izvršne vlasti (koju predvode premijer ili predsednik) u spoljnoj politici države. U poglavlju 1 su definisani pojam i značaj spoljne politike. U poglavlju 2 je prikazana funkcija izvršne vlasti u diplomatiji, i to: (2.1) u diplomatskim odnosima i međunarodnim sporazumima, (2.2) u bilateralnim i multilateralnim odnosima, (2.3) u diplomatiji samita i državnim posetama. U poglavlju 3 je prikazana funkcija izvršne vlasti u odbrani i nacionalnoj bezbednosti, i to: (3.1) u vojnim savezima i sporazumima, (3.2) u kontroli naoružavanja i razoružanju, (3.3) u prikupljanju obaveštajnih podataka i borbi protiv terorizma. U poglavlju 4 je prikazana funkcija izvršne vlasti u oblikovanju međunarodnih odnosa, i to (4.1) u mekoj moći i javnoj diplomatiji, (4.2) u programima kulturne razmene i obrazovanja i (4.3) u ljudskim pravima i unapređenju demokratije. U poglavlju 5 je prikazana funkcija izvršne vlasti u ekonomiji i trgovinskoj politici, i to: (5.1) u trgovinskim sporazumima i tarifama, (5.2) u ekonomskim sankcijama i embargu, (5.3) u privlačenju stranih direktnih investicija i ekonomskoj diplomatiji. U poglavlju 6 je prikazana uloga izvršne vlasti u rešavanju globalnih problema i to: (6.1) u klimatskim promenama i ekološkoj saradnji, (6.2) u očuvanju javnog zdravlja i reakcijama na pandemiju i (6.3) u funkcionisanju Ujedinjenih Nacija i međunarodnih organizacija. U poglavlju 7 su prikazane funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici pojedinih zemalja i to (7.1) SAD, (7.2) Evropskoj Uniji i

(7.3) NR Kini. U poglavlju 8 su prikazani izazovi i ograničenja za izvršnu vlast u oblasti spoljne politike, i to (8.1) mehanizmi unutrašnje kontrole – kočnice i ravnoteže, (8.2) javno mnjenje i unutrašnja politika i (8.3) formalno pravna ograničenja i međunarodno pravo. U glavi 9 su prikazane etičke dileme u vezi sa spoljno-političkim odlukama, i to (9.1) odgovornost za zaštitu, (9.2) humanitarne intervencije i (9.3) ravnoteža između državnih interesa i moralnih načela.

8. Osmi deo (zaključak i diskusija) prikazuje način na koji su dokazane polazne hipoteze.
9. Deveti deo (literatura) prikazuje spisak korišćene literature. Najveći deo referenci (oko 90%) se odnosi na stručne radove objavljene u relevantnim naučnim i stručnim časopisima koji se bave međunarodnim odnosima, spoljnom politikom i ustavno pravnim okvirom za podelu vlasti u savremenim državama.
10. Deseti deo (prilozi) sadrži tabelarne prikaze savremenih: monarhija, personalnih unija, dinastičkih unija i realnih unija.

3. Klasifikacija država

Sa protokom vremena, države menjaju svoj oblik na dva načina: (1) ustavnim reformama i (2) revolucijama. Klasifikacija država se može izvršiti na osnovu više kriterijuma, pri čemu su najvažniji sledeći:

1. Prema obliku vladavine (monarhija i republika).
2. Prema obliku političkog poretka tj. političkog sistema države (demokratske i autokratske).
3. Prema obliku državnog uređenja (unitarna i složena država).
4. Prema obliku državne vlasti (jedinstvo vlasti i podela vlasti).
5. Prema obliku države (monokratski i polikratski oblik države).¹

3.1. Oblik vladavine

Oblik vladavine je najstariji kriterijum za klasifikaciju država. Značenje pojma „oblik vladavine“ se vremenom menjalo, pri čemu su najvažnija sledeća tri kriterijuma (koncepta), tj. načina za utvrđivanje oblika vladavine:²

¹ https://sr.wikipedia.org/sr-el/Oblik_drzave

1. Način prenosa vlasti³ (način izbora šefa države, tj. način na koji on dolazi do funkcije):
 - a. U monarhijama šef države dolazi do funkcije najčešće po pravilu nasleđivanja.
 - b. U republikama šef države dolazi do funkcije biranjem na izborima.
2. Odgovornost šefa države (i viših državnih organa) pred javnošću:⁴
 - a. U monarhijama šef države zakonski ne odgovara (ne preuzima zakonsku odgovornost, tj. ne podleže nikakvoj zakonskoj odgovornosti).
 - b. U republikama šef države zakonski odgovara (preuzima zakonsku odgovornost, tj. podleže zakonskoj odgovornosti).
3. Način podele vlasti između organa državne vlasti⁵ posmatra odnos institucije šefa države⁶ prema institucijama/organima zakonodavne vlasti (parlament), izvršne vlasti (Vlada) i sudske vlasti (Sud).
 - a. U monarhijama, vrhovna državna vlast pripada šefu države – monarhu, tj. ne postoji jasna podela vlasti između institucije šefa države (monarha), institucija zakonodavne vlasti (parlament) i sudske vlasti (Sud).
 - b. U republikama, vrhovna državna vlast je podeljena na više institucija, tj. postoji jasna podela vlasti između institucija izvršne vlasti (šefa države – predsednika Republike i predsednika Vlade), institucija zakonodavne vlasti (parlament) i institucija sudske vlasti (Sud).

Kada se uzmu u obzir sva tri navedena značenja ovog pojma, „oblik vladavine“ je „element oblika države, koji definiše sistem organizacije najviših državnih organa, postupak njihovog formiranja, vreme aktivnosti i nadležnosti, i redosled interakcije ovih tela među sobom i sa stanovništvom, kao i stepen učešća javnosti u njihovom formiranju“.⁷

Oblik vladavine se posmatra iz dve perspektive: (1) u užem smislu i (2) u širem smislu. Oblik vladavine u užem smislu se fokusira na organizaciju viših državnih organa vlasti tj. na način

² https://sr.wikipedia.org/sr-el/oblik_vladavine

³ U robovlasništvu (Antičkoj Grčkoj) i feudalizmu, oblik vladavine je zavisio samo od načina izbora šefa države.

⁴ „Sa raspadom feudalizma i prelaskom na industrijsko društvo, sa opadanjem moći monarha, javlja se konsolidacija predstavnika naroda, a oblik vladavine je počeo da se razvija“. (<https://sr.wikipedia.org/>)

⁵ U industrijskom društvu, oblik vladavine zavisi od toga „kako je organizovan odnos između šefa države, skupštine i sudstva, tj. od načina na koji su njihova ovlašćenja podeljena tj. od podele vlasti.“ (<https://sr.wikipedia.org/>)

⁶ Dva osnovna oblika institucije šefa države su: (1) monarh i (2) predsednik republike.

⁷ Чиркин В. Е. Государствоведение: Учебник / В. Е. Чиркин. - М.: Юристъ, 1999., str. 138.

organizovanja vrhovne vlasti u državi. Oblik vladavine u širem smislu se fokusira na način organizacije i interakcije svih organa vlasti države.

Oblik vladavine pokazuje: „kako nastaju najviši državni organi vlasti, kakva je njihova struktura, koji je princip u osnovi interakcije između državnih organa, kako je izgrađen odnos između vrhovnog autoriteta i običnih građana, i u kojoj meri organizacija države omogućava osiguranje prava i slobode građana“.⁸ Klasifikacija država prema obliku vladavine razlikuje dva modaliteta: (1) monarhija i (2) republika.

3.1.1. Monarhija

Monarhija je oblik vladavine u kojoj: (1) u kontekstu načina prenosa vlasti, šef države - monarh dolazi do funkcije najčešće po pravilu nasleđivanja, (2) u kontekstu odgovornosti šefa države pred javnošću, šef države - monarh zakonski ne odgovara (ne preuzima zakonsku odgovornost, tj. ne podleže nikakvoj zakonskoj odgovornosti), (3) u kontekstu načina podele vlasti između organa državne vlasti, vrhovna državna vlast pripada šefu države - monarhu, tj. ne postoji jasna podela vlasti između institucije šefa države (monarha), institucija zakonodavne vlasti (parlament) i sudske vlasti (Sud).^{9 10 11}

Osnovne osobine monarhije, koje proizilaze iz navedene definicije su sledeće: (1) šef države - monarh dolazi do funkcije najčešće po pravilu nasleđivanja, (2) šef države - monarh zakonski ne odgovara (ne preuzima zakonsku odgovornost, tj. ne podleže nikakvoj zakonskoj odgovornosti) i (3) vrhovna državna vlast pripada šefu države – monarhu, tj. ne postoji jasna podela vlasti između institucije izvršne vlasti (šefa države – monarha, i predsednika Vlade), institucije zakonodavne vlasti (parlament) i institucije sudske vlasti (Sud).

Klasifikacija monarhija se može izvršiti na osnovu više kriterijuma.

1. Prema ovlašćenju monarha po pitanju zakonodavne vlasti (da li postoji parlament kao organ zakonodavne vlasti, ili ne postoji), monarhije se klasifikuju na:

⁸ [https://sr.wikipedia.org/Облик_владавине—Википедија_\(wikipedia.org\)](https://sr.wikipedia.org/Облик_владавине—Википедија_(wikipedia.org))

⁹ <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/monarchy-countries>

¹⁰ <https://www.worldatlas.com/articles/countries-with-a-monarchy.html>

¹¹ https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_current_monarchs_of_sovereign_states

- 1.1. Apsolutne monarhije
- 1.2. Ograničene monarhije
 - 1.2.1. Ustavna monarhija
 - 1.2.1.1. Dualistička monarhija
 - 1.2.1.2. Parlamentarna monarhija
 - 1.2.2. Klasna tj. predstavnička monarhija
2. Prema geografskom položaju, monarhije se klasifikuju na:
 - 2.1. Evropske monarhije
 - 2.2. Afričke monarhije,
 - 2.3. Bliskoistočne monarhije,
 - 2.4. Azijske monarhije.
3. Prema tome da li je monarh iz domaće dinastije, monarhije se klasifikuju na:
 - 3.1. Monarhije kod kojih je monarh je iz domaće dinastije
 - 3.2. Monarhije koje prihvataju stranog monarha za svog.

3.1.1.1. Prva klasifikacija monarhija

Prema ovlašćenju monarha po pitanju zakonodavne vlasti (da li postoji parlament kao organ zakonodavne vlasti, ili ne postoji), monarhije se klasifikuju na:

1. Apsolutne monarhije
2. Ograničene monarhije
 - 2.1. Ustavna monarhija
 - 2.1.1. Dualistička monarhija
 - 2.1.2. Parlamentarna monarhija
 - 2.2. Klasna tj. predstavnička monarhija

3.1.1.1.1. Apsolutna monarhija (absolute monarchy)

Apsolutna monarhija je oblik vladavine, konkretnije najrigidniji oblik monarhije, u kojoj je sva državna vlast koncentrisana u rukama jednog čoveka – monarha, ili u rukama organa koje monarh samostalno postavlja. Apsolutna monarhija je danas retkost, a savremeni primeri

apsolutnih monarhija su: Kraljevina Saudijska Arabija, Oman i Katar. Poseban oblik apsolutne monarhije je teokratska monarhija koja postoji u Vatikanu.

3.1.1.1.2. Ograničena monarhija (limited monarchy)

Ograničena monarhija je oblik vladavine, konkretnije manje rigidan oblik monarhije, u kojoj pored monarha postoje i drugi državni organi koji nisu potčinjeni monarhu, što znači da nije sva državna vlast koncentrisana u rukama jednog čoveka – monarha. Karakteristike ograničene monarhije su sledeće: (1) Moć monarha je ograničena: (a) posebnim aktom – Ustavom ili (b) tradicijom; (2) zakonodavnu vlast vrše zajedno (a) monarh i (2) od naroda izabrana skupština; (3) Izvršnu vlast obavlja monarh koji sam sastavlja vladu. Ograničena monarhija je danas retkost, a većina savremenih monarhija su ustavne i parlamentarne. Ograničene monarhije se mogu klasifikovati na: (1) ustavne monarhije i (2) klasno predstavničke monarhije.

3.1.1.1.3. Ustavna monarhija (constitutional monarchy)

Ustavna monarhija je oblik vladavine, konkretnije oblik ograničene monarhije, u kojoj je vlast monarha ograničena posebnim aktom (Ustavom), pri čemu ustavni sistem prihvata izabranog ili naslednog monarha kao šefa države. „Stepen monarhijskog elementa u ustavnom uređenju monarhija, zavisi od toga: (1) da li se vlast monarha odnosi samo na upravu ili na zakonodavstvo i upravu i (2) da li je vlast monarha stvarna ili samo formalna“.¹²

Karakteristike savremene ustavne (i parlamentarne monarhije) su sledeće: (1) monarh je ili nosilac izvršne vlasti (samo šef države, lider čija je vladavina ograničena zakonom) ili ima samo ceremonijalnu ulogu (simbol očuvanja tradicije i garant jedinstva nacije, postojanja pravde i pravne države); (2) postoji više organa državne vlasti: zakonodavna (skupština se formira putem izbora narodnih predstavnika), izvršna i sudska vlast su u vlasti naroda.

Ustavne monarhije se mogu klasifikovati na: (1) dualističke ustavne monarhije i (2) parlamentarne ustavne monarhije

¹² https://sr.wikipedia.org/sr-el/ustavna_monarhija

3.1.1.1.4. Dualistička (ustavna) monarhija (democratic parliamentary monarchy)

Dualistička (ustavna) monarhija je oblik vladavine, konkretnije oblik ograničene monarhije, još konkretnije oblik ustavne monarhije, u kojoj monarh ima punu izvršnu vlast, kao i deo zakonodavne i deo sudske vlasti. „Predstavničko telo postoji i sprovodi zakonodavne funkcije, ali monarh može da nametne veto na usvojene akte i po sopstvenom nahođenju može da raspusti predstavničko telo.“¹³ Primer savremenih dualističkih (ustavnih) monarhija su: Jordan, Maroko, Kuvajt i Bahrein.¹⁴

3.1.1.1.5. Parlamentarna (ustavna) monarhija

Parlamentarna (ustavna) monarhija je oblik vladavine, konkretnije oblik ograničene monarhije, još konkretnije oblik ustavne monarhije, u kojoj je vlast monarha samo formalna (on nema nikakve nadležnosti), tj. monarh je deo ostatka tradicije. Politički sistem parlamentarnih (ustavnih) monarhija se zasniva na principu podele vlasti. Primeri savremenih parlamentarnih (ustavnih) monarhija su: Ujedinjeno Kraljevstvo, Japan i Danska.

3.1.1.1.6. Klasna - predstavnička monarhija

Klasna – predstavnička monarhija je oblik vladavine, konkretnije oblik ograničene monarhije, u kojoj je „vlast monarha ograničena na osnovu tradicije formiranja kriterijuma pripadnosti određenoj klasi i po pravilu ima savetodavnu ulogu.“¹⁵ Danas ne postoji ovaj oblik ograničene monarhije. Primeri klasne – predstavničke monarhije iz prošlosti su: (1) Zemski sabor u Rusiji i (2) Kortezi u Španiji.

Pregled savremenih monarhija je dat na kraju ovog rada, u prilogu 10.1.

¹³ https://sr.wikipedia.org/sr-el/ustavna_monarhija

¹⁴ Stepan A., Linz J., Minoves J.F., (2014) Democratic parliamentary monarchies, Journal of democracy, Vol 25, no 2, str. 34-51.

¹⁵ <https://sr.wikipedia.org/wiki/Monarhija>

3.1.1.2. Druga klasifikacija monarhija

Drugi kriterijum za klasifikaciju monarhija je geografski položaj.

Monarhije se prema geografskom položaju klasifikuju na: (1) evropske monarhije, (2) bliskoistočne monarhije i (3) afričke monarhije, (4) azijske monarhije.

1. Evropske monarhije su monarhije čija se teritorija nalazi u Evropi.
2. Bliskoistočne monarhije su monarhije čija se teritorija nalazi na Bliskom Istoku.
3. Afričke monarhije su monarhije čija se teritorija nalazi u Africi.
4. Azijske monarhije su monarhije čija se teritorija nalazi u Aziji.

3.1.1.3. Treća klasifikacija monarhija

Treći kriterijum za klasifikaciju monarhija je poreklo monarha, tj. „da li je monarh iz domaće dinastije ili se radi o prihvatanju stranog monarha za svog (neka vrsta personalne unije, kao što je slučaj sa delom zemalja Komonvelta)“.

1. Monarhije sa monarhom iz domaće dinastije predstavljaju oblik vladavine u kome monarh potiče iz domaće dinastije.
2. Monarhija koje prihvataju stranog monarha predstavljaju oblik vladavine u kome država nema monarha koji potiče iz domaće dinastije, nego država prihvata stranog monarha. Danas (2023. godine) „u svetu postoji ukupno 44 monarhije, od kojih su 15 dominioni i druge države britanskog Komonvelta koje priznaju britanskog monarha za šefa države, svaka kao monarhija za sebe“.¹⁶

3.1.1.4. Četvrta klasifikacija monarhija

Četvrti kriterijum za klasifikaciju monarhija je odgovor na pitanje – ko može da formira vladu, pri čemu se razlikuju sledeća tri modaliteta: (1) Demokratska Parlamentarna Monarhija – DPM, (2) ustavna monarhija i (3) vladarska monarhija.¹⁷

1. Demokratska Parlamentarna Monarhija – DPM (democratic parliamentary monarchy) je oblik vladavine, konkretnije oblik monarhije u kojoj parlament (biran na opštim

¹⁶ <https://sr.wikipedia.org/wiki/Monarhija>

¹⁷ Stepan A., Linz J., Minoves J.F., (2014) Democratic parliamentary monarchies, Journal of democracy, Vol 25, no 2, str. 34-51.

- izborima od strane građana) može samostalno (bez podrške monarha) da formira i raspusti vladu.
2. Ustavna monarhija (constitutional monarchy) je oblik vladavine, konkretnije oblik monarhije u kojoj postoji dvojni legitimitet, jer monarh i parlament moraju da se slože da bi vlada bila formirana ili raspuštena, što znači da niti monarh niti parlament ne mogu samostalno (bez podrške druge strane) da formiraju i raspuste vladu.
 3. Vladarska monarhija (ruling monarchy) je oblik vladavine, konkretnije oblik monarhije u kojoj vladar tj. monarh može samostalno (bez podrške parlamenta) da formira i raspusti vladu.

3.1.2. Republika

Republika je oblik vladavine u kojoj: (1) u kontekstu načina prenosa vlasti, šef države - predsednik dolazi do funkcije biranjem na izborima, (2) u kontekstu odgovornosti šefa države pred javnošću, šef države – predsednik zakonski odgovara (preduzima zakonsku odgovornost, tj. podleže zakonskoj odgovornosti), (3) u kontekstu načina podele vlasti između organa državne vlasti, vrhovna državna vlast ne pripada isključivo šefu države - predsedniku, već postoji jasna podela vlasti između institucije izvršne vlasti (šefa države – predsednika Republike, i predsednika Vlade), institucije zakonodavne vlasti (parlament) i institucije sudske vlasti (Sud).

Osnovne osobine republike, koje proizilaze iz navedene definicije su sledeće: (1) šef države - predsednik dolazi do funkcije biranjem na izborima, (2) šef države - predsednik zakonski odgovara (preduzima zakonsku odgovornost, tj. podleže zakonskoj odgovornosti) i (3) vrhovna državna vlast je podeljena na više institucija, tj. postoji jasna podela vlasti između institucije izvršne vlasti (šefa države – predsednika Republike, i predsednika Vlade), institucije zakonodavne vlasti (parlament) i institucije sudske vlasti (Sud).

Klasifikacija republika se može izvršiti na osnovu više različitih kriterijuma, pri čemu je najvažniji kriterijum način na koji se bira šef države (posredno ili neposredno).

3.2. Oblik društveno-političkog poretka (režima, uređenja)

Društveno-politički poredak (režim, uređenje) je „onaj oblik države u čijem se okviru ispituje kakav je odnos između državnog aparata i naroda u određenoj zemlji.“¹⁸ Oblik političkog poretka (režima)¹⁹ se bazira na načinu konstituisanja nosioca suverene državne vlasti, tj. bazira se na učešću građana u uspostavljanju i kontroli državne vlasti. U suštini prirode političkog režima je pitanje čija se volja sprovodi. Klasifikacija država prema obliku političkog poretka (režima) razlikuje tri modaliteta: (1) autokratija, (2) oligarhija i (3) demokratija.

1. Autokratija je oblik političkog poretka (režima) koji sprovodi volju (vladavinu) „jednog“.
2. Oligarhija je oblik političkog poretka (režima) koji sprovodi volju (vladavinu) manjine.
3. Demokratija je oblik političkog poretka (režima) koji sprovodi volju (vladavinu) većine.

3.2.1. Autokratija

Autokratija je oblik političkog poretka (režima) koji sprovodi volju „jednoga“. Autokratija ili samovlada (grčki: „auto“ – sam, „kratein“ – vladati) je oblik političkog poretka (režima) u kome pojedinac ili mali krug ljudi ima moć da kontroliše vladajuću volju tj. vladajući centar političke moći, dok građani imaju mali ili nikakav uticaj na političku moć.

3.2.1.1. Prva klasifikacija autokratije

Prvi način za klasifikaciju autokratije²⁰ (prema tome da li postoje demokratske institucije), razlikuje sledeća dva modaliteta: (1) stvarna autokratija i (2) formalna autokratija.

3.2.1.1.1. Stvarna autokratija

Stvarna autokratija je oblik autokratije u kome postoje demokratske institucije (skupština, vlada, sudovi), koje rade pod uticajem vladajuće grupe i njenog vođe, čime je demokratija svedena na nivo formalizma tj. sprovodi diktaturu vladajuće grupe i njenog vođe. U današnje vreme, većina autokratija spada u „stvarne autokratije“.

¹⁸ https://bs.wikipedia.org/wiki/Politički_režim

¹⁹ Miroljub Simić, Srđan Đorđević, Dejan Matić, Oblik političkog poretka, <https://lawofficeminic.wixsite.com/mysite/post/oblik-politickog-poretka>

²⁰ <https://bs.wikipedia.org/wiki/Autokratija>

3.2.1.1.2. Formalna autokratija

Formalna autokratija je oblik autokratije u kome ne postoje demokratske institucije (skupština, vlada, sudovi), ne postoje javna prava i slobode, što znači da vladajuća grupa nije sputana nikakvim zakonskim ograničenjima. U današnje vreme, mali broj autokratija spada u formalne autokratije: Vatikan, DNR Koreja, Brunej, Katar, Saudijska Arabija, Oman, Kraljevina Esvatini (ranije poznata kao Kraljevina Svaziland).

3.2.1.2. Druga klasifikacija autokratije

Drugi način za klasifikaciju autokratije razlikuje sledećih pet oblika autokratije: (1) tiranija, (2) totalitarizam, (3) autoritarni režim, (4) sultanizam i (5) harizmatički oblik vlasti.

3.2.1.2.1. Tiranija i despotija

Tiranija je jedan od oblika autokratije. Tiranija²¹ je oblik političkog poretka (režima), preciznije – oblik autokratije (političkog poretka koji sprovodi volju „jednoga“) u kome jedan čovek (tiranin) ima apsolutnu vlast u državi.

Istorijski posmatrano, razlikuju se tiranije u: (1) starom veku, (2) srednjem veku, (3) savremenom dobu.

1. U starom veku, u robovlasničkim imperijama (Kina, Egipat, Mesopotamija, Antička Grčka, Rimsko carstvo) tiranija je podrazumevala da jedan čovek - aristokrata, prekorači postojeća ustavna ograničenja i preuzme potpunu vlast na teritoriji tzv. „polisa“.
2. U periodu kasnog feudalizma (pre buržoaskih revolucija), u apsolutnim monarhijama Evrope, tiranija je podrazumevala da jedan čovek – monarh, poseduje apsolutnu vlast na teritoriji svoje države.
3. U savremeno vreme, u modernim državama, tiranija se koristi u dva kontekst. S jedne strane, tiranija podrazumeva autoritarne režime koji nemaju politički legitimitet, gde se sumnja u regularnost izbornog procesa, ili se jedna osoba pojavljuje kao pobednik izbora

²¹ <https://sr.wikipedia.org/wiki/tiranija>

u dužem vremenskom periodu. S druge strane, tiranija se pojavljuje kao pežorativni izraz za pojave koje nisu prihvatljive u savremenom demokratskom društvu.

3.2.1.2.2. Totalitarizam

Totalitarizam²² je jedan od oblika autokratije. U vezi sa definisanjem totalitarizma, kriterijum za klasifikaciju, tj. kriterijum za razlikovanje autokratije i totalitarizma je stepen kontrole režima (vlade, države) nad privatnim životom stanovništva.

1. S jedne strane, autoritarni režim je oblik vladavine, preciznije – oblik autokratije (političkog poretka koji sprovodi volju „jednoga“) u kome se ne zavodi opšta kontrola, tj. pojedinačni nosilac vlasti (autokrata, diktator, hunta ili manja grupa političke elite) monopolizuje političku moć, ali načelno ne ugrožava privatni život stanovništva. Autoritarnost „ne pokušava da promeni svet i ljudsku prirodu“, jer se autoritarna država „bavi samo političkom moći i sve dok ne bude osporena daje društvu određen stepen slobode“.²³
2. S druge strane, totalitarizam je oblik političkog poretka (režima), preciznije – oblik autokratije (političkog poretka koji sprovodi volju „jednoga“) u kome jedna politička organizacija (sistem, klasa, kasta) ima potpunu (totalnu) vlast tj. pokušava da kontroliše sve aspekte društvenog života (privatni život, moral, obrazovanje, umetnost, nauka, ekonomija), pri čemu je takva vlast zasnovana na brutalnosti i ideološkoj manipulaciji, čime se ugrožava privatni život stanovništva. Totalitarizam teži ostvarenju totalne moći, ograničava društvu slobode kroz politizaciju društvene i lične egzistencije. Totalitarizam pokušava da promeni svet i ljudsku prirodu tako što ukida građansko društvo i ličnu privatnost. Totalitarna država „mobilise celokupno stanovništvo u nastojanju za ostvarenjem svojih ciljeva“ i promovise zvaničnu ideologiju koja prodire „u najdublje domete društvene strukture, nastoji da u potpunosti kontroliše misli i postupke svojih građana“.²⁴ Totalitarna država „ne priznaje ograničenja svog autoriteta u bilo kojoj sferi javnog ili privatnog života proširuje tu vlast do bilo koje ostvarive mere.“²⁵

²² <https://sr.wikipedia.org/wiki/totalitarizam>

²³ Radu Kinpos, prema <https://sr.wikipedia.org/>

²⁴ Prema <https://sr.wikipedia.org/>

²⁵ Robert Konkvest, prema <https://sr.wikipedia.org/>

U vezi sa političkom ideologijom totalitarizma, ona se formira u XIX veku, dok je sam nastanak vezan za XX vek. S jedne strane, filozof Karl Poper smatra da je koren političke ideologije totalitarizma u konceptu države Geoga Vilhelma Fridriha Hegela i političkoj filozofiji Karla Marksa. S druge strane, Teodor Adorn i Maks Horkhajmer smatraju da je koren političke ideologije totalitarizma u ideji prosvetiteljstva koja ističe da je „čovjek postao gospodar sveta“. Početkom XIX veka Tokvil je predvideo pojavu novog oblika despotizma koji će biti totalan (sveobuhvatan).

U vezi sa nastankom totalitarnih režima, oni se formiraju u XX veku. Prvi totalitarni režim nastaje u Italiji u prvoj polovini XX veka, kada fašistički vođa Benito Musolini proklamuje ideju o „apsolutnoj državnoj moći“ – „sve je u državi, ništa izvan države, ništa protiv države“. Drugi totalitarni režim nastaje u Nemačkoj u prvoj polovini XX veka, kada nemački teoretičar države i prava Karl Šmit uvodi pojam svemogućće države „Totalstaat“, koji operativno razrađuje nacistički vođa Adolf Hitler. U kontekstu hladnog rata, posle II Svetskog rata (1946.), zemlje zapadnog bloka pejorativno označavaju zemlje istočnog bloka kao totalitarne zemlje, pri čemu se „antifašizam iz perioda pre II Svetskog Rata transformiše u antikomunizam u periodu posle tog rata“.²⁶

Osobine totalitarnog političkog poretka (režima) su sledeće:

1. Organizovanje lažnih izbora, verska netolerancija i verski progon, državna vera ili državni ateizam (bivše socijalističke zemlje), partijski vođena tajna policija, praksa korišćenja javnih pogubljenja, organizovanje koncentracionih logora i korišćenje sredstava za masovno uništavanje od strane države u radi sprovođenja genocida.
2. Kontrola države nad svim društvenim i ekonomskim procesima – tzv. „državni teror“, nedostatak demokratije, politička represija, kult ličnosti, cenzura informacija, ograničena sloboda kretanja i izlaska van zemlje.
3. „Totalitarna ideologija države, stranka ojačana tajnom policijom i monopol nad industrijskim masovnim društvom su tri specifične karakteristike po kojima se totalitarni režim razlikuje od ostalih autokratskih režima“.²⁷

²⁶ Prema <https://sr.wikipedia.org/>

²⁷ Karl Joahim Fridrih, prema <https://sr.wikipedia.org/>

3.2.1.2.3. Autoritarni režim

U vezi sa definisanjem autoritarnog režima, kriterijum za klasifikaciju, tj. kriterijum za razlikovanje autoritarnog režima i totalitarizma je stepen kontrole režima (vlade, države) nad privatnim životom stanovništva. Autoritarni režim²⁸ je oblik vladavine, preciznije – oblik autokratije (političkog poretka koji sprovodi volju „jednoga“) u kome se ne zavodi opšta (totalna) kontrola, tj. pojedinačni nosilac vlasti (autokrata, diktator, hunta ili manja grupa političke elite) monopolizuje političku moć, ali načelno ne ugrožava privatni život stanovništva. Autoritarnost „ne pokušava da promeni svet i ljudsku prirodu“, jer se autoritarna država „bavi samo političkom moći i sve dok ne bude osporena daje društvu određen stepen slobode“.²⁹ Autoritarni režim³⁰ je oblik vladavine, preciznije – oblik autokratije (političkog poretka koji sprovodi volju „jednoga“) u kome postoji jaka centralna moć koja se zalaže za zamrzavanje postojećeg stanja – neograničenog političkog mandata vladara (ili vladajuće stranke, ili drugih autoriteta), često u jednopartijskoj državi. Autoritarni režim stvara i podržava autoritarnost - društveni odnos koji karakteriše veličanje autoriteta vlasti koja donose odluke o svim značajnim pitanjima u državi (institucija, politika, kultura). Autoritarnost kao društveni odnos zanemaruje vrednost pojedinca, na račun veličanja autoriteta vlasti koja opravdava ideju sile – koja se ostvaruje prinudno (preko političkih stranaka, verskih grupa, državnih organa, sistema obrazovanja), iz čega proizlazi nemogućnost pojedinaca da iskazuju i zadovoljavaju svoje interese, odnosno nejednakost učesnika u društvenom životu. Proces transformacije iz autoritarnog oblika vladavine na demokratski oblik vladavine se naziva demokratizacija.

Autoritarni režim se prema obuhvatu može definisati na dva načina: (1) u užem smislu i (2) u širem smislu.

1. U užem smislu, autoritarni režimi obuhvataju zemlje u kojima se ne održavaju slobodni izbori, tj. zemlje nemaju demokratske institucije i političke partije.
2. U širem smislu, autoritarni režimi obuhvataju: (a) zemlje u kojima se ne održavaju slobodni izbori, (b) zemlje u kojima se održavaju lažni izbori, gde se izborima upravlja

²⁸ <https://sr.wikipedia.org/wiki/autoritarnost>

²⁹ Radu Kinpos, prema <https://sr.wikipedia.org/>

³⁰ <https://sr.wikipedia.org/wiki/autoritarnost>

tako da održavaju autoritarnu vlast, tj. nakon izbora ne dolazi do smene vlasti – nema izmene uloga partija na vlasti i opozicionih partija i (c) zemlje u kojima nedostaju građanske slobode, npr. sloboda veroispovesti.

Karakteristike autoritarnih režima su sledeće:

- Neprecizno definisana, nejasna i promenljiva ovlašćenja izvršne vlasti, što u praksi povećava njenu moć, pri čemu samozvani (ili jednom izabrani) lideri ne mogu biti smenjeni od strane opozicije na novim slobodnim izborima.
- Politički pluralizam je ograničen zbog neprikosnovene centralizovane moći jedne grupe, koja vrši političku represiju, ograničava i suzbija antirežimske aktivnosti opozicije, pri čemu se političke partije zloupotrebljavaju za angažovanje ljudi radi ispunjenja ciljeva autoritarnog režima.³¹
- Politička stabilnost se održava kontrolom i podrškom vojske, policije i birokratije.

Učešće autoritarnih političkih sistema u ukupnom broju političkih sistema se povećavalo do 1970-ih godina, da bi nakon toga došlo do smanjenja tog učešća.

3.2.1.2.4. Sultanizam

Sultanizam je jedan od oblika autokratije. Sultanizam je oblik političkog poretka (režima), preciznije – oblik autokratije (političkog poretka koji sprovodi volju „jednoga“) koji se može definisati na više načina:

- Sistem u kome vođa (sultan) ima potpuni suverenitet nad teritorijom (halifat), bez zavisnosti od nekog višeg autoriteta. U zemljama sa većinskim muslimanskim stanovništvom, u suštini se radi o podeli vlasti na versku i političku, pri čemu sultan preuzima političku vlast, država i vera su jače povezani. Hronološki posmatrano, arapska politička titula „sultan“ je imala različito značenje u različitim istorijskim periodima u muslimanskom svetu. Prvi sultan priznat od strane halifa je bio Seldžuk Tugrul 1055. godine.

³¹ Huan Linc, prema <https://sr.wikipedia.org/wiki/autoritarnost>

- Sistem u kome su vojska i administracija postali lični instrument vladara (personal instruments of the master)³² U zemljama koje nisu dominantno muslimanske, najčešće je država odvojena od vere. Ključna specifičnost sultanizma je potpuna lična vlast vladara – kada se dominacija zasniva na diskretnom prvu pojedinca, radi se o sultanizmu. U ekstremnim slučajevima sultanizma, državni službenici nemaju nikakvu autonomiju, tj. potpuno zavise od vladara. Sve javne funkcije (uključujući i generale) predstavljaju sultanovu posluhu (household staff).³³

Razlika između sultanizma i autoritarnog režima je u mogućnosti da se sistem transformiše u demokratski sistem:

- S jedne strane, kod sultanizma, manja je verovatnoća da dođe do mirnog prelaska u demokratski sistem, nego što je to slučaj kod autoritarnog sistema.
- S druge strane, kod autoritarnog režima, veća je verovatnoća da dođe do mirnog prelaska u demokratski sistem, nego što je to slučaj kod sultanizma.

Transformacija iz sultanizma u demokratski sistem zavisi od stepena apsolutne vlasti vladara, pri čemu su moguće sledeće dve alternative:

- U slučaju čistog sultanizma, sa neograničenim ovlašćenjima vladara, nije moguć miran prelazak u demokratski sistem koji bi bio indukovano unutar zemlje. Ne postoji mogućnost da se udruže mekša struja režima i opozicije i primoraju tvrđu struju režima i opozicije da se sistem promeni u demokratski sistem. Tranzicija u demokratiju u ovo slučaju će biti nasilna, ili je neće biti.
- U slučaju blažeg oblika sultanizma, gde vladar dozvoljava da izvesnu vlast poseduju verske i poslovne grupe, moguće je da vladar izgubi podršku vojske, ako vojni vrh proceni da mu interesi mogu biti ugroženi zbog konstantne podrške vladara. U ovom slučaju je moguć miran prelazak u demokratski sistem koji bi bio indukovano unutar zemlje. Postoji mogućnost da se udruže mekša struja režima i opozicije i primoraju tvrđu struju režima i opozicije da se sistem promeni u demokratski sistem. Tranzicija u

³² Maks Veber, prema Linz, J., Stepan, A. (2013). Democratization Theory and the “Arab Spring”. Journal of Democracy, 24(2), str. 15-30.

³³ Linz, J., Stepan, A. (2013). Democratization Theory and the “Arab Spring”. Journal of Democracy, 24(2), str. 15-30.

demokratiju u ovo slučaju će biti brza, što je bio slučaj sa Filipinima, kada je diktator Ferdinand Marcos izgubio vlast 1986. godine.

Savremeni primeri sultanizma su sledeći:

- U Dominikanskoj Republici, diktator Rafael Trujillo (koji je vladao u periodu od 1930. do 1961. godine) je proizveo svog sina u generala u vreme kada je dečak imao devet godina, a zemlju je tretirao kao svoje lično vlasništvo. Opozicija u to vreme uopšte nije postojala.
- U Čileu, general Augusto Pinochet (koji je vladao u periodu od 1973. do 1990. godine) je imao apsolutnu kontrolu nad vojskom i državnom upravom.
- U Filipinima, diktator Ferdinand Marcos je bio na vlasti do 1986. godine.
- Arapske zemlje (Libija, Sirija, Egipat, Tunis, pre arapskog proleća 2011. godine) i Jemen su bile dominantno nedemokratske, ali su ipak imale više demokratije u odnosu na Dominikansku Republiku u vreme diktature.
- U Libiji, Qadhafi je imao kontraverznu ulogu. S jedne strane, obezbedio je javni red i mir, i brz ekonomski razvoj svoje zemlje. S druge strane, njegova vladavina je imala neke oblike sultanizma.
- U Egiptu, Mubarak (general vazduhoplovstva) je predstavljao "vojsku kao vladu" i imao je takođe kontraverznu ulogu. S jedne strane, planirao je da vlast preda sinu (Gamal Mubarak), što predstavlja „dinastički“ element. S druge strane, egipatska vojska je zadržala dobar deo institucionalne autonomije (daleko više od svojih kolega u Libiji, Siriji ili Jemenu) pa je proterala Mubaraka sa vlasti u unutrašnje izgnanstvo, čime su generali pojačali sopstveni prestiž u narodu.
- U Tunisu, Ben Alin je dozvolio svojoj ženi i njenoj porodici da tretiraju državu kao svoju ličnu imovinu. Ipak, represivni aparat Bena Alija nije mogao da spreči glavne opozicione snage da se Ben Ali-ju. Vojska je sprečila policiju da oružjem zaštiti Ben Alija, pa je sultanu saopštila da ga neće štiti od demonstiranja, ponudivši mu da se povuče u Saudijsku Arabiju, što je sultan prihvatio nagodbu. Vojska je nakon toga podržala dolazak na vlast demokratske opozicije.
- U Siriji, Bashar al-Assad je "nasledio" predsedništvo od oca iako je radio u Engleskoj kao oftalmolog pre nego što je pozvan kući da nasledi vlast, zbog toga što je njegov brat

poginuo u saobraćajnoj. S jedne strane, postoje slobode u sferi ekonomije i javnoj upravi. S druge strane, bezbednosni aparat je čvrsto kontrolisan, pa su svi predstavnici izvršna vlasti u vojsci i policiji pripadnici njegove verske manjine.

3.2.1.2.5. Harizmatski oblik vlasti

Harizmatski oblik vlasti je jedan od oblika autokratije. Harizmatski oblik vlasti³⁴ je oblik političkog poretka (režima), preciznije – oblik autokratije (političkog poretka koji sprovodi volju „jednoga“) u kome vođa ima specifičnu obdarenost koja se smatra natprirodnom - harizmu (harizma znači višu obdarenost). „Harizmatski vođa“ najčešće sam odlučuje, pri čemu niko nije u poziciji da se suprotstavi njegovom stav. Vođa se pretvara u legendu i mit, a njegova volja postaje najviši autoritet koji se mora poštovati bez pogovora. „Harizma zna samo za unutrašnju određenost i svoje sopstvene granice. Nosioc harizme uzima zadatak koji mu je određen i na osnovu svoju misije zahteva da mu se drugi pokoravaju i slede ga. Kakav će rezultat biti, zavisi od toga da li će on to postići. Ukoliko oni ne priznaju njegovu misiju njegovi zahtevi propadaju, ukoliko ga oni priznaju, on je njihov gospodar“.³⁵

Primeri harizmatskih režima su sledeći:

- Adolf Hitler u nacističkoj Nemačkoj,
- Benito Musolini u fašističkoj Italiji,
- Donald Tramp u konzervativnom delu SAD,
- Boris Džonson u neo-liberalnom delu Velike Britanije.

3.2.2. Oligarhija

Oligarhija (grčki: oligos – malo i arkhê – vladanje) je oblik političkog poretka (režima), preciznije – oblik autokratije (političkog poretka koji sprovodi volju „jednoga“) koji sprovodi volju (vladavinu) manjine (nekolicine). Oligarhija³⁶ je oblik političkog poretka (režima) kome manjina populacije ima većinu moći (političkog uticaja, bogatstva, vojne sile).

³⁴ <https://bs.wikipedia.org/wiki/Autokratija>

³⁵ Maks Veber, prema <https://bs.wikipedia.org/wiki/Autokratija>

³⁶ <https://bs.wikipedia.org/wiki/Oligarhija>

Prema užoj definiciji, karakteristika oligarhije je složenost političkog sistema. S jedne strane oligarhijska moć je koncentrisana u manjini. S druge strane, oligarhijska moć je specijalizovana u smislu pojedinih domena moći, koji se mogu klasifikovati na: vojnu moć, religijsku moć, pravnu moć, ekonomsku moć. Navedeni domeni moći najčešće kolegijalno i diskretno saraduju, oslanjajući se jedni na druge.

Prema široj definiciji, svi dosadašnji politički sistemi su bili oligarhijski, jer se po pravilu većina vlasti koncentriše u rukama manjine. U tom smislu se i savremeni demokratski sistemi mogu posmatrati kao oligarhije. Primer oligarhijskog političkog poretka u SAD su porodice Kennedy, Bush, Clinton. U navedenim porodicama, politička pozicija je suštinski nasledna (iako formalno nema nasleđivanja u demokratskim zemljama). Nasledni karakter se postiže specifičnim obrazovanjem i porodičnim bogatstvom i vezama, koji se prenose deci, čime se ojačava politička pozicija dece i porodice.

Istorijski gledano, primeri oligarhijskog društva su česti:

- Antička Sparta, u kojoj samo najbogatiji stalež ima vlast.
- Stari Rim, gde vladajuću klasu čine aristokrate i vojni generali.

Karakteristike oligarhijskog poretka su sledeće:

- Nestabilnost u smislu da se moć oligarhijskog sloja vremenom menja (povećava i opada).
- Ratni uslovi rađaju novu oligarhiju, u smislu da tokom rata jedna grupa preuzima veliki deo moći, da bi se nakon rata pojaviti nova grupa koja će preuzeti oligarhijsku moć. Izreka „upotrebljiv u ratu – neupotrebljiv u miru“ odražava suštinu ove ideje nestabilnosti moći u ratnim uslovima.

3.2.3. Demokratija

Demokratija je oblik političkog poretka (režima) koji sprovodi volju (vladavinu) većine. S jedne strane, danas se smatra da je demokratija „najmanje loša od svih mogućih opcija“, jer nije poznat

alternativni bolji način za uređenje političkog poretka. „To je neprocenjivo vredan dar ako Bog dozvoli narodu da sam izabere vladu i sudije.“³⁷

S druge strane, postoje ozbiljni nedostaci demokratije, koji su uočeni još u doba njenog nastanka. Sokrat u šestoj knjizi o Republici objašnjava nedostatke demokratije tako što upravljanje društvom poredi sa upravljanjem velikim brodom koji plovi morem, pri čemu izdvaja dve alternative za upravljanje. S jedne strane, upravljanje brodom se može poveriti mornarima, samo zato jer su u većini. Oni znaju da koriste samo vesla i jedra, ali ne znaju da koriste ostale instrumente za navigaciju, niti znaju da se orijentišu na osnovu položaja zvezda, u slučaju da uređaji za navigaciju zakažu. S druge strane, upravljanje brodom se može poveriti kapetanu koji je školovan za taj posao. Sokrat zaključuje da dozvoliti narodu da donosi važne odluke dovodi do problema, a na duži rok do katastrofe. Upravljanje će biti uspešno samo ako to rade osobe koje imaju potrebno znanje i odgovarajući karakter. Biranje (glasanje) po intuiciji, ili po tome šta neki političar obeća pred izbore, ili po tome da li je političar simpatičan, prema Sokratu vodi u sigurnu katastrofu. Katastrofa je zadesila Sokrata, koji je bio jedna od prvih žrtava demokratije. Kada je optužen, porota od 500 Atinjana je glasala 52% prema 48% da je kriv, čime je Sokrat osuđen na smrt zbog 2% glasova. Slična sudbina čeka i protivnike demokratije danas, jer je opšte prihvaćeno mišljenje da demokratija nema alternativu. Interesantne su sledeće Sokratove reči: „Demokratija će biti uništena. Siromašni će hteti imetak bogatih, mladi će hteti da budu uvaženi kao stari, žene će hteti da budu kao muškarci, stranci će hteti prava starosedelaca, lopovi i prevaranti će hteti važne državne funkcije, a demokratija će im sve to dozvoliti. Kada lopovi i prevaranti konačno demokratski preuzmu vlast, nastaće gora tiranija nego u vreme bilo koje monarhije ili oligarhije“.

Klasifikacija demokratija razlikuje sledeća dva modaliteta: (1) direktna (neposredna) demokratija u kojoj odluke donose građani – direktno tj. neposredno (bez posrednika), i (2) indirektna (posredna, predstavnička) demokratija – u kojoj odluke po pravilu donose predstavnici građana, uz mogućnost da se za značajne odluke (povremeno) pitaju građani (referendum i narodna inicijativa). Odnos između direktne i indirektno demokratije je specifičan zbog sledeće činjenice. S jedne strane, to su dva alternativno suprotstavljena koncepta – ili odluke donose građani

³⁷ Calvin prema https://sr.wikipedia.org/wiki/Podjela_vlasti

(direktna demokratija), ili predstavnici građana (indirektna demokratija). S druge strane, u pojedinim državama se istovremeno pojavljuju oba modaliteta, jer je predviđeno da se neke važne odluke ne mogu donositi od strane predstavnika (u skupštini), nego ih moraju doneti građani, po principu direktne demokratije – sprovođenjem referenduma, na kome se svi pojedinačno izjašnjavaju.

3.2.3.1. Direktna (neposredna) demokratija

Direktna (neposredna) demokratija³⁸ je oblik demokratije, preciznije oblik političkog poretka (režima) gde „svi ljudi zajedno odlučuju o svim stvarima od javnog značaja. Karakterišu je velike skupštine naroda, poznate još i kao zborovi, sabori i slično.³⁹

Istorijski posmatrano postoje različiti oblici direktne demokratije:

- Nastanak direktne demokratije se vezuje za gradove-države stare Grčke (Atina) gde su se na centralnom gradskom trgu okupljali građani (pri čemu pravo glasa nisu imali žene, deca, stranci i robovi) da bi se odluke iz političkog života donosile javnim glasanjem po principu: jedan građanin - jedan glas. S jedne strane, prednost ovog sistema je bila u tome što su se građani izabrani da vrše javne funkcije redovno smenjivali tj. rotirali, pri čemu je kocka bila garancija nepristrasnosti. S druge strane, protivnici grčke demokratije su se zalagali za unapređenje postojećeg sistema, koje je trebalo da spreči da se glas stručnjaka računa isto kao glas laika, gde se za vlast filozofa tj. stručnjaka.
- U XX veku, u pojedinim administrativnim oblastima Švajcarske, primenjuje se direktna demokratija tako što se građani okupljaju na centralnom trgu manjih gradova, tamo diskutuju i donose odluke o lokalnim zakonima.
- Početkom XXI veka, u Argentini, nakon ekonomskog kolapsa države se javljaju najnoviji oblici direktne demokratije, pri čemu se građani organizuju u tzv. Stanarske savete i i fabričke savete, u cilju transparentnog učestvovanja u donošenju odluke relevantnih za lokalnu i poslovnu zajednicu.
- U Srbiji, direktna demokratija se javlja u nekoliko istorijskih perioda:

³⁸ https://sr.wikipedia.org/wiki/Neposredna_demokratija

³⁹ Budge, Ian (2001). „Direct democracy”. Urednik.: Clarke, Paul A.B.; Foweraker, Joe. Encyclopedia of Political Thought. Taylor & Francis. ISBN 9780415193962.

- U srednjem veku, za vreme okupacije Srbije od strane Otomanske Imperije, neke oblasti političkog života su regulisali turski zakoni, dok je delimična lokalna tj. narodna samouprava postojala na način da su se odluke donosile na tzv. seoskim zborovima.
- U XIX veku, u periodu između Prvog srpskog ustanka i formiranja kraljevine Srbije, odluke su se donosile na tzv. narodnim saborima i narodnim skupštinama.
- U XX veku, posle II Svetskog rata, u vreme Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), postojali su različiti oblici direktne demokratije. U preduzećima su se odluke u vezi sa poslovanjem donosile na sastancima svih zaposlenih (zboru radnika), koji su birali organ upravljanja (radnički savet). U stambenim objektima su se odluke donosile na sastancima stanara (skup stanara) koji su birali predstavnike za organ upravljanja (kućni savet). Postojali su organi lokalne samouprave građana jedne teritorije (mesna zajednica i interesna zajednica).

Prednosti direktne demokratije proizilaze iz nedostataka indirektna (predstavničke) demokratije:

- Savremena indirektna (posredna) demokratija je sistemski falična, iz više razloga. Pre svega, u praksi se kao kandidati na političkim izborima najčešće pojavljuju bogati pojedinci. Pore toga, izabrani kandidati nemaju obavezu da sprovedu onu politiku sa kojom su se kandidovali, i na osnovu koje su bili izabrani. Na kraju, politički uticaj bogatih korporativnih krugova na kreiranje zakona je dozvoljen, pa se tzv. lobiranje svodi na dozvoljenu trgovinu političkim uticajem, pri čemu oni koji imaju novca da plate lobiste (korporacije) utiču da se zakoni donose i menjaju na način koji odgovara pre svega tim korporacijama, a manje državi i stanovništvu.
- Savremeni elementi učestvovanja građana u političkom procesu (izbori i ostali „momenti demokratskog učešća“) su postali samo događaj koji daje privid legitimiteta. Savremena indirektna (posredna) demokratija je postala “lutkarska predstava koja daje sredstva i moć eliti i profesionalnim političarima, a oduzima od naroda, a svodi se na pravo ljudi da izaberu svoju vladu kroz izborne cirkuse“ koji se periodično ponavljaju na način da svaki kandidat daje obećanja – koja ne mora da ispuni, pa su građani danas sve manje spremni da učestvuju na izborima.

- Kada nije moguće doneti odluku, jer se većina građana direktnim glasanjem na referendumu izjasni protiv predloga, vladajuće elite sprovedu inicijativu za promenu akta koji definiše oblasti za koje je potrebno izjašnjavanje referendumom, na način da se za spornu odluku više ne mora sprovoditi novi referendum, nego se dozvoli da predstavnički organ (Vlada) donese odluku, umesto naroda. Suštinski se svaka odluka koja je protiv narodne volje (odbijena je na referendumu) može nametnuti građanima tako što se odlučivanje delegira na predstavnički organ (Vladu). Prvo se donesu izmene zakona kojima se ukine potreba raspisivanja referenduma za sporno pitanje koje je prethodno na referendumu odbijeno, a onda se nadležnost za donošenje takve odluke prebaci na onaj predstavnički organ na koga vladajuća elita i lobisti mogu da izvrše politički uticaj. Primera radi, neke države su pristupile Evropskoj Uniji odlukom predstavničkog organa, nakon više neuspelih referenduma, dakle iako je većina građana bila protiv pristupanja države Evropskoj Uniji, doneta je odluka o pristupanju.

Nedostaci u funkcionisanju principa direktne demokratije:

- Primena direktne demokratije u korporativnoj sferi ima za posledicu da se teže postiže zadati cilj poslovanja. S jedne strane, veća prava radnika znače manja prava rukovodilaca, pa se manje slušaju tj. manje izvršavaju naređenja izvršne vlasti – ne preduzima se ono što je dogovoreno. S druge strane, veća prava radnika znače manje kazne za neadekvatno ponašanje (teže se dobija otkaz), što znači da nema preuzimanja odgovornosti, jer saradnja zavisi od spremnosti pojedinca da radi. Na kraju, saradnja u okviru grupe je otežana, zbog navedenog neizvršavanja dogovorenog i nedostatka odgovornosti, što smanjuje šanse za postizanje cilja.
- Primena direktne demokratije ima za posledicu da se pojavljuju radikalne ideje, češće nego u sistemu indirektna demokratija. S jedne strane, problem je inherentno ugrađen u sistem direktne demokratije. Neminovno je da se unutar direktno-demokratskih grupa pojavljuje više radikalnih ideja, jer direktna demokratija daje veću mogućnost da svako izrazi svoje mišljenje, pa tako i pojedinci sa radikalnim stavovima. Radikalni pojedinci u sistemu direktne demokratije imaju mogućnost da javno iskažu svoj stav, što bi u sistemu predstavničke demokratije bilo znatno teže. S druge strane, rešenje problema različitih stavova ne bi trebalo da bude u tome da se takvi konflikti ignorišu, nego da dođe do

produktivne razmene argumenata koji bi doveli do boljeg rešenja u odnosu na situaciju kada različitih stavova ne bi bilo.

- Implementacija direktne demokratije u praksi dovodi do tzv. „tiranije nestrukturiranosti“, koja je posledica činjenice da je pri organizovanju direktno demokratske organizacije potrebna „jasna formalna struktura, jer se u suprotnom, zbog prijateljskih odnosa, javlja skrivena hijerarhija“. ⁴⁰ Da bi se izbegli problemi „nestrukturiranosti“, tj. da bi se izbeglo koncentrisanje moći u rukama pojedinaca, potrebno je primeniti nekoliko principa koji bi trebalo da obezbede da se moć rasporedi na sve članove grupe, pri čemu su najvažniji sledeći:
 - Novi članovi treba da dobiju obuku od strane iskusnih kolega, tzv. uvođenje u posao, tj. treba izbegavati praksu da se novi članovi „kale bacanjem u vatru“ .
 - Svi članovi grupe treba da imaju jednaka prava pristupa sredstvima za rad (kompjuter, specifična aplikacija, pristup bazi podataka), kako bi se izbeglo da pojedinci budu privilegovani.
 - Da bi se smanjila monopolizacija moći u rukama pojedinaca, zadatke treba raspodeliti na veći broj ljudi.
 - Kriterijumi za raspodelu zadataka na pojedince treba da budu sposobnost i interesovanje.
 - Za svaki pojedini zadatak mora se odrediti odgovorno lice. Tako će svako znati koga može da pita kada mu nešto nije jasno u vezi sa konkretnim zadatkom.
 - Lice kome je zadatak poveren je odgovorno za njegovo izvršavanje.
 - Da bi se izbeglo da pojedinci prisvoje pojedine zadatke, koji se kasnije teško vraćaju pod kontrolu grupe, treba rotirati zadatke među pojedincima.
 - Da bi se smanjila monopolizacija moći u rukama pojedinaca, treba uvesti obavezu pojedinaca koji su na rukovodećim položajima da se konsultuju sa ostalim članovima grupe prilikom donošenja odluka.
 - Svi članovi grupe treba da redovno dobijaju informacije od važnosti za obavljanje posla, a ne samo rukovodioci.

⁴⁰ Džo Frimen (Jo Freeman), "Tiranija nestrukturiranosti" (1971), prema https://sr.wikipedia.org/wiki/Predstavnička_demokratija

3.2.3.2. Indirektna (posredna, predstavnička, parlamentarna) demokratija

Indirektna (posredna, predstavnička, parlamentarna) demokratija⁴¹ je oblik demokratije, preciznije oblik političkog poretka (režima) gde se vlast formira nakon slobodnih političkih izbora, na kojima punoletni građani (sa pravom glasa) biraju svoje predstavnike – konkretno „predstavnike izvršne i/ili sudske vlasti, odnosno članove predstavničkih tela (skupština) kao zakonodavne vlasti, a koji potom donose odluke u njihovo ime.“ Klasifikacija indirektnih (posrednih, predstavničkih) demokratija se može izvršiti na osnovu više kriterijuma.

Prvi kriterijum za klasifikaciju indirektnih (posrednih, predstavničkih) demokratija je način dolaska na vlast šefa države i prema njemu se razlikuju dva modaliteta: (1) šef države – izabrani predsednik dolazi na vlast na izborima, (2) šef države – nasledni monarh dolazi na vlast nasledno.

Drugi kriterijum za klasifikaciju indirektnih (posrednih, predstavničkih) demokratija je odnos između izvršne vlasti i zakonodavne vlasti, a prema njemu se razlikuju dva modaliteta: (1) parlamentarni sistem u kome je izvršna vlast više zavisna od zakonodavne vlasti (skupštine), (2) predsednički sistem u kome je izvršna vlast manje zavisna od zakonodavne vlasti.

U vezi sa ovlašćenjem predstavnika (članova predstavničkih tela zakonodavne, izvršne i sudske vlasti), predstavnike biraju građani glasanjem na političkim izborima. Izabrani predstavnici imaju ovlašćenja da dalje izaberu druge predstavnike (predsednika, premijera, članove Vlade, članove sudskih i zakonodavnih tela).

U vezi sa ograničenjem ovlašćenja predstavnika (članova predstavničkih tela), njihova moć je ograničena primenom nekoliko mehanizama – mera za balansiranje predstavničke moći, pri čemu su najvažniji sledeći mehanizmi:

- Princip nezavisnosti sudstva se suštinski svodi moć sudske vlasti (Ustavni Sud, Vrhovni Sud) da ispituje i poništava (proglasi neustavnim) akte donete od strane zakonodavne vlasti.

⁴¹ https://sr.wikipedia.org/wiki/Predstavnička_demokratija

- Dvodomni sistem se suštinski svodi na postojanje dve vrste predstavnika – onih koji su direktno birani, i onih koji nisu direktno birani (tzv. „gornji dom“ nije direktno biran). Primeri dvodomnog sistema su Velika Britanija u kojoj postoji gornji dom tzv. dom lordova, i Kanada u kojoj u Senatu postoji slična podela.
- Ustav kao vrhovni akt ograničava moć predstavnika u svim savremenim političkim sistemima.
- Pored direktnih ograničenja koja proizilaze iz Ustava, Ustav može dozvoliti različite mehanizme direktnog izjašnjavanja građana (referendum), ali se takvi mehanizmi u praksi retko primenjuju, pa one ne predstavljaju suštinsko ograničenje vlasti predstavnika.

Nedostaci indirektno (posredne, predstavničke, parlamentarne) demokratije⁴² se suštinski svode na sledeće: „što više partije preuzimaju kontrolu nad parlamentarnim aktivnostima, bilo (pre)selekcijom članova koji će se naći na izbornoj listi za narodne poslanike (članove parlamenta), bilo nametanjem obaveze svih članova partije da glasaju prema zahtevu svoje partije, to manje parlament izražava volju građana. Javne debate u parlamentu postaju suvišne tj. nepotrebne, jer se sve bitne odluke donose iza zatvorenih vrata, na sastancima partijskih lidera. Proporcionalni sistem (system of proportional representation) svodi izbore na izbor potencijalnih koalicije vladajućih partija, pri čemu građani nemaju uticaj na formiranje konkretne koalicije. Ukratko, veza između glasačkog tela (electorate) i parlamenta se ostvaruje putem posrednika (medijatora) – političkih partija koje formulišu svoju politiku na način koji nije dostupan javnosti.“

3.3. Oblik državnog uređenja

Oblik državnog uređenja je klasifikacija koja se bazira na odnosu između centralnih i decentralizovanih organa vlasti, pri čemu se postavlja pitanje – da li u državi postoji jedan (centralni) ili više (decentralizovanih) organa vlasti. Preciznije, suština je u tome – da li sve zakone donosi jedna centralna vlast, ili neke zakone može da donese lokalna (decentralizovana)

⁴² Carl Schmitt, (1926). The crisis of parliamentary democracy, prevod Ellen Kennedy, 1988., Cambridge Mass, uvod u drugo izdanje, str. 6. – prema Heiner Bielefeldt, 1996., Deconstruction of the „Rule of Law“: Carl Schmitts philosophy of the political.

vlast. Klasifikacija država prema obliku državnog uređenja razlikuje dva modaliteta: (1) Prosta/jednostavna (unitarna) država – u kojoj ne postoje područja (regioni) koja mogu da donose zakone, i (2) Složena (federalna) država – u kojoj postoje područja (regioni) koji mogu da donose zakone.

3.3.1. Prosta/jednostavna (unitarna) država

Prosta/jednostavna (unitarna) država⁴³ je oblik državnog uređenja, tj. država u kojoj postoji jedan (centralni, jedinstveni) organ vlasti (princip vladanja, pravni sistem), pri čemu mogu (a ne moraju) postojati područja (administrativne jedinice, regione tj. „pod-nacionalne regije“, niži nivo vlasti) unutar unitarne države, koja (ako ih ima) imaju samo ona politička ovlašćenja koja su im delegirana od strane centralne vlasti.

Karakteristike savremenih unitarnih država su sledeće:

- Ustav je lako promeniti u većini unitarnih država.
- Centralna vlast može formirati nova ili ukinuti postojeća područja (administrativne jedinice, regione, niže nivoe vlasti) unutar unitarne države.
- Centralna vlast može delegirati nova ovlašćenja postojećim područjima (administrativnim jedinicama, regionima, nižim nivoima vlasti) unutar unitarne države. Ako se delegira pravo donošenja zakona, onda se tim činom unitarna država transformiše u složenu (federalnu) državu.

Značaj unitarnih država proizilazi iz činjenice da su savremene države većinom unitarne, pri čemu 85% država danas spada u kategoriju unitarnih država. Od oko 200 država članica Ujedinjenih nacija, oko 165 država su unitarne. Najveće savremene unitarne države su sledeće:

- Prema nominalnom bruto društvenom proizvodu najveće unitarne države su: Kina, Japan, Ujedinjeno Kraljevstvo, Francuska, Italija.
- Prema broju stanovnika najveće unitarne države su: Kina, Indonezija, Bangladeš, Japan, Filipini.

⁴³ https://bs.wikipedia.org/wiki/Unitarna_drzava

- Prema površini najveće unitarne države su: Kina, Kazahstan, Alžir, Demokratska Republika Kongo, Iran.

Razliku između unitarne i federalne države je u praksi teško precizno definisati. S jedne strane, klasifikacija unitarnih država se može izvršiti prema tome da li područja (administrativne jedinice, pod-nacionalne regije, niži nivo vlasti) unutar unitarne države mogu imati svoje zakone, i prema tom kriterijumu se razlikuju dva modaliteta: (1) unitarne države kod kojih pojedine regije ne mogu imati svoje zakone, kao što su Norveška, Irska i Rumunija, i (2) unitarne države kod kojih pojedine regije mogu imati svoje zakone. S druge strane, Unitarne države koje imaju svoje zakone u jednom momentu prestaju da budu unitarne i postaju federalne, a taj momenat je teško precizno odrediti, jer zavisi od konteksta i istorijskog nasleđa konkretne zemlje.

Savremeni primer transformacije iz jednog oblika državnog uređenja u drugi (iz unitarne države u federalnu), predstavljaju Velika Britanija i Španija.

- Velika Britanija je do nedavno bila unitarna država (gde je centralna vlast bila u Londonu), da bi laburistička stranka na čelu sa premijerom Toni Bler-om (od 1997. godine) dodelila pravo saveznim državama (Vels, Severna Irska, Škotska) da donose svoje zakone, nakon čega je Velika Britanija postala složena (federalna) država. Tri savezne države su dobile svoje lokalne skupštine: (1) Vels je dobio lokalnu skupštinu u Cardiff-u (Welsh Assembly), (2) Škotska je dobila lokalnu skupštinu u Edinburgh-u, (3) Severna Irska je dobila lokalnu skupštinu.
- Španija je takođe donela odluku da se deo vlasti delegira sa centralnog nivoa na područja (administrativnim jedinicama, pod-nacionalnim regijama, nižim nivoima vlasti), slično kao Velika Britanija.

3.3.2. Složena (federalna) država

Složena (federalna) država⁴⁴ je oblik državnog uređenja, tj. država u kojoj postoji više područja (administrativnih jedinica, političko teritorijalnih jedinica, pod-nacionalnih regija, nižih nivoa vlasti), bez obzira na ustavno-pravni položaj tih jedinica.

⁴⁴ https://sr.wikipedia.org/wiki/Složena_država

Istorijski posmatrano, složene (federalne) države se pojavljuju u svi epohama:

- U antičkoj Grčkoj, postojala su udruženja gradova (polisa) u cilju organizovanja kolektivne odbrane.
- U XIII veku, u sadašnjoj Švajcarskoj, tri regije/kantona (Švic, Uri, Untervalden) se udružuju u cilju zajedničke odbrane, što se smatra začetkom Švajcarske konfederacije, koja se u XIX veku transformiše u Švajcarsku konfederaciju
- U XVIII veku, u sadašnjoj SAD, nastaje Američka federacija.

U vezi sa statusom protektorata, postoje dva oprečna stava. S jedne strane, protektorat predstavlja oblik složene (federalne) države. S druge strane, prema savremenom međunarodnom pravu, protektorat predstavlja odnos zavisnosti.

U vezi sa statusom složenih (federalnih) država, sa aspekta međunarodnog prava, status je važan da bi se preciziralo ko je subjekt međunarodnog prava.

Klasifikacija složenih država razlikuje sledeće modalitete: (1) personalna unija, (2) dinastička unija, (3) realna unija, (4) politička unija – (4.1) konfederacija i (4.2) federacija), (5) zakonodavna unija, (6) asimetrična zajednica država, (6.1) asimetrični savez, (6.2) pridružene države.

3.3.2.1. Personalna unija

- Personalna unija⁴⁵ je oblik državnog uređenja, preciznije oblike složene (federalne) države, tj. unija (zajednica) dve ili više država, u kojima vlada isti vladar (šef države). Države su „potpuno odvojene, kako u pogledu njihovih unutrašnjih tako i spoljnih poslova“, ali su „povezane ličnošću vladara/šefa države (kralja/monarha u monarhiji, ili predsednika države u republici) i to ne na osnovu ugovora nego prema ustavnim propisima svake od njih.“ Drugim rečima, jedan isti vladar (šef države) vlada u dve ili više država koje „pravno u potpunosti zadržavaju svoju nezavisnost.“

Personalna unija može biti monarhija ili republika.

⁴⁵ https://sr.wikipedia.org/wiki/Personalna_unija

- Monarhija - kada više različitih monarhija izabere jednu istu osobu za monarha. Najveći broj personalnih unija su monarhije zbog toga što je slučaju monarhije predviđeno nasleđivanje prestola druge države po osnovu rodbinskih veza ili braka.
- Republika - kada više različitih republika izabere jednu istu osobu za predsednika. Veoma mali broj personalnih unija su bile republike, zbog toga što je u slučaju republike predviđeno da se šef države bira na izborima iz reda državljana te republike. Primera radi, predsednik Bolivar je bio predsednik tri republike istovremeno: Peru (1813. godine), Kolumbija (1814. godine) i Venecuela (1816. godine).

Karakteristike personalne unije su sledeće:

- Ustavna nezavisnost država ujedinenih u personalnu uniju - personalna unija u međunarodnim odnosima nije subjekt međunarodnog prava, tj. ne deluje kao jedna država (jer nema zajedničke spoljno-političke funkcije), jer članice unije imaju (zadržavaju) međunarodno pravni subjektivitet. Članice personalne unije su samostalne, što znači da:
 - mogu da sklapaju ugovore jedna sa drugom i svaka članica pojedinačno sa nekom trećom zemljom,
 - mogu da zaključe savez jedna sa drugom i svaka članica pojedinačno sa nekom trećom zemljom,
 - mogu da razmenjuju diplomate jedna sa drugom i svaka članica pojedinačno sa nekom trećom zemljom,
 - mogu da stupe u rat svaka članica pojedinačno sa nekom trećom zemljom, ali ne bi mogle da stupe u rat jedna članica protiv druge članice, jer će jedan isti vladar „imati samo jednu volju“ – neće to dozvoliti.
- Ustavna istovetnost država ujedinenih u personalnu uniju je potrebna samo u jednom – prenos funkcija šefa države mora biti istovetan u svim državama članicama personalne unije. Kada navedeno pravilo prenosa funkcije šefa države počne da se razlikuje u državama članicama personalne unije, onda takva personalna unija prirodno prestaje da postoji.
- Politička simbioza država ujedinenih u personalnu uniju - članice personalne unije dele političke funkcije šefa države, a retko dele ostale funkcije (državljeni jedne države su

formalno pravno stranci u drugoj, mada je to u praksi ublaženo. Na primer, u Personalnoj uniji Engleske i nemačke regije Hanover (1714-1837), plemstvo iz Hanovera je bilo priznato sa određenim rangom u Engleskoj, i obrnuto.

- U pravnom smislu, unija se ogleda u ličnosti šefa dve ili više država. Države zadržavaju svoje političke sisteme i institucije. Primera radi, u vreme personalne unije Belgije i Konga (1885-1908), Belgija je bila parlamentarna monarhija a Kongo apsolutna monarhija.
- Politička podvojenost šefa unije znači da je on osoba sa više uloga, tj. da on ima dva pravna statusa – deluje kao šef jedne države ili kao šef druge države, nikada kao šef političke unije.

Personalna unija može nastati na više različitih načina:

- Nasledna unija, koja nastaje – nasleđivanjem. Primera radi, ako princeza koja je udata za kralja jedne zemlje postane kraljica svoje zemlje, onda će dete iz takvog braka naslediti dva prestola (tj. krunu obe zemlje).
- Željena unija, koja nastaje po osnovu sklapanja braka dve osobe koje su svaka za sebe vladari posebne države. Primera radi, vojvoda Ladislav Jagelović i kraljica Hedvige su stupanjem u brak (1385. godine) kreirali personalnu uniju Litvanije i Poljske.
- Željena unija, koja nastaje po osnovu izbora jedne osobe za vladara dve države. Primera radi, knez Cuze je (1856. godine) izabran istovremeno za vladara Vlaše i Moldavije.
- Aneksija jedne zemlje od strane druge zemlje može da kreira personalnu uniju te dve zemlje.

Klasifikacija personalnih unija prema tome da li ustavi obe države izražavaju mogućnost udruživanja, razlikuje sledeća dva modaliteta:

- Zakonska personalna unija je unija u kojoj ustavi obe države jasno izražavaju nameru tih država da se udruže. Ovaj tip personalne unije je relativno teško raskinuti.
- Nezakonska personalna unija je unija u kojoj ustavi obe države ne izražavaju nameru tih država da se udruže. Ovaj tip personalne unije je relativno lako raskinuti, npr. ako zemlje članice unije imaju različita pravila nasleđivanja.

Razlika između personalne unije i dinastičke unije

- Personalna unija je oblik složene (federalne) države, tj. unija (zajednica) dve ili više država, u kojima vlada jedan zajednički vladar (šef države).
- Dinastička unija je oblik složene (federalne) države, tj. unija (zajednica) dve ili više država, u kojima vlada ista dinastija (ali najčešće drugi vladar).

Sličnost između dinastičke unije i personalne unije je u tome što je svaka personalna unija istovremeno i dinastička unija, ali ne i obratno.

Razlike između personalne unije i federacije su sledeće:

- Sa aspekta međunarodnog prava,
 - Personalna unija nije subjekt međunarodnog prava, tj. međunarodno se ne smatra jedinstvenom državom), jer članice unije imaju (zadržavaju) međunarodno pravni subjektivitet.
 - Federacija (npr. SAD), je subjekt međunarodnog prava, tj. međunarodno se smatra jedinstvenom državom, jer članice federacije nemaju (ne zadržavaju) međunarodno pravni subjektivitet.
- Sa institucionalnog aspekta,
 - Personalna unija nema institucije koje su zajedničke za sve države članice.
 - Federacija ima institucije koje su zajedničke za sve države članice,

Sličnost između personalne unije i federacije

- Personalna unija često prerasta u federaciju.
- Federacija često prerasta u personalnu uniju.

Razlika između personalne unije i realne unije je sledeća:

- Države članice personalne unije su potpuno samostalne.
- Države članice realne unije su nisu potpuno samostalne, jer postoje neke zajedničke institucije.

Sličnost između personalne unije i realne unije je sledeća:

- Države članice personalne unije su zadržale prava suverenih država.

- Države članice realne unije su zadržale prava suverenih država.

Istorijski posmatrano, broj personalnih unija se smanjuje tokom vremena:

- Do XIX veka personalne unije su se pojavljivale relativno često. Jedan monarh je ostvarivao tzv. „vladalačku simbiozu“, jer je istovremeno upravljao vojskom i spoljnom politikom, kontrolisao zakonodavnu vlast (donosio zakone) i sudsku vlast (delio pravdu).
- U XX veku se smanjuje broj personalnih unija, zbog toga što se tokom XX veka smanjio broj monarhija. Savremene personalne unije su najčešće tzv. „Kraljevine Komonvelta“ i najčešće su „ceremonijalne“ u smislu da stvarnu vlast ima šef vlade države članice, dok šef države imenuje svog predstavnika – generalnog guvernera, koji ima samo formalnu vlast. tj. ograničenu političku moć.

Pregled personalnih unija je dat na kraju ovog rada, u prilogu 10.2.

3.3.2.2. Dinastička unija

Dinastička unija⁴⁶ je oblik složene (federalne) države, tj. unija (zajednica) dve ili više samostalnih država, u kojima vlada ista dinastija (ali najčešće drugi vladar). Pregled dinastičkih unija je dat na kraju ovog rada, u prilogu 10.3.

Razlika između personalne unije i dinastičke unije

- Personalna unija je oblik složene (federalne) države, tj. unija (zajednica) dve ili više država, u kojima vlada jedan zajednički vladar (šef države).
- Dinastička unija je oblik složene (federalne) države, tj. unija (zajednica) dve ili više država, u kojima vlada ista dinastija (a može biti drugi vladar).

Sličnost između dinastičke unije i personalne unije je u tome što je svaka personalna unija istovremeno i dinastička unija, ali ne i obratno.

Razlika između dinastičke unije i personalne unije je sledeća:

⁴⁶ https://sr.wikipedia.org/wiki/Dinastička_unija

- Državama dinastičke unije vlada vladar is iste dinastije.
- Državama personalne unije vlada jedan zajednički vladar.

3.3.2.3. Realna (stvarna) unija

Realna (stvarna) unija⁴⁷ je oblik državnog uređenja, preciznije oblike složene (federalne) države, tj. unija (zajednica, veza) dve ili više (suverenih) država, u kojima postoje neke zajedničke institucije, iako te države nisu ujedinjene u jednu državu, tj. zadržale su prava suverenih država. S jedne strane države su nezavisne, dok su s druge strane povezane, jer postoje neke zajedničke institucije. „Realna“ unija je stvarna unija, za razliku od „personalne“ (kraljevske) unije. Pregled realnih unija je dat na kraju ovog rada, u prilogu 10.4.

Države članice realne unije prenose na uniju sledeće:

- Zajedničkog vladara
- Poslove vojske
- Spoljne poslove. S jedne strane, države članice realne unije su zadržale svoj državni suverenitet. S druge strane, države članice realne unije nastupaju kao jedan pravni subjekt u međunarodnim odnosima.

Razlika između realne unije i političke unije je:

- Države članice realne unije su zadržale svoj državni suverenitet.
- Države članice političke unije nisu zadržale svoj državni suverenitet.

Sličnosti između realne unije i personalne unije su sledeće:

- Realna unija nastaje iz personalne unije.
- Personalna unija je najčešće prva faza u stvaranju realne unije.

Razlike između realne unije i personalne unije su sledeće:

- Stepen povezanosti država članica:

⁴⁷ https://sr.wikipedia.org/wiki/Realna_unija

- Države članice realne unije su čvršće povezane nego što je to slučaj sa personalnom unijom.
- Države članice personalne unije su labavije povezane nego što je to slučaj sa realnom unijom.
- Stalnost veze prema osobi vladara
 - Države članice realne unije nisu povezane stalnom vezom sa konkretnim vladarem.
 - Države članice personalne unije su povezane stalnom vezom sa konkretnim vladarem.
- Samostalnost država članica:
 - Države članice realne unije nisu samostalne, jer postoje neke funkcije koje obavljaju unificirano (na osnovu zajedničkog sporazuma tj. međunarodnog ugovora).
 - Države članice personalne unije su samostalne, jer sve funkcije koje obavljaju samostalno.

Realna unija može nastati na više načina:

- Kada države članice buduće realne unije međusobno sklope međunarodni ugovor o pristupanju Uniji.
- Kada postojeća država izvrši dopunu svog Ustavna, tako da se predvidi mogućnost pristupanja Uniji.

Istorijski primeri realnih unija su sledeći:

- Do nedavno su postojale carinske unije, kao povezanost država koje su prihvatile zajedničku carinsku politiku. Primera radi, postojala je carinska unija Lihtenštajna i Švajcarske.
- Danas ne postoje realne unije.

Karakteristike realne unije su sledeće:

- Realna unija u međunarodnim odnosima jeste subjekt međunarodnog prava, tj. deluje kao jedna država (jer ima zajedničke spoljno-političke funkcije), jer članice unije nemaju (ne zadržavaju) međunarodno pravni subjektivitet.
- Članice realne unije nisu samostalne, za razliku od personalne unije gde jesu.
 - S jedne strane, članice realne unije neke funkcije obavljaju samostalno (sudska, zakonodavna i izvršna vlast).
 - S druge strane, članice realne unije neke funkcije obavljaju unificirano (na osnovu zajedničkog sporazuma tj. međunarodnog ugovora).
- Realne unije su se istorijski javljale kao monarhističke zajednice, pa su zato često imale zajedničkog vladara (monarha).

Razlika između realne unije i personalne unije je sledeća:

- Države članice realne unije nisu potpuno samostalne, jer postoje neke zajedničke institucije.
- Države članice personalne unije su potpuno samostalne, tj. ne postoje zajedničke institucije.

Sličnost između realne unije i personalne unije je sledeća:

- Države članice realne unije su zadržale prava suverenih država.
- Države članice personalne unije su zadržale prava suverenih država.

3.3.2.4. Politička Unija

Klasifikacija država prema obliku državnog uređenja razlikuje dva modaliteta: (1) Prosta/jednostavna (unitarna) država – u kojoj ne postoje područja (regioni) koja mogu da donose zakone, i (2) Složena (federalna) država – u kojoj postoje područja (regioni) koji mogu da donose zakone. Klasifikacija složenih država razlikuje sledeće modalitete: (1) personalna unija, (2) dinastička unija, (3) realna unija, (4) politička unija – (4.1) konfederacija i (4.2) federacija), (5) zakonodavna unija, (6) asimetrična zajednica država, (6.1) asimetrični savez, (6.2) pridružene države.

Političke unije se mogu klasifikovati na dva modaliteta: (1) konfederacija i (2) federacija.

- S jedne strane, konfederacija je oblik složene države. Jedan od oblika države je složena (federalna) država, a jedan od oblika složene države je politička unija, a jedan od oblika političke unije je konfederacija. Drugim rečima, konfederacija je oblik političke unije, a politička unija je oblik složene države, iz čega proizilazi da je i konfederacija oblik složene države.
- S druge strane, konfederacija nije država (nego savez država, tj. pojačani oblik saveza država, pa ne može biti ni oblik složene (federalne) države.
- Čini se da jedan od modaliteta (konfederacija) narušava kriterijum za klasifikaciju, jer se pojavljuje kao modalitet u klasifikaciji država, a nije država! Ovakvo narušavanje na prvi pogled ukazuje na nepravilnost prilikom klasifikovanja, ali u suštini nije reč o nepravilnosti, nego o potrebi da se države klasifikuju, pri čemu jedan od oblika (modaliteta u toj klasifikaciji) ima specifičnost da predstavlja savez država – a sam po sebi nije država.

3.3.2.4.1. Konfederacija (savez država)

Konfederacija (savez država, državni savez) se može definisati na više načina:

- pojačani oblik saveza država koji je pojačan formiranjem nekog zajedničkog organa koji nema nikakvu višu (centralnu) vlast koja bi predstavljala obeležje suverenosti.
- trajna unija suverenih država formirana u cilju zajedničkog delovanja članica federacije prema drugim državama.
- ugovorni odnos (na bazi međunarodnog ugovora) udruživanja nezavisnih suverenih država formiran sa ciljem da se na jedinstven način tretiraju pitanja od zajedničkog interesa.

Karakteristike konfederacije su sledeće:

- Države članice konfederacije zadržavaju međunarodno pravni subjektivitet, što znači da savez država (konfederacija) ne kreira novu državu.

- Države članice konfederacije zadržavaju suverenost, pri čemu pristaju da deo suverenih prava prenesu na konfederaciju, što znači da je vlast konfederacije izvedena iz vlasti država članica.
- Konfederacija nema centralnu vlast (federalnu jurisdikciju) tj. nema nijednu od tri grane državne vlasti (sudska, zakonodavna i izvršna), tj. nema sredstva i načine da na teritoriji država članica sprovede odluke zajedničkog, centralnog organa.
- U konfederaciji, nadležnost konfederalnih organa centralne vlasti (zakonodavnog tela - saveta država članica) je ograničena samo na one delatnosti koje su definisane konfederativnim ugovorom, što znači da su samo te delatnosti jedinstvene, dok ostale delatnosti (državljanstvo, vojska, porezi i budžet) nisu jedinstvene.
- Način donošenja odluka koje donosi centralna vlast u zakonodavnom telu (savetu država članica) konfederacije je definisan u osnivačkom ugovoru, a najčešće je takav da se odluke donose jednoglasno (konsenzusom), zbog čega postoji rizik blokade i neefikasnosti u radu.
- Odluke koje donose centralna/konfederalna tela (npr. savet država članica kao zakonodavno telo) nemaju karakter zakona u smislu da direktno stupaju na snagu (nisu automatski obavezne za građane država članica), nego imaju karakter međudržavnih sporazuma, jer zahtevaju transpoziciju u nacionalno zakonodavstvo država članica tj. zahtevaju naknadnu implementaciju od strane država članica i postaju obavezne tek kada ih države članice usvoje, pri čemu se takav postupak usvajanja konfederativne odluke u interni propis države članice naziva „inartikulacija“.

Razlika između konfederacije i federacije je sledeća:

- Teritorija:
 - Federacija ima svoju teritoriju.
 - Konfederacija nema svoju teritoriju.
- Stanovništvo:
 - Federacija ima svoje stanovništvo.
 - Konfederacija nema svoje stanovništvo.
- Državljanstvo:
 - Konfederacija nema jedinstveno državljanstvo.

- Federacija ima jedinstveno državljanstvo.
- Vojska:
 - Konfederacija nema jedinstvenu vojsku.
 - Federacija ima jedinstvenu vojsku.
- Porez i državni budžet:
 - Konfederacija nema jedinstvene poreze i državni budžet.
 - Federacija ima jedinstvene poreze i državni budžet.
- Konstitutivni akt:
 - Konstitutivni akt federacije je ustav.
 - Konstitutivni akt konfederacije je međunarodni ugovor.
- Pravo secesije:
 - Države članice federacije nemaju pravo na secesiju, zbog toga što nisu zadržale svoj suverenitet.
 - Države članice konfederacije imaju implicitno pravo na secesiju, zbog toga što su zadržale svoj suverenitet. „Nekoliko suverenih i nezavisnih država može da se ujedini neprekidnom konfederacijom, a da svaka, posebno, ne prestane da bude savršena država... Zajednička razmatranja neće predstavljati nasilje nad suverenitetom svake članice“. ⁴⁸
- Pravo veta (nulifikacije):
 - Države članice federacije nemaju pravo veta
 - Države članice konfederacije imaju pravo veta.
- Centralna vlast:
 - Federacija ima centralnu vlast (federalnu jurisdikciju) tj. ima sredstva i načine da na teritoriji država članica sprovede odluke zajedničkog, centralnog organa.
 - Konfederacija nema centralnu vlast (federalnu jurisdikciju) tj. nema sredstva i načine da na teritoriji država članica sprovede odluke zajedničkog, centralnog organa.
- Snaga centralne vlasti:
 - U konfederaciji, centralna vlast (konfederacije) ima manju snagu nad državama članicama konfederacije u poređenju sa snagom centralne vlasti u federaciji.

⁴⁸ Emerih de Vatel, prema <https://sr.wikipedia.org/sr-el/konfederacija>.

- U konfederaciji, centralna vlast (federacije) ima veću snagu nad državama članicama federacije u poređenju sa snagom centralne vlasti u konfederaciji.
- Donošenje odluka:
 - U konfederaciji, odluke koje donosi centralna vlast u zakonodavnom telu (savetu država članica) se donose jednoglasno, zbog čega postoji rizik blokade i neefikasnosti u radu, koji je veći u odnosu na taj rizik u federaciji.
 - U federaciji, odluke koje donosi centralna vlast u zakonodavnom telu (skupštini, parlamentu) ne moraju da se donose jednoglasno, zbog čega je rizik blokade i neefikasnosti u radu manji u odnosu na taj rizik u konfederaciji.
- Karakter i sprovođenje odluka centralne vlasti:
 - U konfederaciji, sprovođenje odluka koje donosi centralna vlast zavisi od volje država-članica, jer ih one sprovode. Odluke koje donosi centralna vlast u zakonodavnom telu (savetu država članica) nemaju karakter zakona u smislu da direktno stupaju na snagu, nego imaju karakter međudržavnih sporazuma, jer zahtevaju transpoziciju u nacionalno zakonodavstvo država članica tj. zahtevaju naknadnu implementaciju od strane država članica. U konfederaciji ne postoji neposredna vlast konfederativnih tela nad građanima država članica konfederacije.
 - U federaciji, sprovođenje odluka koje donosi centralna vlast ne zavisi od volje država-članica, jer ih one ne sprovode. Odluke koje donosi centralna vlast u zakonodavnom telu imaju karakter zakona u smislu da direktno stupaju na snagu, tj. ne zahtevaju transpoziciju u nacionalno zakonodavstvo država članica – ne zahtevaju naknadnu implementaciju od strane država članica. U federaciji postoji neposredna vlast konfederativnih tela nad građanima država članica federacije.

Razlika između konfederacije i političkog saveza je sledeća:

- S jedne strane, politički savez nema stalno zajedničko telo koje mu daje privid državnosti.
- S druge strane, konfederacija ima bar jedno stalno zajedničko telo koje joj daje privid državnosti, pri čemu je to najčešće konfederativna skupština (sastavljena od delegata država članica konfederacije), koja funkcioniše slično kao međunarodna konferencija.

Primeri konfederacija su sledeći:

- Beneluks je suštinski konfederacija, jer predstavlja političko-ekonomsko udruženje država (Belgije, Holandije i Luksemburga) zasnovano na ugovorima, pri čemu se odluke donose konsenzusom država članica.
- Evropska Unija (EU) je entitet koji danas najviše odgovara ustavno pravnom pojmu konfederacije. Zbog toga što je proces stvaranja EU u toku, pri čemu se integrativni procesi nastavljaju i ojačavaju, pa se može reći da EU danas ima istovremeno elemente konfederacije i federacije.
 - S jedne strane, neki autori smatraju da je EU konfederacija, tj. da nema neophodne attribute federalnog sistema. „EU nedostaju samo dve značajne karakteristike federacije“,⁴⁹ jedinstveni budžet (fiskalni federalizam) i ustavne odredbe koje navode federativni karakter (jer su države članice zadržale isključivu moć da menjaju konstitutivne ugovore). Iako je u jednom momentu bilo pokušaja da se u neratifikovani Ustav EU unese reč „federacija“, ta reč je zbog protivljenja Velike Britanije preformulisana u „zajednica“ ili „unija“. Partije u Evropskom Parlamentu koje se zalažu za konfederalni model EU su u manjini (u odnosu na one koje se zalažu za federalni model), pri čemu su najvažnije dve partije: grupa ECR i partija Braća Italije.
 - S druge strane, neki autori smatraju da je EU federacija, tj. da ima neophodne attribute federalnog sistema. „Evropa je zacrtala svoj brend ustavnog federalizma“.⁵⁰ Evropski sud pravde predstavlja glavno telo koje promoviše federalni karakter EU.⁵¹ „Oni kojima je neprijatno da koriste reč 'F' u kontekstu EU trebalo bi slobodno da ga nazivaju kvazi-federalnim ili sistemom nalik federalnom“.⁵²
 - Partije u Evropskom Parlamentu koje se zalažu za federalni model EU su u većini (u odnosu na one koje se zalažu za konfederalni model), pri čemu su najvažnije partije: EPP, Obnovimo Evropu i S&D grupa.

⁴⁹ Tomas Ris i Tanja A. Borzel, prema <https://sr.wikipedia.org/sr-el/konfederacija>

⁵⁰ Džozef H. H. Vajler, prema <https://sr.wikipedia.org/sr-el/konfederacija>

⁵¹ Žan-Mišel Žosela i Alejn Markijano, prema <https://sr.wikipedia.org/sr-el/konfederacija>

⁵² R. Daniel Kelemen, prema <https://sr.wikipedia.org/sr-el/konfederacija>

- Nemački **savez** (konfederacija 35 nemačkih država)⁵³ je postojao od 1815. do 1866. godine. Dve najveće države članice (Austrija i Prusija) su imale prevlast nad ostalim članicama, pri čemu je njihovo međusobno rivalstvo dovelo do austro-pruskog rata, što je prouzrokovalo raspad konfederacije 1866. godine .
- Švajcarska (puni naziv Švajcarska Konfederacija), je bila konfederacija do 1848. godine, a onda je postala federacija, kada su regioni (kantoni) izgubili suverenost. Iako je u imenu zadržala reč „konfederacija“, sa aspekta ustavno pravne teorije Švajcarska danas nije konfederacija.
- Belgija je osnovana kao centralizovana država, pa je ustavnim reformama (1970-tih godina) transformisan u saveznu/federalnu državu, a nakon toga se postepeno transformiše u konfederaciju sa dve konstitutivne države/regiona.
- Kanada nikada nije bila konfederacija, iako se u momentu uspostavljanja kanadskog sistema (1867. godine), sam proces udruživanja regiona nazivao „konfederacija“. Specifičnost je u tome što pojam „konfederacija“ u tom vremenu nije imao isto značenje kao danas. Tada je pojam konfederacija označavao proces pridruživanja saveznoj državi (a ne slabo centralizovanu federaciju – kao danas), dok sama novonastala država (Kanada) nije konfederacija, jer regioni nisu suvereni.

3.3.2.4.2. Federacija

Klasifikacija država prema obliku državnog uređenja razlikuje dva modaliteta: (1) prosta/jednostavna (unitarna) država – u kojoj ne postoje područja (regioni) koja mogu da donose zakone, i (2) složena (federalna) država – u kojoj postoje područja (regioni) koji mogu da donose zakone. Klasifikacija složenih država razlikuje sledeće modalitete: (1) personalna unija, (2) dinastička unija, (3) realna unija, (4) politička unija, (5) zakonodavna unija, (6) asimetrična zajednica država, (6.1) asimetrični savez, (6.2) pridružene države. Političke unije se mogu klasifikovati na dva modaliteta: (1) konfederacija i (2) federacija.

⁵³ https://sr.wikipedia.org/sr-el/nemačka_konfederacija

Federacija⁵⁴ je oblike složene (federalne) države, u kome više država deo svog suvereniteta prenose na novu državnu tvorevinu, pri čemu države članice imaju neki oblik samouprave, dok centralna vlast preuzima najznačajnije funkcije države - formiranjem nekog zajedničkog organa koji ima višu (centralnu) vlast koja ima obeležje suverenosti. U leksičkom smislu, postoji sledeća nedoslednost. S jedne strane, „savezna država” je sinonim za federaciju (u srpskom jeziku). S druge strane, u engleskom jeziku savezna država (federated state) nije sinonim za federaciju (federal state), već je deo federacije, tj. administrativna jedinica u okviru federacije.

Razlika između proste (unitarne države), konfederacije i federacije je sledeća:

- Unitarna država je oblik državnog uređenja (država) u kome ne postoje područja (regioni, teritorijalne jedinice) koji mogu da donose zakone, nego postoje samoupravne autonomne jedinice (oblasti) koje mogu da imaju neki stepen autonomije (nezavisnosti).
- Konfederacija je oblik državnog uređenja u kome postoje države, koje imaju slabe veze.
- Federacija je oblik državnog uređenja u kome postoje države, koje imaju jake veze.

Karakteristike federacije su sledeće:

- Države članice federacije ne zadržavaju međunarodno pravni subjektivitet, što znači da savez država (konfederacija) kreira novu državu.
- Države članice konfederacije ne zadržavaju suverenost, što znači da postoji vlast federacije koja nije izvedena iz vlasti država članica.
- Federacija ima centralnu vlast (federalnu jurisdikciju) tj. ima tri grane državne vlasti (sudska, zakonodavna i izvršna), tj. ima sredstva i načine da na teritoriji država članica sprovede odluke zajedničkog, centralnog organa.
- U federaciji, nadležnost federalnih organa centralne vlasti (zakonodavnog tela – skupštine ili parlamenta) nije ograničena samo na pojedine delatnosti, kao što je to slučaj sa konfederacijom, što znači da su sve delatnosti jedinstvene, pre svega: državljanstvo, vojska, porezi i budžet.
- Način donošenja odluka koje donosi centralna vlast u zakonodavnom telu (skupštini, parlamentu) je definisan ustavom, pri čemu se najčešće odluke donose većinom, a ne

⁵⁴<https://sr.wikipedia.org/sr-el/Federacija>

jednoglasno (konsenzusom), tako da nema rizika blokade i neefikasnosti u radu – kao što je slučaj kod konfederacije.

- Odluke koje donose centralna/konfederativna tela (skupština, parlament) nemaju karakter zakona u smislu da direktno stupaju na snagu (automatski su obavezne za građane država članica), tj. ne zahtevaju transpoziciju u nacionalno zakonodavstvo država članica tj. ne zahtevaju naknadnu implementaciju od strane država članica – kao što je slučaj kod konfederacije.

Primeri federacija su sledeći:

- Rusija je federacija
- SAD su federacija jer centralna vlast u Vašingtonu ima najveću vlast (na saveznom nivou), pri čemu države članice imaju svoju samoupravu (svaka bira svog guvernera).
- Australija, je federacija.
- Meksiko je federacija.
- Švajcarska je danas federacija.
- Bosna i Hercegovina je federacija jer ima vladu na saveznom nivou. Specifična je po tome što u strukturi ima i republike (sa svojom administracijom) i federaciju.

Nezavisnosti (autonomija) konstitutivnih entiteta (regiona, teritorijalnih jedinica) se stiče i održava na različite načine, zavisno od toga da li se radi o unitarnim državama, ili decentralizovanim federacijama:

- Federasi(ja) je zajednica više područja (regiona, autonomnih oblasti, teritorijalnih jedinica) u okviru unitarne države, pri čemu neke konstitutivne jedinice imaju znatno veću nezavisnost od drugih jedinica. Razlika između federacije (odnosa regiona u unitarnoj državi) i odnosa regiona u federaciji je u tome što je kod federacije ustavna struktura države unitarna, dok kod federacije nije. Sličnost između federacije i federacije je u tome obe uključuju federalističke principe. Olandska federacija je primer federacije zasnovane na međunarodnim ugovorima.

- Devolucija Federacija⁵⁵ podrazumeva prenošenje nekih nadležnosti sa organa centralne vlasti na organe vlasti na nižem nivou (regionalnom ili lokalnom). Proces devolucije (prenošenja nadležnosti) se ostvaruje na različiti način u federaciji i unitarnoj državi.

S jedne strane, u unitarnoj državi se devolucija sprovodi promenom zakona, a ne promenom ustava, što znači da unitarna država može da povрати (ponovo preuzme) prenetu ovlašćenja bez promene ustava. Primera radi, u Ujedinjenom Kraljevstvu je 1997. godine centralna vlada prenela određene segmente zakonodavne i izvršne vlasti na regionalni nivo (Škotski parlament i Skupštinu Severne Irske).

S druge strane, u federaciji se devolucija sprovodi promenom Ustava, tj. nije dovoljna samo promena običnih zakona, što znači da federacija ne može da povрати (ponovo preuzme) prenetu ovlašćenja bez promene ustava.

- De fakto federacija (kvazi-federacija, regionalna država) je država koja u formalno-pravnom smislu ima status unitarne države, dok u suštini ima karakteristike federacije. Zbog toga što postoje takve države (formalno unitarne, a suštinski federacije) kod kojih entiteti (regioni) imaju veću autonomiju od regiona nekih federacija, danas nije lako razlikovati unitarne države od federacija. Osnovna razlika između federacije i unitarne države je u tome što u unitarnoj državi centralna vlada ima pravo da ukine ili privremeno suspenduje samoupravu/autonomiju entiteta (iako se to u praksi retko i teško dešava), dok u federaciji centralna vlada nema to pravo. Primeri de fakto federacija danas su Španija i Južna Afrika.

Južna Afrika je de fakto federacija. S jedne strane, prema Ustavu Južne Afrike, ona je unitarna država. S druge strane, regioni u Južnoj Africi imaju neka ovlašćenja, što znači da zemlja ima elemente federalnog sistema.

Španija je de fakto federacija zbog toga što konstitutivni entiteti (regioni/ autonomne zajednice kao što su: Baskija, Katalonija, Galicija i Navara) u Španiji od 1978. godine

⁵⁵ <https://sh.wikipedia.org/wiki/Devolucija>

imaju veća ovlašćenja (veći stepen samouprave/autonomije) nego entiteti u većini federacija. Pojedini regioni (Baskija i Navara) su zadržali pravo na samostalnu poresku politiku, pri čemu regioni plaćaju centralnoj vladi naknadu za zajedničke usluge (vojska, spoljna politika). Španski Ustav je dozvolio da svaki entitet ima tzv. Statut autonomije (Estatuto de Autonomía). S jedne strane, španski parlament ima zakonska ovlašćenja da ukine ili privremeno suspenduje autonomiju entiteta. S druge strane, španski parlament retko (skoro nikada) ne ograničava autonomiju regiona, izuzev što je 2017. godine suspendovao deklaraciju o nezavisnosti regiona Katalonija

3.4. Oblik (način organizacije) državne vlasti

Vlast je „sposobnost nametanja volje jednog subjekta drugom“.⁵⁶ Klasifikacija vlasti prema funkciji razlikuje tri modaliteta (grane/funkcije vlasti): (1) upravna tj. izvršna vlast, (2) sudska vlast i (3) zakonodavna vlast.

1. Upravna vlast (najstarija, jer postoji od kada postoji država) je grana/funkcija vlasti koja se odnosi na upravljanje državom, tako što upravni organi donose (opšte i pojedinačne) akte u cilju sprovođenja akata zakonodavne vlasti. Sprovođenje upravne vlasti podrazumeva da upravni organi imaju pravo da koriste silu.
2. Sudska vlast je grana/funkcija vlasti koja rešava sporove na različitim nivoima, tako što organi sudske vlasti donose sudske akte.
3. Zakonodavna vlast (najmlađa grana vlasti koja se javlja nakon buržoaske revolucije) je grana/funkcija vlasti koja se odnosi na donošenje zakona, tako što organ zakonodavne vlasti (parlament) donosi zakone.

Oblik (način organizacije) državne vlasti je kriterijum za klasifikaciju državne vlasti koji se bazira na međusobnom odnosu između tri grane (funkcije) u vlasti: (1) upravna vlast, (2) sudska vlast i (3) zakonodavna vlast. Klasifikacija državne vlasti prema obliku (načinu organizacije) vlasti razlikuje dva modaliteta: (1) jedinstvo vlasti, tj. princip jedinstva (upravne, sudske i zakonodavne) vlasti i (2) podela vlasti, tj. princip podele (upravne, sudske i zakonodavne) vlasti.

⁵⁶ <https://beleske.com/oblici-drzavne-vlasti/>

1. Načelo jedinstva vlasti se ostvaruje u dva modaliteta: (a) nedemokratsko jedinstvo vlasti i (b) skupštinski (konventski) sistem.
2. Načelo podele vlasti se ostvaruje u tri modaliteta: (a) parlamentarni, (b) predsednički i (c) mešoviti (polupredsednički) sistem.

3.4.1. Jedinstvo vlasti

Jedinstvo vlasti⁵⁷ je oblik (način organizacije) državne vlasti, tj. oblik političkog uređenja odnosa između tri grane/funkcije državne vlasti (zakonodavne, sudske i izvršne) u kome sve tri funkcije vrši jedno telo/organ, ili hijerarhijski uređen niz državnih tela/organa, tako što je jedno od tih tela iznad drugih. Jedinstvo vlasti⁵⁸ se zasniva na načelu ujedinjenja (jedinstva) tri grane/funkcije državne vlasti.

Princip/načelo jedinstva vlasti se može operativno sprovesti na dva načina:

1. Sve tri funkcije/grane vlasti obavlja jedno (ustavno) telo, što je retko u praksi, a postojalo je u počecima kreiranja državne vlasti.
2. Svaku funkciju/granu vlasti obavlja posebno telo/organ, pri čemu jedan od njih (najčešće zakonodavni) ima nadređen hijerarhijski položaj u odnosu na druga dva, pa tako implicitno obavlja i preostale dve funkcije (najčešće sudsku i izvršnu).

Istorijski primeri jedinstva vlasti su sledeći:

- U teorijskom smislu, načelo jedinstva vlasti je formulisao Jean-Jacques Rousseau koji je smatrao da je vlast nedeljiva, a da ima dve funkcije. S jedne strane, zakonodavna funkcija predstavlja volju vlasti, dok s druge strane, izvršna funkcija predstavlja silu vlasti. Rousseau je smatrao da su obe funkcije (zakonodavna i izvršna) pod suverenom vlašću naroda, pri čemu suštinu te suverenosti predstavlja zakonodavna vlast, a pojavni oblik te suverenosti predstavlja izvršna vlasti.

⁵⁷ <https://proleksis.lzmk.hr/28931/>

⁵⁸ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 1. 3. 2023. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28893>

- Jednostranački sistem socijalističkog samoupravljanja bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, u periodu od 1946. do 1990. godine, u kome je Komunistička Partija Jugoslavije istovremeno kontrolisala sve tri grane vlasti.
- Jednostranački sistemi bivših socijalističkih država članica Varšavskog pakta (Poljska, Čehoslovačka, Mađarska, Rumunija, Bugarska, Moldavija.) u periodu od 1945. do 1990. godine.

Načelo jedinstva vlasti⁵⁹ se operativno ostvaruje na dva načina (modaliteta): (1) nedemokratsko jedinstvo vlasti i (2) skupštinski (konventski) sistem.

3.4.1.1. Nedemokratsko jedinstvo vlasti

Nedemokratsko jedinstvo vlasti je oblik državne vlasti, tj. oblik političkog uređenja odnosa između tri grane/funkcije državne vlasti (zakonodavne, sudske i izvršne), konkretnije oblik principa jedinstva vlasti, u kome je „monarh na čelu državne uprave koja je nadređena zakonodavnoj i sudskoj vlasti“.⁶⁰

3.4.1.2. Skupštinski (konventski) sistem

Skupštinski (konventski) sistem⁶¹ je oblik državne vlasti, tj. oblik političkog uređenja odnosa između tri grane/funkcije državne vlasti (zakonodavne, sudske i izvršne), konkretnije oblik principa jedinstva vlasti, u kome je „zakonodavna vlast nadređena izvršnoj i sudskoj vlasti“. S jedne strane, bitno je da je skupština (zakonodavna vlast) nadređena drugim dvema granama vlasti. S druge strane, konkretan stepen te (funkcionalne i organizacione) nadređenosti se u praksi može razlikovati – od slučaja do slučaja. Skupštinski sistem se naziva i konventski, jer je „Konvent“ bila prva skupština u Francuskoj, nakon francuske buržoaske revolucije.

Istorijski primeri skupštinskog (konventskog) sistema su sledeći:

- Francuska je tokom revolucionarnog perioda krajem XVIII veka (1792-1795) i za vreme Pariske komune (1871) primenjivala skupštinski (konventski) sistem.

⁵⁹ <https://beleske.com/oblici-drzavne-vlasti/>

⁶⁰ <https://beleske.com/oblici-drzavne-vlasti/>

⁶¹ <https://beleske.com/oblici-drzavne-vlasti/>

- Švajcarska primenjuje jedan oblik skupštinskog sistema od 1848. do danas
- Bivše socijalističke zemlje (SSSR, zemlje Istočne Evrope) su u XX veku primenjivali skupštinski sistem.

3.4.2. Podela vlasti

Podela (političke) vlasti⁶² je oblik (način organizacije) državne vlasti, tj. oblik političkog uređenja odnosa u kome postoje tri odvojene i nezavisne grane (funkcije) državne vlasti – zakonodavna, izvršna i sudska vlast, pri čemu svaku od te tri funkcije vrši posebno državno telo/organ, ili hijerarhijski uređen niz državnih tela/organa nezavisno od organa drugih grana vlasti.

Podela vlasti se zasniva na principu (načelu) podele (razdvajanja) tri grane/funkcije državne vlasti. S jedne strane, teško je postići da se nijedna grana vlasti uopšte ne meša u rad ostalih grana vlasti. S druge strane navedeno mešanje (koje uvek postoji u većoj ili manjoj meri) ne sme da pređe meru u kojoj bi preraslo u dominaciju neke grane vlasti nad preostale dve grane.

Suština principa (načela) podele (političke) vlasti je u sledećem:

- Podela vlasti je pojam suprotan pojmu akumulacije vlasti: „Akumulacija svih vlasti, zakonodavne, izvršne i sudske, u istim rukama, bez obzira da li je reč o pojedincu, manjini ili većini, i bez obzira da li je nasledna, samozvana ili izborna, se s pravom može smatrati tiranijom.“⁶³ Suština Madison-ove ideje je da podela vlasti treba da obezbedi tzv. „sistem za proveru i balansiranje“ vlasti (Madisonian checks and balances).
- „Ne postoji sloboda, ako se sudska vlast ne odvoji od zakonodavne i izvršne vlasti.“⁶⁴
- „Za tri osnovne funkcije državne vlasti treba upotrebiti različite organe: onaj koji izdaje zakon ne treba u isto vreme da sudi i upravlja – i obrnuto“.⁶⁵

⁶²https://sr.wikipedia.org/wiki/Podjela_vlasti

⁶³ James Madison, prema Victor Joecks (2011) Why separation of powers matters: Thoughts from Madison, Montesquieu, others, <https://www.npri.org/why-separation-of-powers-matters-thoughts-from-madison-montesquieu-others/>

⁶⁴ Montesquieu, prema Victor Joecks (2011) Why separation of powers matters: Thoughts from Madison, Montesquieu, others, <https://www.npri.org/why-separation-of-powers-matters-thoughts-from-madison-montesquieu-others/>

⁶⁵ Slobodan Jovanović, prema https://sr.wikipedia.org/wiki/Podjela_vlasti

- „Vladavina treba da bude takva da se građanin ne može bojati drugog građanina. Kada su zakonodavna i izvršna vlast objedinjene u istoj osobi ili u pravnom telu, slobode nema, jer postoji bojazan da će taj monarh ili senat donositi tiranske zakone da bi ih izvršavao na tiranski način. U pravu niko ne može biti ograničen svojom vlastitom voljom, nego tuđom“. ⁶⁶
- „Osnovni nedostatak ustava je ako dozvoli da sva politička vlast države (zakonodavna, izvršna i sudska) bude poverena zakonodavnom telu. Koncentracija svih oblika vlasti u istim rukama je po definiciji despotska vlast (despotic government)“ ⁶⁷

Podela (političke) vlasti⁶⁸ na tri odvojene i nezavisne grane (funkcije) – zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast, je dominantan princip u savremenom svetu, koji se ostvaruje na tri načina: (1) parlamentarni sistem, (2) predsednički sistem i (3) mešoviti-polupredsednički sistem.

1. Parlamentarni sistem⁶⁹ je demokratski režim u kome u procesu donošenja javnih politika učestvuje samo zakonodavna vlast, pri čemu se izvršna i zakonodavna vlast na kraju moraju složiti prilikom donošenja političkih odluka - javnih politika (policy). Situacija kada postoji dominacija jedne grane vlasti u odnosu na drugu (izvršne u odnosu na zakonodavnu vlast) u dužem vremenskom periodu se smatra redovnom tj. „normalnom“ (normal). Primer je Velika Britanija.
2. Predsednički sistem je demokratski režim u kome u procesu donošenja javnih politika učestvuje obe grane vlasti - zakonodavna i izvršna, pri čemu se izvršna i zakonodavna vlast ne moraju slagati prilikom donošenja političkih odluka - javnih politika (policy). Situacija kada postoji dominacija jedne grane vlasti u odnosu na drugu (izvršne u odnosu na zakonodavnu vlast ili obrnuto) u dužem vremenskom periodu se smatra izuzetnom tj. „nenormalnom“ (abnormal). Primer su SAD.
3. Mešoviti sistem je demokratski režim u kome predsednika republike bira narod neposredno, on je politički moćniji od vlade, te u praksi postaje de facto šef izvršne vlasti.

⁶⁶ Monteskie, prema https://sr.wikipedia.org/wiki/Podjela_vlasti

⁶⁷ Thomas Jefferson u “Notes on Virginia” Q.XIII, (1782), prema Victor Joecks (2011) Why separation of powers matters: Thoughts from Madison, Montesquieu, others, <https://www.npri.org/why-separation-of-powers-matters-thoughts-from-madison-montesquieu-others/>

⁶⁸ <https://beleske.com/oblici-drzavne-vlasti/>

⁶⁹ Kaminsky, E. B.-Z. (1997). On the Comparison of Presidential and Parliamentary Governments. Presidential Studies Quarterly, 27(2), str. 221–228. <http://www.jstor.org/stable/27551727>

Istorijski posmatrano postoje različiti oblici principa (načela) podele, pri čemu su značajni sledeći:⁷⁰

- U staroj Grčkoj, gradovi-države su imali različite varjante hibridne (mešovite) vlade koje je dokumentovao Aristotel u knjizi „Politika“.
- U starom Rimu je postojala mešovita vlada (sastavljena od konzula, senata i skupštine) čije je funkcionisanje dokumentovao Polibije.
- U Engleskoj⁷¹ i njenim kolonijama je postojala mešovita vlada (sastavljena od aristokratije i narodnih predstavnika) koju je opisao Žan Kalvin. Kalvinov doprinos razvoju demokratije je u tome što je dao ideju da se umesto jedne političke institucije kreira više institucija koje bi jedna drugu kontrolisale i dopunjavale, da bi se smanjila mogućnost da jedna grupa/partija zloupotrebi političku moć.
- U Severnoj Americi, 1620. godine je osnovana kolonija Plimout u kojoj je ustavom uspostavljen dvostrani sistem demokratske vlasti. S jedne strane, Sud je vršio zakonodavnu i sudsku vlast, a pored toga je birao guvernera. S druge strane, guverner je sa svojih sedam pomoćnika vršio izvršnu vlast.
- U Severnoj Americi, nekoliko kolonija (Pensilvanija, Roud Ajland, Nju Džerzi, Konektikat) su imale ustavom uspostavljen dvostrani sistem demokratske vlasti, koji je podržavao filozof Džon Lok. Lok je isticao prednosti principa podele (političke) vlasti na zakonodavnu vlast (koju vrše dva tela – Dom lordova i Donji dom), i izvršnu vlast.
- Sjedinjene Američke Države (SAD) su sprovele podelu (političke) vlasti na tri grane (funkcije): zakonodavnu, izvršnu i sudsku, pri čemu se sve tri grane međusobno kontrolišu i ograničavaju na osnovu sistema „kočnica i ravnoteža“ (Checks and balances).

Prednost sistema (principa) podele vlasti u odnosu na sistem (princip) jedinstva vlasti je u tome što se smanjuje mogućnost za zloupotrebu vlasti.

U XXI veku, podela vlasti (na zakonodavnu, izvršnu i sudsku) sve manje zavisi od ustavno prihvaćenog modela (parlamentarni sistem, predsednički sistem i mešoviti-polupredsednički

⁷⁰https://sr.wikipedia.org/wiki/Podjela_vlasti

⁷¹https://sr.wikipedia.org/wiki/Podjela_vlasti

sistem), a sve više zavisi od dva dodatna faktora: (1) rezultata izbora i (2) izbornog sistema, koji mogu da „približe funkcije (grane vlasti) koje ustav razdvaja, kao i da razdvoje funkcije koja ustav spaja“.⁷² Suština je u tome da su političke partije glavni faktor koji utiče na stepen razdvojenosti ili koncentracije (zakonodavne, izvršne i sudske) vlasti u smislu da je bitno da li vlast drži jedna dominantna partija, ili se deli na dve partije ili više partija učestvuju u vlasti.

1. Rezultata izbora (electoral outcome, political party system) bitno utiče na stepen podele vlasti jer od njega zavisi da li će zakonodavna i izvršna vlast biti koncentrisane ili razdvojene. Rezultat izbora može biti takav da: (a) izvršna vlast ima podršku većine u zakonodavnoj vlasti (unified government), ili (b) izvršna vlast nema podršku većine u zakonodavnoj vlasti (divided government). Primera radi, u predsedničkom sistemu SAD, moguća su dva ishoda: (a) da jedna ista partija dobije na predsedničkim izborima (izvršnu vlast) i većinu u kongresu (zakonodavnu vlast), (b) da predsednik i većina u kongresu ne budu iz iste političke partije. U prvom slučaju će vlast biti koncentrisana (podela vlasti na izvršnu i zakonodavnu manja), pa će takva vlada u praksi funkcionisati slično kao vlada u parlamentarnom sistemu. U drugom slučaju vlast neće biti koncentrisana (podela vlasti na izvršnu i zakonodavnu biće veća), pa će takva vlada u praksi funkcionisati bitno drugačije od vlade u parlamentarnom sistemu.
2. Izborni sistem (electoral system, method of voting) bitno utiče na stepen podele vlasti jer od njega zavisi broja partija koje će vršiti vlast, a od tog broja partija koje učestvuju u vlasti zavisi da li će zakonodavna i izvršna vlast biti koncentrisane ili razdvojene. Izborni sistem u ovom kontekstu ima dva modaliteta: (a) proporcionalni izborni sistem (proportional representation - PR) i (b) većinski izborni sistem (majoritarian). U prvom slučaju, proporcionalni izborni sistem najčešće dovodi do toga da u vlasti učestvuje više partija (multiparty system), što smanjuje verovatnoću da će izvršna vlast imati podršku većine u zakonodavnoj vlasti (unified government), tj. povećava verovatnoću da izvršna vlast neće imati podršku većine u zakonodavnoj vlasti (divided government). U drugom slučaju, većinski izborni sistem (first-past-the-post) najčešće (mada ne uvek) dovodi do toga da u vlasti učestvuje manji broj partija (two-party system), što povećava

⁷² Gardbaum, S. (2017). Political Parties, Voting Systems, and the Separation of Powers. *The American Journal of Comparative Law*, 65(2), str. 229–264. <https://www.jstor.org/stable/26425340>

verovatnoću da će izvršna vlast imati podršku većine u zakonodavnoj vlasti, tj. smanjuje verovatnoću da izvršna vlast neće imati podršku većine u zakonodavnoj vlasti.

U XXI veku, ustavno prihvaćeni model podele vlasti (parlamentarni sistem, predsednički sistem i mešoviti-polupredsednički sistem) ima manji značaj nego što ga je imao u prošlosti.

- S jedne strane, tradicionalna ustavno pravna teorija se bavila uticajem modela podele vlasti na verovatnoću da vlada bude centralizovana tj. jedinstvena (unified government) ili podeljena (divided government). Prema tradicionalnom shvatanju, osnovni faktor je odnos između tri grane tj. funkcije vlasti (sudska, zakonodavna i izvršna). Sama ideja podele vlasti na tri grane (izvršna, zakonodavna i sudska) je bila izraz želje kreatora modela da propišu način upravljanja državom u doba nastanka tih modela, u XVIII veku – kada političke partije nisu imale značaj koji imaju danas.
- S druge strane, savremena ustavno pravna teorija, osim što uvažava značaj tradicionalnog modela podele vlasti, dodatno ističe značaj političkih partija, konkretno značaj izbornog sistema i rezultata izbora kao presudne faktore od kojih zavisi da li će vlada biti centralizovana ili jedinstvena. Prema savremenom shvatanju, osnovni faktor je konkurentski odnos između političkih partija. Savremena praksa podele vlasti se bitno udaljila od inicijalne želje kreatora modela, jer danas u XXI veku, političke partije imaju znatno veći značaj u odnosu na njihov značaj u XVIII veku.

Razlike između parlamentarnog i predsedničkog sistema su značajne, ali klasične definicije ovih pojmova često više zbunjuju nego što objašnjavaju.⁷³

- Jedna od definicija koja zbunjuje definiše parlamentarni sistem kao sistem u kome izvršna vlast mora imati podršku od strane parlamentarne većine (zakonodavne vlasti), dok su predsednik države direktno bira na nacionalnim izborima.
- Pored toga, česta je praksa da se razlikovanje ova dva sistema bazira na analizi ustavnih odredbi, što je takođe pogrešno.
- Suština je da se klasifikacija u praksi može i treba vršiti na osnovu aktivnosti svake konkretne posmatrane države, a ne na osnovu analize njenih pravnih akata, zbog toga što

⁷³ Kaminsky, E. B.-Z. (1997). On the Comparison of Presidential and Parliamentary Governments. *Presidential Studies Quarterly*, 27(2), str. 221–228. <http://www.jstor.org/stable/27551727>

se različitim tumačenjem tih akata, u praksi pojavljuje značajno različita politička praksa – u različitim zemljama i različitim vremenskim periodima.

Poređenje parlamentarnog i predsedničkog sistema prema uspešnosti (efikasnosti) se može izvršiti na osnovu analize dve karakteristike: (a) odgovornost političkih stranaka prema glasačima i (b) efikasnost procesa formulisanja javnih politika:

U vezi sa prvom karakteristikom, poređenje parlamentarnog i predsedničkog sistema po odgovornosti političkih stranaka prema glasačima se može izvršiti na osnovu sledećih šest pitanja:⁷⁴

1. Da li parlamentarni sistem omogućava glasačima da budu bolje informisani prilikom izbora partije za koju će glasati na izborima? S jedne strane, volja većine glasača se lako pretiće u zakon, jer ne postoji mogućnost otpora od strane zakonodavne vlasti. S druge strane, ne postoji čvrsta obaveza vladajuće partije da nakon izbora sprovodi deklarisanu predizbornu platformu, najmanje iz tri razloga. Pre svega, glasači slabo pamte izborna obećanja, pa ih nije teško izneveriti. Pored toga, partije su razvile veštinu nepreciznog izjašnjavanja, gde je narativ po potrebi dvosmislen. Na kraju, politička teorija je formulisala osetljiva pitanja (pravo na abortus, pravo na nošenje oružja) koja treba izbegavati, pa stranke izbegavaju da se izjašnjavaju o tim osetljivim pitanjima.
2. Da li parlamentarni sistem bolje odlikava preferencije glasača u vezi sa javnim politikama? Suština problema je u reprezentativnosti parlamentarnog sistema. S jedne strane, čak i kada glasači na izborima glasaju na osnovu partijskih programa, partije će morati da odstupe od deklarisanе predizborne platforme da bi se formirala koaliciona vlada, što je još ekstremniji problem ako se formira manjinska vlada. S druge strane, čak i kada se formira većinska vlada, i kada se ne odstupi od predizborne platforme, javljaju se dva problema koji umanjuju reprezentativnost parlamentarnog sistema. Prvi problem je u nemogućnosti preciznije gradacije volje glasača, jer je priroda sistema takva da se nudi mali broj opcija ili samo dve ekstremno suprotstavljene opcije. Glasa se za ili protiv predloga, umesto za neko srednje rešenje. Posledica ovakvog sistema je porast broja

⁷⁴ Weaver, R. K. (1985). Are Parliamentary Systems Better? *The Brookings Review*, 3(4), str. 16–25. <https://doi.org/10.2307/20079894>

populističkih stranaka, koje dolaze na vlast nudeći glasačima fingirani izbor između „zla“ (za koje se zalažu elite u društvu) i „dobra“ (za koje se zalaže većina građana), što predstavlja suštinsku zloupotrebu nedostatka modernog parlamentarnog izbornog procesa.⁷⁵ Drugi problem je činjenici da postoji razlika između dve vrste pitanja - onih koja određuju (prelamaju odluku) za koga će građani glasati, i onih koja nisu određujuća. Moguća je situacija da nakon izbora odluke pobjedničke partije u vezi sa tzv. „neodređujućim“ pitanjima budu suprotne volji glasača, što je sistemski problem parlamentarnog sistema – koji je manje izražen u predsedničkom sistemu, gde „nezavisna zakonodavna vlast može da preciznije reprezentuje izbornu volju glasača“.

3. Da li parlamentarni sistem omogućava da se preciznije definišu očekivanja glasača od vlade? S jedne strane, izbor većinske vlade podrazumeva prihvatanje njenog partijskog predizbornog programa (platforme), iz čega proizilazi pravo i obaveze Vlade da ga nakon izbora sprovede. S druge strane, navedeni stavovi važe samo ako su ispunjena dva uslova: (1) da partije precizno definišu svoju platformu i (2) da glasači odluku o izboru partije za koju glasaju baziraju na programu te partije. Problem kod prvog uslova je što partije namerno program definišu nedovoljno precizno, da bi imali manje obaveza prema glasačima. Problem kod drugog uslova je što glasači odluku o izboru partije često donose ne samo na osnovu programa, nego, čak dominantno na osnovu: rezultata Vlade u prethodnom periodu (tzv. „retrospektivno glasanje“), utiska koji odaje šef partije i dugoročne identifikacije sa pojedinim partijama.
4. Da li parlamentarni sistem omogućava veću odgovornost vlade prema glasačima? S jedne strane, parlamentarni sistem koncentriše odgovornost za donošenje i sprovođenje odluka na Vladu, jer se precizno zna ko predlaže odluke tj. ko je odgovoran za njihovo sprovođenje. S druge strane predsednički sistem fragmentira odgovornost za donošenje odluka, jer se nije jasno ko predlaže i donosi odluke tj. nije jasno ko i gde donosi odluku, na način na koji je to jasno u parlamentarnom sistemu.
5. Da li parlamentarni sistem sprečava da kandidat „autsajder“ dođe do mesta predsednika političke partije? S jedne strane, proces selekcije kandidata za predsednika partije u parlamentarnom sistemu je superioran u odnosu na predsednički sistem, jer favorizuje

⁷⁵ Ivaldi, G. (2018). Populism and electoral choice: An analysis of the effects of populism on vote choice. *Revue française de science politique*, 68, str. 847-872. <https://www.cairn-int.info/journal--2018-5-page-847.htm>.

dugogodišnje članove partije koji po pravilu imaju značajno iskustvo u političkom životu. S druge strane, proces selekcije kandidata za predsednika partije u predsedničkom sistemu je inferioran u odnosu na parlamentarni sistem, jer omogućava kandidaturu i izbor tzv. „outsajderima“ koji nisu po volji rukovodstva partije, i koji nemaju dovoljno iskustva u političkom životu.

U vezi sa drugom karakteristikom, poređenje parlamentarnog i predsedničkog sistema prema efikasnosti procesa formulisanja javnih politika se može izvršiti na osnovu sledećih pet pitanja:⁷⁶

1. Da li parlamentarni sistem omogućava usvajanje predloga koji „alociraju gubitak“ na pojedine društvene grupe (privrednu granu)? Svaka politička odluka potencijalno menja postojeće uslove života i poslovanja, na način da delu građana i privrede donosi koristi, a drugom delu donosi gubitak u odnosu na prethodno stanje. Zbog toga je usvajanje novog rešenja u javnom životu po pravilu osuđene na protivljenje onih (građana i privrednih sektora) kojima se situacija relativno pogoršava. U tom smislu, ti „gubitnici“ su motivisani da usporavaju i blokiraju donošenje takvih (po njim štetnih) političkih odluka, što je zakonski dozvoljeno kroz proces „lobiranja“. Postavlja se pitanje relativne moći potencijalnih „gubitnika“ da politički dozvoljenim sredstvima blokiraju usvajanje novih političkih odluka, koje će biti korisne za većinu, ali štetne za tu manju grupu „gubitnika“. S jedne strane, u parlamentarnom sistemu, predlog Vlade će najčešće biti usvojen, a u slučaju većinske Vlade, biće uvek usvojen, pa se čini da je mogućnost blokiranja donošenja odluka od strane „gubitnika“ manja nego u predsedničkom sistemu – gde postoji više instanci koje imaju pravo da daju veto tj. blokiraju donošenje odluke. S druge strane, u predsedničkom sistemu je odgovornost za donošenje odluke manje koncentrisana, što daje mogućnost obema granama vlasti (zakonodavnoj i izvršnoj) da jedna drugu optužuju za blokiranje usvajanje neke političke odluke, tj. nije lako precizirati ko je odgovoran za donošenje odluke. Iz ove perspektive nametanja odluke uprkos suprotstavljanju potencijalnih „gubitnika“, izgleda da je predsednički sistem ima prednost u odnosu na parlamentarni, jer partija može da se lakše brani od uticaja

⁷⁶ Weaver, R. K. (1985). Are Parliamentary Systems Better? The Brookings Review, 3(4), str. 16–25. <https://doi.org/10.2307/20079894>

„gubitnika“ tvrdnjom da je ona nije za to odgovorna, prebacujući odgovornost na neku drugu političku partiju.

2. Da li parlamentarni sistem omogućava brže donošenje jasnih (nedvosmislenih) odluka? S jedne strane, u parlamentarnom sistemu, većinska Vlada može da izdejsvuje brže usvajanje svojih predloga tj. brže donošenje političkih odluka, jer parlament po pravilu neće blokirati predloge Vlade. Pored toga, ako su odluke popularne, (npr. povećanje državne pomoći na nove grupe stanovništva) Vlada će imati veću političku korist, jer se zasluga za donošenje popularne odluke lakše može pripisati konkretnoj političkoj partiji (koja kontroliše Vladu). Nasuprot tome, ako su odluke nepopularne (donose štetu tzv. „gubitnicima“) Vlada će imati veću političku štetu, jer se krivica za donošenje nepopularne odluke lakše može pripisati konkretnoj političkoj partiji (koja kontroliše Vladu) – koja može biti kažnjena od strane birača na narednim izborima. U tom slučaju (donošenja nepopularne odluke), stranke koje čine parlamentarnu većinu će usporavati donošenje takve odluke – slično kao u predsedničkom sistemu. S druge strane, u predsedničkom sistemu, novi predlozi se sporije usvajaju, tj. sporije je donošenje političkih odluka, jer zakonodavna vlast ima više mogućnosti da blokira predloge Vlade (u odnosu na parlamentarni sistem).
3. Da li parlamentarni sistem omogućava veći stepen koordinacije i konzistentnosti u procesu donošenja javnih politika? koordinacija javnih politika je zahtev da se prilikom donošenja odluke konsultuju sve zainteresovane strane (sva nadležna ministarstva), tj. da se spreči donošenje odluke od strane manjine i njeno nametanje većini. Primera radi, ograničena budžetska sredstva treba usmeriti i na sektor zdravstva i na sektor saobraćaja, pa je u praksi teško izabrati jednu od dve opcije - graditi novu bolnicu ili novi most, iako su obe opcije nesporno osnovane. Ako se u proces donošenja odluke uključi veći broj zainteresovanih strana, povećava se šansa da se čuju različiti argumenti i donese racionalnija odluka – što se obezbeđuje koordinacijom donosilaca odluka u procesu donošenja javnih politika. S jedne strane, parlamentarni sistem nudi veći stepen koordinacije, jer svaku odluku razmatra Vlada – koja ima preduslov da bude uspešan koordinator većeg broja suprotstavljenih interesa. Međutim, ova koordinacija je u praksi otežana zbog prakse da Vlada formira specijalizovane ekspertske grupe (komisije, komitete) koji de fakto preuzimaju vlast od Vlade, i odluke donose iz uže perspektive te

ekspertske grupe, čime se smanjuje mogućnost koordinacije od strane Vlade. Ova praksa prenošenja moći je u nekim državama otišla toliko daleko, da se odluke hijerarhijski nižeg tela (komiteta) čak ne smeju uopšte razmatrati na nivou višeg tela (Vlade), što bitno umanjuje mogućnost koordinacije u procesu donošenja političkih odluka. S druge strane, predsednički sistem po definiciji nudi manji stepen koordinacije prilikom donošenja javnih politika, jer odluke donose specijalizovana stručna tela tzv. (kongresni komiteti, agencije) koji su više podložni da odluke donose prema volji izolovane interesne grupe, čime je smanjena mogućnost koordinacije većeg broja suprotstavljenih interesa.

4. Da li je parlamentarni sistem manje „parohijski“? Ovde se radi o distribuciji koristi od novih političkih odluka na pojedine delove zemlje (regione). Svaka politička odluka tj. inovaciju u javnoj politici će doneti veću korist jednom regionu u odnosu na ostatak države. Imajući u vidu da, prilikom izbora između alternativnih projekata (npr. skijalište na jednoj planini ili na nekoj drugoj – u drugom delu zemlje), partije i pojedinci mogu da se opredele za opciju koja donosi (relativno veću) ekonomsku korist nekom regionu, očekujući političku korist (veći broj glasova) ili neku drugu korist, u narednom izbornom ciklusu. Odluke o javnim politikama koje su motivisane dobijanjem koristi od regiona u kome će takva politika biti sprovedena, nazivaju se „parohijskim“. U vezi sa parohijskim principom donošenja političkih odluka, pitanje je da li je on više prisutan u parlamentarnom ili predsedničkom sistemu. S jedne strane, u predsedničkom sistemu se javljaju dva nedostatka u vezi sa parohijskim odlučivanjem. Prvo, radna tela (komiteti), a posebno predsednici tih tela imaju sklonost ka parohijskom odlučivanju, očekujući korist od regiona koji će biti promovisan odlukom komitet kome predsedavaju. Drugo, zbog toga što predsednički sistem omogućava većem broju učesnika da stopiraju neki predlog, teže se postiže potrebni konsenzus, što vodi u drugu krajnost – ograničeni resursi se nepotrebno fragmentišu na veći broj regiona (da bi predlog prošao potrebna je saglasnost većeg broja učesnika, koji će navijati za veći broj regiona – recimo svako za svoj region), umesto da se koncentrišu na onaj kome je pomoć najpotrebnija.

S jedne strane, u parlamentarnom sistemu

5. Da li parlamentarni sistem omogućava bolje usklađivanje budžetskih prihoda i rashoda? S jedne strane, postoji stav da parlamentarni sistem lakše obezbeđuje koordinaciju većeg broja ministarstava koja iz budžeta potražuju finansijska sredstva, jer vlada kontroliše sva

ministarstva. U tom smislu, predsednički sistem teže obezbeđuje koordinaciju zahteva različitih ministarstava za ograničenim budžetskim sredstvima. S druge strane, postoji stav da budžetska ravnoteža koja se meri budžetskim deficitom (odnosom deficita prema društvenom bruto proizvodu) više zavisi od ekonomske snage konkretne zemlje, nego od njenog političkog sistema (parlamentarni ili predsednički).

Razlike između parlamentarnog i predsedničkog sistema⁷⁷ u procesu donošenja javnih politika se mogu prikazati analizom šest odabranih obeležja tog procesa: (1) broj „veto“ učesnika u procesu usvajanja javne politike, (2) mesto na kome se donose javne politike, (3) usmerenost javne politike na kolektivno dobro (celu zemlju) ili partikularno dobro (pojedine regione), (4) odgovornost za neuspeh javne politike, (5) strategije interesnih grupa u cilju ostvarenja uticaja na donosioce političkih odluka, (6) kontrola zakonodavne vlasti (parlamenta) nad izvršnom vlasti (birokratijom).

1. „Veto“ učesnik u procesu donošenja javne politike predstavlja pojedinca ili grupu čija je saglasnost potrebna za usvajanje javne politike, jer imaju pravo da svojim protivljenjem uspore taj proces, ili ga potpuno zaustave – drugim rečima imaju pravo veta. S jedne strane, u parlamentarnom sistemu – gde je zakonodavna vlast koncentrisana u parlamentu, samo parlament ima pravo veta, proces donošenja javnih politika će biti vremenski kraći i suštinski lakši u odnosu na taj isti proces u predsedničkom sistemu, jer je dovoljna saglasnost samo jedne strane (parlamenta).

S druge strane, u predsedničkom sistemu - gde se zakonodavna vlast deli između parlamenta i šefa izvršne vlasti (predsednika), oba navedena igrača imaju pravo veta. Zbog toga što se parlament i šef izvršne vlasti biraju na odvojenim izborima, oni imaju (1) različite mandate i (2) različite izvore demokratskog legitimiteta. Odnos između veto igrača zavisi od toga da li pripadaju istoj političkoj partiji, ili ne. Prva opcija je da oba veto igrača pripadaju istoj partiji i u tom slučaju ne postoji problem tj. ova situacija se može zanemariti. Druga opcija je da veto igrači ne pripadaju istoj partiji i u tom slučaju

⁷⁷ Eaton, K. (2000). Parliamentarism versus Presidentialism in the Policy Arena [Review of Executive Decree Authority; Structure and Policy in Japan and the United States; Do Institutions Matter? Government Capabilities in the United States and Abroad, by J. M. Carey, M. S. Shugart, P. F. Cowhey, M. D. McCubbins, B. A. Rockman, R. K. Weaver]. *Comparative Politics*, 32(3), str. 355–376. <https://doi.org/10.2307/422371>

će proces donošenja javnih politika biti vremenski duži i suštinski teži u odnosu na taj isti proces u parlamentarnom sistemu, jer je potrebna saglasnost dve suprotstavljene strane.

2. Mesto na kome se donose javne politike je institucija u kojoj predstavnici naroda (članovi zakonodavne i izvršne vlasti) dogovaraju, glasaju i donose javne politike. Mesto je bitno zato što ono određuje stepen uvida građana u pogodbe koje stranke međusobno sklapaju, pri čemu se stranke drugačije ponašaju (sklapaju pogodbe) zavisno od toga da li je njihovo ponašanje vidljivo od strane građana, ili nije. S jedne strane, u parlamentarnom sistemu građani imaju manju transparentnost (uvid) u proces međustranačkog dogovaranja, pri čemu je teže razumeti ko je na koga izvršio uticaj da bi neka odluka bila prihvaćena, jer se dogovori postižu razgovorom partijskih lidera, van očiju javnosti. manje svađe.

S druge strane, u predsedničkom sistemu, gde postoji podela vlasti između parlamenta i predsednika, tj. gde postoje dve strane koje moraju da se dogovore, debata između te dve strane je po pravilu oštrija i više praćena od strane medija, pa građani imaju veću transparentnost (uvid) u proces dogovaranja, pri čemu je lakše razumeti ko je na koga izvršio uticaj da bi neka odluka bila prihvaćena.

3. Obezbeđenje kolektivnog dobra je obeležje koje se zasniva na razlikovanju nivoa na kome se sprovodi tj. kome doprinosi javna politika. Klasifikovano prema obuhvatu, javne politike mogu biti usmerene na nacionalni nivo, gde se očekuje korist za celu državu - tzv. „kolektivno dobro“, ili na neki uži deo te države (region), gde se očekuje korist za taj region – tzv. „partikularno dobro“. S jedne strane, u parlamentarnom sistemu je teže obezbediti „kolektivno dobro“ u odnosu na predsednički sistem. Na prvi pogled, centralizovani budžet o kome odlučuje vladajuća partija ili koalicija daje preduslove da se vodi nacionalna politika u smislu da se više vodi o nacionalnom nego regionalnom interesu. Međutim, u praksi će premijer i ministri više težiti da usmere investicije u regione iz kojih potiču tj. iz kojih su birani, jer tako povećavaju svoju šansu za reizbor. Ž

Pored toga, rukovodstvo vladajuće partije će ciljano usmeravati investicije u one regione gde je na prethodnim izborima glasačko telo bilo podeljeno između vladajuće i opozicionih stranaka, sa namerom da poveća šanse za pobedu na narednim izborima.

S druge strane, u predsedničkom sistemu, gde se parlament bira na lokalnim, a predsednik na nacionalnim izborima, lakše je obezbediti „kolektivno dobro“ u odnosu na parlamentarni sistem, jer se predsednik po pravilu identifikuje sa nacionalnim interesima (kolektivnim dobrom), dok su članovi parlamenta više okrenuti regionalnim interesima („partikularnom dobru“).

4. Odgovornost za neuspeh javne politike podrazumeva da su institucije koji donose i implementiraju javne politike odgovorne (pojedinačno i kolektivno) prema građanima ako ta politika ne bude uspešna. S jedne strane, u parlamentarnom sistemu građani lakše identifikuju političke partije koje su odgovorne za neuspeh javne politike, a to su partije na vlasti koje su formirale vladu.

S druge strane, u predsedničkom sistemu građani teže identifikuju političke partije koje su odgovorne za neuspeh javne politike, jer dve grane vlasti istovremeno učestvuju u procesu donošenja tih javnih politika – zakonodavna i izvršna, pri čemu je moguće da većinu u zakonodavnoj vlasti ima jedna partija, a u izvršnoj vlasti druga partija. Pored toga, obe grane istovremeno utiču na donošenje javnih politika, pa su za svaki uspeh zaslužne obe partije, a za svaki neuspeh odgovorne su obe partije.

Strategije interesnih grupa predstavljaju način na koji interesne grupe (bogatiji pojedinci, privredni sektori, multinacionalne korporacije, grupe građana, predstavnici nacionalnih manjina) mogu da ostvare uticaj na donosioce političkih odluka. „Trošak pristupa“ (cost of access) predstavlja napor tj. cenu koja interesna grupa mora da uloži da bi ostvarila uticaj na donosioce političkih odluka. S jedne strane, u parlamentarnom sistemu trošak pristupa“ je manji u odnosu na parlamentarni sistem, tj. interesne grupe lakše ostvaruju uticaj na donosioce političkih odluka, jer se te odluke donose na nižem nivou – nije potreban ubediti veliki broj poslanika, nego relativno mali broj članova stručne grupe (komiteta, npr. Kongresni komitet u SAD) koja donosi odluku. Pored toga, kada

zakonodavna vlast delegira predsedniku autoritet da precizira javnu politiku (write the specifics of policy), interesnim grupama je jasno kod koga treba lobirati da bi se na takvu politiku izvršio uticaj.

S druge strane, u predsedničkom sistemu, „trošak pristupa“ je veći u odnosu na predsednički sistem, tj. interesne grupe teže ostvaruju uticaj na donosioce političkih odluka, jer se te odluke donose na višem nivou – potrebno je ubediti većinu poslanika u parlamentu.

5. Delegiranje vlasti birokratiji (izvršnoj vlasti) predstavlja način na koji zakonodavna vlast (parlament) prenosi ovlašćenja na izvršnu vlast (vladu). S jedne strane, u parlamentarnom sistemu zakonodavna vlast (parlament) ima veću kontrolu nad izvršnom vlasti (vladom), tj. može lakše da razvlasti premijera i vladu, ako proceni da njihovo delovanje nije u skladu sa smernicama dobijenim od parlamenta – premijer se lakše drži pod kontrolom, nego što je to slučaj sa kontrolom predsednika od strane parlamenta u predsedničkom sistemu.

S druge strane, u predsedničkom sistemu zakonodavna vlast (parlament) ima manju kontrolu nad izvršnom vlasti (predsednikom), tj. teže je da razvlasti predsednika, ako proceni da njegovo delovanje nije u skladu sa smernicama dobijenim od parlamenta – predsednik se teže drži pod kontrolom, u odnosu na parlamentarni sistem.

Razlike između parlamentarnog i predsedničkog sistema ⁷⁸ iz perspektive političke filozofije i administrativne strukture se mogu prikazati analizom četiri bitna obeležja: (1) način formiranja izvršne vlasti, (2) priroda izvršne vlasti, (3) moć šefa države da raspusti parlament i sazove vanredne izbore, (4) odgovornost šefa države prema građanima.

1. Način formiranja izvršne vlasti (formation of the executive) je jedan od kriterijuma za razlikovanje parlamentarnog i predsedničkog sistema. S jedne strane, u parlamentarnom sistemu se sjedinjuju (fusion) vlada (government) i skupština (assembly) u zajedničko telo – parlament (parliament). Parlament nastaje u zemljama Zapadne Evrope u

⁷⁸ Puig, G. V. (2002). Parliamentary versus Presidential Government. AQ: Australian Quarterly, 74(5), str. 9–40. <http://www.jstor.org/stable/20638116>

poslednjih nekoliko vekova, zbog potrebe da se ograniči vlast monarha. Parlamentarna vlada (parliamentary government) predstavlja fuziju (objedinjavanje) vlasti u smislu da zakonodavna (legislature) i izvršna vlast (executive) zajedno vladaju.

S druge strane, u predsedničkom sistemu skupština (assembly, congress) funkcioniše u originalnom obliku – nije došlo do sjedinjavanja vlade i skupštine, već i dalje postoji podela vlasti na zakonodavnu i izvršnu.

2. Priroda izvršne vlasti (nature of the executive) je jedan od kriterijuma za razlikovanje parlamentarnog i predsedničkog sistema. S jedne strane, u parlamentarnom sistemu (parliamentary system) je izvršna vlast (executive) kolektivna (collective) – u smislu da je podeljena (parliamentary concept of a divided executive) na: šefa vlade (head of government), vladu (cabinet) i šefa države (head of state). Podela izvršne vlasti (split executive) jer rezultat transformacije skupštine (assembly) u parlament (parliament). Šef vlade - premijer/kancelar (prime minister, chancellor) rukovodi kabinetom (cabinet), u kome su članovi kabineta – ministri odgovorni svako za svoj resor (specialized area). Šef države (parliamentary head of state) može biti nasledni monarh (hereditary monarch) u slučaju monarhije, ili predsednik (parliamentary elected president). Šef države imenuje (appoints) šefa vlade, koga bira (selects) parlament. Šefa vlade ne biraju (elected) građani nego parlament (selected), tako da bude iz redova vladajuće stranke (majority party), ili vladajuće koalicije (coalition). Mandat predsednika nije fiksna, ne traje do sledećih izbora, nego traje dok ima podršku onih koji su ga izabrali - vladajuće partije ili vladajuće koalicije, tj. većine poslanika u parlamentu. Nakon što šef države imenuje šefa vlade, šef vlade formira (designates) kabinet, pri čemu članovi kabineta (ministri) moraju biti članovi Parlamenta.

S druge strane, u predsedničkom sistemu (presidential system) izvršna vlast nije podeljena (undivided, unified), nego je hijerarhijska (hierarchical) – ministri su podređeni i odgovorni samo predsedniku. Predsednik je istovremeno šef vlade (head of government) i šef države (head of state), što znači da objedinjuje dve funkcije: izvršnu (executive duties) sa ceremonijalnom (ceremonial) tj. reprezentativnom (representative) funkcijom. Predsednik rukovodi kabinetom predsednika (office of the president), koji obavlja

funkcije vlade (government). Nema potrebe da šef države imenuje šefa vlade, jer obe funkcije obavlja ista osoba – predsednik. Predsednika biraju građani na izborima koji se održavaju istovremeno sa izborima za skupštinu (assembly). Mandat predsednika je fiksiran i traje do sledećih izbora. Nakon što je izabran, predsednik formira svoj kabinet tj. savetnike (advisors), pri čemu članovi kabineta (advisors) ne smeju biti članovi skupštine - poslanici, što znači da moraju prethodno dati ostavku (resign) na mesto skupštinskog poslanika.

3. Moć šefa države da raspusti parlament (dissolve parliament) i sazove vanredne izbore je jedan od kriterijuma za razlikovanje parlamentarnog i predsedničkog sistema. S jedne strane, u parlamentarnom sistemu, zakonodavna vlast (parlament) i izvršna vlast (vlada) su međusobno zavisne jedna od druge, jer (a) šef države (predsednik ili monarh) ima pravo da, na predlog šefa vlade, raspusti parlament – što znači da predsednik vlade može na indirektan način (preko šefa države) da raspusti parlament, (b) parlament ima pravo da smeni (izglasa nepoverenje) vladu (dismiss the executive).

S druge strane, u predsedničkom sistemu, predsednik (kao šef države i vlade) nema pravo da raspusti skupštinu i skupština nema pravo da razvlasti predsednika. Zakonodavna vlast (skupština) i izvršna vlast (predsednik) su nezavisne jedna od druge.

4. Odgovornost šefa države prema građanima je jedan od kriterijuma za razlikovanje parlamentarnog i predsedničkog sistema. S jedne strane, u parlamentarnom sistemu, izvršna vlast (kabinet, tj. predsednik vlade i ministri) je odgovorna skupštini.

S druge strane, u predsedničkom sistemu, Izvršna vlast (predsednik, kabinet) je odgovorna građanima koji su ga izabrali (constitution), a ne skupštini, osim u retkim slučajevima teže povrede pravila, kada skupština može da pokrene postupak protiv predsednika - „impeachment“.

Razlike između parlamentarnog i predsedničkog sistema u kontekstu (a) legitimiteta i (b) reprezentativnosti ⁷⁹ su značajne. Istorijski gledano, nakon raspada imperija (kolonijalnih sila) u XX veku, novonastale nezavisne države su prošle kroz prvu fazu razvoja demokratskog sistema, u kojoj su dva ključna problema bila: (a) kako postići legitimitet, u uslovima kada nedostaje autoritet i sposobnost da se efikasno upravlja, i (b) kako postići reprezentativnost - ravnomernu podelu vlasti u uslovima kada je vlast koncentrisana u rukama oligarhijske manjine. Države koje nisu uspele da ostvare dva navedena cilja su postale nestabilne, u njima se javljaju građanski protesti i revolucionarni pokreti za preuzimanje vlasti.

S jedne strane, parlamentarni sistem ima veći stepen legitimiteta i reprezentativnosti u odnosu na predsednički sistem. Legitimnost je veća kada se vlast oslanja se na parlament i vladu. Reprezentativnost je veća kada se primenjuje proporcionalni izborni sistem.

S druge strane, predsednički sistem ima manji stepen legitimiteta i reprezentativnosti u odnosu na parlamentarni sistem. Većina predsedničkih sistema su doživeli kolaps, uz izuzetak predsedničkog sistema SAD.

U vezi sa značajem razlikovanja parlamentarnog i predsedničkog sistema u savremenom političkom životu postoje dva oprečne teorije: (1) razlike se smanjuju i (2) razlike se povećavaju.

1. Prema prvoj teoriji, razlike između parlamentarnog i predsedničkog sistema u savremenom političkom životu se smanjuju. Strukturne razlike između parlamentarnog i predsedničkog sistema otežavaju da se uoči njihova funkcionalna sličnost u savremenom dobu.⁸⁰ Poređenje ova dva sistema na osnovu strukturnih razlika (što je uobičajena praksa) je ne samo ograničeno, nego i pogrešno. Strukturne razlike se standardno tumače u političkom i kulturnom kontekstu prošlog vremena, ne vodeći računa o tome da je u savremenom dobu taj kontekst bitno izmenjen. Savremeni politički sistemi dozvoljavaju da politička kultura i praksa u velikoj meri neutrališe strukturne razlike između parlamentarnog i predsedničkog modela. S jedne strane, tradicionalna ustavno pravna

⁷⁹ Riggs, F. W. (1997). Presidentialism versus Parliamentarism: Implications for Representativeness and Legitimacy. *International Political Science Review / Revue Internationale de Science Politique*, 18(3), str. 253–278. <http://www.jstor.org/stable/1601343>

⁸⁰ Albert, R. (2009). The Fusion of Presidentialism and Parliamentarism. *The American Journal of Comparative Law*, 57(3), str. 531–577. <http://www.jstor.org/stable/25652657>

teorija pojednostavljeno prikazuje strukturne razlike između parlamentarnog i predsedničkog sistema u kontekstu prakse XX veka. S druge strane, u XXI veku su oba sistema evoluirala na način da su se njihove međusobne razlike smanjile. Primera radi, vlada u parlamentarnim sistemima nema fiksni period trajanja (može biti smenjena od strane parlamenta), ali se u savremenim uslovima sve češće dešava da opstane u punom mandatu – kao što je pravilo u predsedničkom sistemu. Za savremenu državu je manje važno da li izabrala parlamentarni ili predsednički model, jer je suština u tome da li institucije primenjuju demokratske principe, ili ne. Pored toga, savremeni parlamentarni i predsednički sistemi evoluiraju na način da se u oba sistema uvode novine, koje sve zajedno povećavaju sličnost tj. smanjuju njihove funkcionalne razlike.

2. Prema drugoj teoriji, razlike između dva institucionalna oblika (institutional form) - parlamentarnog i predsedničkog sistema u savremenom političkom životu se ne smanjuju, nego ostaju suštinske i određujuće.⁸¹ Svaki model ima svoje prednosti i nedostatke. Država sa izborom modela (parlamentarnog ili predsedničkog) dobija čitav paket institucija, koje se fundamentalno razlikuju prema strukturi, performansama i odgovornosti. Inicijalni izbor modela tj. institucija koje taj model podrazumeva „programira“ (određuje) veći skup sistemskih parametara – za koje na prvi pogled nije očigledno da dolaze „u paketu“, jer izgledaju nepovezano. Kada se jednom odabere model, svaki model propisuje drugačije institucije vlasti – koje utiču na to da je funkcionisanju ova dva sistema bitno (suštinski) različito. Tako su u parlamentarnom sistemu zbog razdvojenosti vlasti odnosi između zakonodavne i izvršne vlasti bolje formalizovani i odgovornost je jasnije podeljena, ali su ministri preopterećeni birokratskim zadacima nižeg nivoa, a državna administracija ograničena prevelikom kontrolom, što je čini manje efikasnom. S druge strane, u predsedničkom sistemu su odnosi između zakonodavne i izvršne vlasti manje precizno formalizovani, tj. odgovornost nije jasno podeljena, članovi predsedničkog kabineta (ministri) nisu preopterećeni birokratskim zadacima nižeg nivoa, državna administracija je manje ograničena kontrolom, što daje bolje preduslove za veću efikasnost.

⁸¹ Moe, T. M., Caldwell, M. (1994). The Institutional Foundations of Democratic Government: A Comparison of Presidential and Parliamentary Systems. *Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE) / Zeitschrift Für Die Gesamte Staatswissenschaft*, 150(1), str. 171–195. <http://www.jstor.org/stable/40753031>

U vezi sa praktičnom upotrebljivošću (predictive capacity) klasifikacije na parlamentarni, predsednički i polupredsednički sistem, u savremenom političkom životu, čini se da navedeni modaliteti ne prikazuju realan odnosu moći između zakonodavne i izvršne vlasti, pa je u tom smislu važnije razumeti širi kontekst: konkretno (1) gde (u kom delu sveta) i (2) kada je pisan Ustav konkretne zemlje.⁸² To ne znači da analiza ustavno pravnih rešenja u XXI veku nije potrebna, nego da takva analiza nije više dovoljna da bi se sagledao realni odnos raspodele moći između izvršne i zakonodavne vlasti u jednoj državi.

Pre svega, analiza država koje pripadaju jednom od tri modaliteta (parlamentarni, predsednički, polupredsednički) u XXI veku pokazuje da postoji velika varijabilnost unutar svake grupe, tj. da se odnos između zakonodavne i izvršne vlasti bitno razlikuje u zemljama koje u formalnom smislu pripadaju istom modalitetu (recimo države sa predsedničkim sistemom). Veliki broj zemalja koje su deklarisan kao zemlje sa klasičnim predsedničkim ili klasičnim parlamentarnim sistemom, danas predstavljaju hibride (kombinuju osobine obe navedene grupe)

Pored toga, iznenađujuće je da je stepen homogenosti najveći unutar grupe država koje pripadaju polupredsedničkom sistemu. S jedne strane, imajući u vidu da polupredsednički sistem sam po sebi predstavlja hibrid između predsedničkog i parlamentarnog sistema, logično bi bilo da se u ovom modalitetu pojavljuje najveći stepen heterogenosti (u načinu na koji se dele izvršna i zakonodavna vlast). S druge strane, danas je faktičko stanje upravo suprotno od očekivanog, jer zemlje sa polupredsedničkim sistemom pokazuju najmanji stepen heterogenosti (različitosti) tj. najveći stepen homogenosti (sličnosti) u izboru modaliteta za raspodelu vlasti.

Na kraju, standardna klasifikacija u sebi sadrži nedoslednost u smislu da jedan isti pojam – izvršna vlast označava dva bitno različita modaliteta. S jedne strane šefa izvršne vlasti može birati skupština – što je slučaj sa premijerom u parlamentarnim sistemima, ili ga bira narod – što je slučaj sa predsednikom u predsedničkom sistemu. Zbog toga brojni autori predlažu da se umesto pojmova parlamentarni i predsednički sistem koriste preciznije odrednice – izvršna vlast

⁸² Cheibub, J. A., Elkins, Z., Ginsburg, T. (2014). Beyond Presidentialism and Parliamentarism. *British Journal of Political Science*, 44(3), str. 515–544. <http://www.jstor.org/stable/43821632>

dodeljena od skupštine (assembly confidence executive), kao i izvršna vlast dodeljena od građana (directly elected executive).

Da bi se preciznije opisali odnosi između izvršne i zakonodavne vlasti, tj. da bi se otklonili navedeni nedostaci klasične klasifikacije, razni autori predlažu različita rešenja. Tsebelis je formulisao koncept veto igrača (veto player), a Lijphart je formulisao koncept majorizacije (consensual majoritarianism).

3.4.2.1. Parlamentarni sistem

Podela (političke) vlasti na tri odvojene i nezavisne grane (funkcije) – zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast se ostvaruje na tri načina: (1) predsednički sistem, (2) parlamentarni sistem, i (3) mešoviti-polupredsednički sistem. Klasifikacija je izvršena prema stepenu podele tj. razdvojenosti zakonodavne i izvršne vlasti, pri čemu je taj stepen razdvojenosti najveći kod (1) predsedničkog sistema, najmanji kod (2) parlamentarnog sistema, dok se (3) polupredsednički sistem nalazi između navedene dve krajnosti.

Klasifikacija parlamentarnih sistema se vrši prema statusu šefa države.

1. Parlamentarna republika je parlamentarni sistem u kome je šef države predsednik.
2. Ustavna monarhija je parlamentarni sistem u kome je šef države monarh.

Parlamentarni sistem (parlamentarizam) se može definisati na više načina:

- Demokratski režim (politički sistem) u kome u procesu donošenja javnih politika učestvuje samo zakonodavna vlast, pri čemu se izvršna i zakonodavna vlast na kraju moraju složiti prilikom donošenja političkih odluka - javnih politika (policy). Situacija kada postoji dominacija jedne grane vlasti u odnosu na drugu (izvršne u odnosu na zakonodavnu vlast) u dužem vremenskom periodu se smatra redovnom tj. „normalnom“ (normal). Primer je Velika Britanija.⁸³
- Demokratski režim (politički sistem) u kome su izvršna i zakonodavna vlast povezani tako što je zakonodavna vlast (parlament) nadređena izvršnoj vlasti (vlada), pri čemu se

⁸³ Kaminsky, E. B.-Z. (1997). On the Comparison of Presidential and Parliamentary Governments. *Presidential Studies Quarterly*, 27(2), str. 221–228. <http://www.jstor.org/stable/27551727>

nadređenost ogleda u tome što zakonodavna vlast (parlament) bira, kontroliše i može da smeni izvršnu vlast (izglasa nepoverenje premijeru i vladi).⁸⁴

- Demokratski režim (politički sistem) u kome većina u zakonodavnoj vlasti kreira izvršnu vlast, pri čemu je opstanak izvršne vlasti uslovljen podrškom te većine.⁸⁵ Demokratski režim (politički sistem) u kome je parlament jedina institucija koja ima demokratski legitimitet (bira se od građana na izborima), dok opstanak izvršna vlast (vlada i parlament) zavise od podrške zakonodavne vlasti (većine stranaka u parlamentu).⁸⁶
- Demokratski režim (politički sistem) u kome se na izborima istovremeno biraju obe grane vlasti - zakonodavna i izvršna.⁸⁷ S jedne strane, bez obzira da li je pozicija šef države (head of state) nasledna (hereditary), ili se on bira na izborima (elected), njegova uloga je ceremonijalna tj. ograničena u svom obuhvatu. S druge strane, predsednika vlade (head of government) tj. premijera građani ne biraju na izborima, nego ga bira Parlament, tj. rukovodstvo političke partije (ili koalicije partija) koja ima većinu poslanika u Parlamentu. Vlada je glavni organ izvršne vlasti u parlamentarnom sistemu. Članovi vlade mogu biti političari (political experts) i stručnjaci/eksperti iz pojedinih privrednih oblasti (policy experts). Parlamentarni sistem počiva na poverenju (confidence rule) zakonodavne vlasti u izvršnu vlast, tako da premijer i vlada moraju da imaju neprekidnu podršku Parlamenta. Vlada je kolektivno odgovorna za donete odluke zakonodavnoj vlasti tj. Parlamentu – vlada mora da ima podršku tj. poverenje parlamenta. Kada Vlada izgubi podršku Parlamenta (kako se tačno meri podrška može, ali ne mora biti precizirano Ustavom), tj. kada Parlament odbije da potvrdi neki od ključnih političkih predloga (odluka) Vlade, tada Vlada podnosi ostavku – „pada vlada“ (government falls).

Bitne karakteristike savremenih parlamentarnih sistema su sledeće:

- Zbog rasta uticaja partijskog rukovodstva, u nekim parlamentarnim sistemima je realna moć premijera porasla do te mere da postaje značajniji od predsednika. S druge strane, u

⁸⁴ https://sr.wikipedia.org/wiki/Parlamentarni_sistem

⁸⁵ Linz, Juan J. (Juan José). "The Perils of Presidentialism." Journal of Democracy, vol. 1 no. 1, 1990, str. 51-69. Project MUSE, <https://muse.jhu.edu/article/225694>

⁸⁶ Linz, Juan J. (Juan José). "The Perils of Presidentialism." Journal of Democracy, vol. 1 no. 1, 1990, str. 51-69. Project MUSE, <https://muse.jhu.edu/article/225694>

⁸⁷ Weaver, R. K. (1985). Are Parliamentary Systems Better? The Brookings Review, 3(4), str. 16–25. <https://doi.org/10.2307/20079894>

formalno pravnom smislu premijer nema veliku moć, izuzev što može da raspusti parlament i raspiše nove izbore, što praktično znači da ne može da se direktno pozove na volju građana zaobilazeći parlament (predstavnik građana).

- Iako u parlamentarnom sistemu predsednika biraju građani na opštim izborima (by direct popular vote), ipak predsednik najčešće ima manju realnu moć od premijera – koga ne biraju građani.⁸⁸

Nedostaci parlamentarnog sistema su sledeći:⁸⁹

- Parlamentarni sistem može povećati tenziju između regiona u državi. S jedne strane, svi članovi partije moraju da glasaju jednoglasno da bi se održalo partijsko jedinstvo. Kada odluka Vlade ide na štetu nekog konkretnog regiona u državi, članovi vlade i parlamenta koji predstavljaju građane iz tog „oštećenog“ regiona su u neprijatnoj poziciji, da zbog poštovanja partijskog jedinstva, glasaju za odluke koje su protiv interesa birača koje predstavljaju. Zbog toga što narodni predstavnici ne mogu da zaštite interes regiona koji predstavljaju, po pravilu se javljaju zahtevi za prenošenjem nadležnosti sa viših (saveznih) organa na niže (regionalne) organe. Na kraju, rukovodstvo takvih regionalnih organa ima tendenciju da zauzima neprijateljski stav prema saveznoj vladi, jer će tako pridobiti veću naklonost lokalnih birača, tj. povećati šansu za reizbor na narednim lokalnim izborima.
- Parlamentarni sistem podstiče cepanje (fragmentaciju) političkih partija. Logika je identična kao prethodnom slučaju. Pošto svi članovi partije moraju da glasaju jednoglasno, kada zbog odgovornosti prema svojim biračima to odbiju, dolazi do cepanja političke partije. Zaključak je da parlamentarni sistem sistemski podstiče postojanje većeg broja partija u odnosu na predsednički sistem – gde političari (narodni predstavnici) nisu prinuđeni da glasaju protiv volje svojih birača (konstituentata). Iz tog razloga je u predsedničkom sistemu moguće postojanje stabilnog sistema dve vodeće partije – manja je sklonost ka fragmentaciji.

⁸⁸ Linz, Juan J. (Juan José). "The Perils of Presidentialism." *Journal of Democracy*, vol. 1 no. 1, 1990, str. 51-69. Project MUSE, <https://muse.jhu.edu/article/225694>

⁸⁹ Weaver, R. K. (1985). Are Parliamentary Systems Better? *The Brookings Review*, 3(4), str. 16–25. <https://doi.org/10.2307/20079894>

- Parlamentarni sistem otežava saradnju između političkih partija (bipartisan cooperation). S jedne strane, zbog toga što vladajuća partija ne mora da saraduje sa opozicionim partijama – koje ne učestvuju u vlasti, jedini način za opozicione partije da na narednim izborima uđu u vlast je da javno kritikuju odluke vladajuće partije, što se u praksi svodi da po pravilu kritikuju svaku odluku, čime je se povećava neprijateljstvo između dve grupe partija (vlast i opozicija), što u praksi onemogućava produktivnu saradnju u sferi gde bi postojao obostrani interes. S druge strane, partije na vlasti imaju sklonost da po pravilu odbijaju svaki predlog opozicionih partija, jer se to percipira kao slabost, što dodatno onemogućava produktivnu saradnju političkih partija.
- Parlamentarni sistem može dovesti do manjinske ili koalicione vlade. Zbog toga što ima veći broj partija nego u predsedničkom sistemu, veća je verovatnoća i češće se u praksi dešava da pobednička partija ne dobije većinu glasova koja je neophodna za formiranje Vlade. Kao posledica, moguće je i u praksi se često javlja slučaj da se vlada pravi iz dve partije, ili čak iz više manjinskih partija, kao rezultat izborne kombinatorike. Ovakvi postizborni po pravilu povećavaju ucenjivački kapacitet tzv. „malih“ stranaka – čiji su glasovi potrebni za formiranje koalicije, i čija je podrška potrebna tokom celog mandata za održavanje koalicione Vlade na vlasti.
- Parlamentarni sistem smanjuje liderski kapacitet ministara u resoru u kome je nadležan. Pre svega, zbog obaveze ministra da lično odgovara na pitanja poslanika u parlamentu koja se odnose na rad njegovog resora, njegova stručnost se u velikoj meri procenjuje na osnovu kvaliteta njegovih odgovora. U tom smislu, ministar provodi veliki deo vremena spremajući se da obrazlaže ministarstva koje vodi, pri čemu se veliki broj pitanja koja dobija odnosi na nebitne tehničke detalje – kojima ministar ne bi ni trebao da se bavi. Pripreme za odgovore na takva pitanja nepotrebno oduzimaju vreme ministra i sprečavaju ga da se bavi onim pitanjima – koja zaista zahtevaju njegovo učešće. Pored toga, ministar je obavezan da prisustvuje sednicama parlamenta i učestvuje u debatama i glasanju, kao i svi ostali poslanici, što takođe oduzima dobar deo njegovog vremena. Na kraju, ministar je obavezan da prisustvuje sednicama Vlade i odgovarajućih radnih grupa (komiteta). Rezultat prevelikog opterećenja ministra je da, po pravilu, ne stiže da dovoljno vremena posveti radu ministarstva koje vodi, pa se u praksi često poslovi ministra delegiraju na državne službenike zaposlene u tom ministarstvu.

- Parlamentarni sistem otežava poslanicima u parlamentu da postanu stručnjaci u nekoj oblasti javnih politika. S jedne strane, u predsedničkom sistemu, gde poslanici ne moraju da uvek glasaju kako njihova partija odluči, međupartijska saradnja je neophodan uslov za usvajanje predloga, tj. donošenje odluka. Jedan broj poslanika iz stranke koja nema većinu u parlamentu, kao i predsednici radnih grupa (komiteta) mogu da utiču na formiranje javnih politika – bez obzira što njihova stranka nema većinu u parlamentu. S druge strane, u parlamentarnom sistemu, gde poslanici uvek moraju da glasaju kako njihova partija odluči, međupartijska saradnja nije potrebna za usvajanje predloga, tj. donošenje odluka. Niko od poslanika iz stranke koja nema većinu u parlamentu ne može da utiče na formiranje javnih politika – samo zbog toga (ili baš zbog toga) što njihova stranka nema većinu u parlamentu, što ih onemogućava u stručnom usavršavanju. Pored toga, drugi nedostatak parlamentarnog sistema je u tome što čak ni poslanici iz stranke koja ima većinu, ne učestvuju svi u stručnom radu, jer je većini poslanika dodeljena uloga „navijača“ koji trebaju da slušaju i glasno odobravaju predloge koje na sednici iznose ministri i verbalno prekidaju izlaganja opozicionih poslanika, uz glasno negodovanje – što sve više liči na pozorišnu predstavu, nego na racionalnu debatu. Suštinski nedostatak je u tome što samo mali broj najviše rangiranih poslanika vladajuće stranke zaista učestvuje u stručnom radu i ima šansu da se stručno usavršava u oblasti u kojoj radi, dok ostali poslanici po pravilu nemaju tu šansu. Rad ekspertske grupe (komiteta) nema veliki, ili nikakav značaj u parlamentarnom sistemu, jer vlada ima pravo, i po pravilu redovno odbija najveći broj sugestija (amandmana). Zbog tako omalovaženog položaja stručnih grupa, poslanici su malo i retko zainteresovani za rad u tim komitetima, što je dodatni momenat koji otežava njihovo stručno usavršavanje u poslu kojim se bave.
- Parlamentarni sistem ima distribuciju moći koja sputava talentovane pojedince da se kandiduju za ministre (rad u Vladi). S jedne strane, u parlamentarnom sistemu postoji veoma mali broj pozicija sa realnom moći (desetak ministara), što mnoge talentovane pojedince demotiviše da se upuste u kandidovanje. S druge strane, čak iako pojedinac dođe na poziciju ministra u Vladi, to mesto uopšte nije sigurno, jer ga premijer može lako, brzo i bez najave smeniti sa te funkcije (ostaviti bez resora), što dodatno umanjuje motivaciju za kandidaturu za poziciju ministra.

- Parlamentarni sistem značajno smanjuje šansu da kompetentni pojedinci postanu ministri u Vladi. Imajući u vidu da se većina ili svi ministri u Vladi (recimo da se kabinet vlade sastoji od 20 ministara) biraju iz redova vladajuće stranke ili koalicije, broj potencijalnih kandidata je u startu smanjen sa ukupnog broja predstavnika (recimo 500) na predstavnike većinske partije (recimo 300). Pored toga, da bi se obezbedila „representativnost“, jedan deo ministara mora biti izabran „po ključu“ - pripadnost etničkoj grupi, religiji ili regionu, bez obzira na kompetentnost (političko i stručno iskustvo), što dodatno umanjuje verovatnoću da za ministra bude izabran kompetentan pojedinac. Na kraju, još je teže obezbediti kompetentnost i iskustvo u slučaju da ja u vladu ušla politička partija koja je u prethodnom periodu dugo bila u opoziciji – jer će mali broj kandidata iz takve partije imati potrebnu stručnost.
- Parlamentarni sistem može da umanja stabilnost javnih politika. S jedne strane, u parlamentarnom sistemu češće dolazi do velikih promena (zaokreta) u javnim politikama – za koje se može reći da remete funkcionisanje javne uprave, zato što svaka promena vlasti omogućava novoj Vladi da zauzme nove stavove, koji mogu biti dijametralno suprotni od stavova prethodne vlade. S druge strane, u predsedničkom sistemu je usvajanje neke odluke podložno vetu od većeg broja učesnika, tj. donošenje odluke traži više usaglašavanja vladajuće sa opozicionim strankama, pa zato ređe dolazi do velikih promena (zaokreta) u javnim politikama – sistemski se manje remeti funkcionisanje javne uprave.
- Parlamentarni sistemi nisu stabilni u uslovima kada dođe do etničkog konflikta, što je bio čest slučaj u Africi. S druge strane, u bivšim britanskim kolonijama (Indija i zemlje Kariba), povremene parlamentarne krize nisu izazvale sistemsku krizu, jer smene premijera i kabineta nisu dovele do urušavanja demokratskog sistema.⁹⁰

Prednosti parlamentarnog sistema su sledeće:⁹¹

- Istorijski posmatrano, parlamentarni sistem ima bolje rezultate od predsedničkog, kada se posmatra verovatnoća da se održi stabilna demokratija. U slučaju kada države imaju oštre

⁹⁰ Linz, Juan J. (Juan José). "The Perils of Presidentialism." *Journal of Democracy*, vol. 1 no. 1, 1990, str. 51-69. Project MUSE, <https://muse.jhu.edu/article/225694>

⁹¹ Linz, Juan J. (Juan José). "The Perils of Presidentialism." *Journal of Democracy*, vol. 1 no. 1, 1990, str. 51-69. Project MUSE, <https://muse.jhu.edu/article/225694>

političke podele i veći broj partija, parlamentarni sistem je proizvodio veće šanse da se demokratski sistem zadrži tj. ne uruši.

- Uspešna tranzicija autoritarnog sistema u demokratski sistem u Španiji (1970. godine), je pokazala da je takva tranzicija lakša ako država odabere parlamentarni sistem umesto predsedničkog sistema, što je dalje inspirisalo zemlje u Latinskoj Americi da i one izaberu parlamentarni sistem.
- Danas, većina stabilnih demokratskih sistema u svetu ima parlamentarni sistem.
- Parlamentarni sistem ima za rezultat da građani imaju veći stepen poverenja u funkcionisanje institucija zakonodavne vlasti (skupština) u odnosu na poverenje građana u funkcionisanje tih institucija u parlamentarnom sistemu. Ova prednost se odnosi na institucije zakonodavne vlasti, a ne na institucije izvršne vlasti (kabinet tj. vladu) – kod kojih ne postoji bitna razlika u poverenju.⁹²

3.4.2.2. Predsednički sistem

Podela (političke) vlasti na tri odvojene i nezavisne grane (funkcije) – zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast se ostvaruje na tri načina: (1) predsednički sistem, (2) parlamentarni sistem, i (3) mešoviti-polupredsednički sistem. Klasifikacija je izvršena prema stepenu podele tj. razdvojenosti zakonodavne i izvršne vlasti, pri čemu je taj stepen razdvojenosti najveći kod (1) predsedničkog sistema, najmanji kod (2) parlamentarnog sistema, dok se (3) polupredsednički sistem nalazi između navedene dve krajnosti.

Predsednički sistem ili sistem predsedničke vlade (presidential government) je ustavno politički sistem organizacije vlasti koji se može definisati na više načina:

- Sistem u kome postoje dva odvojena izborna procesa – jedan za zakonodavnu vlast, drugi za izvršnu vlast.⁹³
- Sistem u kome postoji jasna podela vlasti na izvršnu, zakonodavnu i sudsku vlast, pri čemu je svaka od njih samostalna u svom domenu.⁹⁴

⁹² Ecevit, Y. A., Karakoç, E. (2017). The perils of semi-presidentialism: Confidence in political institutions in contemporary democracies. *International Political Science Review / Revue Internationale de Science Politique*,

⁹³ Weaver, R. K. (1985). Are Parliamentary Systems Better? *The Brookings Review*, 3(4), str. 16–25. <https://doi.org/10.2307/20079894>

⁹⁴ https://sr.wikipedia.org/wiki/Predsjednički_sistem

- Sistem u kome se vlast deli između predsednika i parlamenta, dva najviša organa koji imaju podjednak legitimitet. S jedne strane, se na čelu državne uprave nalazi predsednik, koji bira upravne funkcionere, a ti funkcioneri su odgovorni za svoj rad predsedniku. S druge strane, parlament donosi zakone i budžet, a predsednik mora da poštuje te zakone i budžetski okvir. Primera radi, u SAD, ako predsednik iskoristi pravo veta u donošenju zakona, a parlament u ponovnom glasanju izglasa isti zakon sa dvotrećinskom većinom, predsednik će morati da proglasi taj zakon.⁹⁵
- Sistem u kome (1) izvršna vlast (executive) ima velika ustavna ovlašćenja uključujući pravo da bira kabinet i administraciju, (2) izvršnu vlast (predsednika) bira narod na opštim izborima, (3) izvršna vlast (predsednik) ima fiksni mandat u smislu da ne zavisi od podrške većine glasova u parlamentu. S jedne strane, predsednik ne zavisi od podrške parlamenta. S druge strane, u praksi, predsednik mora da manje ili više sarađuje sa parlamentom. Raspodela moći između izvršne vlasti (predsednika) i zakonodavne vlasti (parlament) može znatno da varira u praksi različitih predsedničkih sistema.
- Sistem u kome predsednik nije samo nosilac izvršne vlasti, nego i simbolički šef države, koji se po pravilu bira i smenjuje na opštim izborima, a samo izuzetno se može opozvati (impeachment) u slučaju grube povrede pravila.⁹⁶

Primeri predsedničkog sistema su sledeći:

- SAD su jedina država sa predsedničkim sistemom koji ima dugotrajnu demokratsku tradiciju.
- Šri Lanka je prešla sa parlamentarnog na predsednički sistem, ali se takav prelaz u prošlosti jako retko dešavao.
- Čile je imao predsednički sistem oko 150 godina, ali se njegov demokratski sistem urušio 1970 tih godina.

Prednosti predsedničkog sistema su sledeće:⁹⁷

⁹⁵ <https://beleske.com/oblici-drzavne-vlasti/>

⁹⁶ Linz, Juan J. (Juan José). "The Perils of Presidentialism." *Journal of Democracy*, vol. 1 no. 1, 1990, str. 51-69. Project MUSE, <https://muse.jhu.edu/article/225694>

⁹⁷ Mainwaring, S., Shugart, M. S. (1997). Juan Linz, Presidentialism, and Democracy: A Critical Appraisal. *Comparative Politics*, 29(4), str. 449–471. <https://doi.org/10.2307/422014>

- U predsedničkom sistemu glasači imaju veći izbor u odnosu na izbor koji imaju u parlamentarnom sistemu. Zbog toga što se dve grane vlasti (izvršna i zakonodavna) biraju od strane građana na opštim izborima, glasači imaju mogućnost da glasaju za jednu partiju (ili kandidat) na izborima za izvršnu vlast, a drugu partiju na izborima za zakonodavnu vlast. S druge strane, u parlamentarnom sistemu glasači imaju manji izbor u odnosu na izbor koji imaju u predsedničkom sistemu. Zbog toga što se samo jedna grana vlasti (zakonodavna) bira od strane građana na opštim izborima, glasači nemaju mogućnost da glasaju za dve različite partije, što znači da imaju manju mogućnost izbora u odnosu na predsednički sistem.
- U predsedničkom sistemu izabrani političari imaju veću odgovornost prema svojim glasačima (electoral accountability), tj. veću sklonost da se i posle izbora osećaju odgovornim prema glasačima - pridržavaju izbornih obećanja, jer se izvršna vlast (predsednik) bira glasovima građana na opštim izborima (directly chosen by popular vote). Međutim, ovo ne važi ako je u konkretnom predsedničkom sistemu zabranjena mogućnost reizbora u narednom mandatu. S druge strane, u parlamentarnom sistemu izabrani političari imaju manju odgovornost prema svojim glasačima (electoral accountability), tj. manju sklonost da se i posle izbora osećaju odgovornim prema glasačima - pridržavaju izbornih obećanja, jer se izvršna vlast (premijer) ne bira glasovima građana na opštim izborima, pa glasači nisu sigurni kako da glasaju za ili protiv potencijalnog premijera.
- U predsedničkom sistemu je veća identifikacija, u smislu da je glasačima lakše da razumeju za koga treba da glasaju da bi na vlast došla partija (ili kandidat) koga žele. S druge strane, u parlamentarnom sistemu je manja identifikacija, u smislu da je glasačima teže da razumeju za koga treba da glasaju da bi na vlast došla partija koju žele. Pored toga, još veći problem parlamentarnog sistema je u tome što u višepartijskom sistemu čak i kada glasač ima želju da neku partiju kazni (jer smatra da je imala loše rezultate u prethodnom periodu), nije jasno za koga treba da glasa da bi sprečio dolazak na vlast te političke partije, zbog toga što se često dešava da se partije uključuju u vladu radi formiranja koalicije.
- U predsedničkom sistemu je veća nezavisnost skupštinskih poslanika u odnosu na političku partiju kojoj pripadaju, jer oni ne moraju da brinu o tome da li izvršna vlast

(predsednički) kabinet ima podršku skupštine, pa zato mogu da glasaju prema svom nahođenju – bez obzira da li je u skladu sa ili protiv stava rukovodstva vladajuće partije (ili koalicije). Poslanici u skupštini imaju veću nezavisnost u glasanju, a ta nezavisnost skupštine znači da je potrebno obezbediti konstruktivnu saradnju u cilju formiranja koalicije (coalition building) za podršku svake pojedinačne zakonodavne inicijative. S druge strane, u parlamentarnom sistemu je manja nezavisnost skupštinskih poslanika u odnosu na političku partiju kojoj pripadaju, jer oni moraju da brinu o tome da li izvršna vlast (premijer i vlada) ima podršku skupštine, pa zato ne mogu da glasaju prema svom nahođenju – nego moraju da glasaju prema stavu rukovodstva vladajuće partije (ili koalicije). Poslanici u skupštini nemaju nezavisnost u glasanju, jer je vladi u svakom trenutku potrebna podrška većine u parlamentu. Na kraju, nije potrebno obezbediti konstruktivnu saradnju u cilju formiranja koalicije (coalition building) za podršku svake pojedinačne zakonodavne inicijative, jer će jednom formirana parlamentarna većina, zbog partijske discipline po pravilu usvajati svaki predlog vlade.

Osnovni nedostatak predsedničkog sistema je u tome što ima manji kapacitet da obezbedi stabilnost demokratskog sistema u odnosu na parlamentarni sistem.^{98 99}

- U predsedničkom sistemu se dva organa – izvršna vlast (predsednik) i zakonodavna vlast (skupština) bore za legitimitet tj. bore se za glasove građana na opštim izborima. Zbog toga što se oba tela bore za glasove istog biračkog tela, slobodna konkurencija sistemski dovodi do latentnog konflikta između predsednika i skupštine, pri čemu za ovaj konflikt sve do danas nije nađeno rešenje. S druge strane, u parlamentarnom sistemu se izvršna vlast (premijer i vlada) ne bori za legitimitet (glasove građana na opštim izborima), nego je to slučaj samo sa zakonodavnom vlasti (parlament). Zbog toga što se oba tela ne bore za glasove istog biračkog tela, nema konkurencije koja bi dovela do sistemskog latentnog konflikta između izvršne i zakonodavne vlasti. Ako i kada većina u zakonodavnom telu želi da promeni politiku izvršne vlasti, jednostavno će izglasati nepoverenje premijeru i vladi.

⁹⁸ Mainwaring, S., Shugart, M. S. (1997). Juan Linz, Presidentialism, and Democracy: A Critical Appraisal. *Comparative Politics*, 29(4), str. 449–471. <https://doi.org/10.2307/422014>

⁹⁹ Linz, Juan J. (Juan José). "The Perils of Presidentialism." *Journal of Democracy*, vol. 1 no. 1, 1990, str. 51-69. Project MUSE, <https://muse.jhu.edu/article/225694>

- U predsedničkom sistemu je mandat izvršne vlasti (predsednika i kabineta) fiksna, tj. ne zavisi od podrške većine u zakonodavnoj vlasti (parlamentu), pri čemu taj garantovani mandat utiče na to da predsednik pokazuje veću rigidnost (manju fleksibilnost), a ta rigidnost tj. nefleksibilnost smanjuje stabilnost demokratskog sistema. S druge strane, u parlamentarnom sistemu mandat izvršne vlasti (vlade i kabineta) nije fiksna, tj. zavisi od podrške većine u zakonodavnoj vlasti (parlamentu), pri čemu taj uslovljeni mandat utiče na to da premijer pokazuje manju rigidnost (veću fleksibilnost), a ta fleksibilnost povećava stabilnost demokratskog sistema.
- U predsedničkom sistemu se izvršna vlast (predsednik) bira od strane građana na opštim izborima, što ima za posledicu da izabrani predsednik oseća da ima veći legitimitet, pri čemu izbori imaju karakter tzv. „igre sa nultim ishodom“ (zero sum game) – gde „pobednik dobija sve“ (winner-takes-all), što kasnije smanjuje njegovu sklonost da čini ustupke opoziciji u cilju formiranja koalicije. S druge strane, u parlamentarnom sistemu se izvršna vlast (premijer) ne bira od strane građana na opštim izborima, što ima za posledicu da premijer ne oseća da ima veliki legitimitet. Izbor premijera od strane parlamenta nema karakter tzv. „igre sa nultim ishodom“ (zero sum game) – gde „pobednik dobija sve“ (winner-takes-all), nego on oseća da je moguće dogovorom postići da obe strane dobiju, što kasnije povećava njegovu sklonost da čini ustupke opoziciji u cilju formiranja koalicije.
- U predsedničkom sistemu stil upravljanja predsednika manje stimuliše demokratiju u odnosu na parlamentarni sistem. Predsednik se oseća predstavnikom naroda, što utiče na to da je manje sklon dogovaranju sa opozicijom. Nezavisnosti predsednika od zakonodavnog tela, daje predsedniku osećaj moći koji je neproporcionalno veći u odnosu na procenat građana koji su glasali za njega na izborima. Primera radi, bez obzira da li predsednik pobedi na izborima sa minimalnom većinom od 51% ili sa maksimalnom većinom od 100%, on će se osećati da je izabran od naroda, u smislu od 100% glasača. Zbog toga će predsednik biti više iritiran otporom opozicije, nego što je to slučaj sa premijerom u parlamentarnom sistemu. Nedostatak monarha ili šefa države (predsednika republike) u predsedničkom sistemu, praktično uskraćuje autoritet (telo) koji bi mogao da ograniči moć predsednika.

- S druge strane, u parlamentarnom sistemu stil upravljanja premijera više stimuliše demokratiju u odnosu na predsednički sistem. Premijer se ne oseća predstavnikom naroda, što utiče na to da je više sklon dogovaranju sa opozicijom. Zavisnosti premijera od zakonodavnog tela ne daje premijeru osećaj moći koji bi imao da je izabran od građana. Zbog toga će premijer biti manje iritiran otporom opozicije, nego što je to slučaj sa predsednikom u predsedničkom sistemu. Postojanje monarha ili šefa države (predsednika republike) u predsedničkom sistemu, praktično obezbeđuje autoritet (telo) koji ograničava moć predsednika.
- U predsedničkom sistemu je veća mogućnost da se nestranačke ličnosti (bogati pojedinci) kandiduju za izvršnu vlast (na predsedničkim izborima), pobeđe i dobiju izvršnu vlast (mesto predsednika), što negativno utiče na stabilnost demokratskog sistema, jer oni manje zavise od političkih partija, što za posledicu ima veću verovatnoću da će predsednik voditi populističku politiku (ugađanja glasačima), ignorišući institucionalna rešenja. S druge strane, u parlamentarnom sistemu je manja mogućnost da se nestranačke ličnosti (bogati pojedinci) kandiduju na izborima za izvršnu vlast, pobeđe i dobiju izvršnu vlast (mesto premijera), što pozitivno utiče na stabilnost demokratskog sistema, jer oni više zavise od političkih partija i mogu biti lako smenjeni od strane zakonodavne vlasti, što za posledicu ima manju verovatnoću da će premijer voditi populističku politiku (ugađanja glasačima), ignorišući institucionalna rešenja.

U vezi sa navedenim nedostatkom predsedničkog sistema u smislu da ima manji kapacitet da (kada država prelazi iz autoritarnog u demokratski sistem), obezbedi stabilnost novonastalog demokratskog sistema (tj. da bi izbor parlamentarnog sistema dao veću verovatnoću da se novonastala demokratija održi na dugi rok), postoji i drugo tj. suprotstavljeno mišljenje, koje se svodi na sledeća dva stava:

- Pre svega, moguće je da se radi o kvantitativnom slaganju dve posmatrane pojave (predsednički sistemi jesu imali veće probleme sa održavanjem demokratskog sistema), bez da postoji kauzalna veza između te dve pojave (predsednički sistem sam po sebi nema značajan uticaj na verovatnoću održavanja demokratskog sistema).¹⁰⁰ S jedne

¹⁰⁰ Mainwaring, S., Shugart, M. S. (1997). Juan Linz, Presidentialism, and Democracy: A Critical Appraisal. *Comparative Politics*, 29(4), str. 449–471. <https://doi.org/10.2307/422014>

strane, predsednički sistemi su istorijski više primenjivani u Africi i Latinskoj Americi, pri čemu su ti delovi sveta sami po sebi imali probleme u održavanju demokratije tj. preduslovi za demokratiju su bili lošiji, nezavisno od izabranom sistema podele vlasti. S druge strane, parlamentarni sistemi su istorijski više primenjivani u Evropi i bivšim kolonijama Ujedinjenog Kraljevstva, gde su preduslovi za demokratiju bili bolji, nezavisno od izabranog sistema podele vlasti.

- Pored toga, neki autori osporavaju tezu tvrdeći da nije tačno da empirijski podaci pokazuju manju uspešnost predsedničkog sistema u odnosu na parlamentarni sistem demokratske vlasti, već da su empirijski podaci kontradiktorni (contradictory) - u smislu da ne postoji jedinstven stav o tome koji od dva navedena sistema podele vlasti je bolji.¹⁰¹ Rezultati istraživanja u velikoj meri zavise od izabranog uzorka zemalja koje se posmatraju i primenjenog statističkog modela. Na uzorku od 123 zemlje, u periodu između 1960. godine i 2004. godine Ethan Kapstein i Nathan Converse dolaze do zaključka da je parlamentarni sistem manje sposoban da održi novonastalu demokratiju u odnosu na predsednički sistem.¹⁰² Na uzorku od 131 zemlje, u periodu između 1960. godine i 2006. godine, Taeko Hiroi i Sawa Omori dolaze do istog zaključka - da je parlamentarni sistem manje sposoban da održi novonastalu demokratiju u odnosu na predsednički sistem.¹⁰³ Nasuprot tome, na uzorku od 135 zemalja, u periodu između 1800. godine i 2004. godine, Ko Maeda dolazi do zaključka da je parlamentarni sistem više sposoban da održi novonastalu demokratiju u odnosu na predsednički sistem.¹⁰⁴ Pored toga, na uzorku od 85 zemalja u periodu između 1946. godine i 2002. godine, Ming Sing dolazi do zaključka ne postoji statistički značajna veza između bilo kog od dva sistema za podelu vlasti (predsednički i parlamentarni) i verovatnoće urušavanja

¹⁰¹ Elgie, R. (2016). Varieties of Presidentialism & of Leadership Outcomes. *Daedalus*, 145(3), str. 57–68. <http://www.jstor.org/stable/24916688>

¹⁰² Ethan B. Kapstein, Nathan Converse, (2008). Why Democracies Fail, *Journal of Democracy* 19 (4) str. 57, prema Elgie, R. (2016). Varieties of Presidentialism & of Leadership Outcomes. *Daedalus*, 145(3), str. 57–68. <http://www.jstor.org/stable/24916688>

¹⁰³ Taeko Hiroi i Sawa Omori i, (2009). Perils of Parliamentarism? Political Systems and the Stability of Democracy Revisited," *Democratization* 16 (3) (2009), str. 485-5, prema Elgie, R. (2016). Varieties of Presidentialism & of Leadership Outcomes. *Daedalus*, 145(3), str. 57–68. <http://www.jstor.org/stable/24916688>

¹⁰⁴ Ko Maeda, (2010). Two Modes of Democratic Breakdown : A Competing Risks Analysis of Democratic Durability, *Journal of Politics* 72(4), str. 1129-11, prema Elgie, R. (2016). Varieties of Presidentialism & of Leadership Outcomes. *Daedalus*, 145(3), str. 57–68. <http://www.jstor.org/stable/24916688>

demokratskog sistema.¹⁰⁵ Na kraju, José Cheibub¹⁰⁶ smatra da je predsednički sistem opasniji od parlamentarnog sistema u smislu verovatnoće urušavanja novonastale demokratije samo ako je prethodno u posmatranoj zemlji diktator bio vojno lice (tzv. vojna hunta), što praktično znači da se uzrok problema pomera sa modaliteta za podelu vlasti na istorijske prilike koje su prethodile uvođenju demokratskog sistema u posmatranoj zemlji.

Na kraju, nedostatak predsedničkog sistema je što je moguće da predsednik bude izabran sa procentom glasova (36.2% za Salvadora Allende-a u Čileu) koji je manji od procenta koji su dobijali premijeri u manjinskim vladama, bez obzira na to što predsednika bira narod na opštim izborima (pa zato ima jak demokratski legitimitet).¹⁰⁷

U vezi sa ulogom predsednika kao lidera u predsedničkom sistemu SAD, mišljenja su podeljena.¹⁰⁸ Američki predsednici koji se smatraju velikim liderima (Abraham Lincoln, Woodrow Wilson, Franklin Roosevelt, Ronald Reagan) su navise osuđivani od strane ustavno pravnih stručnjaka. S jedne strane, navedeni predsednici su pronašli praktične načine da zaobiđu ustavna ograničenja nametnuta po osnovu principa podele vlasti, što ih je upravo izdvojilo kao velike lidere. S druge strane, razlog za osudu je u tome što akademska zajednica i ustavno pravna teorija smatra da takvo zaobilazanje ustavnih ograničenja predstavlja kršenje ustavnih normi, koje su postavljene baš da bi sprečile koncentraciju moću rukama pojedinca tj. predsednika. Ako se dozvoli takva koncentracija moći, ništa više ne sprečava predsednika da zloupotrebi vlast.

U vezi sa poređenjem predsedničkog i parlamentarnog sistema u smislu identifikovanja njihovih prednosti i nedostataka, stav akademske zajednice tj. ustavno pravnih stručnjaka se menja. S jedne strane, u prošlosti je bilo moderno zauzimanje jasnog stava da je jedan od dva modaliteta

¹⁰⁵ Ming Sing, (2010). Explaining Democratic Survival Globally (1946 - 2002), *Journal of Politics* 72 (2): str. 438-455., prema Elgie, R. (2016). *Varieties of Presidentialism & of Leadership Outcomes*. Daedalus, 145(3), str. 57–68. <http://www.jstor.org/stable/24916688>

¹⁰⁶ José Antonio Cheibub (2007). *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press, prema Elgie, R. (2016). *Varieties of Presidentialism & of Leadership Outcomes*. Daedalus, 145(3), str. 57–68. <http://www.jstor.org/stable/24916688>

¹⁰⁷ Linz, Juan J. (Juan José). The Perils of Presidentialism. *Journal of Democracy*, vol. 1 no. 1, 1990, str. 51-69. Project MUSE, <https://muse.jhu.edu/article/225694>

¹⁰⁸ Posner, E. A. (2016). *Presidential Leadership & the Separation of Powers*. Daedalus, 145(3), str. 35–43. <http://www.jstor.org/stable/24916686>

superioran u smislu da obezbeđuje efikasnije funkcionisanje političkog sistema. S druge strane, dominantan stav u poslednje vreme je da je sa pojavom polupredsedničkih sistema, prethodna dilema (predsednički ili parlamentarni sistem) izgubila na aktuelnosti, jer se fokus interesovanja pomera na klasifikaciju polupredsedničkih sistema i na proučavanje pristupa tzv. „predsedničkog alata“ (presidential toolkit). Suština pristupa „predsedničkog alata“ je predsednici treba da sami procene koji alat (mehanizmi upravljanja) je najprikladniji za specifičnu situaciju tj. kontekst u kome se njihova zemlja nalazi. Neki predsednici će izabrati dobar tj. odgovarajući alat (mehanizam upravljanja), a drugi loš (neodgovarajući). Uspešnost predsednika u vršenju vlasti će zavistiti od više faktora: (1) interakcije institucija, (2) liderskih sposobnosti predsednika i (3) konteksta tj. sposobnosti predsednika da upotrebi tzv. „predsednički alat“ koji odgovara kontekstu.¹⁰⁹

3.4.2.3. Mešoviti (polupredsednički) sistem

Podela (političke) vlasti na tri odvojene i nezavisne grane (funkcije) – zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast se ostvaruje na tri načina tj. tri ustavno-politička sistema organizacije vlasti: (1) predsednički sistem, (2) parlamentarni sistem, i (3) mešoviti-polupredsednički sistem. S jedne strane, klasifikacija je izvršena prema stepenu podele tj. razdvojenosti zakonodavne i izvršne vlasti, pri čemu je taj stepen razdvojenosti najveći kod (1) predsedničkog sistema, najmanji kod (2) parlamentarnog sistema, dok se (3) polupredsednički sistem nalazi između navedene dve krajnosti. S druge strane, u praksi se pojavljuje i stav da je osnov za klasifikaciju stepen ovlašćenja predsednika, pri čemu su moguća tri modaliteta: (1) da predsednika ima mala (mere figurehead, head without real power) tj. simbolična ovlašćenja – što je slučaj kod parlamentarnog sistema, (2) da predsednik ima velika (all-powerful) ovlašćenja – što je slučaj kod predsedničkog sistema i (3) da predsednik deli ovlašćenja sa parlamentom – što je slučaj kod polupredsedničkog sistema.

Mešoviti-polupredsednički sistem ili sistem polupredsedničke vlasti (semi-presidential government) je prvi put 1959. godine formulisao novinar Hubert Buve-Meri, a prvu preciznu definiciju daje Maurice Duverger u svom radu iz 1978. godine, pri čemu su obojica opisivala

¹⁰⁹ Elgie, R. (2016). Varieties of Presidentialism & of Leadership Outcomes. *Daedalus*, 145(3), str. 57–68. <http://www.jstor.org/stable/24916688>

Petu francusku republiku (osnovanu 1959. godine).¹¹⁰ Mešoviti-polupredsednički sistem je sistem u kome ustav kombinuje minimum sledeća tri elementa: “(1) predsednika republike neposredno bira narod opštim pravom glasa na izborima, (2) predsednik republike ima velika ovlašćenja, (3) predsednik republike nasuprot sebe ima premijera i ministre koji imaju izvršna i zakonodavna ovlašćenja, pri čemu premijer i ministri mogu ostati na položaju samo dok imaju podršku parlamenta”.¹¹¹ Zbog toga što predsednika republike bira narod neposredno, on je politički moćniji od vlade, te u praksi postaje de facto šef izvršne vlasti.

Specifičnost mešovitog-polupredsedničkog sistema (sistem polupredsedničke vlasti) je u tome što je potrebno postojanje tri politička konsenzusa:

- Konsenzus između predsednika republike i vlade je potreban zbog toga što predsednik republike imenuje predsednika vlade i vladu, pa je tako vlada odgovorna predsedniku republike.
- Konsenzus između vlade i zakonodavnog tela (većine u parlamentu) je potreban zbog toga što je vlada odgovorna zakonodavnom telu (mora imati podršku stranaka koje imaju većinu u parlamentu).
- Konsenzus između predsednika republike i zakonodavnog tela (većine u parlamentu) je potreban zbog toga što je predsednik republike posredno odgovoran zakonodavnom telu (mora imati podršku stranaka koje imaju većinu u parlamentu) posredstvom odgovornosti vlade prema zakonodavnom telu.

Nastanak polupredsedničkog sistema je vezan za parlamentarni sistem, jer je polupredsednički sistem nastao unutar parlamentarnog, kao varijanta parlamentarnog sistema u kojoj je poremećena ravnoteža između zakonodavne i izvršne vlasti (koja postoji kod parlamentarnog sistema) na taj način što izvršna vlast ima veća ovlašćenja od zakonodavne vlasti nego što je to slučaj kod parlamentarnog sistema.

- Preteča polupredsedničkog sistema je sistem koji je 1815. formulisao francuski teoretičar Benžamen Konstan, u čijem fokusu je bio vladar sa ustavnim ovlašćenjima da deluje kao arbitar između dve grane vlasti (zakonodavne i izvršne, pri čemu je cilj bio da se poveća

¹¹⁰ https://sr.wikipedia.org/wiki/polupredsjednicki_sistem

¹¹¹ https://sr.wikipedia.org/wiki/polupredsjednicki_sistem

efikasnost parlamentarnog sistema korišćenjem principa podele vlasti. Iz savremene perspektive, jasno je da je ekvivalent njegovog vladara zapravo predsednik u mešovitom (polupredsedničkom) sistemu.¹¹²

- Na početku, sedamdesetih godina XX veka (kada je nastao savremeni pojam polupredsedničkog sistema), na svetu je bilo svega nekoliko zemalja sa takvim sistemom, a najznačajnija je bila Francuska.
- Dalje, krajem osamdesetih godina XX veka, na svetu je bilo manje od desete zemalja sa polupredsedničkim sistemom.
- Na kraju, 2011. godine na svetu je bilo više od pedeset zemalja sa polupredsedničkim sistemom.¹¹³

Istorijski primeri mešovitih-polupredsedničkih sistema su: Vajmarska Republika (1919–1933), Irska, Finska, Austrija, Francuska (od 1958. godine predsednika može da raspusti parlament na predlog vlade i da koristi pravo veta, a od 1962. godine je predviđeno da se predsednik države bira na direktnim izborima), Portugalija, Island, Srbija (u vreme predsednika Miloševića), Hrvatska (u vreme predsednika Tuđmana).

Razlika između polupredsedničkog sistema i parlamentarnog sistema je sledeća:¹¹⁴

- U polupredsedničkom sistemu vlast je formalno dualistička jer vladaju istovremeno dva tela izvršne vlasti: (1) predsednik republike (šef države) i (2) vlada. Zbog toga što su ta dva tela odvojena, vlast je u suštini odvojena, pri čemu oba tela imaju ustavna ovlašćenja, ali su ovlašćenja predsednika republike veća i odlučujuća.
- U parlamentarnom sistemu vlast je formalno dualistička jer vladaju istovremeno (1) šef vlade i (2) vlada. Zbog toga što ta dva tela čine jedno telo izvršne vlasti, vlast je u suštini monistička.

Nedostaci polupredsedničkog sistema su sledeći:

¹¹² https://sr.wikipedia.org/wiki/polupredsjednicki_sistem

¹¹³ Elgie, R. (2016). Varieties of Presidentialism & of Leadership Outcomes. *Daedalus*, 145(3), str. 57–68. <http://www.jstor.org/stable/24916688>

¹¹⁴ https://sr.wikipedia.org/wiki/polupredsjednicki_sistem

- Polupredsednički sistem u praksi često nije sposoban da kontroliše političku moć predsednika. Zemlje sa polupredsedničkim sistemom imaju veći stepen nestabilnosti funkcionisanja izvršne vlasti i manji stepen demokratije u odnosu na zemlje sa čisto predsedničkim i parlamentarnim sistemom. U cilju rešenja ovog problema dovoljno je da se ustavnim amandmanima reguliše raspodela političke moći između predsednika i premijera, odnosno nije potrebno napustiti polupredsednički sistem radi njegove transformacije u čisto predsednički ili parlamentarni sistem.¹¹⁵
- Polupredsednički sistem često generiše problem legitimnosti dva entiteta (dual-legitimacy problem), jer dovodi do toga da je smanjeno poverenje građana (public confidence) u funkcionisanje (1) vlade i (2) parlamenta, tj. da je značajno manje u odnosu na poverenje građana u te dve institucije u čistom predsedničkom i parlamentarnom sistemu.¹¹⁶
- Polupredsednički sistem, u novim demokratskim (tzv. post-komunističkim) sistemima koji nastaju raspadom SSSR 1990-ih godina XX veka dovodi do toga da je poverenje građana (public confidence) u funkcionisanje političkih institucija manje u odnosu na poverenje građana u čistom predsedničkom i parlamentarnom sistemu.¹¹⁷
- Podeljena manjinska vlada (divided minority government) i predsednički parlamentarizam (president-parliamentarism) dovode do veće nestabilnosti izvršne vlasti u smislu broja iniciranih opoziva (impeachment) ili smene premijera. S jedne strane, efekat na stabilnost izvršne vlasti jeste negativan, ali s druge strane efekat na kvalitet demokratije je pozitivan – jer se pokušaji opoziva percipiraju kao način za razrešavanje konflikata između različitih grana vlasti (zakonodavne, izvršne i sudske).¹¹⁸

¹¹⁵ Kim, Y. H. (2015). A Troubled Marriage? Divided Minority Government, Cohabitation, Presidential Powers, President-Parliamentarism and Semi-Presidentialism. *Government and Opposition*, 50(4), str. 652–681. <https://www.jstor.org/stable/26349786>

¹¹⁶ Ecevit, Y. A., Karakoç, E. (2017). The perils of semi-presidentialism: Confidence in political institutions in contemporary democracies. *International Political Science Review / Revue Internationale de Science Politique*, 38(1), str. 4–20. <https://www.jstor.org/stable/26940289>

¹¹⁷ Ecevit, Y. A., Karakoç, E. (2017). The perils of semi-presidentialism: Confidence in political institutions in contemporary democracies. *International Political Science Review / Revue Internationale de Science Politique*, 38(1), str. 4–20. <https://www.jstor.org/stable/26940289>

¹¹⁸ Kim, Y. H. (2015). A Troubled Marriage? Divided Minority Government, Cohabitation, Presidential Powers, President-Parliamentarism and Semi-Presidentialism. *Government and Opposition*, 50(4), str. 652–681. <https://www.jstor.org/stable/26349786>

3.4.2.4. Savremene dileme u vezi sa ustavnim okvirom za podelu vlasti

U vezi sa izborom modaliteta za podelu (političke) vlasti na tri grane (zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast), koja se ostvaruje na tri načina (predsednički sistem, parlamentarni sistem, i mešoviti-polupredsednički sistem), krajem XX veka je razmatrano pitanje optimalnog sistema za novonastale tzv. ne-konsolidovane demokratije (bivše socijalističke zemlje u Istočnoj Evropi, kao i zemlje u Latinskoj Americi i Aziji).¹¹⁹ S jedne strane, u sferi ekonomskih nauka, vodila se debata o načinu prelaska netržišne (emerging markets) na tržišnu ekonomiju koja se svodila na izbor adekvatnog modela privatizacije. Pretpostavka je bila da odabrani model transformacije ekonomskog sistema može da utiče na uspešnost ekonomske transformacije zemalja i visinu njihovog privrednog rasta. Fokus je bio na uticaju „ekonomskih institucija“ (economic institutions) na tzv. „ekonomsko tržište“ (economic markets). S druge strane, u sferi pravnih i političkih nauka, vodila se debata o načinu konsolidovanja demokratskog političkog sistema, koja se svodila na izbor modaliteta za podelu vlasti (parlamentarni ili predsednički sistem). Pretpostavka je bila da odabrani ustavni okvir za podelu političke vlasti (parlamentarni ili predsednički sistem) može da utiče na uspešnost političke transformacije zemalja i stabilnost njihovog demokratskog političkog sistema. Fokus je bio na uticaju „političkih institucija“ (political institutions) na tzv. „političko tržište“ (political markets).

U oblasti uporednih političkih sistema (comparative politics), formirana je oblast tzv. „novog institucionalizma“ (new institutionalism), pri čemu su dva ključna pitanja bila: (1) da li izbor institucionalnog rešenja (parlamentarni ili predsednički sistem) uopšte ima uticaja na dugoročnu stabilnost političkog sistema zemlje i (2) mehanizam (način) na koji taj izbor utiče na dugoročnu stabilnost političkog sistema. Osnovni problem u domenu novog institucionalizma je bio u tome što nisu postojali istorijski podaci nad kojima bi se sprovedo istraživanje. S jedne strane, zemlje tzv. „konsolidovanih demokratija“ koje su imale dužu istorijsku tradiciju demokratskih političkih sistema nisu bile adekvatan uzorak, jer su izbor između parlamentarnog i predsedničkog sistema izvršile u ranijem istorijskom periodu. S druge strane, zemlje tzv. „ne-konsolidovanih demokratija“ koje nisu imale istorijsku tradiciju demokratskih političkih sistema, trebalo je da izaberu ustavni okvir u uslovima kada su praktični modeli primene krajem XX veka već znatno

¹¹⁹ Stepan, A., Skach, C. (1993). Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarianism versus Presidentialism. *World Politics*, 46(1), str. 1–22. <https://doi.org/10.2307/2950664>

odstupali od načela proklamovanih u ustavno pravnoj teoriji. Drugim rečima, već je bilo jasno da razlike između predsedničkog i parlamentarnog sistema nisu poticale samo od ustavno prihvaćenog rešenja, nego i od praktične primene.

Imajući u vidu da su zemlje „ne-konsolidovanih demokratija“ prethodno bile u nekom obliku diktature (socijalistički sistem se u ustavno pravnoj teoriji danas svrstava u diktaturu vladajuće socijalističke tj. komunističke partije), osnovno pitanje je bilo kako da se smanji mogućnost da se novonastale demokratije ponovo preokrenu u diktaturu. U tom smislu je potrebno razumeti uticaj odabranog ustavnog okvira na demokratsku konsolidaciju zemlje.

3.5. Oblik države

Oblik države je način na koji je konstituisana i uređena država, a obuhvata skup različitih elemenata državnog uređenja: sastav, vezu i međusobni odnos državnih organa. Oblik države je „struktura, određeni model državnog uređenja, uključujući i vrste teritorijalne organizacije, principe, načine formiranja i interakcije organa državne vlasti, kao i metod dobijanja vlasti, kako bi se obezbedila primena određene državne politike“.¹²⁰ Različiti oblici države se javljaju zbog delovanja različitih faktora (istorijski, privredni i politički) u pojedinim istorijskim epohama, pri čemu su najznačajniji sledeći faktori: „istorijska tradicija razvoja nacionalne države, istorijske karakteristike formiranja nacionalne države, realni odnos društvenih snaga u zemlji, nacionalni sastav stanovništva, mentalitet stanovništva, strano prisustvo, životni standard, stepen uticaja bivših metropola na oblik države u pređašnjim kolonijama i uloga međunarodne zajednice“.¹²¹

Klasifikacija države prema obliku (države) razlikuje dva modaliteta: (1) monokratski oblik države i (2) polikratski oblik države.

1. U kontekstu monokratskog oblika države, navode se četiri varijante: teokratska monokratija, ekstremistička (fašistička) monokratija, militaristička monokratija i monokratija totalitarnog socijalizma.
2. U kontekstu polikratskog oblika države, navode se dve varijante: tradicionalna polikratija i postsocijalistička polikratija.

¹²⁰ https://sr.wikipedia.org/sr-el/oblik_drzave

¹²¹ https://sr.wikipedia.org/sr-el/oblik_drzave

3.5.1. Monokratski oblik države

Monokratski oblik državne vlasti je oblik državne vlasti kod koga nije izvršena podela vlasti, nego je sva vlast je koncentrisana u rukama jedne osobe, državnog organa ili političke partije. Suština je da u osnovi organizacije državne vlasti leži princip samovlašća. Karakteristika monokratskog oblika državne vlasti je da „zatvoren totalitarni režim onemogućava uticaj interesnih grupa na vlast, pri čemu takvi napori mogu dovesti do surovih kazni. U državi vlada ideološki monizam, jednostranačje ili je usvojen princip jednog mandata za vladajuću partiju.“

¹²²

Primeri monokratskog oblika države su sledeći: (1) „državna vlast koncentrisana u rukama jedne osobe (sultan u Omanu), (2) državna vlast koncentrisana u rukama jednog državnog organa (Viši savet emira u Ujedinjenim Arapskim Emiratima) ili (3) državna vlast koncentrisana u rukama jedne političke partije koja kontroliše sve državne organe (nacistički režim u Nemačkoj i fašistički režim u Italiji, režim Idiija Amina u Ugandi 1979).“¹²³

U kontekstu monokratskog oblika države, navode se četiri varijante: (1) teokratska monokratija, (2) ekstremistička (fašistička) monokratija, (3) militaristička monokratija i (4) monokratija totalitarnog socijalizma.

3.5.1.1. Teokratska monokratija

Teokratska monokratija je oblik države koji postoji u zemljama tzv. „muslimanskog fundamentalizma“, kao što su Saudijska Arabija, Katar i Ujedinjeni Arapski Emirati.

3.5.1.2. Ekstremistička (fašistička) monokratija

Ekstremistička (fašistička) monokratija je oblik države koji je u XX veku postojao u sledećim državama: (1) nacistička Nemačka, (2) fašistička Italija, (3) Španija u doba diktature generala Franka i (4) Kambodža u doba Crvenih Kmera.

¹²² https://sr.wikipedia.org/sr-el/oblik_drzave

¹²³ https://sr.wikipedia.org/sr-el/oblik_drzave

3.5.1.3. Militaristička monokratija

Militaristička monokratija je oblik države u kome sva državna vlast pripada komandantu vojnog saveta. Primeri militarističke monokratije su sledeće države: (1) Irak u vreme Sadama Huseina, Mjanmar i Fidži.

3.5.1.4. Monokratija totalitarnog socijalizma

Monokratija totalitarnog socijalizma je oblik države koji je postojao u XX veku u socijalističkim zemljama. Primeri monokratije totalitarnog socijalizma su: (1) SSSR od 1953 do 1990. godine i (2) Severna Koreja.

3.5.2. Polikratski oblik države

Polikratski oblik države je oblik (države) u kome državna vlast ne pripada jednom čoveku, nego je izvršena podela vlasti na više centara moći na nacionalnom nivou: šef države, vlada, skupština, sudstvo, organi ustavne kontrole. Karakteristika polikratskog oblika države su sledeće: (1) podela vlasti, (2) „određeni stepen decentralizovanog upravljanja teritorijama, (3) dominacija demokratskih metoda upravljanja (redovni izbori, potraga za kompromisom i konsenzusom, garantovanje prava građana).“¹²⁴ U kontekstu polikratskog oblika države, navode se dve varijante: (1) tradicionalna polikratija i (2) postsocijalistička polikratija.

3.5.2.1. Tradicionalna polikratija

Tradicionalna polikratija je dominantan oblik države koji se javlja u većini država nakon Drugog svetskog rata (SAD, Kanada, Australija, zemlje Zapadne Evrope).

3.5.2.2. Postsocijalistička polikratija

Postsocijalistička polikratija je oblik države koji karakteriše post socijalističke zemlje nakon raspada istočnog ekonomskog i vojnog bloka (Rumunija, Bugarska, Mađarska, Poljska, Češka, Slovačka).

¹²⁴ https://sr.wikipedia.org/sr-el/oblik_drzave

4. Funkcije države

Funkcije države (državne funkcije) se mogu definisati na različite načine:¹²⁵

- Aktivnosti vlade koje su podložne obaveznim propisima od strane vlasti.
- Ključna područja delovanja bez kojih zemlja ne bi postojala, jer je izvršavanje tih funkcija neophodno radi postizanja ciljeva te zemlje.

Karakteristike funkcija države su sledeće:

- Vremenom se menjaju (država vremenom uvodi nove funkcije, ili ukida postojeće) zavisno od potreba. Primera radi, države kolektivnog zapada danas insistiraju na zadatku da se obezbede puna prava i slobode građana.
- Promena makar jedne funkcije menja aktivnosti organa državne uprave, tako što se pojavljuju novi koncepti za upravljanje državom.
- U istom vremenskom momentu, različite države izvršavaju različite državne funkcije i imaju različite prioritete u njihovom sprovođenju.
- Odnose se na celu državu, kao jedinstveni sistem.
- Imaju kolektivni karakter.

Funkcije države su važne (kao element teorije države) zbog više razloga:

- zemlja pokazuje svoju društvenu svrhu
- određuju strukturu državnog upravnog aparata tj. organa državne uprave.

Funkcije države se mogu klasifikovati na različite načine, pri čemu su najznačajniji kriterijumi za klasifikaciju sledeći:

- prema području delovanja (unutrašnje i spoljne funkcije).
- prema načelu podele vlasti (zakonodavne, izvršne i sudske funkcije).
- prema teritorijalnoj skali uticaja (federalne i regionalne funkcije).

¹²⁵ Funkcije države: koncept, klasifikacije, razni znanstveni pristupi, <https://hr.luciafontains.com/zakon/111047-funkcii-gosudarstva-ponyatie-klassifikacii-razlichnye-nauchnye-podhody.html>

Klasifikacija funkcija države prema području delovanja razlikuje dva modaliteta: (1) unutrašnje funkcije države i (2) spoljne funkcije države.

1. Unutrašnje funkcije države su one koje utiču na društvene, ekonomske i pravne odnose unutar zemlje, tj. odnose se na život u zemlji.
2. Spoljne funkcije države su one koje direktno ili indirektno utiču na odnose s drugim zemljama, njihovim grupacijama i koalicijama.

4.1. Unutrašnje funkcije države

Postoji više načina za klasifikaciju unutrašnjih funkcija države. Pre svega, unutrašnje funkcije države su sledeće funkcije:¹²⁶

- Funkcija sprovođenja zakona.
- Socijalna funkcija (pružanje socijalnih usluga).
- Ekonomska funkcija.
- Finansijska funkcija.
- Funkcija kontrole.
- Funkcija zaštite imovine, sloboda i prava građana.
- Funkcija zaštite prirode.

Pored toga, unutrašnje funkcije države¹²⁷ prema N.T. Šestav-u su sledeće funkcije:

- Socijalna funkcija (pružanje socijalnih usluga).
- Ekonomska funkcija (upravljanje privredom).
- Kulturna funkcija (upravljanje institucijama kulture kao što su muzeji, pozorišta i slično).
- Obrazovna funkcija (upravljanje obrazovnim sistemom).
- Funkcija zaštite stanovništva.
- Funkcija zaštite prirode (ekološka funkcija).
- Funkcija zaštite lične sigurnosti.

¹²⁶ <https://hr.puntomariner.com/internal-functions-of-the-state/>

¹²⁷ Funkcije države: koncept, klasifikacije, razni znanstveni pristupi, <https://hr.luciafontains.com/zakon/111047-funkcii-gosudarstva-ponyatie-klasifikacii-razlichnye-nauchnye-podhody.html>

Unutrašnje funkcije države se mogu klasifikovati na: (1) regulatorne funkcije i (2) zaštitne funkcije.

1. Regulatorne (unutrašnje) funkcije države imaju u fokusu: ekonomski tj. privredni sistem zemlje i finansijska kontrola, socijalni sistem, obrazovni sistem, zdravstveni sistem i obezbeđenje zadovoljenja kulturnih potreba.
 - a. Organizacija privrednog sistema zemlje se svodi na kontrolu državnog budžeta, izbor strategije ekonomskog razvoja, uspostavljanje pravnog okvira za funkcionisanje preduzeća i promociju preduzetničkih aktivnosti.
 - b. Organizacija finansijske kontrole u zemlji se svodi na kontrolu poreskih obaveza građana i preduzeća.
 - c. Organizacija socijalnog sistema se svodi na regulisanje statusa i primanja penzionera, nezaposlenih i osoba sa invaliditetom.
 - d. Organizacija obrazovnog sistema se svodi na regulisanje rada državnih obrazovnih institucija: osnovnih, srednjih i visokih škola, kao i naučnih instituta.
 - e. Organizacija zdravstvenog sistema se svodi na regulisanje rada državnih zdravstvenih ustanova: domova zdravlja, bolnica i objekata za palijativnu negu.
 - f. Organizacija kulturnog sistema se svodi na regulisanje rada državnih institucija kulture (muzeja, pozorišta) i organizaciju i finansiranje kulturnih manifestacija.
2. Zaštitne (unutrašnje) funkcije države imaju u fokusu: prava i slobode građana, kao i ekološku zaštitu prirode.
 - a. Organizacija zaštite prava i sloboda građana se svodi na obezbeđenje primene demokratskih principa, obezbeđenja javnog reda i poštovanja zakona.
 - b. Organizacija zaštite prirode se svodi na obezbeđenje primene ekoloških standarda.

4.2. Spoljašnje funkcije države

Spoljašnje funkcije države su:

- Obezbeđenje državnog suvereniteta.
- Obezbeđenje diplomatskih odnosa sa drugim državama i međunarodnim organizacijama.
- Obezbeđenje međunarodne saradnje sa drugim državama (international cooperation).

5. Šef države (Head of State)

Klasifikacija organa izvršne vlasti se može izvršiti na osnovu više kriterijuma, pri čemu su najvažniji sledeći organi izvršne vlasti: (1) šef države i (2) predsednik vlade.

5.1. Pojam šefa države

Šef države¹²⁸ je najviši predstavnik države u zemlji i inostranstvu. Šef države je vrhovni organ zastupanja države u međunarodnim odnosima. Položaj šefa države je regulisan: (1) ustavnim pravom (pri čemu ustavi na različite načine regulišu funkciju šefa države) i (2) normama međunarodnog prava. Osnovna dva oblika institucije šefa države su: (1) monarh i (2) predsednik Republike.

5.2. Funkcije šefa države

Funkcije¹²⁹ šefa države razlikuju se s obzirom na politički sistem uređenja određene zemlje:

- Predsednički sistem je karakterističan za SAD i države Latinske Amerike. U takvom sistemu šef države je ujedno i šef vlade te se nalazi na čelu izvršne vlasti. Ovlašćenja šefa države u tom sistemu su velika.
- Parlamentarni sistem je karakterističan za evropske republike. U takvom sistemu su ovlašćenja šefa države bitno smanjena, a funkcija mu je gotovo reprezentativna.
- Polupredsednički sistem, koji se razvio u Francuskoj, je sistem u kome predsednik deli izvršnu vlast sa vladom.
- Jednopartijski sistem, karakterističan za komunističke zemlje u kojem je šef države najčešće bio kolektivni organ (prezidijum). Na čelu takvog sistema se nalazi predsednik (koji je onda de facto šef države).

Funkcije¹³⁰ šefa države su sledeće:

- Šef izvršne vlasti (u predsedničkom sistemu).
- Davanje mandata za sastavljanje vlade (u parlamentarnom sistemu).

¹²⁸ https://sr.wikipedia.org/wiki/Šef_države

¹²⁹ https://sr.wikipedia.org/wiki/Šef_države

¹³⁰ https://sr.wikipedia.org/wiki/Šef_države

- Vrhovni komandant vojske.
- Imenovanje diplomatskih predstavnika svoje zemlje u inostranstvu i primanje punomoćja od strane diplomatskih predstavnika stranih zemalja.
- Sklapanje tj. potpisivanje međunarodnih ugovora.
- Predstavljanje države u zemlji i u inostranstvu.
- Vođenje spoljne politike.

Funkcije šefa države se mogu klasifikovati na: (1) unutrašnje funkcije šefa države (unutar matične države) i (2) međunarodne funkcije šefa države (u međunarodnim odnosima).

6. Predsednik vlade ¹³¹ (Head of the Government)

Klasifikacija organa izvršne vlasti se može izvršiti na osnovu više kriterijuma, pri čemu su najvažniji sledeći organi izvršne vlasti: (1) šef države i (2) predsednik vlade.

6.1. Pojam predsednika vlade

Predsednik vlade (premijer, šef vlade, prvi ministar, kancelar) je funkcioner koji se nalazi na čelu tj. rukovodi operativnim radom izvršne vlasti u zemlji. Zavisno od sistema za podelu vlasti, šef tj. predsednik vlade može istovremeno biti i šef tj. predsednik države – što je slučaj u predsedničkom sistemu, ili su funkcije predsednika vlade odvojene od funkcija predsednika države – što je slučaj u parlamentarnom sistemu.

6.2. Funkcije predsednika vlade

Funkcija izvršne vlasti je da sprovodi zakone koje je donela zakonodavna vlast i interpretirala sudska vlast. Funkcija predsednika vlade je da rukovodi izvršnom radom izvršne vlasti, tj. da rukovodi telom koje se najčešće zove vlada ili kabinet. Funkcije predsednika vlade se mogu klasifikovati na: (1) unutrašnje funkcije predsednika vlade (unutar matične države) i (2) međunarodne funkcije predsednika vlade (u međunarodnim odnosima). U nastavku se analiza

¹³¹ Stephen Buckley, 2006., The prime minister and cabinet politics study guide, Edinburgh University Press, ISBN-10 0 7486 2289 6 (paperback), ISBN-13 978 0 7486 2289 4 (paperback)

fokusira na međunarodne funkcije predsednika vlade, konkretno na njegovu ulogu u spoljnoj politici.

7. Uloga izvršne vlasti u spoljnoj politici

Spoljna politika i međunarodni odnosi imaju veliki značaj u uslovima savremene globalizacije. Definisanje i sprovođenje spoljne politike postaje sve značajnije za države koje žele da upravljaju složenim međunarodnim odnosima. Spoljna politika je osnovni instrument za interakciju jedne države tj. države sa međunarodnom zajednicom. U srcu ovog procesa nalazi se izvršna grana vlasti (executive branch of government), koja ima važnu ulogu u definisanju i sprovođenju spoljno-političkih ciljeva zemlje. Izvršna vlast zemlje, koju obično predvodi šef države ili vlade (koju čine šef države ili vlade, ministri inostranih poslova i razne diplomatske agencije) odgovorna je za formulisanje i sprovođenje spoljno-političkih odluka, jer ima važnu ulogu u definisanju tj. oblikovanju i sprovođenju spoljne politike države, tj. ima važnu ulogu u zastupanju interesa zemlje, održavanju bezbednosti, negovanju diplomatskih odnosa i rešavanju globalnih problema.

Predmet analize u ovom radu su funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici i međunarodnim odnosima, kao i njihov značaj za unapređenje interesa zemlje i međunarodne saradnje. Pre svega, prikazane su funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici, analizirajući njenu ulogu u diplomatiji, nacionalnoj bezbednosti, međunarodnim odnosima, međunarodnoj trgovini i novim globalnim izazovima. U tom smislu, zbog svojih ovlašćenja, izvršna vlast ima veliku moć i odgovornost na međunarodnoj sceni. Pored toga, prikazana je sveobuhvatna analizu različitih faza iniciranja, pregovaranja, implementacije i evaluacije. Analizom različitih funkcija izvršne vlasti detaljno je objašnjena odgovornost izvršne vlasti u savremenom globalnom okruženju. Objasnjeni su faktori koji utiču na organe izvršne vlasti prilikom donošenja odluka, saradnju izvršne vlasti sa ostalim učesnicima u procesu međunarodne saradnje, složenost balansiranja nacionalnih interesa i međunarodnih obaveza, kao i etičke dileme vezane za odabrane ciljeve spoljne politike. Na osnovu primera odabranih zemalja je prikazana odgovornosti izvršne vlasti i njen uticaj na međunarodnom planu.

U ovom delu su prikazane osnovne funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici. Na osnovu sveobuhvatne analize ključnih funkcija i uticaja izvršne vlasti na spoljnu politiku, na primeru pojedinih zemalja (studija slučaja) je pokazana složenost problema sa kojima se suočava izvršna vlast.

1. Poglavlje 1 objašnjava pojam spoljne politike i značaj uloge izvršne vlasti u obavljanju funkcija spoljne politike jedne države. U delu koji se odnosi na definisanje spoljne politike, razmotrene su sledeće teme: nastanak spoljne politike, komponente spoljne politike, ciljevi spoljne politike, faktori koji utiču na spoljnu politiku, formulisanje i implementacija spoljne politike. U delu koji se odnosi izvršnu vlast u spoljnoj politici, razmotrene su sledeće teme: uloga izvršne vlasti u spoljnoj politici, definisanje ciljeva spoljne politike, uloga diplomatije u međunarodnim odnosima, upravljanje kriznim situacijama i predstavljanje države u međunarodnim odnosima.
2. Poglavlje 2 prikazuje ulogu izvršne vlasti u diplomatiji, koja podrazumeva njeno angažovanje u: 1) pristupanju međunarodnim sporazumima, 2) bilateralnim i multilateralnim odnosima, 3) diplomatiji samita i državnim posetama.
3. Poglavlje 3 prikazuje ulogu izvršne vlasti u odbrani i nacionalnoj bezbednosti.
4. Poglavlje 4 prikazuje ulogu izvršne vlasti u oblikovanju međunarodnih odnosa.
5. Poglavlje 5 prikazuje ulogu izvršne vlasti u ekonomskoj i trgovinskoj politici.
6. Poglavlje 6 prikazuje ulogu izvršne vlasti u rešavanju globalnih problema, kao što su klimatske promene i javno zdravlje.
7. Poglavlje 7 daje primere (studije slučaja) funkcionisanja izvršne vlasti u pojedinim zemljama (Sjedinjenim Državama, Evropskoj uniji i Kini), tj. pokazuje se uloga izvršne vlasti u spoljnoj politici tih zemalja.
8. Poglavlje 8 prikazuje izazove i ograničenja sa kojima se suočava izvršna vlast u vršenju svojih funkcija u spoljnoj politici. Izvršna vlast mora da bude usklađena sa ostalim granama vlasti koje vrše kontrolu putem tzv. sistema „kočnica i saglasnosti“. Pored toga, izvršna vlast mora da reaguje na javno mnjenje i pridržava se formalno pravnih ograničenja koja proizilaze i odredbi međunarodnog prava.
9. Poglavlje 9 prikazuje etičke dileme i ulogu izvršne vlasti u humanitarnim aktivnostima (humanitarian intervention). Posebno se ističe odgovornost za pružanje zaštite, pružanje

humanitarne pomoći i održavanje ravnoteže između nacionalnih interesa i moralnih načela (moral imperatives) prilikom donošenja spoljno-političkih odluka.

7.1. Pojam i značaj spoljne politike

Spoljna politika obuhvata strategije, ciljeve i aktivnosti jedne države vezane za njene odnose sa drugim zemljama i međunarodnim organizacijama. Spoljna politika je okvir za unapređenje nacionalnih interesa, očuvanje bezbednosti i ostvarivanje ekonomskih, političkih i kulturnih ciljeva izvan nacionalnih granica. Efektivna spoljna politika je od ključnog značaja za dobrobit nacije, jer podržava ekonomski razvoj i poboljšava imidž države na globalnoj sceni. Izvršna vlast ima odgovornost za formulisanje, sprovođenje i evaluaciju rezultata spoljne politike u skladu sa interesima i spoljno-političkim ciljevima svoje zemlje.

Spoljna politika je obuhvata širok spektar strategija, ciljeva i akcija usmerenih na očuvanje nacionalnih interesa, unapređenje ekonomskog rasta i unapređenje uticaja zemlje u međunarodnim odnosima. Analiza geopolitičke pozicije zemlje, nacionalni interesi i odnosi moći u svetu utiču na definisanje ciljeva i implementaciju odluka u oblasti spoljne politike. Razumevanje spoljne politike je od preduslov za razumevanje međunarodnih odnosa i interakcije država u sve povezanim globalnom okruženju.

7.1.1. Pojam spoljne politike

Politika jedne države se može klasifikovati na 1) unutrašnju politiku (internal policy) – koja se odnosi na upravljanje (governance) državom unutar granica jedne zemlje, i 2) spoljnu politiku (foreign policy) – koja se odnosi na aktivnosti države izvan njenih granica, pri čemu se te aktivnosti mogu sprovoditi u širokom spektru modela koji variraju između dva ekstrema – rat i mir.¹³² Spoljna politika je kamen temeljac diplomatije i ima važnu ulogu u oblikovanju odnosa jedne zemlje sa drugim zemljama. Spoljna politika obuhvata principe, ciljeve i aktivnosti koje država preduzima da bi zaštitila svoje nacionalne interese u međunarodnim odnosima. Spoljna politika obuhvata aktivnosti koje država sprovodi u cilju upravljanja interakcijama sa drugim

¹³² Alolaimy, M. B. (2020). Revisiting Foreign Policy Making: how to revive diplomacy. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 24(1), str. 40–61. <https://www.jstor.org/stable/48622906>

učesnicima na međunarodnoj sceni.¹³³ Spoljna politika obuhvata niz strategija, odluka i akcija koje preduzima suverena država u cilju interakcije sa spoljnim svetom. Spoljna politika podrazumeva sveobuhvatan pristup međunarodnim odnosima, koji obuhvata političke, ekonomske, bezbednosne i kulturne aspekte. Spoljna politika omogućava državama da ostvare svoje ciljeve, zaštite nacionalne interese, bolje se pozicioniraju u međunarodnim sukobima i imaju bolju saradnju sa drugim zemljama.

Poslednjih decenija se razlika između unutrašnje i spoljne politike smanjuje zbog delovanja većeg broja faktora od kojih su najznačajniji sledeći: 1) globalizacija, 2) međunarodna saradnja i 3) prihvatanje međunarodnog prava.¹³⁴

1. Jedna od posledica globalizacije je tendencija da se sve više globalne inicijative prihvataju kao domaće, u smislu da se smanjuje granica između spoljnih i unutrašnjih zahteva, jer domaće stanovništvo i privreda sve više percipiraju da su spolja nametnuti trendovi u skladu sa njihovim vlastitim (unutrašnjim) željama i interesima, a manje vide spoljne zahteve kao silom nametnute obaveze.
2. Međunarodna saradnja (international cooperation) je sve više i dublje rasprostranjena, pri čemu interesi jednog regiona postaju povezani tj. slični sa interesima drugog regiona u drugoj državi sa kojim postoji saradnja, pa regioni uključeni u međunarodnu saradnju (kojih je sve više) percipiraju da su spoljni interesi regiona iz inostranstva u skladu sa njihovim vlastitim (unutrašnjim) interesima.
3. Međunarodno pravo (international law) je sve više prihvaćeno i transponovano (inkorporirano) u domaće pravo, pa se sve više gubi razlika između odredbi međunarodnog prava i odredbi domaćeg prava.

7.1.1.1. Nastanak spoljne politike

Spoljna politika se razvijala vekovima, prilagođavajući se promenama u međunarodnim odnosima. Rane civilizacije angažovale su diplomate u cilju postizanja sporazumima o

¹³³ Alolaimy, M. B. (2020). Revisiting Foreign Policy Making: how to revive diplomacy. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 24(1), str. 40–61. <https://www.jstor.org/stable/48622906>

¹³⁴ Wolfers, E. P., Dihm, W. (2009). Foreign Policy Making. In R. J. MAY (Ed.), *Policy Making and Implementation: Studies from Papua New Guinea*, Vol. 5, str. 299–322, ANU Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt24hbsx.21>

uspostavljanju trgovinskih puteva i saveza. U savremenom konceptu nacionalnih država (nation-state system) uspostavljanjem međunarodnog prava i radom multilateralnih organizacija je formalizovana diplomatska praksa u oblasti spoljne politike.

7.1.1.2. Komponente spoljne politike

Spoljna politika obuhvata različite elemente, uključujući diplomatiju, međunarodnu trgovinu, odbranu i bezbednost, humanitarnu pomoć, kulturnu razmenu i prilagođavanje globalnim promenama. Te komponente su međusobno povezane i formiraju jedinstven okvir za komunikaciju između države i međunarodne zajednice.

7.1.1.3. Ciljevi spoljne politike (objectives)

Spoljna politika jedne zemlje ima veći broj ciljeva, pri čemu su najvažniji sledeći: 1) nacionalna bezbednost, 2) ekonomski razvoj i 3) prestiž i uticaj u međunarodnim odnosima.

1. Jedan od osnovnih ciljeva spoljne politike je da se osigura nacionalna bezbednost i suverenitet, što podrazumeva čuvanje granica, suprotstavljanje pretnjama, zaštitu građana i kritične infrastrukture. Spoljno-političke strategije obuhvataju vojne saveze, obaveštajnu saradnju, kontrolu naoružanja i aktivnosti u borbi protiv terorizma.
2. Spoljna politika ima za cilj unapređenje ekonomskih interesa države na osnovu olakšavanja međunarodne trgovine, privlačenja investicija i proširenjem pristupa tržištu. Države pregovaraju o trgovinskim sporazumima, štite intelektualnu svojinu i sprovode aktivnosti ekonomske diplomatije da bi podstakle ekonomski rast i unapredile životni standard svojih građana.
3. Spoljna politika ima za cilj unapređenje prestiža i globalnog uticaja zemlje u međunarodnim odnosima. Spoljna politika omogućava državama da projektuju svoju moć, vrednosti i kulturni uticaj na globalnoj sceni. Kroz diplomatiju, kulturnu razmenu i učešće u međunarodnim organizacijama, države nastoje da unaprede svoj ugled (reputaciju, prestiž), izgrade saveze i utiču na formiranje međunarodnih standarda i institucija. Prestiž je važan subjektivni element moći u međunarodnim odnosima, koji je

postao popularna tema u teoriji međunarodnih odnosa nakon raspada SSSR.¹³⁵ S jedne strane, do tada prihvaćena teorija neorealizma (neorealism) je izvor moći države u međunarodnim odnosima videla u materijalnoj strukturi (material structure) odnosno u materijalnim mogućnostima te zemlje. Zbog toga što je vojna moć SSSR bila ista pre i nakon kraja hladnog rata, postalo je jasno da materijalna struktura nije jedini izvor moći države. S druge strane, rešenje ovog paradoksa je ponudila nova teorija konstruktivizma (constructivism) – koja izvor moći države vidi u društvenoj strukturi (social structure), pa se u tom kontekstu pojavljuje koncept prestiža u smislu subjektivnog elementa moći. Prestiž ostaje bitan, čak i kada su materijalne mogućnosti zemlje smanjene. Prestiž je ranije označavao žonglersku varku na osnovu brzog kretanja prstiju, a danas je to sinonim za ugled tj. reputaciju.

Ciljevi spoljne politike mogu biti kratkoročni i dugoročni. S jedne strane, kratkoročni ciljevi se označavaju kao „ciljevi“ (foreign policy objectives). Oni su konkretni i predstavljaju reakciju na trenutnu situaciju u okruženju, pa se relativno lako menjaju ako i kada se promeni okruženje. S druge strane, dugoročni ciljevi se označavaju kao „dugoročna diplomatski prioriteta“ (long-term diplomatic priorities). Oni su manje konkretni od kratkoročnih ciljeva i manje se menjaju u odnosu na kratkoročne ciljeve.¹³⁶

7.1.1.4. Faktori koji utiču na spoljnu politiku

Veliki broj faktora utiče na spoljnu politiku, pri čemu su najvažniji sledeći: 1) nacionalni interesi i prioriteta, 2) geopolitički faktori, 3) interes političke elite i 4) raspodela moći u svetu.

1. S jedne strane, nacionalni interesi i prioriteta su ključna tj. osnovna determinanta spoljne politike države.¹³⁷ Spoljna politika mora da odražava državne interese koji po pravilu uključuju: ekonomski razvoj, bezbednost, ljudska prava, ekološku održivost i geopolitički uticaj. Nacionalni interes (national interest) je pojam koji označava ciljeve suverenih država i podrazumeva da se izvršna vlast ponaša racionalno u smislu da države usvajaju

¹³⁵ Kim, Y. (2004). Does Prestige Matter in International Politics? *Journal of International and Area Studies*, 11(1), str. 39–55. <http://www.jstor.org/stable/43107086>

¹³⁶ Medeiros, E. S. (2009). China's Foreign Policy Objectives. In *China's International Behavior: Activism, Opportunism, and Diversification*, str. 45–60. RAND Corporation. <http://www.jstor.org/stable/10.7249/mg850af.12>

¹³⁷ Deshpande, N. R. (1964). National Interest and India's Policy of Non-alignment. *The Indian Journal of Political Science*, 25(1), str. 68–75. <http://www.jstor.org/stable/41853991>

one javne politike koje će (prema mišljenju izvršne vlast) povećati blagostanje (well-being) društva.¹³⁸ Vlade procenjuju svoje nacionalne prioritete i osmišljavaju strategije u skladu sa tim, održavajući ravnotežu između nacionalnih interesa i obaveza prema međunarodnoj zajednici.

2. Geopolitički faktori, kao što su geografski položaj nacije, pristup resursima i blizina drugih država, značajno utiču na spoljnu politiku. U vezi sa geografskim položajem, Halford Mackinder je izneo tezu da je za dominaciju države bitno da kontroliše regiju gde se spajaju Evropa i Azija.¹³⁹ U vezi sa pristupom resursima, Alfred Thayer Mahan je zastupao tezu da kontrola morskih trgovinskih ruta koje koriste brodovi predstavlja najvažniji faktor koji obezbeđuje primat jedne zemlje u međunarodnim odnosima.¹⁴⁰ S jedne strane, u savremenom svetu, moć SAD kao super sile je u opadanju, jer iako još uvek ima najveći vojni, politički, ekonomski i kulturni uticaj na svetu, ali taj je primat je vremenom sve manje izražen. S druge strane, moć Kine je u porastu, a njena strategija je da zadrži i razvija dobre odnose sa susednom Rusijom. Imajući u vidu da se ekonomski i vojni interesi Kine i Rusije u velikoj meri poklapaju, savez ove dve zemlje bi mogao da ima značajan uticaj u bliskoj budućnosti.¹⁴¹ Strateški ciljevi, teritorijalni sporovi i odnosi moći u regionu utiču na pristup zemlje međunarodnim odnosima.
3. Postoji mišljenje da nacionalni interes nema odlučujući uticaj na spoljnu politiku, u smislu da politički i moralni izbori političke elite - izvršne vlasti (koji se vremenom menjaju) imaju odlučujući uticaj na spoljnu politiku jedne zemlje.¹⁴²
4. Raspodela moći među državama utiče na spoljno-političke odluke. Uspon i pad velikih sila, regionalnih saveza i promena ravnoteže moći utiču na strateške izbore države i njeno usklađivanje sa drugim zemljama. U kontekstu raspodele moći, jedan od najstarijih institucionalnih modela bezbednosti je sistem ravnoteže snaga (moći) koji polazi od toga da je preduslov za očuvanje mira u svetu (ili još bolje, očuvanje postojećih pozicija

¹³⁸ Nuechterlein, D. E. (1976). National Interests and Foreign Policy: A Conceptual Framework for Analysis and Decision-Making. *British Journal of International Studies*, 2(3), str. 246–266. <http://www.jstor.org/stable/20096778>

¹³⁹ Alolaimy, M. B. (2020). Revisiting Foreign Policy Making: how to revive diplomacy. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 24(1), str. 40–61. <https://www.jstor.org/stable/48622906>

¹⁴⁰ Alolaimy, M. B. (2020). Revisiting Foreign Policy Making: how to revive diplomacy. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 24(1), str. 40–61. <https://www.jstor.org/stable/48622906>

¹⁴¹ Jerotijević D, Jerotijević Z. (2019). Politički i ekonomski odnosi Rusije i Kine početkom XXI veka, *Ekonomika*, Vol. 65, No 2, str. 75-85. ISSN 0350-137X

¹⁴² Vanaik, A. (2006). National Interest: A Flawed Notion: Indian Foreign Policy since 1991. *Economic and Political Weekly*, 41(49), str. 5045–5049. <http://www.jstor.org/stable/4419001>

velikih sila) da velike sile imaju približno jednaku (vojnu i ekonomsku) moć.¹⁴³ Super sile, pored nacionalnih interesa, imaju dodatne ciljeve u spoljnoj politici, pri čemu je jedan od tih ciljeva da se održi ravnoteža moći u svetu (maintenance of world balance of power).¹⁴⁴ Na spoljnu politiku regionalnih sila kao što je Indija, pored unutrašnjih utiču i spoljni faktori, pri čemu je važan spoljni faktor raspodela moći u regionu Azije (balance of power in Asia).¹⁴⁵

U vezi sa faktorima koji određuju spoljnu politiku jedne zemlje, postoji više načina da se ti faktori klasifikuju. Prva klasifikacija determinanti spoljne politike razlikuje dve grupe faktora: 1) unutrašnje i 2) spoljne faktore. S jedne strane, zastupnici teorije strukturalnog realizma u međunarodnim odnosima smatraju da je dominantan uticaj unutrašnjih faktora tj. faktora u unutar same zemlje, što znači da su nacionalni interesi glavna determinanta spoljne politike.¹⁴⁶ S druge strane, postoji mišljenje da je dominantan uticaj spoljnih faktora, tj. faktora izvan same zemlje, što znači da su raspodela moći u svetu i geopolitički faktori glavna determinanta spoljne politike, te da ona ne zavisi mnogo od domaćih političkih faktora. Druga klasifikacija determinanti spoljne politike razlikuje tri faktora:¹⁴⁷ 1) Racionalni model (rational model foreign policy theory) ističe međunarodnu zajednicu (international community) kao glavni faktor koji određuje spoljnu politiku. 2) Birokratski model (bureaucratic model) ističe unutrašnje faktore (national situation) i birokratiju kao glavne faktore koji određuju spoljnu politiku. 3) Liderski model (leadership model) ističe interes lidera (perspective of leaders) tj. rukovodstva izvršne vlasti kao glavni faktor koji određuje spoljnu politiku.

¹⁴³ Jerotijević Z, Palević M. (2016). Ravnoteža snaga – bezbednosni koncept međunarodne zajednice, *Ekonomika*, Vol 26, No 1, str. 141-150, ISSN 0350-137X

¹⁴⁴ Sharma, K. N. (1967). Foreign aid and foreign policy. *India Quarterly*, 23(3), str. 253–273. <http://www.jstor.org/stable/45069216>

¹⁴⁵ Kapur, A. (1972). Strategic choices in Indian foreign policy. *International Journal*, 27(3), str. 448–468. <http://www.jstor.org/stable/25733951>

¹⁴⁶ Souva, M. (2005). Foreign Policy Determinants: Comparing Realist and Domestic-Political Models of Foreign Policy. *Conflict Management and Peace Science*, 22(2), 149–163. <http://www.jstor.org/stable/26273688>

¹⁴⁷ Alolaimy, M. B. (2020). Revisiting Foreign Policy Making: how to revive diplomacy. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 24(1), str. 40–61. <https://www.jstor.org/stable/48622906>

7.1.1.5. Definisiranje (formulating) i implementacija (implementing) spoljne politike

Donošenje odluka je sastavni element procesa definisanja (formulisanja) spoljne politike. Donošenje odluka podrazumeva složen proces koji obično obuhvata više učesnika, kao što su: vlada, diplomate, obaveštajne agencije i resorni eksperti. Da bi se odabrala najbolja opcija, analiziraju se prednosti i nedostaci svake od raspoloživih opcija, usklađenost raspoloživih opcija sa dugoročnim ciljevima spoljne politike i sredstvima dostupnim za implementaciju tj. sprovođenje tih opcija.¹⁴⁸

Implementacija odluka u oblasti spoljne politike se poverava diplomatama. Diplomacija je osnovno sredstvo za implementaciju spoljno-političkih ciljeva. Diplomatske misije, pregovori i međunarodni sporazumi omogućavaju državama da učestvuju u dijalogu, rešavaju sukobe i izgrađuju odnose saradnje sa drugim zemljama.

7.1.2. Značaj izvršne vlasti u spoljnoj politici

Spoljna politika predstavlja pristup države angažovanju sa međunarodnom zajednicom, a izvršna vlast ima važnu ulogu u njenom formulisanju i sprovođenju. Izvršna vlast, koju obično predvodi šef države ili vlade, poseduje ovlašćenja i odgovornost da definisanju spoljno-političkih prioriteta jedne zemlje.

7.1.2.1. Izvršna vlast i spoljna politika

Spoljnu politiku obavlja izvršna vlast zemlje koju čine šef države ili vlade i njihovi imenovani zvaničnici odgovorni za spoljne poslove. Izvršna vlast ima ovlašćenja da razvija i sprovodi ciljeve spoljne politike svoje države. Izvršna vlast je odgovorna za donošenje odluka i zastupanje interesa zemlje u međunarodnim okvirima. Izvršna vlast ima važnu ulogu u definisanju spoljno-političkih ciljeva zemlje, određivanju prioriteta i određivanju strategija za njihov ostvarivanje. Izvršna vlast nadgleda diplomatske inicijative, učestvuje u međunarodnim pregovorima, upravlja međunarodnim krizama i zastupa interese zemlje u multilateralnim organizacijama i samitima.

¹⁴⁸ Bowie, R. R. (1960). Formulation of American Foreign Policy. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 330, 1–10. <http://www.jstor.org/stable/1032980>

7.1.2.2. Definisiranje ciljeva spoljne politike

Danas je mnogo teže definisati ciljeve spoljne politike (formulation of foreign policy) nego što je to bio slučaj u prethodnom periodu, recimo u II Svetskom ratu.¹⁴⁹ Izvršna vlast definiše ciljeve spoljne politike, pri čemu su sledeća dva izuzetno značajna: 1) definisanje nacionalnih interesa i 2) definisanje strateških prioriteta.

1. Izvršna vlast je odgovorna za artikulaciju i definisanje osnovnih nacionalnih interesa države u kontekstu njene spoljne politike. Ti interesi uključuju bezbednost, ekonomski rast, ljudska prava, ekološku održivost, regionalnu stabilnost ili globalni uticaj u međunarodnim odnosima. Izvršna vlast procenjuje globalno okruženje i nacionalne prioritete sa ciljem da se definiše sveobuhvatni spoljnopolitički okvir. U slučaju velike države, veoma je teško formulisati spoljnu politiku u odsustvu druge neprijateljske države, jer su upravo neprijatelji ono što omogućava da se definiše „nacionalni interes“.
150
2. Izvršna vlast određuje tj. definiše strateške prioritete u okviru strategije spoljne politike. Izvršna vlast analizira geopolitičku situaciju, ekonomske mogućnosti i bezbednosne izazove kako bi se identifikovale oblasti na koje država treba da fokusira svoje diplomatske napore i resurse. Rukovodstvo izvršne vlasti osigurava sveobuhvatan i koordiniran pristup u ostvarivanju spoljno-političkih ciljeva.

7.1.2.3. Diplomacija i međunarodni odnosi

Razumevanje teorije i prakse diplomatije predstavlja preduslov za razumevanje međunarodnih odnosa.¹⁵¹ Izvršna vlast ima odlučujuću ulogu u održavanju diplomatskih odnosa i saradnji sa drugim državama. Diplomatskim kanalima, kao što su ambasade, konzulati i posete na visokom nivou, izvršna vlast komunicira i pregovara sa stranim kolegama u cilju postizanja spoljnopolitičkih ciljeva svoje države, rešavanja sukoba i izgradnje odnosa saradnje sa drugim državama. Diplomatski naponi su od ključnog značaja za održanje miroljubivih odnosa, podsticanje ekonomske saradnje i rešavanje globalnih problema.

¹⁴⁹ Lake, A. (1981). Defining the National Interest. *Proceedings of the Academy of Political Science*, 34(2), str. 202–213. <https://doi.org/10.2307/1173801>

¹⁵⁰ Kristol, I. (1990). Defining Our National Interest. *The National Interest*, 21, str. 16–25. <http://www.jstor.org/stable/42894692>

¹⁵¹ Murray, S., Sharp, P., Wiseman, G., Crikemans, D., Melissen, J. (2011). The Present and Future of Diplomacy and Diplomatic Studies. *International Studies Review*, 13(4), str. 709–728. <http://www.jstor.org/stable/41428877>

Izvršna vlast učestvuje u međunarodnim pregovorima u različitim oblastima, uključujući trgovinske sporazume, sporazume o kontroli naoružanja, sporazume o klimatskim promenama i mirovne sporazume. Izvršna vlast imenuje državne predstavnike koji učestvuju u pregovorima, traže zajednički jezik i sklapaju sporazume koji doprinose ostvarenju državnih ciljeva. Liderska uloga izvršne vlasti je važna za ostvarivanje postavljenih ciljeva i efikasnu implementaciju spoljno-političke strategije zemlje.

7.1.2.4. Upravljanje kriznim situacijama (crisis management)

U vreme međunarodnih kriza, kao što su oružani sukobi, prirodne katastrofe ili bezbednosne pretnje, izvršna vlast preuzima vodeću ulogu u upravljanju krizama. Krize se po pravilu najčešće pojavljuju u sledećim oblastima: međunarodno pravo (u smislu odgovornosti prema međunarodnom krivičnom tribunalu), humanitarna pomoć i migrantske krize, klimatske promene i mirovne misije (Mali, Somalija, Sudan, Avganistan).¹⁵² Izvršna vlast koordinira odgovore, formuliše strategije i usmerava resurse za ublažavanje rizika, zaštitu nacionalne bezbednosti i pružanje pomoći pogođenim područjima u zemlji i inostranstvu. Efikasno upravljanje krizama zahteva da izvršna vlast obezbedi: koordinaciju diplomatskih aktivnosti, liderstvo i mehanizam za brzo donošenje odluka. Da bi ocenila prednosti i nedostatke pojedinih opcija, izvršna vlast donosi „informisane odluke“ na osnovu konsultacija sa savetnicima, obaveštajnim agencijama i relevantnim zainteresovanim stranama. Sposobnost izvršne vlasti da odlučno deluje je važna za pravovremeno reagovanje na novonastale probleme i efikasno zastupanje državnih interesa.

7.1.2.5. Predstavljanje države u međunarodnim odnosima

Izvršna vlast predstavlja državu u međunarodnim odnosima (global representation), promovišući njene vrednosti, ciljeve i interese. Kroz međunarodne samite (international summits), državne posete (state visits) i učešće u multilateralnim organizacijama, izvršna vlast deluje kao portparol ministarstva za spoljne poslove svoje zemlje. Ova zastupljenost povećava vidljivost, uticaj i

¹⁵² European Council on Foreign Relations (ECFR). (2015). Multilateral Issues and Crisis Management. In European foreign policy scorecard 2015 (str. 92–108). European Council on Foreign Relations. <http://www.jstor.org/stable/resrep21669.11>

kredibilitet države i omogućava izvršnoj vlasti da podstiče partnerstvo, gradi saveze (build alliances) i učestvuje u kreiranju međunarodnih standarda (international norms) i institucija.

Izvršna vlast koristi javnu diplomatiju (public diplomacy), govore zvaničnika¹⁵³ (speeches)¹⁵⁴, obraćanja javnosti putem medija da bi domaćoj i stranoj publici predstavila spoljno-političke ciljeve i državne interese svoje zemlje. Javna diplomatija podstiče razumevanje, promovise kulturnu razmenu i utiče na javno mnjenje, doprinoseći povećanju tzv. „meke moći“ države i povećanju ugleda (reputation) države u svetu.

Uloga izvršne vlasti u spoljnoj politici je važna jer se tako oblikuju odnosi sa međunarodnom zajednicom i ostvaruju strateški ciljevi. Kroz određivanje prioriteta, vođenje diplomatije, upravljanje krizama i predstavljanje države na globalnoj sceni, izvršna vlast postaje lider i autoritet u donošenju odluka o čuvanju nacionalnih interesa i promociji međunarodne saradnje. Razumevanje uloge izvršne vlasti u spoljnoj politici je preduslov za razumevanje dinamike međunarodnih odnosa i dinamike moći u svetu.

7.1.3. Uloga izvršne vlasti u različitim fazama definisanja i sprovođenja spoljne politike

Izvršna vlast ima ulogu u svim fazama definisanja i sprovođenja spoljne politike, pri čemu su najznačajnije sledeće faze: 1) formulisanje ciljeva i smernica (policy initiation) spoljne politike, 2) diplomatski pregovori, 3) sprovođenje tj. implementacija spoljno-političkih odluka (policy implementation) i 4) evaluacija spoljno-političkih odluka (policy evaluation).

1. U vezi sa formulisanjem ciljeva i smernica (policy initiation) spoljne politike, izvršna vlast ima odlučujuću odgovornost za donošenje odluka u domenu spoljne politike svoje zemlje. Polazeći od nacionalnih interesa zemlje, izvršna vlast identifikuje pretnje i šanse, formuliše političke ciljeve i određuje aktivnosti države u međunarodnih angažmana. Pažljivom analizom diplomatskih, ekonomskih i bezbednosnih pitanja, izvršna vlast definiše obim i prioritete spoljno-političke strategije jedne zemlje.

¹⁵³ Mansfield, Mike, 1903-2001. (1968). Speeches, Foreign Policy in the Coming Campaign [Speeches]. ScholarWorks at University of Montana. <https://jstor.org/stable/community.34028512>

¹⁵⁴ Mansfield, Mike, 1903-2001. (1961). Speeches, Foreign Policy and the New Administration [Speeches]. ScholarWorks at University of Montana. <https://jstor.org/stable/community.34028473>

2. U vezi sa diplomatskim pregovorima (diplomatic negotiation) – koji predstavljaju značajan element spoljne politike, izvršna vlast ima odlučujuću ulogu u vođenju diplomatskih pregovora sa drugim zemljama ili međunarodnim organizacijama. Kroz veštu diplomatiju, izvršna vlast nastoji da podrži državne interese, učestvuje u rešavanju konflikata, podstakne saradnju i utiče na donošenje odluka koje se tiču međunarodne saradnje. Diplomatski pregovori zahtevaju pronicljivu diplomatiju, razumevanje kulturnih nijansi i sposobnost da se održi ravnoteža između nacionalnih interesa svoje zemlje i interesa drugih zemalja i zainteresovanih strana.
3. Nakon donošenja spoljno-političkih odluka, izvršna vlast preuzima odgovornost za njihovo sprovođenje, tj. implementaciju spoljno-političkih odluka (policy implementation), što podrazumeva koordinaciju napora između različitih državnih institucija (organa državne uprave), diplomatskih misija i relevantnih zainteresovanih strana u cilju sprovođenja spoljno-političkih odluka. Izvršna vlast nadzire alokaciju resursa za planirane aktivnosti, imenovanje diplomata, uspostavljanje bilateralnih ili multilateralnih sporazuma i ispunjavanje međunarodnih obaveza.
4. Evaluacija (policy evaluation) tj. procena efektivnosti spoljno-političkih odluka je neophodna u cilju prilagođavanja spoljne politike zemlje promenama u globalnom okruženju, kao i u cilju obezbeđivanja kontrole odgovornosti za izvršenje preduzetih aktivnosti. Izvršna vlast kontinuirano prati rezultate implementacije spoljne politike, procenjuje njihov uticaj na nacionalne interese i po potrebi modifikuje strategiju za sprovođenje spoljne politike. Procena tj. evaluacija spoljne politike podrazumeva prikupljanje povratnih informacija od raznih zainteresovanih strana i analizu rezultata diplomatskih aktivnosti, sa ciljem da se unapredi efikasnost spoljne politike.

7.1.4. Faktori koji utiču na odluke izvršne vlasti u oblasti spoljne politike

Različiti faktori imaju uticaj na izvršnu vlast u procesu donošenja spoljno-političkih odluka, pri čemu su najvažniji: 1) domaći faktori, 2) međunarodni faktori i 3) institucionalni faktori.

1. Domaći faktori (domestic drivers) značajno utiču na donošenje spoljno-političkih odluka jedne zemlje. Postupci jedne zemlje u oblasti spoljne politike ne zavise samo od njene snage, nego i od vrednosti, interesa i sklonosti pojedinaca, grupa i klasa u samoj

zemlji.¹⁵⁵ Odnosi moći u domaćoj politici su ključni za razumevanje spoljne politike zemlje.¹⁵⁶ Struktura i odnosi moći unutar jedne zemlje predstavljaju kritičan faktor bez koga nije moguće razumeti ponašanje te zemlje na međunarodnom planu.¹⁵⁷ Politička ideologija, javno mnjenje, ekonomski faktori i izborni ciklusi utiču na prioritete i ograničenja sa kojima se suočava izvršna vlast. Izvršna vlast mora da obezbedi održavanje ravnoteže između domaćih ciljeva i međunarodnih obaveza kako bi zadržala podršku naroda i obezbedila političku stabilnost zemlje. Uloga domaćih faktora u formulisanju spoljne politike zemlje zavisi od toga na koji način domaći faktori tumače pojam pravde i pravičnosti.¹⁵⁸ Ako postoji saglasnost oko toga šta je pravedno, formulisanje spoljne politike nije komplikovano. Međutim, ako ta saglasnost ne postoji, onda formulisanje spoljne politike postaje kompleksno. Postoji istovremeni obostrani uticaj unutrašnje i spoljne politike. S jedne strane, da bi razumeli spoljnu politiku neke zemlje, neophodno je dobro razumeti njenu unutrašnju politiku (domestic politics), jer domaća politika određuje prioritetne ciljeve spoljne.¹⁵⁹ S druge strane, izvršna vlast može da menja i koristi spoljnu politiku kao način da poveća svoju moć na unutrašnjem planu.¹⁶⁰

U akademskom smislu, ovom temom se istovremeno bave teorija međunarodnih odnosa (international relations - IR) i teorija spoljne politike (foreign policy analysis - FPA).¹⁶¹ S jedne strane, teorije međunarodnih odnosa, bez obzira na varijantu (neoklasični liberalizam, klasični liberalizam ili konstruktivizam) proučavaju faktore iz domaće politike koji utiču na spoljnu, kao što su: državni ciljevi, domaće političke institucije,

¹⁵⁵ Nossal, K. R. (1983). Analyzing the Domestic Sources of Canadian Foreign Policy. *International Journal*, 39(1), str. 1–22. <https://doi.org/10.2307/40202219>

¹⁵⁶ Committeri, C. (2012). When Domestic Factors Prevail Upon Foreign Ambitions: Russia's Strategic Game in Syria. *Istituto Affari Internazionali (IAI)*. <http://www.jstor.org/stable/resrep09809>

¹⁵⁷ Katzenstein, P. J. (1977). Introduction: Domestic and International Forces and Strategies of Foreign Economic Policy. *International Organization*, 31(4), str. 587–606. <http://www.jstor.org/stable/2706315>

¹⁵⁸ Kissinger, H. A. (1966). Domestic Structure and Foreign Policy. *Daedalus*, 95(2), str. 503–529. <http://www.jstor.org/stable/20026982>

¹⁵⁹ Baviera, A. S. P. (2014). Domestic Interests and Foreign Policy in China and the Philippines Implications for the South China Sea Disputes. *Philippine Studies: Historical & Ethnographic Viewpoints*, 62(1), str. 133–143. <http://www.jstor.org/stable/24672289>

¹⁶⁰ Doeser, F. (2011). Domestic politics and foreign policy Change in small states: The fall of the Danish “footnote policy.” *Cooperation and Conflict*, 46(2), str. 222–241. <http://www.jstor.org/stable/45084639>

¹⁶¹ Kaarbo, J. (2015). A Foreign Policy Analysis Perspective on the Domestic Politics Turn in IR Theory. *International Studies Review*, 17(2), str. 189–216. <http://www.jstor.org/stable/24758357>

javno mnjenje i politička kultura. S druge strane, teorija spoljne politike proučava iste te faktore, ali fokus stavlja na psihološki tj. lični faktor učesnika tj. šefova izvršne vlasti.

2. Međunarodni faktori kao što su geopolitička pozicija (geopolitical developments), odnosi moći u svetu (global power dynamics), pretnje iz okruženja i međunarodni standardi (international norms) imaju veliki uticaj na odluke izvršne vlasti u vezi sa spoljnom politikom zemlje. Izvršna vlast mora da analizira geopolitičku poziciju zemlje na međunarodnoj sceni, predvidi potencijalne opasnosti i identifikuje mogućnosti za saradnju i rešavanje konflikata. Pristup geopolitici se može klasifikovati na formalni i praktični.¹⁶² Formalni pristup geopolitici obuhvata stavove akademske zajednice, (najčešće stručnjaka za bezbednost specijalizovanih za međunarodne odnose) koji rade u resornim institutima za međunarodne odnose. Praktični pristup geopolitici se fokusira na percepciju položaja zemlje u međunarodnim okvirima. Saradnja sa međunarodnim akterima, učešće u multilateralnim forumima i prilagođavanje promenama u okruženju su kritične aktivnosti koje utiču na izvršnu vlast u kontekstu njenih spoljno-političkih funkcija.
3. Institucionalni faktori (institutional factors) unutar jedne zemlje takođe utiču na donošenje spoljno-političkih odluka. Interakcije izvršne vlasti sa zakonodavnim telima, pravosuđem, državnom upravom (bureaucracy), obaveštajnim agencijama (intelligence agencies) i organizacijama civilnog društva (civil society organizations) utiču na formulisanje, implementaciju i evaluaciju spoljne politike. Izgradnja konsenzusa (building consensus), koordinacija rada državnih organa (interagency coordination) i obezbeđenje koherentnosti politike (policy coherence) u različitim institucijama jedne države su faktori koji utiču na efikasnost rada izvršne vlasti.

7.1.5. Interakcija izvršne vlasti sa relevantnim učesnicima na međunarodnoj sceni

Izvršna vlast države u obavljanju svojih spoljno-političkih funkcija stupa u odnose sa ostalim učesnicima u međunarodnom okruženju, pri čemu su najznačajnija sledeća tri: 1) bilateralna saradnja, 2) multilateralna saradnja i 3) saradnja sa nedržavnim akterima (non-state actors).

¹⁶² Dodds, K. J. (1993). Geopolitics, Experts and the Making of Foreign Policy. *Area*, 25(1), str. 70–74. <http://www.jstor.org/stable/20003214>

1. Bilateralna saradnja (bilateral cooperation) je osnovni faktor spoljne politike zemlje. Izvršna vlast učestvuje u diplomatskim odnosima sa drugim zemljama kako bi podstakla obostrano korisna partnerstva, rešila sukobe i dobila podršku za ostvarivanje zajedničkih ciljeva. Kroz zvanične posete, sastanke tokom samita i diplomatske pregovore, izvršna vlast gradi i održava saveze i rešava bilateralne probleme u domenu trgovine i bezbednosti, kulturne razmene i klimatskih promena. Bilateralna saradnja je bez sumnje najčešća forma međunarodne saradnje.¹⁶³
2. Multilateralna saradnja (multilateral cooperation) dobija sve veći značaj u savremenom globalnom okruženju, u kome su zemlje povezane više nego što je to bio slučaj u prethodnom periodu. Izvršna vlast učestvuje u radu međunarodnih organizacija kao što su Ujedinjene nacije, regionalni forumi i ekonomske zajednice, da bi pomogla u ostvarenju zajedničkih interesa i učestvovala u rešavanju međunarodnih problema. Angažovanje izvršne vlasti u multilateralnoj diplomatiji zahteva pregovaračke veštine i sposobnost stvaranja koalicija.
3. Angažovanje izvršne vlasti sa nedržavnim akterima (non-state actors), uključujući nevladine organizacije (non-governmental organizations), multinacionalne korporacije i organizacije civilnog društva, postaje je sve važnije u poslednjih nekoliko decenija. Pored toga, narod u smislu stanovništva (peoples) se takođe smatra ne-državnim akterom tj. učenicom u međunarodnim odnosima, pa postoji mišljenje da stanovništvo ima jednak ili čak veći uticaj na bilateralne odnose od uticaja koji imaju državni akteri.¹⁶⁴ Uvažavajući značaj ne-državnih aktera, izvršna vlast koristi njihovu stručnost, promovise javno-privatna partnerstva, bavi se globalnim pitanjima i unapređuje diplomatiju meke moći. Saradnja sa nedržavnim akterima omogućava izvršnoj vlasti da razume različite perspektive i usmeri kolektivne aktivnosti u cilju rešavanja globalnih problema.

7.1.6. Uravnoteženost državnih (nacionalnih) interesa i međunarodnih obaveza

Izvršna vlast države u obavljanju svojih spoljno-političkih funkcija mora da vodi računa o uravnoteženosti tj. balansiranju između nacionalnih interesa (domestic imperatives) s jedne

¹⁶³ Thorp, W. L. (1947). International Agreements and International Trade. *Proceedings of the Academy of Political Science*, 22(3), str. 60–73. <https://doi.org/10.2307/1172933>

¹⁶⁴ Jose, L. N. Y. (2003). State and Non-State Actors in Philippines-Japan Relations. *Philippine Studies*, 51(2), str. 177–216. <http://www.jstor.org/stable/42633648>

strane, i međunarodnih normi i obaveza (international obligations) s druge strane. Načelno su moguće dve situacije. S jedne strane, kada su nacionalni interesi su usklađeni sa međunarodnim obavezama, država nema problem uravnotežavanja ta dva zahteva. S druge strane, kada su nacionalni interesi suprotni međunarodnim normama i obavezama, država mora da se odluči da li će spoljno-političke odluke doneti sa ciljem da zadovolje nacionalni interesi, na račun međunarodnih obaveza, ili obrnuto – sa ciljem da se zadovolje međunarodne obaveze, na račun nacionalnih interesa. Primera radi, Italija je svoj spoljno-politički stav u vezi se intervencijom u Libiji u maju 2011. godine zasnovala na nacionalnim interesima, ignorišući međunarodne norme.¹⁶⁵ S druge strane, Kanada se aprila 1965. godine suprotstavila intervenciji SAD u Vijetnamu rukovodeći se poštovanjem međunarodnih normi, zanemarujući svoje nacionalne interese održavanja dobrih odnosa sa svojim susedom i najvažnijim spoljno-trgovinskim partnerom.¹⁶⁶

Najznačajnije oblasti koje zahtevaju izbalansiranost nacionalnih interesa i međunarodnih normi i obaveza su sledeće tri: 1) ekonomska interesi, 2) nacionalna bezbednost i 3) poštovanje ljudskih prava.

1. Ekonomski interesi (economic interests) imaju značajnu ulogu u formulisanju spoljno-političkih odluka. Izvršna vlast mora da održava ravnotežu između zahteva za obezbeđenje ekonomskog rasta, pristupa tržištima, zahteva za privlačenjem stranih direktnih investicija, zahteva za podsticanje tehnološkog napretka, zahteva za očuvanje nacionalne bezbednosti, slobodne trgovine i održivog razvoja. Izrada strategija ekonomskog razvoja, pregovaranje o trgovinskim sporazumima i umanjivanje regionalnih ekonomskih dispariteta zahtevaju od izvršne vlasti da zadovolji domaće potrebe, ali i međunarodne obaveze.
2. Obezbeđenje nacionalne bezbednosti (national security) je važna funkcija izvršne vlasti u spoljnoj politici. Izvršna vlast formuliše strategije za zaštitu teritorijalnog integriteta zemlje, suprotstavljanje terorizmu, sprečavanje širenja oružja za masovno uništenje (proliferation of weapons of mass destruction) i rešavanje novih bezbednosnih pretnji. Izvršna vlast učestvuje u razmeni obaveštajnih podataka (intelligence-sharing), vojnoj

¹⁶⁵ Miranda, V. V. (2011). Striking a Balance Between Norms and Interests in Italian Foreign Policy: The Balkans and Libya. Istituto Affari Internazionali (IAI). <http://www.jstor.org/stable/resrep09796>

¹⁶⁶ Preston, A. (2003). Balancing War and Peace: Canadian Foreign Policy and the Vietnam War, 1961–1965. *Diplomatic History*, 27(1), str. 73–111. <http://www.jstor.org/stable/24914431>

saradnji i strateškim savezima (alliances) kako bi podržala regionalnu stabilnost i globalni mir.

3. Izvršna vlast takođe ima važnu ulogu u promociji ljudskih prava (human rights), demokratije i humanitarnih principa (humanitarian principles) u spoljnoj politici. Podržavajući univerzalne vrednosti, izvršna vlast se zalaže za ljudska prava, podržava demokratske pokrete i bavi se rešavanjem humanitarnih kriza i problema. Održavanje ravnoteže između poštovanja ljudskih prava i političkih i ekonomskih interesa zemlje može i često postavlja etičke dileme, zahtevajući od izvršne vlasti da donosi teške (nepopularne) odluke.

7.1.3. Funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici

Funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici i međunarodnom predstavljanju su višestruke i od suštinskog su značaja za poziciju zemlje u međunarodnim odnosima. Izvršna vlast učestvuje u formulisanju spoljne politike, rukovodi diplomatskim odnosima, rukovodi naporima za održanje nacionalne bezbednosti, koordinira rad ekonomske i kulturne diplomatije, učestvuje u rešavanju kriznih situacija, formuliše spoljno-političku poziciju zemlje, štiti nacionalne interese i promovise međunarodnu saradnju. Vešta i proaktivna izvršna vlast je odlučujući faktor koji treba da obezbedi adekvatnu poziciju zemlje u međunarodnim odnosima, javni red i mir, kao i ekonomski rast zemlje.

Osnovne funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici su sledeće: 1) definisanje i sprovođenje spoljne politike, 2) koordinacija diplomatskih odnosa i učešća u međunarodnim sporazumima, 3) odbrana zemlje i nacionalna bezbednost, 4) koordinacija aktivnosti ekonomske diplomatije u cilju unapređenja spoljnotrgovinske razmene, 5) rukovođenje kulturnom diplomatijom i unapređenje tzv. „meke moći“, 6) upravljanje kriznim situacijama i humanitarna pomoć.

1. Jedna od osnovnih funkcija izvršne vlasti u spoljnoj politici je definisanje spoljne politike (policy formulation) i sprovođenje spoljno-političkih odluka. Izvršna vlast, posredstvom resornog ministarstva za spoljne poslove i odgovarajućih organa državne uprave koji se bave spoljnom politikom, uključujući i diplomatski kor, učestvuje u sveobuhvatnom procesu analize geopolitičkih trendova, procene nacionalnih interesa i identifikovanja

ključnih državnih ciljeva i prioriteta. Procenom diplomatskih, ekonomskih i bezbednosnih pitanja, izvršna vlast uspostavlja okvir za međunarodno angažovanje i razvija strategije za postizanje željenih ciljeva.

2. U vezi sa diplomatskim odnosima i međunarodnim sporazumima, izvršna vlast je odgovorna za uspostavljanje i održavanje diplomatskih odnosa sa drugim zemljama, što uključuje: imenovanje ambasadora i drugih diplomatskih predstavnika, pregovaranje o sporazumima i savezima i učešće u međunarodnim savezima. Izvršna vlast učestvuje u diplomatskim dijalozima, samitima i konferencijama za podsticanje razumevanja, rešavanja sporova i formiranje partnerstava. Efikasnim upravljanjem bilateralnim i multilateralnim odnosima, izvršna vlast promoviše saradnju i rešava globalne probleme.
3. Očuvanje nacionalne bezbednosti je osnovna funkcija izvršne vlasti u spoljnoj politici. Izvršna vlast procenjuje potencijalne pretnje i saraduje sa drugim zemljama u rešavanju međunarodnih problema kao što su terorizam, organizovani kriminal i pretnje sajber bezbednosti. Izvršna vlast formuliše odbrambenu politiku, koordinira vojne operacije i učestvuje u kolektivnim bezbednosnim aranžmanima kako bi se osigurala bezbednost države i njenih saveznika. Uloga izvršne vlasti u spoljnoj politici je neophodna u zaštiti suvereniteta i interesa zemlje.
4. Izvršna vlast ima važnu ulogu u promociji ekonomske diplomatije i trgovine, pre svega međunarodne tj. spoljne trgovine. Danas se smatra da su ekonomski interesi odlučujući faktor koji određuje spoljnu politiku jedne države.¹⁶⁷ Izvršna vlast formuliše politiku i pregovara o trgovinskim sporazumima kako bi se povećao pristup tržištima za robe, usluge i investicije. Diplomatskim kanalima izvršna vlast pokušava da privuče strane direktne investicije, olakša međunarodna poslovna partnerstva i izvrši promociju ekonomskih interesa zemlje. Angažovanjem u ekonomskoj diplomatiji, izvršna vlast podstiče ekonomski rast i otvaranje novih radnih mesta.
5. Kulturna diplomatija (cultural diplomacy) i „meka moć“ (soft power) predstavljaju nadgradnju tradicionalnih diplomatskih aktivnosti u okviru međunarodnog predstavljanja

¹⁶⁷ Hussain, A. (2006). Economic Diplomacy and its Significance for Foreign Policy. *Indian Foreign Affairs Journal*, 1(4), str. 35–45. <http://www.jstor.org/stable/45340592>

jedne zemlje. Pojam kulturne diplomatije se definiše na različite načine:¹⁶⁸ Kulturnu diplomatiju prvi put pominje F. Barghoorn 1960-tih godina, kada je definiše kao „manipulaciju kulturnim dobrima u svrhu propagande“. Kasnije Milton K. Cummings definiše kulturnu diplomatiju kao „razmenu ideja, informacija, vrednosti, tradicije i ostalih elemenata kulture koji mogu da poboljšaju razumevanje između naroda“. F Taylor definiše kulturnu diplomatiju kao političku aktivnost koja služi nacionalnim interesima pod izgovorom da se radi samo o kulturi. Izvršna vlast koristi kulturnu diplomatiju i meku moć da unapredi zemlje i njen uticaj u inostranstvu. Prikazivanjem nacionalne umetnosti, kulture, jezika i intelektualnih dostignuća, izvršna vlast podstiče međusobno razumevanje i jača povezanost sa ljudima u inostranstvu. Kulturna razmena utiče na javno mnjenje i gradi dugotrajne odnose prijateljstva među narodima, što pozitivno utiče na ostvarenje spoljno-političkih ciljeva zemlje.

6. Upravljanje kriznim situacijama i humanitarna pomoć su posebno dobili na značaju u poslednjih pola veka. U vreme krize, izvršna vlast preuzima važnu ulogu u spoljnoj politici kako bi se obezbedila koordinacija aktivnosti u vanrednim situacijama, humanitarna pomoć i pomoć za savladavanje prirodnih nepogoda, a sve to u saradnji sa međunarodnim organizacijama i drugim zemljama. Pružanjem pomoći i podrške zemljama pogođenim sukobima, prirodnim katastrofama i opasnostima po javno zdravlje, izvršna vlast demonstrira solidarnost, podstiče dobru volju i unapređuje reputaciju države u međunarodnim odnosima.

7.2. Izvršna vlast i diplomatija

Diplomatija ima važnu ulogu u kreiranju i održavanju odnosa između država u međunarodnim odnosima. Izvršna vlast je glavni nosilac diplomatskih napora zemlje. Izvršna vlast je odgovorna za zastupanje nacionalnih interesa i učešće u pregovorima sa drugim zemljama. Uloga izvršne vlasti u diplomatiji podrazumeva njeno angažovanje u: 1) pristupanju međunarodnim sporazumima, 2) bilateralnim i multilateralnim odnosima, 3) diplomatiji samita i državnim posetama.

¹⁶⁸ Shynkarenko T. (2022). Cultural diplomacy as a key component of foreign policy of states, Actual problems of international relations, issue 150, #1, Institute of International Relations, National University of Kyiv. UDK 327.82.008

7.2.1. Diplomatski odnosi i međunarodni sporazumi

Izvršna vlast ima ulogu: 1) u održavanju diplomatskih odnosa sa drugim zemljama i 2) u pristupanju međunarodnim sporazumima.

7.2.1.1. Uloga izvršne vlasti u diplomatskim odnosima (diplomatic relations)

Uloga izvršne vlasti u diplomatskim odnosima se sastoji u sledećem:

- Izvršna vlast ima važnu ulogu u formulisanju i definisanju spoljno-političkih ciljeva zemlje (foreign policy objectives), na osnovu čega se uspostavljaju diplomatski prioriteti i određuje strateški pravac diplomatskih napora.
- Izvršna vlast (šef države ili vlade) predstavlja državu (representing the nation) u međunarodnim odnosima. Šefovi izvršne vlasti prisustvuju međunarodnim samitima, konferencijama i bilateralnim sastancima, gde imaju priliku da kreiraju lične odnose sa liderima drugih zemalja. Kroz diplomatske posete, izvršna vlast promoviše dijalog, razumevanje i saradnju između raznih država i nacija.
- Izvršna vlast imenuje i nadgleda diplomatske predstavnike (diplomatic envoys), uključujući ambasadore i konzule, koji zastupaju interes zemlje u inostranstvu. Izvršna vlast koordinira rad diplomatskih predstavnika, tj. obezbeđuje da diplomate poseduju odgovarajuće veštine i iskustvo, kao i da razumeju inter-kulturne razlike među narodima, kako bi efikasno obavljali svoje dužnosti.
- U kontekstu međunarodnih kriza, izvršna vlast preuzima ulogu upravljanja kriznim situacijama (crisis manager), inicira diplomatske strategije za de-eskalaciju tenzija i pronalaženje miroljubivih rešenja. Izvršna vlast se povremeno bavi tzv. „šatl diplomatijom“ (shuttle diplomacy), olakšavajući pregovore između neusaglašenih strana i posredujući u sporovima.

7.2.1.2. Uloga izvršne vlasti u međunarodnim sporazumima (international agreements)

Uloga izvršne vlasti u međunarodnim sporazumima se sastoji u sledećem:

- Izvršna vlast u ime države: inicira, sprovodi i zaključuje pregovore o međunarodnim sporazumima (international treaties and agreements). U tom cilju izvršna vlast imenuju diplomate (appoints diplomats) ili specijalne izaslanike koji će voditi pregovore, čime se obezbeđuje adekvatno zastupanje interesa zemlje.
- Posle pregovora, izvršna vlast podnosi međunarodne sporazume relevantnom zakonodavnom telu na ratifikaciju (ratification). Izvršna vlast je odgovorna za transpoziciju u domaći pravni sistem i implementaciju (implementation) odredbi sporazuma koji su jednom ratifikovani.
- Izvršna vlast aktivno učestvuje u multilateralnim organizacijama (multilateral engagement) kao što su Ujedinjene nacije, regionalni savezi (regional alliances) i trgovinske unije (trade blocs). Kroz multilateralna angažovanja, izvršna vlast promovise saradnju, unapređuje zajedničke interese i traži kolektivna rešenja za globalne izazove.
- Izvršna vlast obezbeđuje da se poštuju diplomatski imunitet i protokol (diplomatic immunity and protocol), štiteći privilegije diplomata. Izvršna vlast se bavi diplomatskim protokolom i rukovodi političkom saradnjom sa drugim državama.

7.2.1.3. Izazovi i problemi sa kojima se sreće izvršna vlast

Izazovi i problemi sa kojima se sreće izvršna vlast u obavljanju svojih funkcija u spoljnoj politici su sledeći:

- Izvršna vlast se suočava zahtevom da obezbedi ravnotežu između nacionalnih interesa i zahteva koji proizilaze iz obaveza prema međunarodnoj zajednici. Izvršna vlast mora da obezbedi delikatnu ravnotežu između sprovođenja državnih prioriteta i održavanja korektnih odnosa sa drugim zemljama. Primera radi, energetska strategija Turske mora da istovremeno uvaži veliku potrebu za energijom, geopolitički položaj Turske i obavezu saradnje sa međunarodnom zajednicom.¹⁶⁹
- Izvršna vlast koristi javnu diplomatiju (public diplomacy) kako bi oblikovala javno mnjenje, izgradila dobru volju i unapredila imidž zemlje u inostranstvu. Efikasna komunikacija i razmena poruka su od suštinskog značaja za pridobijanje podrške i razumevanja za diplomatske inicijative.

¹⁶⁹ Bilgin, M. (2015). Turkey's Energy Strategy: Synchronizing Geopolitics and Foreign Policy with Energy Security. *Insight Turkey*, 17(2), str. 67–81. <http://www.jstor.org/stable/26299676>

- Izvršna vlast mora neprekidno da prilagođava svoju strategiju nastupa na međunarodnoj sceni da bi se obezbedilo efikasno rešavanje globalnih problema u skladu sa promenjenim odnosom snaga u svetu. Fleksibilnost i dalekovidost su osnovni preduslovi za uspeh izvršne vlasti u postizanju savremenih spoljno-političkih ciljeva.

Uloga izvršne vlasti u diplomatiji je nezamenljiva, jer ona definiše spoljno-političke ciljeve, predstavlja državu i koordinira rad diplomatskih izaslanika, u cilju obezbeđenja međunarodne saradnje i rešavanja međunarodnih sukoba. Kroz multilateralno angažovanje i pregovaranje o međunarodnim sporazumima, izvršna vlast pomaže u obezbeđenju uslova za mir i stabilan ekonomski rast zemlje. Međutim, izvršna vlast se takođe suočava sa brojnim problemima i izazovima, pri čemu su posebno važni: ravnoteža između državnih interesa i međunarodnih obaveza, učešće u efikasnoj javnoj diplomatiji i prilagođavanje promenama u globalnom okruženju.

7.2.2. Bilateralni i multilateralni odnosi

Diplomatija ima važnu ulogu u međunarodnim odnosima, jer utiče na način na koji države komuniciraju i saraduju sa drugim državama u cilju rešavanja međunarodnih problema. Diplomacija je umetnost i praksa vođenja pregovora i upravljanja odnosima između država. Izvršna vlast (predsednici, premijeri i monarsi) ima značajnu ulogu u organizaciji diplomatskih aktivnosti svoje zemlje. Na čelu diplomatskih napora je izvršna vlast koja ima odgovornost da zastupa interese zemlje u međunarodnim odnosima. Kao predstavnik države u međunarodnim odnosima, izvršna vlast koristi različite strategije za ostvarivanje interesa svoje zemlje. U ovom delu je prikazana uloga izvršne vlasti u diplomatiji, sa posebnim fokusom na bilateralnu i multilateralnu saradnju. Multilateralizam naglašava saradnju između više država, dok bilateralizam podrazumeva interakcije između dve zemlje. Na osnovu analize prednosti i nedostataka svakog pristupa moguće je razumeti ulogu izvršne vlasti u vođenju diplomatije, kako bi se istovremeno zaštitili državni interesi i održao potreban nivo međunarodne saradnje.

Uloga izvršne vlasti u diplomatiji je od velikog značaja za unapređenje nacionalnih interesa, podsticanje saradnje i rešavanje globalnih problema. Bilateralna i multilateralna saradnja predstavljaju dva različita pristupa, svaki sa svojim prednostima i nedostacima. Aktivnim

učestvovanjem u radu multilateralne i bilateralne diplomatije, izvršna vlast zastupa interes svoje države, podstiče međunarodnu saradnju i oblikuje globalni poredak u skladu sa nacionalnim interesima.

7.2.2.1. Uloga izvršne vlasti u bilateralnim odnosima

Bilateralna diplomatija je jedno od sredstava kojim izvršna vlast utiče na međunarodne odnose i saradnju između dve države. Jedna od najvažnijih funkcija diplomatije je njena uloga u održavanju bilateralnih odnosa sa drugim državama.¹⁷⁰ Bilateralnom saradnjom rukovodi izvršna vlast (executive's role in bilateral diplomacy) koji ima odgovornost u zastupanju interesa svoje zemlje, podsticanju partnerstva i rešavanju bilateralnih problema. U ovom delu su prikazani: 1) pojam bilateralne diplomatije, 2) uloga izvršne vlasti u bilateralnoj diplomatiji, 3) prednosti i 4) nedostaci bilateralne diplomatije, kao i 5) strategije izvršne vlasti u vezi sa bilateralnom diplomatijom.

7.2.2.1.1. Pojam bilateralne diplomatije

Bilateralna diplomatija se bavi interakcijom između dve zemlje i naglašava direktnu komunikaciju, pregovore i saradnju. Izvršna vlast, predstavlja državu u međunarodnim odnosima, tj. ima odlučujuću ulogu u bilateralnom angažovanju diplomatskih tela. Postoje dva osnovna pristupa u bilateralnoj diplomatiji: 1) centralizovani pristup i 2) decentralizovani pristup, pri čemu je decentralizovani pristup efikasniji.¹⁷¹

1. Centralizovani pristup bilateralnoj diplomatiji se oslanja na ambasadu kojom upravlja ambasador (ambassador) ili otpravnik poslova (charge d'affaires).
2. Decentralizovani pristup bilateralnoj diplomatiji se pored stalnog ambasadora (resident ambassador) oslanja i na: nerezidentnog ambasadora (non-residential ambassador), počasnog konzula (honorary consul) i direktne odnose između ministarstva spoljnih poslova dve zemlje.

¹⁷⁰ Alolaimy, M. B. (2020). Revisiting Foreign Policy Making: how to revive diplomacy. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 24(1), str. 40–61. <https://www.jstor.org/stable/48622906>

¹⁷¹ Alolaimy, M. B. (2020). Revisiting Foreign Policy Making: how to revive diplomacy. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 24(1), str. 40–61. <https://www.jstor.org/stable/48622906>

7.2.2.1.2. Prednosti bilateralne diplomatije

Bilateralna diplomatija ima nekoliko prednosti koje povećavaju značaj uloge bilateralnih odnosa u međunarodnoj saradnji:

1. Bilateralna diplomatija omogućava izvršnoj vlasti da prilagodi svoj pristup (tailored approach) rešavanju konkretnih specifičnih pitanja, što je lako i moguće izvesti u bilateralnim, a teško u multilateralnim odnosima. Ova fleksibilnost (flexibility) omogućava lakše postizanje obostrano prihvatljivih rešenja.
2. Izvršna vlast se upušta u direktnu i personalizovanu komunikaciju (direct and personalized communication) sa svojim kolegama, što joj olakšava da bolje razume perspektivu, interese i prioritete druge strane. Ova direktna interakcija pomaže u izgradnji poverenja, podsticanju saradnje i efikasnom rešavanju bilateralnih problema.
3. Bilateralna diplomatija obezbeđuje veliki stepen poverljivosti i poverenja (confidentiality), jer omogućava izvršnoj vlasti da obavlja iskrene razgovore i pregovore. To omogućava uspostavljanje poverenja (trust-building) i otvara mogućnost za diskusiju o osetljivim pitanjima koja možda nisu pogodna za multilateralne forume.
4. Bilateralna diplomatija olakšava brzo donošenje odluka (swift decision-making) i brzu implementaciju sporazuma (swift implementation of agreements). Izvršna vlast je u poziciji da prevaziđe složenost i potencijalna odlaganja koja su karakteristična za multilateralne pregovore, što znači da je bilateralna saradnja po pravilu efikasnija od multilateralne.

7.2.2.1.3. Nedostaci bilateralne diplomatije

Nedostaci i izazovi bilateralne diplomatije sa kojima izvršna vlast mora da se nosi su sledeći:

1. Kada jedna od zemalja ima neproporcionalno veću moć u odnosu na drugu, tj. kada postoji velika asimetrija moći (unequal power dynamics), izvršna vlast mora da ima u vidu tu neravnotežu. Bez obzira na asimetriju moći, slabija zemlja će težiti da se uspostave ravnopravni odnosi i uvaženi interesi obe strane. Ovo je u praksi teško postići.
2. Bilateralna diplomatija se pre svega fokusira na pitanja specifična za dve države koje učestvuju u razgovorima. Ovako ograničeni obuhvat i uski fokus (limited scope and

narrow focus) mogu da ograniče mogućnost rešavanja širih regionalnih ili globalnih problema koji zahtevaju multilateralnu saradnju.

3. Bilateralni pregovori se često sprovode iza zatvorenih vrata, ograničavajući transparentnost (lack of transparency) i uvid javnosti (public scrutiny). Izvršna vlast mora da obezbedi transparentnost, odgovornost (accountability) i adekvatne provere zakonitosti predloženih rešenja, da bi obezbedila poštovanje interesa svih učesnika u pregovorima.
4. Orijentacija na bilateralnu saradnju može da previdi šire regionalne ili globalne interese i odnose snaga u svetu. Izvršna vlast mora da obezbedi ravnotežu između bilateralne i šire multilateralne saradnje, kako bi država imala sveobuhvatan i inkluzivan pristup u rešavanju globalnih problema.

7.2.2.1.4. Strategija izvršne vlasti u bilateralnoj diplomatiji

Izvršna vlast koriste različite strategije za efikasno angažovanje u bilateralnoj diplomatiji:

1. Izvršna vlast ulaže vreme i trud u izgradnju ličnih odnosa (personal relationships) sa svojim kolegama. Poverenje i razumevanje formirano kroz lične veze postavljaju temelje za efikasnu komunikaciju i saradnju.
2. Bilateralna diplomatija se uglavnom fokusira na ekonomsku saradnju, trgovinske sporazume (trade deals) i zajedničke investicije (investment partnerships). Izvršna vlast učestvuje u pregovorima kako bi obezbedili povoljne uslove koji pospešuju ekonomski rast, pristup tržištu i otvaranje novih radnih mesta.
3. Izvršna vlast često ima značajnu ulogu u posredovanju u sukobima (mediating conflicts) između dve zemlje, nastupajući kao posrednik i moderator mirovnih procesa (facilitator of peace processes). Diplomatske veštine i uticaj doprinose de-eskalaciji i rešavanju bilateralnih sporova.
4. Izvršna vlast koristi kulturnu diplomatiju (cultural diplomacy) i razmenu ljudi (people-to-people exchanges) kako bi se poboljšalo međusobno razumevanje i kulturno uvažavanje. Takve inicijative podstiču dobru volju i pospešuju bilateralne odnose izvan sfere politike i ekonomije.

Uloga izvršne vlasti u bilateralnoj diplomatiji je od važna za jačanje bilateralnih odnosa, rešavanje sukoba i unapređenje saradnje u oblastima od zajedničkog interesa. Bilateralna diplomatija ima prednosti kao što su fleksibilnost, direktna komunikacija, poverljivost i brzo donošenje odluka. Međutim, izvršna vlast mora da ima u vidu i nedostatke vezane za asimetriju moći, ograničen obim, transparentnost i regionalni pristup bilateralne saradnje. Upotrebom raznih metoda, uključujući izgradnju odnosa, pregovaranje, posredovanje i kulturnu diplomatiju, izvršna vlast može da efikasno koristi bilateralnu diplomatiju, podstiče međunarodnu saradnju i ostvaruje rezultate koji su obostrano korisni - za zemlju i širu međunarodnu zajednicu.

7.2.2.2. Uloga izvršne vlasti u multilateralnim odnosima

Multilateralna diplomatija ima važnu ulogu u rešavanju složenih globalnih problema i promociji međunarodne saradnje. Izvršna vlast rukovodi multilateralnom saradnjom, pri čemu vrh izvršne vlasti snosi odgovornost za zastupanje interesa države, izgradnju saveza i podršku rešavanja globalnih problema. U ovom delu su prikazani: 1) pojam i uloga multilateralne diplomatije, 2) prednosti i 3) nedostaci multilateralne diplomatije, kao i 4) strategije izvršne vlasti u vezi sa multilateralnom diplomatijom.

7.2.2.2.1. Pojam multilateralne diplomatije

Multilateralna diplomatija podrazumeva interakcije između više država u okviru međunarodnih organizacija ili foruma. Ona naglašava principe kao što su jednakost, izgradnja konsenzusa i kolektivno donošenje odluka. Izvršna vlast, kao osnovni predstavnik neke zemlje, ima važnu ulogu u multilateralnim angažmanima.

7.2.2.2.2. Prednosti multilateralne diplomatije

Multilateralna diplomatija nudi brojne prednosti koje doprinose efikasnom globalnom upravljanju i saradnji:

1. Učešće izvršne vlasti na multilateralnim forumima povećava legitimitet i kredibilitet (enhanced global legitimacy and credibility) stavova njihove zemlje. Angažovanjem u dijalogu i pregovorima izvršna vlast izgrađuje poverenje i promoviše svoju državu kao odgovornog učesnika u međunarodnim odnosima.

2. Multilateralna diplomatija pruža platformu državama za saradnju i deljenje tereta (increased cooperation and burden-sharing) u kontekstu rešavanja složenih globalnih problema. Izvršna vlast koristi saveze i partnerstva da obezbedi resurse, ekspertsko iskustvo i podršku drugih zemalja.
3. Multilateralna diplomatija omogućava izvršnoj vlasti da se bavi kompleksnim pitanjima koja prevazilaze nacionalne granice (cross-border), kao što su klimatske promene, terorizam i pandemija. Kolektivnim radom kojim rukovodi izvršna vlast, moguće je obezbediti sveobuhvatno rešenje tih kompleksnih problema.
4. Multilateralizam promoviše inkluzivnost i obezbeđuje da se čuju glasovi manjih i manje moćnih država. Izvršna vlast može da koristi multilateralni pristup da bi branila interese svoje zemlje u situacijama kada postoji asimetrija moći (mitigating power asymmetries) koja često postoji u bilateralnim odnosima.

7.2.2.2.3. Nedostaci multilateralne diplomatije

Uprkos svojim prednostima, multilateralna diplomatija ima nekoliko nedostataka, koje izvršna vlast treba da ima u vidu:

1. Složen proces donošenja odluka (complex decision-making processes), jer multilateralni pregovori uključuju veći broj učesnika sa različitim interesima i perspektivama. Da bi postigla svoje ciljeve, izvršna vlast mora da učestvuje u tom složenom procesu izgradnje konsenzusa i pregovora u cilju izbora jednog od više ponuđenih rešenja.
2. Balansiranje nacionalnih interesa sa kolektivnim ciljevima u međunarodnom okruženju je po pravilu teško, jer postoje različiti nacionalni interesi (divergent national interests) koje treba uskladiti. Izvršna vlast mora da razume prioritete drugih zemalja, pronađe zajednički jezik i izgradi koaliciju da bi se usaglasila uzajamno prihvatljiva rešenja.
3. Velike sile (major powers) često imaju značajan uticaj u multilateralnim pregovorima, pa izvršna vlast mora da zauzme strateški pristup u smislu razumevanja odnosa moći (power dynamics) i dogovora sa velikim silama, kako bi zaštitila interese svoje zemlje i ublažila potencijalnu dominaciju određenih država.
4. Multilateralni angažmani ponekad zahtevaju da se elementi nacionalnog suvereniteta ugroze tj. stave u drugi plan, da bi se država pridržavala međunarodnih normi i obaveza. Izvršna vlast mora da obezbedi ravnotežu između očuvanja suvereniteta svojih zemalja i

ispunjavanja međunarodnih obaveza (balancing sovereignty and international obligations).

7.2.2.2.4. Strategija izvršne vlasti u multilateralnoj diplomatiji

Izvršna vlast koristi različite strategije za efikasno angažovanje u multilateralnoj diplomatiji, pri čemu su najvažnije sledeće:

1. Izvršna vlast formira i održava saveze i koalicije (alliances and coalitions) sa državama koje imaju slične interese u vezi sa pojedinim pitanjima, kako bi ojačala svoju pregovaračku poziciju i unapredila zajedničke interese. Održavanjem saveza izvršna vlast može da pridobije podršku, mobiliše resurse i pojača uticaj svoje zemlje u međunarodnim odnosima.
2. Multilateralna diplomatija zahteva da predstavnici izvršne vlasti budu dobri pregovarači sposobni za postizanje kompromisa (diplomatic negotiations and compromise-building), kako bi se obezbedili preduslovi za uspešan i konstruktivan dijalog, postizanje saglasnosti oko zajedničkih interesa i obostrano prihvatljivih rešenja koja omogućavaju ispunjavanje ciljeva svih država učesnika.
3. Šefovi izvršne vlasti treba da koriste svoju lidersku poziciju (leadership) kako bi izvršili odlučujući uticaj (persuasion) na ostale učesnike i pridobili podršku za sprovođenje onih ciljeva koji su u saglasnosti sa spoljno-političkim prioritetima njihove zemlje. Efikasna komunikacija, diplomatske finese i sposobnost artikulisanja ubedljivog narativa su neophodni da bi se zaštitio interes države u multilateralnom okruženju.
4. Izvršna vlast koristi „meku moć“ (soft power), kao što su kulturna i javna diplomatija (public diplomacy), da bi poboljšala pozitivnu percepciju svoje zemlje, što povećava sposobnost zemlje da se utiče na multilateralne pregovore i pridobije podršku za ostvarenje svojih državnih interesa.

Uloga izvršne vlasti u multilateralnoj diplomatiji se sastoji u promociji međunarodne saradnje, rešavanju globalnih problema i zastupanju državnih interesa. Multilateralna diplomatija ima prednosti kao što su: povećani legitimitet, povećana saradnja i prevazilaženje problema asimetrije moći. Međutim, izvršna vlast mora da ima u vidu i nedostatke vezane za: složen proces donošenja odluka, različite nacionalne interese zemalja učesnika, uticaj velikih sila i

ravnotežu između zadržavanja suvereniteta i ispunjavanja međunarodnih obaveza. Multilateralna diplomatija je instrument kojim izvršna vlast može da podstakne saradnju, ojača ulogu države na svetskoj sceni, i obezbedi učešće svoje zemlje u rešavanju aktuelnih međunarodnih problema.

7.2.3. Diplomacija samita i državne posete

Diplomatija samita i državne posete su značajna diplomatska sredstva koja izvršna vlast koristi za jačanje bilateralnih odnosa i rešavanje zajedničkih problema u kontekstu međunarodne saradnje. Angažovanje na visokom nivou omogućava izvršnoj vlasti da se u direktnim susretima sa svojim kolegama podstaknu lični odnosi i unaprede državni interesi. U ovom delu se prikazuju: pojam i značaj diplomatije samita, uloga izvršne vlasti u diplomatiji samita i državnim posetama, prednosti i nedostaci samita i poseta, kao i strategije izvršne vlasti u tom domenu.

7.2.3.1. Diplomacija samita

Diplomatija samita odnosi se na praksu sastanaka na visokom nivou između lidera različitih zemalja kako bi se razmotrila i rešila značajna globalna pitanja. Ovi samiti pružaju platformu za direktnu i ličnu interakciju među liderima, omogućavajući detaljne razgovore, pregovore i unapređenje diplomatskih odnosa.

7.2.3.1.1. Pojam i značaj diplomatije samita

Diplomatija samita odnosi se na sastanke šefova država ili vlada, obično na najvišem nivou, kako bi se razmotrila i rešila osnovna pitanja od nacionalnog i međunarodnog značaja. Ove sastanke karakterišu lične interakcije, direktan dijalog i intenzivni pregovori, često u neformalnoj i privatnoj atmosferi.

Klasifikacija samita prema broju učesnika:

- Bilateralni samiti su sastanci predstavnika dve države na kojima se razgovara o specifičnim bilateralnim pitanjima ili unapređivanje odnosa između njihovih zemalja.
- Multilateralni samiti su okupljanja u kojima učestvuje više lidera različitih zemalja ili regiona kako bi se rešili zajednički izazovi, podstakla saradnja i izgradio konsenzus.

Značaj samita u međunarodnim odnosima:

- Interakcija licem u lice koja se koristi u diplomatiji samita omogućava liderima da se lično angažuju u podsticanje poverenja, uspostavljanje i izgradnju ličnih odnosa. Direktna komunikacija omogućava da se lakše prevaziđu nesporazumi, razjasne namere i olakšaju iskrene diskusije o osetljivim temama.
- Samiti pružaju platformu liderima za rešavanje tenzija, kriza, konflikta, olakšavanje dijaloga i pregovora o traženju rešenja. Učestvovanjem na samitima lideri mogu da rade na ublažavanju tenzija, pronalaženju zajedničkog jezika i sprečavanju eskalacije.
- Samiti pružaju priliku liderima da razgovaraju o globalnim izazovima, kao što su klimatske promene i terorizam, kao i da koordiniraju napore u cilju pronalaženja obostrano prihvatljivih rešenja, što doprinosi unapređenju globalne saradnje. Samiti omogućavaju razmenu ideja i dobre prakse (best practices), razvoj zajedničkih inicijativa i podsticanje međunarodne saradnje.
- Samiti često predstavljaju katalizator za diplomatske pomake i potpisivanje važnih sporazuma ili sporazuma. Lideri mogu da pregovaraju i finalizuju sporazume o trgovini, bezbednosti, razoružanju ili drugim važnim pitanjima.

Osnovne karakteristike diplomatije samita su sledeće:

- Samiti obezbeđuju neformalnu i fleksibilnu atmosferu, gde lideri učestvuju u otvorenim diskusijama mimo tradicionalnih diplomatskih protokola. Ova neformalnost može da pomogne u stvaranju atmosfere poverenja, promociji otvorenog dijaloga i obezbeđenju produktivnih pregovora.
- Samiti privlače veliku medijsku pažnju i pažnju javnog mnjenja, pružajući liderima platformu za oblikovanje javnog mnjenja i demonstriranje liderstva na svetskoj sceni. Izveštavanje medija o samitima može da utiče na percepciju javnosti i stvori podršku političkim inicijativama i diplomatskim poduhvatima.
- Samiti imaju simbolički značaj, jer pokazuju da su teme važne i da su šefovi izvršne vlasti spremni da ih direktno rešavaju. Održavanje ili učešće na samitu može da unapredi prestiž lidera, poveća međunarodni značaj njegove zemlje i potvrdi njenu posvećenost međunarodnoj saradnji.

Primeri uticaja važnih samita su sledeći:

- Samiti hladnog rata su bili važni u istoriji diplomatije samita. Sastanci lidera Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza su pomogli da se ublaže tenzije i utrli put sporazumima o kontroli naoružanja.
- Globalni samiti o klimatskim promenama, poput Konferencija Ujedinjenih Nacija o klimatskim promenama, olakšali su koordinaciju između država u cilju ispunjavanja međunarodnih obaveza i postizanje sporazume vezanih za rešavanje globalne ekološke krize.

7.2.3.1.2. Nedostaci diplomatije samita

Nedostaci (izazovi i ograničenja) diplomatije samita su sledeći:

- Ne mogu sve zemlje ili lideri da učestvuju na samitima, što ograničava njihovu inkluzivnost i zastupljenost. Isključivanje određenih država ili grupa može da umanjí efektivnost i legitimitet rezultata samita.
- Samiti se često suočavaju sa velikim očekivanjima od strane javnosti i međunarodne zajednice, što dovodi do razočarenja ako se ne postignu očekivani pomaci ili sveobuhvatna rešenja. Nerealni ciljevi i pritisak da se postignu opipljivi rezultati u ograničenom vremenskom roku mogu da poremete uspeh diplomatije samita.
- Divergentni nacionalni interesi učesnika samita otežavaju pregovore izvršnoj vlasti. Prevazilaženje razlika zahteva vešto pregovaranje i spremnost na kompromise u cilju postizanja konsenzusa.
- Organizovanje velikih samita postavlja velike zahteve u smislu obezbeđenja adekvatne logistike, bezbednosti i poštovanja protokola. Izvršna vlast treba da obezbedi odgovarajuću logistiku i bezbedno okruženje za sve učesnike.

7.2.3.1.3. Prednosti diplomatije samita

Prednosti diplomatije samita:

- Izvršna vlast može da učestvuju u direktnim i ličnim odnosima, podstičući vezu i poverenje sa svojim kolegama. Jasni kanali komunikacije olakšavaju dijalog o osetljivim i složenim problemima.

- Samiti obezbeđuju platformu za razgovore i koordinaciju napora u cilju rešavanja globalnih problema kao što su klimatske promene, bezbednost i ekonomska saradnja. Kolektivno donošenje odluka može da doprinese efikasnijem rešavanju globalnih problema.
- Izvršna vlast treba da sinhronizuje spoljnu politiku svoje zemlje na način da je uskladi sa strategijom i ciljevima ostalih učesnika. Zajedničke deklaracije, sporazumi i akcioni planovi su rezultat dogovora sa samita, pri čemu uvek ostaje mogućnost da se pitanja naknadno dodatno konkretizuju u okvirima bilateralne saradnje.

7.2.3.1.4. Strategija izvršne vlasti tokom diplomatskih samita

Strategije koje izvršna vlast primenjuje tokom diplomatskih samita su sledeće:

- Izvršna vlast ima glavnu ulogu u definisanju dnevnog reda samita, identifikovanju prioritetnih pitanja i usmeravanju pregovora. Formulisanje strateških prioriteta pomaže da se razgovori usredsrede na oblasti od zajedničkog interesa.
- Izvršna vlast koristi pregovaračke veštine za pronalaženje zajedničkog jezika, izgradnju konsenzusa i postizanje sporazuma o suštinskim problemima. Kompromis je često neophodan da bi se izbalansirali suprotstavljeni interesi i obezbedio nastavak saradnje.
- Izvršna vlast koristi diplomatiju samita kao dopunu javne diplomatije, da dodatno utiče na percepciju javnosti i pridobije podršku za stavove svoje zemlje. Upotreba medija (konferencije za novinare i zajednička saopštenja) omogućava izvršnoj vlasti da efikasno informiše javnost o rezultatima samita.

7.2.3.2. Državne posete (state visits)

U ovom delu su prikazani pojam i svrha državnih poseta, prednosti i nedostaci, kao i strategije koje primenjuje izvršna vlast tokom državnih poseta.

7.2.3.2.1. Pojam državne posete

Državne posete su formalne posete šefova država ili vlada drugim zemljama na poziv svojih kolega. Ove posete obično uključuju niz ceremonijalnih, diplomatskih i zvaničnih aktivnosti, uključujući sastanke, bankete, kulturne događaje i potpisivanje sporazuma.

Do nedavno istoričari nisu pridavali veliki značaj ulozi državnih poseta u spoljnoj politici. Kralj Kambodže (Norodom I) je 1872. godine posetio Filipine sa ciljem da poboljša odnose između dve zemlje.¹⁷² Ostalo je zapisano da su domaćini bili zainteresovani da vide kako izgleda Azijski kralj, ali da nije postignut neki značajan napredak u međusobnim odnosima dve zemlje. Sa porastom interesovanja za ulogu kulture u predstavljanju država, istoričari počinju da se više interesuju za državne posete.¹⁷³ Značaj državnih poseta ilustruje niz poseta kralja Etiopije Sjedinjenim Američkim Državama. Kralj Etiopije (Haile Selassie) je predvodio šest državnih poseta SAD u periodu 1954-1973, pri čemu je lična diplomatija kralja ostavila dubok trag u istoriji bilateralnih odnosa dve zemlje.¹⁷⁴ Tokom druge posete SAD, 1963. godine Selassie je od američkog predsednika Kenedija tražio i dobio oružje za borbu protiv „Velike Somalije“.¹⁷⁵ Osnovni preduslov da državne posete pokažu rezultate je da predstavnik izvršne vlasti koji je bio u poseti ili je bio domaćin ostane na vlasti dovoljno dugo da stigne da ispuni svoj deo dogovora postignutog ličnim zalaganjem tokom posete.¹⁷⁶

7.2.3.2.2. Svrha državne posete u bilateralnim odnosima

Svrha državnih poseta u bilateralnim odnosima je višestruka, pri čemu se posebno izdvaja sledeće:

¹⁷² Santiago, L. P. R. (1990). The heart of Norodom: the state visit of the king of Cambodia in 1872. *Philippine Quarterly of Culture and Society*, 18(3), str. 185–200. <http://www.jstor.org/stable/29792018>

¹⁷³ Derix, S. (2007). Facing an “Emotional Crunch”: State Visits as Political Performances During the Cold War. *German Politics & Society*, 25(2 (83)), str. 117–139. <http://www.jstor.org/stable/23742815>

¹⁷⁴ Vestal, T. M. (2003). Emperor Haile Selassie’s First State Visit to The United States in 1954: The Oklahoma Interlude. *International Journal of Ethiopian Studies*, 1(1), str. 133–152. <http://www.jstor.org/stable/27828824>

¹⁷⁵ Vestal, T. M. (2009). The Lion of Judah at Camelot: U.S. Foreign Policy Towards Ethiopia as Reflected in the Second State Visit of Emperor Haile Selassie to the United States. *International Journal of Ethiopian Studies*, 4(1/2), str. 135–152. <http://www.jstor.org/stable/27828908>

¹⁷⁶ Malis, M., Smith, A. (2021). State Visits and Leader Survival. *American Journal of Political Science*, 65(1), str. 241–256. <http://www.jstor.org/stable/45415624>

- Državne posete su sredstvo za jačanje diplomatskih veza i angažovanje u direktnom dijalogu šefova država ili vlada. Ove posete pružaju priliku liderima da razgovaraju o bilateralnim problemima, razmene mišljenja o regionalnim i globalnim problemima i unaprede međusobno razumevanje.
- Državne posete nose simbolički značaj, predstavljajući gest dobre volje i prijateljstva između naroda. Poseta pokazuje značaj bilateralnih odnosa i naglašava posvećenost međusobnom poštovanju i saradnji.
- Državne posete imaju cilj da pojačaju ekonomsku, trgovinsku i investicionu saradnju između zemalja. Lideri učestvuju na poslovnim forumima, potpisuju trgovinske sporazume i najavljuju zajedničke projekte, podstiču ekonomsku saradnju i bilateralnu trgovinu.
- Državne posete pružaju mogućnosti za kulturnu razmenu, prikazuju kulturno nasleđe, umetnost i tradiciju zemlje. Kulturne manifestacije, izložbe i predstave tokom državnih poseta podstiču međusobno razumevanje, jačaju veze ljudi sa ljudima i podstiču kulturnu diplomatiju.

7.2.3.2.3. Komponente (elementi) državne posete

Osnovni elementi državnih poseta su: 1) ceremonijalni aspekt, 2) bilateralni razgovori, 3) potpisivanje bilateralnih sporazuma i 4) kulturna razmena.

1. Državne posete obično počinju zvaničnom ceremonijom dobrodošlice, uključujući vojne počasti, prijem na crvenom tepihu i nacionalnu himni. Svečani doček naglašava značaj posete koji zavisi od ranga predstavnika strane zemlje koji dolazi u posetu. Državne posete često uključuju formalne tj. zvanične bankete ili „državne večere“ u čast predstavnika strane države koji je u poseti.
2. Državne posete uključuju bilateralne sastanke predstavnika izvršne vlasti koji je u poseti zemlji sa rukovodstvom zemlje domaćina. Ovi sastanci pružaju priliku za razgovore o ključnim bilateralnim pitanjima, razmenu mišljenja o regionalnim i globalnim problemima i unapređenje postojeće saradnje.

3. Državne posete mogu da obuhvate potpisivanje bilateralnih sporazuma, memoranduma o razumevanju ili zajedničkih deklaracija u raznim oblastima saradnje. Ovim sporazumima se formalizuju obaveze i unapređuje saradnja u trgovini, odbrani, obrazovanju i kulturi.
4. Državne posete mogu da obuhvate programe kulturne razmene. Ova praksa postoji stotinama godina unazad. Primera radi, nakon II Svetskog rata, SAD su imale program kulturne razmene sa Američkom zonom u okviru okupirane Nemačke, sa ciljem da nemački posetioци upoznaju način funkcionisanja američkih institucija i uoče potencijal za kulturnu, i političku saradnju.¹⁷⁷

7.2.3.2.4. Prednosti državnih poseta

Prednosti državnih poseta su višedimenzionalne, pri čemu su posebno značajne sledeće prednosti:

- Državne posete pružaju priliku izvršnoj vlasti da unapredi bilateralne odnose i podstakne saradnju između zemalja.
- Državne posete često uključuju poslovne delegacije u cilju unapređenja ekonomske i trgovinske saradnje. Izvršna vlast učestvuje u razgovorima o investicijama, pristupu tržištu i ekonomskoj saradnji u cilju obezbeđenja ekonomskog rasta i razvoja svoje zemlje.
- Državne posete uključuju i kulturnu razmenu, pri čemu predstavnici izvršne vlasti učestvuju u kulturnim događajima, posećuju istorijske lokacije i sastaju se sa lokalnim zajednicama, podstičući jačanje veza izvan oblasti politike i ekonomije.

7.2.3.2.5. Izazovi i nedostaci državne posete

Izazovi i nedostaci državnih poseta su u sledećem:

- Izvršna vlast mora da obezbedi ravnotežu između ceremonijalnih aspekata državnih poseta i suštinskih razgovora o bilateralnim pitanjima. Održavanje ravnoteže između protokola i suštinskih pregovora je značajno za postizanje željenog cilja.

¹⁷⁷ Van Riper, P. P. (1950). The Cultural Exchange Program. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 267, str. 98–105. <http://www.jstor.org/stable/1026731>

- Državne posete po pravilu povećavaju očekivanja javnosti, što zahteva od izvršne vlasti da balansira između pompeznih najava i realnih mogućnosti. Država treba da obezbedi efikasnu komunikaciju kojom će na prihvatljiv način objasniti predmet i ciljeve razgovora.

7.2.3.2.6. Strategija izvršne vlasti u državnim posetama

Strategije izvršne vlasti tokom državnih poseta:

- Izvršna vlast se bave ličnom diplomatijom tokom državnih poseta, naglašavajući značaj izgradnje odnosa sa predstavnicima druge države. Neformalne interakcije i kulturna razmena jačaju saradnju i stvaraju pogodnu atmosferu za diskusiju o suštinskim problemima.
- Izvršna vlast daje prioritet ekonomskim i trgovinskim aspektima tokom državnih poseta, koristeći poslovne delegacije i trgovinske forume za podsticanje ekonomske saradnje. Sporazumi, memorandum o razumevanju i trgovinski sporazumi često predstavljaju rezultat državnih poseta.
- Izvršna vlast koristi državne posete za unapređenje kulturne diplomatije, prikazivanje kulturnog nasleđa, umetnosti i tradicije svoje zemlje. Kulturne manifestacije, izložbe i predstave povećavaju šansu za bolje međusobno razumevanje.

Diplomatija samita i državne posete maju važnu ulogu u bilateralnoj diplomatiji, omogućavajući izvršnoj vlasti da ojača odnose, učestvuje u rešavanju globalnih problema i unapređenju interesa svoje zemlje. Izvršna vlast koristi diplomatiju samita i državne posete da unapredi komunikaciju, koordinira politiku i postigne sporazume. Mada postoje problemi i izazovi, efikasne strategije kao što su: definisanje dnevnog reda, pregovori, kompromis, lična diplomatija i kulturna razmena omogućavaju izvršnoj vlasti da uspešno upravlja složenim diplomatskim odnosima. Korišćenjem potencijala diplomatije samita i državnih poseta, izvršna vlast može da utiče na bilateralne odnose, podstakne saradnju, povezivanje i globalni mir u svetu.

7.3. Odbrana (defense) i nacionalna bezbednost (national security)

Odbrana i nacionalna bezbednost su važne za svaku državu, pri čemu izvršna vlast ima dominantnu ulogu u očuvanju tih interesa. U cilju obezbeđenja odgovora na globalne pretnje za bezbednost, države koriste više različitih mehanizama, pri čemu su najvažniji sledeći: 1) vojni savezi i sporazumi, 2) kontrola naoružanja i 3) prikupljanje obaveštajnih podataka i aktivnosti za sprečavanje terorizma.

7.3.1. Vojni savezi (military alliances) i sporazumi (treaties)

Vojni savezi i sporazumi su osnovni mehanizmi za unapređenje kolektivne odbrane, odvracanje od agresije i održavanje stabilnosti. Jedna od ključnih aktivnosti izvršne vlasti je uspostavljanje i upravljanje vojnim savezima i sporazumima.

7.3.1.1. Pojam vojnog saveza i sporazuma

Vojni savezi i sporazumi su formalni sporazumi između dve ili više država kojima se uspostavlja okvir za saradnju u oblasti odbrane i bezbednosti. Vojni savezi i sporazumi uključuju obavezu međusobne podrške i odbrane zemalja članica, kada su suočene sa pretnjama iz okruženja. S jedne strane, saveze obično karakterišu zajednički ciljevi, vojna saradnja i posvećenost kolektivnom delovanju. S druge strane, sporazumi obuhvataju širi spektar saradnje, uključujući kontrolu naoružanja, zabranu proliferacije (širenja) naoružanja i sporazume o razoružanju.

Najstariji sačuvani savez (treaty) je zaključen 1259. godine pre nove ere, između egipatskog faraona Ramzesa II i kralja Hattusili III. Vestfalski savez (Treaty of Westphalia) iz 1648. godine između Svetog Rimskog Carstva (Holy Roman Emperor) i kralja Francuske je ustanovio savremeni sistem međunarodnih odnosa u kome suverene države angažuju diplomatiju sa idejom da diplomatija treba da zamani rat kao sredstvo postizanja državnih tj. nacionalnih interesa.¹⁷⁸

¹⁷⁸ Alolaimy, M. B. (2020). Revisiting Foreign Policy Making: how to revive diplomacy. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 24(1), str. 40–61. <https://www.jstor.org/stable/48622906>

7.3.1.2. Uloga vojnih saveza i sporazuma

Uloga vojnih saveza i sporazuma u međunarodnoj bezbednosti je višestruka, pri čemu je bitno istaći sledeće funkcije: 1) odvracanje i odbrana, 2) uravnotežavanje odnosa moći, 3) kolektivna bezbednost i mirovne misije.

1. Jedna od osnovnih uloga vojnih saveza i sporazuma je odvracanje potencijalnih agresora i odbrana zemalja članica od pretnji iz okruženja. Formalizacijom obaveza prema kolektivnoj odbrani, ovi aranžmani šalju snažan signal potencijalnim protivnicima, ističući posledice agresije. Na primer, Član 5 sporazuma o osnovanju NATO-a, kojim je predviđeno da napad na jednu članicu bude napad na sve, je instrument za odvracanje, koje povećava bezbednost svih članica.
2. Vojni savezi i sporazumi su bitni za uravnotežavanje odnosa moći između različitih država. U situacijama kada postoji neravnoteža, savezi mogu da pruže protivtežu kako bi se sprečila dominacija jedne države ili bloka. To pomaže u održavanju stabilnosti i osigurava da nijedna država ili grupa ne može da nametne svoju volju drugima. Formiranje kvadrilateralnog bezbednosnog dijaloga (quad) između Sjedinjenih Država, Japana, Indije i Australije predstavlja primer ovog pristupa, sa ciljem održavanja slobodnog i otvorenog regiona Indo-pacifika.
3. Mnogi vojni savezi i sporazumi proširili su svoje uloge izvan odbrane i odvracanja kako bi uključili kolektivnu bezbednost i mirovne operacije. Takvi aranžmani omogućavaju zemljama članicama da sarađuju u rešavanju regionalnih sukoba, unapređenju mira i pružanju humanitarne pomoći. Mirovne misije Ujedinjenih nacija, koje je Savet bezbednosti odobrio u okviru Poglavlja VII Povelje UN, predstavljaju osnovni mehanizam za rešavanje sukoba i stabilizaciju odnosa nakon konflikta.

7.3.1.3. Vrste vojnih saveza i sporazuma

Postoji više vrsta vojnih saveza i sporazuma, pri čemu su najvažniji sledeći:

1. Bilateralni i multilateralni savezi, kao što su Sporazum SAD i Japana o bezbednosti (US-Japan Security Treaty), i obaveštajni savez Pet očiju (five eyes intelligence alliance).
2. Sporazumi o odbrani i paktovi, kao što je Severnoatlantski sporazum (North Atlantic Treaty).

7.3.1.4. Prednosti vojnih saveza (alijansi) i sporazuma

Prednosti vojnih saveza (alijansi) i sporazuma su brojne, pri čemu su najvažnije sledeće: 1) odvracanje od agresije i obezbeđenje bezbednosti, 2) interoperabilnost i vojna saradnja, 3) razmena obaveštajnih podataka i borba protiv terorizma:

1. Vojni savezi obezbeđuju kolektivni odbrambeni mehanizam, odvracaju potencijalne agresore i obezbeđuju bezbednost zemalja članica. Udruživanje vojnih resursa i sposobnosti jača odbrambenu moć zemalja članica.
2. Vojni savezi i sporazumi olakšavaju interoperabilnost i koordinaciju između zemalja članica, zajedničke vežbe, obuku i operativno angažovanje. Zajedničkim standardima, procedurama i kompatibilnošću opreme povećava se vojna efikasnost i saradnja.
3. Alijanse i sporazumi podstiču razmenu obaveštajnih podataka i saradnju u borbi protiv terorizma. Uloga izvršne vlasti u koordinaciji obaveštajnih napora i olakšavanju razmene informacija među partnerskim zemljama od ključnog je značaja u borbi protiv terorizma.

7.3.1.5. Izazovi i nedostaci vojnih saveza i sporazuma

Izazovi u vojnim savezima i sporazumima su brojni, a najvažniji su sledeći: 1) različiti nacionalni interesi, 2) podela tereta i raspodela resursa i 3) donošenje odluka i komandna struktura.

1. Izvršna vlast mora da se obezbedi ravnotežu između državnih interesa i obaveza koje proizilaze iz članstva u vojnim savezima i sporazumima. Balansiranje državnih interesa sa ciljevima kolektivne odbrane zahteva diplomatske veštine i pregovaranje.
2. Izvršna vlast se suočavaju sa izazovima u postizanju pravedne raspodele obaveza među zemljama članicama. Za raspodelu resursa, troškova odbrane i doprinosa misijama Alijanse potrebni su koordinacija i usaglašavanje stalnim pregovorima.
3. Izvršna vlast ima važnu ulogu u procesu donošenja odluka vojnog saveza, pri čemu vodi računa da obezbedi zastupljenost nacionalnih interesa svoje zemlje. Upravljanje komandnim strukturama, lanac komandovanja i operativna koordinacija su bitni za efikasnu vojnu saradnju, pri čemu veće i moćnije zemlje imaju značajniju ulogu.

7.3.1.6. Strategija izvršne vlasti u vojnim savezima i sporazumima

Strategije koje izvršna vlast primenjuje u vojnim savezima i sporazumima su raznovrsne, pri čemu su posebno značajne sledeće: 1) rukovođenje diplomatijom, 2) koordinacija odbrambene politike, 3) upravljanje krizama i rešavanje konflikata.

1. Izvršna vlast rukovodi, a diplomatija učestvuje u pregovorima i uspostavljanju saveza i sporazuma. Njihova uloga obuhvata podsticanje konsenzusa, izgradnju poverenja i obezbeđenje posvećenosti zajedničkim ciljevima. Primera radi, „Stvaranje saveza balkanskih država otežavali su oprečni interesi po pitanju teritorija koje su Turci držali pod okupacijom. U tim trenucima bilo je neophodno posedovati veliku diplomatsku umešnost i složiti te interese na način da ne budu suprotstavljeni. Pojava Milovana Milovanovića na čelu srpske diplomatije u ovom periodu bila je, možda, i ključni činilac u stvaranju Balkanskog saveza. Ovaj veliki intelektualac i rođeni diplomata latio se posla koji je bio srž rešenja problema, a to je zbližavanje interesa Srbije i Bugarske“.¹⁷⁹
2. Izvršna vlast koordinira odbrambenu politiku u skladu sa obavezama koje proističu iz članstva države u savezima i sporazumima. Strateško planiranje, unapređenje kapaciteta i alokacija resursa su osnovni zadaci izvršne vlasti u ovoj oblasti.
3. Izvršna vlast ima ulogu u upravljanju krizama unutar saveza, uključujući rešavanje sporova i sukoba između zemalja članica. Pregovori i posredovanje su neophodni su da bi se održalo jedinstvo saveza i razrešile nesuglasice.

Uloga izvršne vlasti u obezbeđivanju nacionalne bezbednosti i odbrane u smislu učestvovanja u vojnim savezima i sporazumima je važna za savremene međunarodne odnose. Koristeći prednosti saveza, izvršna vlast može da podstakne kolektivnu odbranu, unapredi bezbednost i unapredi saradnju među zemljama. Vođenjem diplomatije, koordinacijom odbrambene politike, upravljanjem krizama i rešavanjem konflikata, izvršna vlast doprinese održavanju stabilnog i bezbednog međunarodnog poretka, očuvanju interesa svoje zemlje i podsticanju globalnog mira.

¹⁷⁹ Palević M., N., Jerotijević Z., Spalević Ž., (2014). Milovan Milovanović i srpska spoljna politika od Berlinskog kongresa do 1912. godine, Zbornik radova filozofskog fakulteta XLIV (2)/2014.

7.3.2. Kontrola naoružavanja (arms control) i razoružanje (disarmament)

Nacionalna bezbednost i odbrana su u nadležnosti izvršne vlasti države. Pored vojnih saveza i sporazuma, kontrola naoružavanja i razoružanje imaju važnu ulogu u održanju globalne stabilnosti i smanjenju rizika od izbijanja oružanih sukoba. U ovom delu su prikazane funkcije izvršne vlasti u oblasti kontrole naoružavanja i razoružavanja, prednosti i nedostaci tih aktivnosti i strategija izvršne vlasti u obavljanju tih aktivnosti.

7.3.2.1. Pojam kontrole naoružavanja i razoružavanja (Arms Control and Disarmament)

Kontrola naoružavanja i razoružanje imaju za cilj da se ograniči širenje oružja i smanje rizici od izbijanja oružanih sukoba između država. izvršna vlast ima važnu ulogu u formulisanju i sprovođenju ovih mera.

7.3.2.2. Prednosti kontrole naoružavanja i razoružavanja

Prednosti kontrole naoružavanja i razoružavanja su sledeće:

- Ograničavanjem količine nuklearnog oružja i raketnih sistema koji nose bojeve glave, izvršna vlast doprinosi globalnoj bezbednosti i smanjuje rizik od nuklearnih sukoba.
- Izvršna vlast se zalaže za sklapanje sporazuma kojima se ograničava nabavka i razmeštanje konvencionalnog naoružavanja, čime se smanjuje verovatnoća izbijanja novih regionalnih sukoba.
- Mere kontrole naoružavanja i razoružavanja podstiču mere za izgradnju poverenja među državama i smanjuju napetost u međunarodnim odnosima.

7.3.2.3. Problemi i nedostaci kontrole naoružavanja i razoružavanja

Problemi i nedostaci kontrole naoružavanja i razoružavanja se svode na otežanu primenu mera kontrole naoružavanja i razoružavanja u praksi:

- Obezbeđenje efikasnog mehanizma verifikacije i praćenje usklađenosti sa sporazumima je bitno, ali se teško postiže u praksi, jer zahteva transparentnost i saradnju u odnosima između različitih država.

- Izvršna vlast mora da balansira interese nacionalne bezbednosti sa ciljevima kontrole i razoružanja, poštujući zahtev da mere kontrole naoružanja ne ugrožavaju odbrambenu sposobnost zemlje.
- Ostvarivanje široke multilateralne saradnje i konsenzusa među zemljama je bitno, ali se teško postiže, jer različite države imaju različite prioritete i nacionalne interese.

7.3.2.4. Strategija izvršne vlasti u kontroli naoružanja i razoružanju

Izvršna vlast koristi specifične strategije za unapređenje kontrole naoružanja i razoružanja, pri čemu su najvažnije sledeće:

- Izvršna vlast učestvuje u diplomatskim naporima, podsticanju dijaloga i pregovora o izgradnji konsenzusa o kontroli naoružanja i merama razoružanja.
- Izvršna vlast vodi pregovore o pristupanju svoje zemlje odgovarajućem sporazumu kojim se promoviše globalna bezbednost i stabilnost, sa ciljem da usaglasi svoje državne interese sa interesima ostalih zemalja koje u tom procesu učestvuju.
- Izvršna vlast koordinira mere za izgradnju poverenja, kao što su transparentnost u vojnim aktivnostima i razmena informacija, kako bi se podstaklo poverenje i saradnja među zemljama.
- Izvršna vlast koordinira rad javne diplomatije da bi dobila širu međunarodnu podršku za svoje ciljeve u oblasti kontrole naoružanja, prihvatajući odgovornost svoje zemlje za globalnu stabilnost, sa ciljem da se obezbede koristi koje proističu iz ograničenja naoružavanja.

7.3.2.5. Primeri kontrole naoružanja i razoružanja

Primeri kontrole naoružanja i razoružanja

1. Sporazum o neširenju nuklearnog oružja (non-proliferation of nuclear weapons), čiji je cilj sprečavanje širenja nuklearnog oružja i unapređenje razoružanja.
2. Sporazum o nuklearnim snagama srednjeg dometa (intermediate-range nuclear forces), čiji je cilj smanjenje broja raketa srednjeg dometa.

7.3.2.6. Očekivane promene u kontroli naoružanja i razoružanju u budućnosti

Očekuje se da će se u budućnosti izvršna vlast suočiti sa novim izazovima i šansama u oblasti kontrole naoružanja, pri čemu su posebno značajni sledeći:

- Izvršna vlast prilikom odlučivanja o svojim ciljevima u vezi sa kontrolom naoružanja i razoružanja mora da analizira uticaj novih tehnologija, kao što su sajber oružje i autonomni sistemi naoružanja.
- Izvršna vlast mora da analizira izazove koje predstavlja mogućnost da nedržavni akteri poseduju oružje, što zahteva inovativne pristupe kako bi se osigurale efikasne mere kontrole.
- Izvršna vlast mora da iskoristi mogućnost za jačanje multilateralne saradnje podsticanjem šireg konsenzusa i sveobuhvatnijih sporazuma u cilju kontrole naoružanja.

Uloga izvršne vlasti u nacionalnoj bezbednosti i odbrani podrazumeva inicijative za: kontrolu naoružanja i razoružanje, unapređenje globalne stabilnosti i smanjenje rizika od oružanih sukoba. Unapređivanjem sporazuma o kontroli naoružanja, ublažavanjem trke u naoružanju i podsticanjem poverenja među narodima, izvršna vlast doprinosi povećanju bezbednosti u svetu. Kroz diplomatsko angažovanje, pregovore o sporazumima o razoružanju, mere za izgradnju poverenja i javnu diplomatiju, izvršna vlast može da obezbedi efikasnu implementaciju mera kontrole naoružanja i razoružanja. Svojim angažovanjem u rešavanju globalnih problema, izvršna vlast može da doprinese unapređenju globalne bezbednosti i ograničenju naoružavanja.

7.3.3. Prikupljanje obaveštajnih podataka i borba protiv terorizma

Nacionalna bezbednost i odbrana su u nadležnosti izvršne vlasti zemlje. Prikupljanje obaveštajnih podataka i borba protiv terorizma postali su osnovne komponente u obezbeđivanju bezbednosti zemlje. U ovom delu je prikazana uloga izvršne vlasti u nacionalnoj bezbednosti i odbrani kroz: 1) prikupljanje obaveštajnih podataka i 2) borbu protiv terorizma, ističući značaj ovih aktivnosti, problema koji se javljaju u toj oblasti i strategija koje se koriste za te zadatke.

7.3.3.1. Prikupljanje obaveštajnih podataka (intelligence gathering)

Prikupljanja obaveštajnih podataka je važan zadatak u oblasti nacionalne bezbednosti i odbrane. Ono podrazumeva prikupljanje i analizu informacija koje su potrebe da bi se bolje razumeli protivnici i informacija o pretnjama koje oni mogu da predstavljaju. Uloga izvršne vlasti je bitna za efikasnu koordinaciju i korišćenje obaveštajnih podataka.

7.3.3.1.1. Značaj prikupljanja obaveštajnih podataka

Značaj prikupljanja obaveštajnih podataka je u tome što pruža nekoliko prednosti, pri čemu su najvažnije sledeće:

- Prikupljanjem i analizom obaveštajnih podataka, izvršna vlast može da obezbedi tzv. „ranu identifikacija upozorenja i pretnji“, tj. može da identifikuju i procene potencijalne pretnje pre nego što se materijalizuju, što daje vremena za organizaciju proaktivnih mera za zaštitu države.
- Prikupljanje obaveštajnih podataka povećava situacionu svest, i omogućava izvršnoj vlasti da donose „informisane odluke“ i efikasno reaguju na nove bezbednosne izazove.
- Izvršna vlast koristi obaveštajne podatke za formulisanje odbrambene politike, donošenje strateških odluka, alokaciju resursa i razvoj strateških planova, obezbeđujući efikasan odgovor na pretnje koje ugrožavaju nacionalnu bezbednost.

7.3.3.1.2. Izazovi i nedostaci u prikupljanju obaveštajnih podataka

Izvršna vlast se u prikupljanju obaveštajnih podataka suočava sa izazovima u prikupljanju obaveštajnih podataka, pri čemu su značajni sledeći:

- Izvršna vlast je konstantno preopterećena informacijama, jer postoji velika količina dostupnih podataka. Ova preopterećenost zahteva od izvršne vlasti da razvije sistem za efikasno filtriranje, analizu i određivanje prioriteta obaveštajnih podataka.
- Izvršna vlast mora da obezbedi efikasnu koordinaciju i saradnju između obaveštajnih agencija, kako na unutrašnjem, tako i na međunarodnom planu, kako bi se unapredilo prikupljanje i razmena informacija.
- Izvršna vlast prilikom sprovođenja obaveštajnih operacija treba da obezbedi delikatnu ravnotežu između zahteva za očuvanjem građanskih sloboda i zaštite nacionalne

bezbednosti. Suština problema je u tome što se koncept nacionalne bezbednosti (human security) sve više proširuje, a to proširenje sve više smanjuje prostor za očuvanje ljudskih prava u smislu građanskih sloboda.¹⁸⁰ Bezbednosno okruženje u XXI veku je izmenjeno u smislu da postoje četiri grupe faktora koji ograničavaju posvećenost savremenih država (kolektivnog zapada) poštovanju ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava:¹⁸¹ (1) ostale globalne sile (Kina i Rusija) manje poštuju ljudska prava u odnosu na zemlje kolektivnog zapada, (2) ne-državni akteri krše ljudska prava tako što organizuju terorističke aktivnosti, (3) zemlje kolektivnog zapada sve više se oslanjaju na saveznike i partnere, (4) neophodno je prihvatiti nove tehnologije, ali ih treba koristiti tako da se ne narušavaju moralni principi.

7.3.3.2. Borba protiv terorizma (counterterrorism)

Sprečavanje terorizma i anti-terorističke mere su neophodne aktivnosti države u rešavanju problema rastuće pretnje od terorizma. Izvršna vlast ima glavnu ulogu u razvoju i sprovođenju strategija za efikasno suprotstavljanje terorističkim aktivnostima. „Nije fer to što anti-terorističke mere u svom nazivu imaju reč – terorizam, ali te mere suštinski jesu terorizam“.¹⁸²

7.3.3.2.1.1. Značaj borbe protiv terorizma

Borba protiv terorizma doprinosi nacionalnoj bezbednosti i odbrani na sledeći način:

- Izvršna vlast radi na ometanju i sprečavanju terorističkih napada kroz obaveštajne operacije, nadzor i saradnju kriminalističkih službi.
- Izvršna vlast uništava terorističke mreže, ometa njihov rad i smanjuju njihovu sposobnost da izvode napade.
- Izvršna vlast podstiče međunarodnu saradnju, razmenu obaveštajnih podataka i koordinira napore u borbi protiv međunarodnih terorističkih organizacija.

¹⁸⁰ Howard-Hassmann, R. E. (2012). Human Security: Undermining Human Rights? *Human Rights Quarterly*, 34(1), str. 88–112. <http://www.jstor.org/stable/41345472>

¹⁸¹ Dalton, M., Lehr, A. K., Green, M. J., Cha, V., Alterman, J. B., Devermont, J., Allinder, S. M., Dalton, M., Schneider, M. L., Yayboke, E. (2019). U.S. Defense Policy and Human Rights. In *Human Rights in a Shifting Landscape: Recommendations for Congress* (str. 30–34). Center for Strategic and International Studies (CSIS). <http://www.jstor.org/stable/resrep22580.9>

¹⁸² Shank, G. (1987). Counterterrorism and Foreign Policy. *Crime and Social Justice*, 27/28, str. 33–65. <http://www.jstor.org/stable/29766327>

7.3.3.2.1.2. Izazovi i nedostaci borbe protiv terorizma

Izazovi i nedostaci u borbi protiv terorizma sa kojima se suočava izvršna vlast su sledeći:

- Strategija i taktika terorizma se brzo razvijaju, što zahteva od izvršne vlasti da anticipira nove pretnje i u skladu sa tim prilagodi svoju strategiju za sprečavanje terorizma.
- Izvršna vlast mora održava ravnotežu između zahteva za sprovođenjem efikasnih mera protiv terorizma i zaštite individualnih prava i sloboda građana.
- Izvršna vlast mora održava ravnotežu između anti-terorističkih mera i potencijalnih alternativnih mera za zaštitu javne bezbednosti. Izvršna vlast mora da opravda troškove sprovođenja anti-terorističkih mera i/ili da finansira neke druge aktivnosti koje na bolji način mogu da zaštite javnu bezbednost zemlje.¹⁸³
- Porast domaćeg terorizma zbog radikalizacije i ekstremizma unutar sopstvene države u poslednjih nekoliko decenija predstavlja dodatni izazov.
- Postupanje u skladu sa pravilima rata, odnosno poštovanje principa „pravednog rata“ je teško obezbediti u praksi. Primera radi, na početku kampanje SAD u borbi protiv terorizma nije bilo predviđeno da se koriste sva raspoloživa sredstva, dok je tokom rata primenjena strategija u kojoj su i nenaoružana lica vremenom postala legitimne mete.¹⁸⁴

7.3.3.2.1.3. Strategija izvršne vlasti u borbi protiv terorizma

Izvršna vlast u borbi protiv terorizma koristi specifične strategije za unapređenje prikupljanja obaveštajnih podataka i borbu protiv terorizma, pri čemu su važne sledeće:

- Izvršna vlast uspostavlja mehanizam za koordinaciju obaveštajnih podataka, podstiče saradnju između obaveštajnih agencija i pospešuje razmenu informacija.
- Izvršna vlast učestvuje u saradnji sa stranim vladama i međunarodnim organizacijama u cilju razmene obaveštajnih podataka u veće koordinacije aktivnosti za sprečavanje međunarodnog terorizma.

¹⁸³ Mueller, J., Stewart, M. G. (2014). Responsible Counterterrorism Policy. Cato Institute. <http://www.jstor.org/stable/resrep04947>

¹⁸⁴ Masek, L. (2002). All's Not Fair in War: How Kant's Just War Theory Refutes War Realism. Public Affairs Quarterly, 16(2), str. 143–154. <http://www.jstor.org/stable/40441319>

- Izvršna vlast procenjuje rizike i određuje prioritete u prikupljanju obaveštajnih podataka i sprovođenju anti-terorističkih akcija, u zavisnosti od ozbiljnosti konkretne pretnje i raspoloživosti resursa.
- Izvršna vlast ulaže sredstva u napredne tehnologije i inovativna rešenja za unapređivanje prikupljanja obaveštajnih podataka, analizu podataka i unapređenje kapaciteta za borbu protiv terorizma.

Uloga izvršne vlasti u odbrani zemlje i nacionalne bezbednosti, konkretno u prikupljanju obaveštajnih podataka i naporima za borbu protiv terorizma zahteva efikasnu koordinaciju rada obaveštajnih službi, međunarodnu saradnju i sprovođenje inovativnih strategija za borbu protiv terorizma. Izvršna vlast treba da unapredi situacionu svest, spreči terorističke napade i efikasno reaguje na nove bezbednosne izazove. Suočavajući se sa izazovima kao što su preopterećenost informacijama i balansiranje između zahteva bezbednosti i zahteva za očuvanjem građanskih sloboda, izvršna vlast ima ključnu ulogu u zaštiti države od pretnji i očuvanju blagostanja svojih građana.

7.4. Oblikovanje međunarodnih odnosa (shaping international relations)

Međunarodni odnosi (international relations) su oduvek bili rezultat odnosa snaga tj. moći pojedinih država (učesnika). Sve do nedavno, u tradicionalnom smislu je bio dominantan uticaj tzv. „tvrde moći“ (hard power), koja podrazumeva pre svega vojnu moć (military might) i ekonomsku moć (economic coercion). Međutim, poslednjih decenija došlo je do rasta značaja drugih faktora, pri čemu su najvažniji sledeći: 1) meka moć (soft power) i „javna diplomatija“ (public diplomacy), 2) programi kulturne razmene (cultural exchange programs) i obrazovne razmene (education exchange programs), 3) promocija ljudskih prava i demokratije (human rights and democracy promotion).

7.4.1. Meka moć (soft power) i „javna diplomatija“ (public diplomacy)

Meka moć i javna diplomatija su efikasna sredstva koja države koriste u cilju jačanja svoje pozicije u međunarodnim odnosima. Meka moć se odnosi na sposobnost države da utiče na

druge oslanjajući se na privlačnost i moć ubediavanja, a ne silu. U tom kontekstu, jedna od osnovnih prednosti Evropske Unije je njena „meko moć“.¹⁸⁵

Javna diplomatija podrazumeva korišćenje komunikacije i angažovanja za izgradnju odnosa i negovanje dobre volje. Taylor klasifikuje meku moć na dugoročnu (koja obuhvata kulturnu i obrazovnu razmenu) i kratkoročnu (koja obuhvata plasiranje informacija putem medija).¹⁸⁶ Jedan od nedostataka meke moći države u spoljnoj politici je u tome što država u praksi forsira tzv. „privilegovane eksperte“ (privileged experts) kojima se obezbeđuje velika medijska zastupljenost, a koji za uzvrat oblikuju javno mnjenje u smislu formiranja pozitivne percepcije o aktivnostima izvršne vlasti u spoljnoj politici.¹⁸⁷

Jedna od osnovnih funkcija izvršne vlasti u spoljnoj politici je funkcija predstavljanja države u inostranstvu. Izvršna vlast zastupa vrednosti, interese i ciljeve svoje države u međunarodnim odnosima i institucijama. Diplomatske posete, državne večere i sastanci tokom samita su funkcije koje obavlja izvršna vlast u cilju negovanja odnosa sa drugim zemljama. Angažovanjem u ličnoj diplomatiji, izvršna vlast može da izgradi veze sa liderima drugih zemalja, što po pravilu olakšava međunarodnu saradnju u pitanjima od obostranog interesa. U ovom delu su prikazani pojam i značaj meke moći i javne diplomatije u oblikovanju međunarodnih odnosa, njihove prednosti, nedostaci i uticaj u međunarodnim odnosima.

7.4.1.1. Meko moć u spoljnoj politici

Meko moć, koju je prvi formulisao Džozef Naj, je sposobnost zemlje da utiče na druge apelujući na njihove vrednosti, kulturu i politiku, umesto da pribegava prinudnim merama. Za razliku od čvrste moći, koja se oslanja na vojnu silu ili ekonomski pritisak, meko moć se zasniva na nematerijalnim sredstvima kao što su kulturni uticaj, vrednosti i moralni autoritet. Meko moć se sprovodi kroz različite kanale koji uključuju: diplomatiju, kulturnu razmenu, obrazovne

¹⁸⁵ Franza, L., Bianchi, M., Bergamaschi, L. (2020). Europe and the geopolitics of RES. In Geopolitics and Italian Foreign Policy in the Age of Renewable Energy (str. 26–36). Istituto Affari Internazionali (IAI). <http://www.jstor.org/stable/resrep25350.6>

¹⁸⁶ Shynkarenko T. (2022). Cultural diplomacy as a key component of foreign policy of states, Actual problems of international relations, issue 150, #1, Institute of International Relations, National University of Kyiv. UDK 327.82.008

¹⁸⁷ Dodds, K. J. (1993). Geopolitics, Experts and the Making of Foreign Policy. Area, 25(1), str. 70–74. <http://www.jstor.org/stable/20003214>

programe i uticaj medija. Na primer, holivudski filmovi, američka muzika i britanska književnost imaju globalni domet i doprinose mekoj moći SAD i Velike Britanije. Izvršna vlast može da koristi kulturnu diplomatiju, obrazovnu razmenu i unapređenje demokratskih vrednosti kao sredstvo za unapređenje meke moći države i njenog međunarodnog položaja.

7.4.1.2. „Javna diplomatija (public diplomacy) u spoljnoj politici

Javna diplomatija se može definisati na dva načina: 1) u užem smislu i 2) u širem smislu.¹⁸⁸

1. Javna diplomatija u užem smislu polazi od toga da je bitno mišljenje stranog javnog mnjenja (foreign publics), a definiše se kao zvanična državna politika komunikacije sa stranim javnim mnjenjem sa željom da se objasne ciljevi spoljne politike. To je direktna komunikacija sa stranim nacijama (foreign nations) sa ciljem da se utiče na stavove stanovništva, a samim tim i na stavove njihovih država.
2. Javna diplomatija u širem smislu uvažava veći broj učesnika i veći broj ciljeva, a definiše se kao instrument koji koriste države, grupe država, regioni (sub-states) i nedržavni akteri (non-state actors) da bi objasnili svoju kulturu, stavove i aktivnosti, i dobili međunarodnu podršku za ostvarivanje svojih interesa. Odnos između države i nedržavnih aktera u javnoj diplomatiji zavisi od dva faktora: 1) čiji ciljevi su prioritet u međusobnoj saradnji i 2) ko inicira tj. ko predlaže saradnju.¹⁸⁹

Javna diplomatija je važan element meke moći koji podrazumeva komunikaciju sa stranim javnim mnjenjem, širenje informacija i olakšavanje razumevanja, uticaj na percepciju matične države u inostranstvu i izgradnju odnosa sa stranim državama. Javna diplomatija predstavlja vezu između države i društva, sa fokusom na razmenu ideja, vrednosti i kulturnih vrednosti. Javna diplomatija se fokusira na uticaj na javno mnjenje drugih država, u cilju boljeg predstavljanja matične države. Inicijative javne diplomatije obuhvataju veći broj aktivnosti, kao što su: kulturna razmena, obrazovna razmena, saopštenja za javnost i angažovanje medija, što podrazumeva korišćenje medija, javnih govora, društvenih medija i kulturne razmene za

¹⁸⁸ Lee, G., Ayhan, K. (2015). Why Do We Need Non-state Actors in Public Diplomacy? Theoretical Discussion of Relational, Networked and Collaborative Public Diplomacy. *Journal of International and Area Studies*, 22(1), str. 57–77. <http://www.jstor.org/stable/43490280>

¹⁸⁹ Lee, G., Ayhan, K. (2015). Why Do We Need Non-state Actors in Public Diplomacy? Theoretical Discussion of Relational, Networked and Collaborative Public Diplomacy. *Journal of International and Area Studies*, 22(1), str. 57–77. <http://www.jstor.org/stable/43490280>

oblikovanje javnog mnjenja i podsticanje razumevanja između država. U savremenom svetu se u ime državnog interesa (in the interests of the state) vrši represija i izobličavanje istine, novosti su postale propaganda i sredstvo za opravdanje državnih interesa.¹⁹⁰

Izvršna vlast, ima važnu ulogu u naporima javne diplomatije. Držanjem značajnih govora, učestvovanjem u međunarodnim događajima i korišćenjem platformi društvenih medija, izvršna vlast može direktno da komunicira sa stanovništvom drugih zemalja (globalnom publikom), promovišući vrednosti, politiku i ciljeve svoje države. Javna diplomatija omogućava izvršnoj vlasti da utiče na strano javno mnjenje, gradi mostove, ublažava zablude i stvori pozitivan imidž sopstvene nacije u svetu.

7.4.1.3. Prednosti “meke moći“ i javne diplomatije

Meka moć i javna diplomatija imaju nekoliko prednost u oblikovanju međunarodnih odnosa, pri čemu su najvažnije sledeće:

- Meka moć i javna diplomatija pružaju alternativu prinudnim merama, omogućavajući zemljama da ostvare svoje ciljeve bez korišćenja vojne sile ili ekonomskih sankcija. Ovakav pristup podstiče saradnju i poverenje u cilju kreiranja stabilnijeg i mirnijeg međunarodnog poretka.
- Meka moć i javna diplomatija doprinose pozitivnom imidžu jedne nacije. Projektovanjem vrednosti, kulture i politike zemlje, država povećava svoju reputaciju, čineći je privlačnijom za druge. Pozitivan imidž može dovesti do poboljšanja ekonomskih performansi, unapređenja turizma, stranih investicija i jačanja političkog uticaja zemlje u svetu.
- Meka moć i javna diplomatija podstiču veze ljudi sa ljudima i kulturno razumevanje. Promocijom kulturne razmene, obrazovne razmene i dijaloga olakšavaju međusobno razumevanje i empatiju između država, što utiče na ublažavanje sukobe, bolje razumevanje i unapređenje saradnje u raznim oblastima, uključujući klimatske promene, ljudska prava i javno zdravlje.

¹⁹⁰ Miller, R. B. (2009). Just War, Civic Virtue, and Democratic Social Criticism: Augustinian Reflections. *The Journal of Religion*, 89(1), str. 1–30. <https://doi.org/10.1086/592359>

7.4.1.4. Izazovi i nedostaci u korišćenju „meke moći“ i javne diplomatije

Izazovi i nedostaci u korišćenju meke moći i javne diplomatije su sledeći:

- Kulturne razlike i istorijski sukobi mogu da ometaju efektivnost napora javne diplomatije. Percepcije i stavovi mogu biti duboko usađeni, što otežava promenu uspostavljenih narativa i prevazilaženje duboko ukorenjenog nepoverenja.
- Ubrzani napredak informacionih tehnologija i društvenih medija olakšao je i zakomplikovao javnu diplomatiju. Obilje i brzina širenja informacija mogu dovesti do dezinformacija, propagande i kampanja dezinformisanja, podrivajući kredibilitet napora javne diplomatije.
- Upotreba meke moći i javne diplomatije zahteva dugoročnu posvećenost i velike investicije. Za izgradnju odnosa, unapređenje kulturne razmene i promociju dobre volje potrebni su vreme i resursi. Potreban je strateški pristup koji prevazilazi kratkoročne političke cikluse tj. omogućava dugoročno angažovanje sa ciljem da se utiče na javno mnjenje u međunarodnim okvirima.

7.4.1.5. Uticaj „meke moći“ i javne diplomatije

Meka moć i javna diplomatija imaju veliki uticaj u međunarodnim odnosima. Zemlje kao što su Sjedinjene Države, Kina i Japan koriste meku moć i strategije javne diplomatije za projektovanje svog uticaja na međunarodne odnose. Na primer, SAD koriste svoj kulturni izvoz, obrazovne programe i demokratske vrednosti za širenje svoj uticaj i poboljšanje imidža i položaja u svetu. Pored toga, meka moć i javna diplomatija odigrali su važnu ulogu u rešavanju globalnih kriza, tako što su unapredili međunarodnu saradnju u oblastima kao što su klimatske promene, smanjenje siromaštva i zdravstvene krize. Meka moć je pomogla stvaranju saveza i podsticanju kolektivnog delovanja. Fokus meke moći i javne diplomatije na kulturnu razmenu nudi odmeren pristup globalnom angažovanju u cilju unapređenja ugleda države u okruženju. Koncepti „meke moći“ i javne diplomatije imaju svoje prednosti i nedostatke, pri čemu prednosti prevazilaze nedostatke. Investiranjem u meku moć i javnu diplomatiju zemlje mogu da izgrade korisne odnose, podstaknu saradnju i doprinesu očuvanju mira u globalnom okruženju.

Izvršna vlast ima važnu ulogu u oblikovanju i sprovođenju spoljne politike. Kroz diplomatiju, izvršna vlast zastupa interese i vrednosti države na globalnoj sceni. Projektovanjem kulturne, političke i ekonomske snage nacije, izvršna vlast povećava meku moć i promoviše nacionalne interese. Pored toga, uloga izvršne vlasti u upravljanju krizama, rešavanju konflikata i izgradnji saveza je bitna za održanje stabilnosti i unapređenje nacionalne bezbednosti. Razumevanje funkcija izvršne vlasti u spoljnoj politici, posebno koncepta „meke moći“ i javne diplomatije, olakšava razumevanje međunarodnih odnosa i odnosa moći u savremenom svetu.

7.4.2. Programi kulturne i obrazovne razmene

Programi kulturne razmene (cultural exchange) i obrazovne razmene (educational exchange) su sredstva koja koristi izvršna vlast sa ciljem da se unaprede međusobno razumevanje, dijalog i diplomatske veze između zemalja.

Kulturna razmena predstavlja proces razmene različitih kultura, tradicija i vrednosti između različitih država tj. nacija. Izvršna vlast ima važnu ulogu u podsticanju programa kulturne razmene u sklopu spoljne politike. Ovi programi imaju za cilj unapređenje međusobnog razumevanja, izgradnju mostova između država i unapređenje veza ljudi sa ljudima. Olakšavanjem inicijativa za kulturnu razmenu, kao što su umetničke izložbe, muzički festivali, projekcije filmova i kulturni nastupi, izvršna vlast može da prikaže kulturno nasleđe svoje zemlje i podstakne među-kulturno poštovanje. Radovi iz oblasti ekonomske antropologije (economic anthropology) pokazuju da je ekonomska analiza neraskidivo povezana sa analizom kulture (cultural analysis), odnosno da je ekonomska analiza nepotpuna ako nije istovremeno urađena kulturna analiza.¹⁹¹ Programi kulturne razmene pružaju priliku pojedincima iz različitih zemalja da upoznaju različite kulturne vrednosti, što pozitivno utiče na međunarodnu saradnju. Razmena učenika i studenata koju organizuju države se praktikuje u poslednjih nekoliko godina i po pravilu daje dobre rezultate. Pored toga, razmena studenata je dobra i kada se obavlja u okviru jedne zemlje.¹⁹²

¹⁹¹ Ferguson, J. (1988). Cultural Exchange: New Developments in the Anthropology of Commodities [Review of The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective, by A. Appadurai]. *Cultural Anthropology*, 3(4), str. 488–513. <http://www.jstor.org/stable/656490>

¹⁹² Barden, E. B. (1982). Impact: A Student Cultural Exchange. *The High School Journal*, 65(8), str. 287–292. <http://www.jstor.org/stable/40364990>

S jedne strane, kulturna razmena u načelu podrazumeva reciprocitet u smislu da bi trebalo da postoji dvosmerna razmena ljudi i ideja – od svake zemlje se očekuje da uvozi tuđu i izvozi svoju kulturu.¹⁹³ S druge strane, specifičnost u periodu od posle II Svetskog rata do danas je izrazita jednostranost jer sve zemlje na globalnom nivou dobrovoljno prihvatanju američku kulturu (subjugation and self-colonization), koja nudi svetu „američki san“ zasnovan na kupovini tj. potrošnji.¹⁹⁴

Savremena globalizacija ima veliki uticaj na kulturu, pri čemu su zastupljena tri različita stava u vezi sa efektima globalizacije na kulturu: 1) homogenizacija, 2) polarizacija i 3) hibridizacija.¹⁹⁵

1. Homogenizacija (homogenization) podrazumeva da je globalna kultura standardizovana na način da je prihvaćen zapadni, pre svega američki koncept, što za posledicu ima kulturnu homogenost tj. standardizaciju na međunarodnoj sceni.
2. Polarizacija (polarization) podrazumeva da postoji otpor prema prihvatanju zapadne kulture od strane jednog broja zemalja koje žele da zadrže svoj kulturni milje, što za posledicu ima kulturnu podeljenost na međunarodnoj sceni.
3. Hybridization (hibridizacija) polazi od toga da je teže standardizovati kulturu nego tehnologiju i ekonomiju, i podrazumeva da zemlje pozajmljuju delove tuđe kulture koje inkorporiraju u svoju kulturu, što za posledicu ima izmešanost kultura na međunarodnoj sceni, koja se najlakše prepoznaje u muzici.

Obrazovanje je moćno sredstvo za unapređenje diplomatije i razumevanja između zemalja. Izvršna vlast prepoznaje značaj saradnje u obrazovanju za spoljnu politiku, pa zato podstiče razmenu znanja i intelektualnu saradnju. Uspostavljanjem obrazovne razmene, stipendija i akademske saradnje, izvršna vlast zemlje podstiče strane studente da studiraju u toj zemlji i promoviše obrazovnu saradnju između institucija. Ovi programi ne samo da pospešuju obrazovne mogućnosti za pojedince, nego doprinose i izgradnji dugotrajnih diplomatskih odnosa.

¹⁹³ Thompson, K. W. (1977). Cultural exchange and global social change. *Journal of International Affairs*, 31(2), str. 243–257. <http://www.jstor.org/stable/24367747>

¹⁹⁴ Wagnleitner, R. (2001). “No Commodity Is Quite So Strange As This Thing Called Cultural Exchange”: The Foreign Politics of American Pop Culture Hegemony. *Amerikastudien / American Studies*, 46(3), str. 443–470. <http://www.jstor.org/stable/41157668>

¹⁹⁵ Holton, R. (2000). Globalization’s Cultural Consequences. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 570, str. 140–152. <http://www.jstor.org/stable/1049246>

Strani studenti su ambasadori kulture, koji nakon povratka u matičnu zemlju sa sobom donose pozitivnu sliku o zemlji domaćinu, što dodatno jača bilateralne odnose. Programi obrazovne razmene (educational exchange programs) pokrivaju širok spektar oblasti, uključujući kulturu, ekonomiju, odbranu i bezbednost. Oblasti koje pokriva obrazovna razmena su toliko proširene, da često uključuju i kulturnu razmenu.¹⁹⁶

Kulturna diplomatija je instrument koji države koriste u cilju jačanja „meke moći“. Kulturna diplomatija, kao deo javne diplomatije, koristi kulturne elemente za oblikovanje percepcija, izgradnju odnosa i unapređenje interesa jedne nacije. Izvršna vlast koristi programe kulturne razmene i obrazovanja kako bi unapredila meku moć države - njenu sposobnost da utiče na druge kroz privlačenje pažnje i ubeđivanje. Prikazivanjem kulturnih dostignuća, tradicije i vrednosti jedne zemlje, izvršna vlast može da kreira pozitivan imidž i unapredi međunarodnu reputaciju. Kulturna diplomatija može da doprinese ekonomskom razvoju zemlje, razvoju turizma i povećanju političkog uticaja. Kroz programe kulturne razmene i obrazovanja, izvršna vlast aktivno učestvuje u jačanju meke moći države i njenog položaja u svetu. Francuski ambasadori su počeli da primenjuju kulturnu diplomatiju još u XVII veku, a 1883. godine je osnovana Francuska Alijansa (Alliance Francaise) sa ciljem da se širi uticaj francuskog jezika i kulture u inostranstvu. Francuska je država koja jako dobro razume značaj kulturne komponente u spoljnoj politici, i po pravilu izdvaja značajna sredstva iz državnog budžeta za finansiranje kulturne diplomatije.¹⁹⁷ Sličan slučaj je i sa Italijom.

Kulturna i obrazovna razmena su sredstvo za jačanje diplomatskih veza između država. Izvršna vlast koristi ove programe za podsticanje poverenja, razumevanja i razvijanje prijateljstva u odnosima sa drugim zemljama. Olakšavanjem kulturne razmene i obrazovne saradnje, izvršna vlast stvara mogućnosti za dijalog i saradnju na različitim poljima kao što su nauka, tehnologija, umetnost i sport. Te interakcije prevazilaze formalne diplomatske kanale, omogućavajući neformalne i istinske veze između pojedinaca i zajednica. Zahvaljujući tome, diplomatski odnosi su unapređeni, a saradnja na raznim pitanjima, uključujući trgovinu, bezbednost i humanitarne

¹⁹⁶ Bu, L. (1999). Educational Exchange and Cultural Diplomacy in the Cold War. *Journal of American Studies*, 33(3), str. 393–415. <http://www.jstor.org/stable/27556683>

¹⁹⁷ Shynkarenko T. (2022). Cultural diplomacy as a key component of foreign policy of states, Actual problems of international relations, issue 150, #1, Institute of International Relations, National Univeristy of Kyiv. UDK 327.82.008

napore, je olakšana. Kulturna razmena može da inicira razmenu u drugim nepovezanim oblastima poput tehnološke razmene, što je bio slučaj u XIX veku, kada je kulturna razmena između SAD i Japana, kao i Velike Britanije i Japana otvorila put za dolazak velikog broja naučnika i inženjera koji su tehnološki unapredili Japan.¹⁹⁸

Programi kulturne razmene i obrazovanja promovišu među-kulturno razumevanje. Izvršna vlast kroz ove inicijative ističe značaj kulturne raznolikosti, tolerancije i poštovanja različitih perspektiva. Izlaganjem pojedinaca različitim kulturama i pružanjem obrazovnih mogućnosti, izvršna vlast podstiče osećaj globalne svesti kod domaćeg stanovništva. To razumevanje i uvažavanje različitih kultura doprinosi izgradnji mirnog i inkluzivnog društva, u cilju unapređenja međunarodne saradnje. U doba hladnog rata, obe strane su nastojale da korišćenjem kulturne razmene pridobiju simpatije neutralnih zemalja, ali se čini da je zapadni blok u tome bio uspešniji od istočnog.¹⁹⁹

Programi kulturne razmene i obrazovanja predstavljaju jednu od funkcija u okviru spoljne politike za koje je nadležna izvršna vlast. Te inicijative promovišu međusobno razumevanje, grade diplomatske odnose i jačaju meku moć države. Olakšavanjem kulturne razmene i obrazovne saradnje, izvršna vlast podstiče među-kulturno razumevanje. Promocija programa kulturne razmene i obrazovanja je sredstvo koje izvršna vlast koristi u komunikaciji sa svetom, u cilju unapređenja međunarodne saradnje.

7.4.3. Ljudska prava (human rights) i unapređenje demokratije (democracy promotion)

Unapređenje ljudskih prava i demokratije postaje sve značajnija funkcija izvršne vlasti u spoljnoj politici. U ovom delu su prikazani uloga izvršne vlasti u unapređenju ljudskih prava i demokratije u međunarodnim odnosima, kao i izazovi sa kojima se izvršna vlast u tom kontekstu suočava.

¹⁹⁸ Graeme J. N. Gooday, Low, M. F. (1998). Technology Transfer and Cultural Exchange: Western Scientists and Engineers Encounter Late Tokugawa and Meiji Japan. *Osiris*, 13, str. 99–128. <http://www.jstor.org/stable/301880>

¹⁹⁹ Richmond, Y. (2005). Cultural exchange and the cold war: how the west won. *The Polish Review*, 50(3), str. 355–360. <http://www.jstor.org/stable/25779557>

Izvršna vlast ima nadležnost za formulisanje spoljno-političkih inicijativa koji daju prioritet promociji ljudskih prava i unapređenju demokratije. To podrazumeva identifikaciju strateških ciljeva i formulisanje politike koja poštuje ljudska prava i demokratiju. Koristeći diplomatiju, izvršna vlast rukovodi saradnjom sa drugim državama, međunarodnim organizacijama i nedržavnim akterima, u cilju unapređenja ljudskih prava i razvoja demokratije. Pored toga, izvršna vlast često integriše ljudska prava i unapređenje demokratije u širi okvir spoljne politike. To podrazumeva određivanje prioriteta, alokaciju resursa i koordinaciju rada raznih organa državne uprave. Uključivanjem ljudskih prava i promocije demokratije u spoljno-političke ciljeve, izvršna vlast pokazuje posvećenost tim vrednostima i osigurava njihovu integraciju u unutrašnje državne ciljeve.

Izvršna vlast je odgovorna za implementaciju tj. sprovođenje spoljno-političkih inicijativa vezanih za ljudska prava i unapređenje demokratije, što obuhvata niz aktivnosti kao što su diplomatski pregovori, ekonomska pomoć, tehnička podrška i multilateralno angažovanje. Diplomatskim kanalima izvršna vlast se, zajedno sa drugim državama, zalaže za usvajanje i primenu standarda ljudskih prava, osuđuje njihovo kršenje i podržava demokratske reforme koje vode povećanju tih prava. Programi ekonomske pomoći i razvoja često se koriste kao alati za podsticaj ljudskih prava i unapređenje demokratije. Izvršna vlast može da izdvoji finansijska sredstva za podršku organizacijama civilnog društva, unapređenje vladavine prava i jačanje demokratskih institucija u svojoj zemlji, ali i u drugim zemljama – što je često osporava. Pružanjem tehničke pomoći i obuke u sklopu inicijative za izgradnju kapaciteta (capacity building), izvršna vlast podržava razvoj demokratije i zaštitu ljudskih prava.

Multilateralno angažovanje je još jedan važan aspekt uloge izvršne vlasti u promociji ljudskih prava i demokratije. Članstvom u međunarodnim organizacijama kao što su Ujedinjene Nacije, izvršna vlast saraduje sa drugim državama na rešavanju globalnih problema kao što su poštovanje ljudskih prava i demokratije. To podrazumeva učešće na međunarodnim konferencijama, učešće u donošenju rezolucija i podršku radu specijalizovanih agencija fokusiranih na ljudska prava i demokratiju.

Mada izvršna vlast ima važnu ulogu u promociji ljudskih prava i demokratije u spoljnoj politici, postoji nekoliko problema sa kojima se suočava.

- Jedan od problema je tenzija između promocije tih vrednosti i očuvanja nacionalnih interesa. U nekim slučajevima, države bi daju prioritet ekonomskim ili bezbednosnim interesima na račun ljudskih prava i promocije demokratije. Postizanje balansa između nacionalnih interesa i poštovanja univerzalnih vrednosti zahteva pažljivo razmatranje i donošenje teških odluka od strane izvršne vlasti.
- Drugi izazov je postojanje autoritarnih režima i nedržavnih aktera (non-state actors) koji se opiru promociji ljudskih prava i demokratije. Izvršna vlast se često suočava sa otporom, protivljenjem i nezadovoljstvom vlada koje te napore vide kao mešanje u svoje unutrašnje poslove. Države imaju moć da se suprotstave braniocima ljudskih prava i demokratskim aktivistima, što otežava izvršnoj vlasti da efikasno promoviše te vrednosti. Pored toga, nedržavni akteri, kao što su ekstremističke grupe, mogli bi da iskoriste odsustvo demokratskog upravljanja da unaprede sopstvene programe, predstavljajući dodatne izazove za izvršnu vlast.
- Najvažniji problem, koji ističu kritičari upotrebe koncepta ljudskih prava u međunarodnim odnosima je što su u praksi velike sile često zloupotrebljavale ljudska prava radi sprovođenja svojih nacionalnih interesa. Primera radi, „SAD su u više navrata, pod izgovorom borbe za ljudska prava i demokratiju, rušile pojedine režime koji su težili nezavisnosti, i instalirale diktatorske režime spremne na svaku vrstu povređivanja i kršenja ljudskih prava. U slučajevima kada nisu formirale poslušnu marionetsku vladu, tolerisale su režime poznate po potpunom ugrožavanju ljudskih prava, kao u slučaju Saudijske Arabije.“²⁰⁰
- Na kraju, problem je u tome što zahtevi bezbednosti suštinski smanjuju ljudska prava.²⁰¹

Unapređenje ljudskih prava i demokratije od izvršne vlasti ima veliki uticaj na oblikovanje međunarodnih odnosa. Njime se postavlja normativni okvir i standard za ponašanje država, utvrđujući očekivanja u pogledu poštovanja ljudskih prava i demokratskog upravljanja.

²⁰⁰ Jerotijević D., Spalević Ž., Jerotijević Z., (2019). Odnosi između zemalja na Bliskom Istoku u XXI veku, Vojno delo, 4/2019, DOI: 10.5937/vojdello1904065

²⁰¹ Howard-Hassmann, R. E. (2012). Human Security: Undermining Human Rights? Human Rights Quarterly, 34(1), str. 88–112. <http://www.jstor.org/stable/41345472>

Doslednim zalaganjem za ove vrednosti, izvršna vlast doprinosi razvoju globalnog konsenzusa o značaju ljudskih prava i demokratije. Pored toga, unapređenje ljudskih prava i demokratije od strane izvršne vlasti može da utiče na druge države i društva, služeći kao model i inspiracija za demokratske tranzicije i reforme ljudskih prava. Podržavajući organizacije civilnog društva, podstičući dijalog i deleći najbolje prakse, izvršna vlast olakšava razmenu ideja i iskustava, doprinoseći širenju demokratskog upravljanja i poštovanju ljudskih prava. Na kraju, posvećenost izvršne vlasti ljudskim pravima i demokratiji može da poveća reputaciju i kredibilitet države na globalnoj sceni. Ta posvećenost može da osnaži diplomatiju i pridobije podršku za sprovođenje svojih spoljno-političkih ciljeva. Nasuprot tome, nedostatak posvećenosti tim vrednostima može dovesti do diplomatske izolacije, narušenih odnosa sa drugim zemljama i smanjenog uticaja u međunarodnim odnosima.

Izvršna vlast ima važnu ulogu u spoljnoj politici, posebno u promociji ljudskih prava i demokratije. Formulisanjem i sprovođenjem spoljno-političkih inicijativa, izvršna vlast unapređuje te vrednosti i doprinosi oblikovanju međunarodnih odnosa. Uprkos izazovima i složenostima povezanim sa tim naporima, posvećenost izvršne vlasti ljudskim pravima i demokratiji podstiče pravedniji, inkluzivniji i miroljubiviji svetski poredak.

7.5. Ekonomski aspekti (economic considerations) i trgovinska politika (trade policy)

Izvršna vlast države ima odlučujuću ulogu u formulisanju i implementaciji spoljne politike. Značajan segment spoljne politike se odnosi na ekonomski aspekt spoljne politike i trgovinsku politiku. U ovom delu je prikazana uloga izvršne vlasti u oblasti spoljne politike koja se odnosi na unapređenje ekonomskog položaja zemlje i njene trgovinske politike, složenost i značaj tih funkcija u definisanju ciljeva i prioriteta spoljne politike.

Izvršna vlast prati i analizira ekonomske tokove (economic intelligence and analysis) da bi mogla da donese adekvatne odluke u cilju sprovođenja trgovinske politike. Izvršna vlast prikuplja podatke, sprovodi istraživanja i procenjuje ekonomski uticaj trgovinske politike na domaću privredu, zapošljavanje i ukupan ekonomski rast. Ove informacije pomažu izvršnoj vlasti da razume potencijalne posledice trgovinskih sporazuma, identifikuje privredne oblasti tj. sektore koji su ugroženi i u skladu sa tim prilagodi svoju ekonomsku politiku.

U ovom delu se prikazuje funkcija izvršne vlasti u upravljanju ekonomskim aspektima spoljne politike, pri čemu je ta uloga posebno značajna u sledećim segmentima: 1) trgovinski sporazumi (trade agreements) i tarife (tariffs), 2) ekonomske sankcije (economic sanctions) i embargo (embargoes), 3) strane direktne investicije (foreign direct investments) i ekonomska diplomatija (economic diplomacy).

7.5.1. Trgovinski sporazumi i tarife

Izvršna vlast države ima važnu ulogu u formulisanju i sprovođenju spoljne politike. Jedan od ključnih aspekata spoljne politike je upravljanje trgovinskim sporazumima i tarifama. U ovom delu su prikazane funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici koje su povezane sa trgovinskim sporazumima i tarifama, tj. funkcije kojima država: utiče na trgovinske odnose, štiti domaću industriju i podstiče ekonomski rast.

7.5.1.1. Trgovinski sporazumi (trade agreements)

Trgovinski sporazumi su formalni dokumenti koji uspostavljaju pravila koja regulišu međunarodnu trgovinu. Što je međunarodna trgovina slobodnija, veća je efikasnost proizvodnje i potrošači imaju na raspolaganju veći izbor proizvoda za potrošnju.²⁰² Treba razlikovati dve vrste trgovinskih sporazuma: 1) klasične koji se odnose na trgovinu i 2) nove sporazume koji pored trgovine obuhvataju i prava intelektualne svojine.

1. Tradicionalni trgovinski sporazuma su regulisali carine, tarife i netarifna ograničenja za trgovinu, a teorijsku potporu su crpeli iz teorije komparativnih prednosti Davida Rikarda, koja polazi od toga da slobodna trgovina donosi koristi svim zemljama.
2. Trgovinski sporazumi nove generacije (next generation treaties) su pored trgovine fokusirani na dodatne oblasti, pri čemu su najvažnije: 1) intelektualna svojina, 2) javne nabavke, 3) investicije i 4) saradnja u oblasti ekologije.

²⁰² Rodrik, D. (2018). What Do Trade Agreements Really Do? The Journal of Economic Perspectives, 32(2), str. 73–90. <http://www.jstor.org/stable/26409425>

- Regulisanje prava intelektualne svojine teorijsku potporu crpi iz ideje da zaštita intelektualnih prava ima pozitivan efekat na inovacije, koje su postale ključna determinanta ekonomskog rasta.²⁰³
- Pored prava intelektualne svojine, sporazumi nove generacije mogu da obuhvate deo koji se odnosi na javne nabavke (government procurement) i investicije (investment).²⁰⁴ Međunarodni trgovinski sporazumi (GATT, Svetska Trgovinska Organizacija) obezbeđuju mehanizme kojim zemlje garantuju prava investitorima, što ima pozitivan uticaj na privlačenje stranih direktnih investicija.²⁰⁵
- Na kraju, sporazumi nove generacije mogu da obuhvate deo koji se odnosi na saradnju u oblasti ekologije (multilateral environmental agreements - MEA). U poslednje vreme se povećava broj takvih ugovora, a istovremeno se povećava i obuhvat mera koje su obuhvaćene ekološkom saradnjom. Ovaj pristup povećava efikasnost sprovođenja multilateralne ekološke saradnje.²⁰⁶ Većina trgovinskih sporazuma sadrži ekološke izuzetke (exceptions and exclusions) koji državama omogućavaju da ograniče trgovinu u cilju očuvanja okoline (environmental purpose).²⁰⁷

Najveći broj trgovinskih sporazuma u prvoj deceniji XXI veka su bili regionalni trgovinski sporazumi (regional trade agreements – RTA). RTA su po definiciji diskriminatorni prema zemljama izvan trgovinskog bloka i imaju nedostatke u odnosu na multilateralne tj. međunarodne sporazume, pri čemu je glavni nedostatak otežano rešavanje sporova.²⁰⁸ Prema podacima Svetske Trgovinske Organizacije (WTO), 2019-te godine je postojalo 291 važećih (in

²⁰³ Haggart, B., Laureate, N., Spence, M. (2017). Modern Free Trade Agreements Are Not About Free Trade. In *New Thinking on Innovation*, str. 15–19. Centre for International Governance Innovation. <http://www.jstor.org/stable/resrep17312.6>

²⁰⁴ Elms, D. (2017). Understanding the EU–Singapore Free Trade Agreement. In A. Elijah, D. Kenyon, K. Hussey, & P. van der Eng (Eds.), *Australia, the European Union and the New Trade Agenda*, str. 35–54. ANU Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1sq5ttx.8>

²⁰⁵ Büthe, T., Milner, H. V. (2008). The Politics of Foreign Direct Investment into Developing Countries: Increasing FDI through International Trade Agreements? *American Journal of Political Science*, 52(4), str. 741–762. <http://www.jstor.org/stable/25193847>

²⁰⁶ Morin, J.-F., Bialais, C. (2018). Strengthening Multilateral Environmental Governance through Bilateral Trade Deals. Centre for International Governance Innovation. <http://www.jstor.org/stable/resrep17319>

²⁰⁷ Morin, J.-F., Nadeau, R. G. (2017). The Trade and Environment Interplay. In *Environmental Gems in Trade Agreements: Little-known Clauses for Progressive Trade Agreements* (str. 3–4). Centre for International Governance Innovation. <http://www.jstor.org/stable/resrep15531.7>

²⁰⁸ Dieter, H. (2009). The Multilateral Trading System and Preferential Trade Agreements: Can the Negative Effects Be Minimized? *Global Governance*, 15(3), str. 393–408. <http://www.jstor.org/stable/27800766>

force) regionalnih trgovinskih sporazuma.²⁰⁹ Iako sa aspekta teorije, novi regionalni trgovinski sporazumi donosi koristi, stanovništvo po pravilu ima strah da će zbog slobodne trgovine imati manje posla i niže zarade.²¹⁰

Najnovija tendencija u vezi sa trgovinskim sporazumima je stvaranje velikih tzv. mega-regionalnih trgovinskih sporazuma (mega-regional trade agreements), koji obuhvataju jako veliku teritoriju i broj zemalja, kao što su Trans-Pacifičko Partnerstvo (Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership – CPTPP)²¹¹ i Sveobuhvatno Regionalno Ekonomsko Partnerstvo (Regional Comprehensive Economic Partnership – RCEP), kreirano pod okriljem Asocijacije zemalja Jugoistočne Azije (ASEAN) – koje predstavlja najveću zonu slobodne trgovine na svetu i obuhvata skoro trećinu svetskog stanovništva (uključujući i NR Kinu).²¹² U martu 2019. godine, tokom desete redovne sesije Afričke Unije (African Union) potpisan je ugovor o slobodnoj trgovini između 44 zemlje Centralne Afrike (African Continental Free Trade Agreement - AfCFTA), čime je stvorena druga najveća zona slobodne trgovine na svetu, odnosno najveća zona posle kreiranja Svetske Trgovinske Organizacije 1995. godine.²¹³ Sporazum o slobodnoj trgovini između Evropske Unije i Australije (Australia-EU Free Trade Agreement - FTA) omogućava Evropskoj Uniji da se priključi trendu sklapanja mega-regionalnih trgovinskih sporazuma.²¹⁴

U vezi sa efektom regionalnih trgovinskih sporazuma na međunarodnu trgovinu, mišljenja su podeljena:

- S jedne strane, pristalice regionalnih integracija ističu da je trgovina slobodnija između zemalja članica, i da regionalni sporazumi nemaju negativan uticaj na trgovinu sa

²⁰⁹ Nguyen, D. B. (2019). A New Examination of the Impacts of Regional Trade Agreements on International Trade Patterns. *Journal of Economic Integration*, 34(2), str. 236–279. <https://www.jstor.org/stable/26640594>

²¹⁰ McKenzie, F. (2014). Faith, fear, and free trade. *International Journal*, 69(2), str. 233–245. <http://www.jstor.org/stable/24709504>

²¹¹ Sahu, B. K., Surabhi, S. (2017). India And Mega-Regional Trade Agreements. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 21(3), str. 98–119. <https://www.jstor.org/stable/48531356>

²¹² Propper, E., Catarivas, D. (2020). New Trade Agreement in Asia: China Is in, the United States is Out. *Institute for National Security Studies*. <http://www.jstor.org/stable/resrep27778>

²¹³ Asiedu, M. (2018). The African Continental Free Trade Agreement (AfCFTA). *Global Political Trends Center (GPoT)*. <http://www.jstor.org/stable/resrep19333>

²¹⁴ Damuri, Y. R. (2018). How might the Trans-Pacific Partnership Affect the Game? In J. Drake-Brockman & P. Messerlin (Eds.), *Potential Benefits of an Australia-EU Free Trade Agreement: Key Issues and Options* (str. 75–94). University of Adelaide Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv9hj94m.12>

zemljama koje nisu članice regionalnog sporazuma.²¹⁵ Analiza 270 regionalnih trgovinskih sporazuma u periodu 1960-2007 godine pokazala je da članstvo u regionalnom trgovinskom sporazum povećava ekonomski rast u zemljama koje nisu članice Svetske trgovinske organizacije, dok ima mali ili nikakav uticaj na ekonomski rast u zemljama koje su članice STO.²¹⁶ Iako je uticaj regionalnih trgovinskih sporazuma pozitivan, on ima različit efekat na izvoz i uvoz. Primera radi, zemlje van EU su pojačale konkurenciju za izvoz u zemlje EU, što snižava cenu uvezene robe u EU, ali je efekat na izvoz iz EU znatno kompleksniji.²¹⁷

- S druge strane, protivnici ovog koncepta ističu tri nedostatka. Prvi nedostatak je u tome što regionalna saradnja podriva i usporava multilateralnu saradnju na globalnom nivou, što je moguće,²¹⁸ ali nije pravilo, jer zavisi od konkretnog dela sveta, posmatranih sporazuma i posmatranog perioda.²¹⁹ Analiza 12 najvećih regionalnih trgovinskih sporazuma u periodu 1981-2008 godine je pokazala da regionalni trgovinski sporazumi nemaju pozitivan uticaj na multilateralnu tj. međunarodnu trgovinu.²²⁰ Drugi nedostatak je u tome što Regionalni trgovinski sporazumi imaju pozitivan efekat na trgovinsku razmenu samo ako je obim trgovinske razmene između tih zemalja bio relativno veliki i pre sklapanja sporazuma. Primera radi, trgovinski sporazum između Indije i zajednice ASEAN zemalja neće mnogo povećati obim trgovine, jer Indija inače nije bila značajan spoljnotrgovinski partner sa zemljama ASEAN-a.²²¹ Isto tako, Sporazum o slobodnoj trgovini između Evropske Unije i zemalja MERCOSUR (Argentina, Brazil, Paragvaj i Urugvaj) nema velike ambicije, jer je učešće tih zemalja u spoljnoj trgovini EU relativno

²¹⁵ Ngepah, N., Udeagha, M. C. (2018). African Regional Trade Agreements and Intra-African Trade. *Journal of Economic Integration*, 33(1), str. 1176–1199. <http://www.jstor.org/stable/26418780>

²¹⁶ Liu, X. (2016). Trade Agreements and Economic Growth. *Southern Economic Journal*, 82(4), str. 1374–1401. <https://www.jstor.org/stable/26632320>

²¹⁷ Soete, S., Van Hove, J. (2017). Dissecting the Trade Effects of Europe's Economic Integration Agreements. *Journal of Economic Integration*, 32(1), str. 193–243. <http://www.jstor.org/stable/44133862>

²¹⁸ Freund, C., Ornelas, E. (2010). Regional Trade Agreements. *Annual Review of Economics*, 2, str. 139–166. <http://www.jstor.org/stable/42940326>

²¹⁹ Nguyen, D. B. (2019). A New Examination of the Impacts of Regional Trade Agreements on International Trade Patterns. *Journal of Economic Integration*, 34(2), str. 236–279. <https://www.jstor.org/stable/26640594>

²²⁰ MacPhee, C. R., Sattayanuwat, W. (2014). Consequence of Regional Trade Agreements to Developing Countries. *Journal of Economic Integration*, 29(1), str. 64–94. <http://www.jstor.org/stable/23819362>

²²¹ Pant, M., Paul, A. (2018). The Role of Regional Trade Agreements: in the Case of India. *Journal of Economic Integration*, 33(3), str. 538–571. <http://www.jstor.org/stable/26484511>

beznačajno.²²² Treći nedostatak je u tome što se veliki broj regionalnih trgovinskih sporazuma širom sveta preklapaju jedni sa drugima.²²³

U kontekstu trgovinskih sporazuma, izvršna vlast države je odgovorna za: 1) pokretanje trgovinskih pregovora, 2) pregovaranje i 3) sprovođenje trgovinskih sporazuma.

1. Izvršna vlast identifikuje i procenjuje potencijalne mogućnosti za trgovinu sa drugim zemljama. Ona razmatra faktore kao što su ekonomska kompatibilnost, tržišni potencijal i politički odnosi. Na osnovu tih procena, izvršna vlast određuje sa kojim zemljama će započeti trgovinske pregovore.
2. Izvršna vlast vodi trgovinske pregovore sa drugim zemljama o uspostavljanju obostrano korisnih pravila. Izvršna vlast formuliše pregovaračke strategije, zastupa interese zemlje i nastoji da obezbedi povoljnije uslove za trgovinu. Aktivnosti izvršne vlasti obuhvataju razgovore o pristupu tržištu, smanjenju tarifa i ne-tarifnih barijera, pravima intelektualne svojine i mehanizmima za rešavanje sporova.
3. Jednom kada se potpiše trgovinski sporazum, izvršna vlast nadgleda njegovu implementaciju, što obuhvata koordinaciju rada različitih državnih institucija nadležnih za resor trgovine, obezbeđenje poštovanja odredbi sporazuma i rešavanje sporova koji se mogu pojaviti.

7.5.1.2. Tarife (Tariffs)

Tarife su takse nametnute na uvoz ili izvoz. Tarife su sredstvo kojim izvršna vlast reguliše trgovinske tokove, štiti domaću industriju i ostvaruje prihode. Sporazum o slobodnoj trgovini može da predvidi da se ukidaju tarife između zemalja potpisnica sporazuma (članica ekonomskog bloka). Primera radi, nakon potpisivanja regionalnog trgovinskog sporazuma između Australije, Japana i Južne Koreje – ukinute su bilateralne tarife između Australije i Japana, kao i između Australije i Južne Koreje.²²⁴

²²² Baltensperger, M., Dadush, U. (2019). The European Union-Mercosur Free Trade Agreement: prospects and risks. Bruegel. <http://www.jstor.org/stable/resrep28500>

²²³ Sahu, B. K., Surabhi, S. (2017). India And Mega-Regional Trade Agreements. World Affairs: The Journal of International Issues, 21(3), str. 98–119. <https://www.jstor.org/stable/48531356>

²²⁴ Siriwardana, M. (2015). Australia's new Free Trade Agreements with Japan and South Korea: Potential Economic and Environmental Impacts. Journal of Economic Integration, 30(4), str. 616–643. <http://www.jstor.org/stable/43630953>

U vezi sa tarifama, izvršna vlast je odgovorna za: 1) formulisanje tarifne politike, 2) određivanje tarifa i 3) oslobađanje od tarifa.

1. Izvršna vlast kreira tarifnu politiku pod uticajem više faktora, kao što su: potrebe domaće privrede, međunarodni trgovinski odnosi i prioritetni ciljevi ekonomskog razvoja. Prilikom kreiranja tarifne politike, izvršna vlast analizira uticaj tarifa na domaću privredu, stopu zaposlenosti i nivo domaćih cena.
2. Izvršna vlast određuje specifične tarifne stope koje će se primenjivati na različite robe i usluge. To podrazumeva procenu konkurentnosti domaće privrede, procenu potencijalnih efekata na trgovinske partnere i procenu uticaja tarifa na ekonomski rast.
3. Izvršna vlast može da odobri izuzeća od tarifa, tj. izuzetke za određene proizvode ili zemlje. Ta izuzeća zavise od faktora kao što su nacionalna bezbednost i članstvo u regionalnim trgovinskim sporazumima.

7.5.1.3. Ekonomski aspekti trgovinskih sporazuma i tarifa

Izvršna vlast uzima u obzir različite ekonomske aspekte prilikom formulisanja trgovinskih sporazuma i tarifa:

- Izvršna vlast ima za cilj unapređenje ekonomskog rasta i jačanje konkurentnosti domaće privrede na osnovu učešća zemlje u trgovinskim sporazumima. Proširenjem pristupa tržištu i smanjenjem trgovinskih barijera izvršna vlast želi da pomogne razvoj domaćih preduzeća i ekonomski razvoj zemlje.
- Izvršna vlast strateški koristi tarife sa ciljem da se zaštiti domaća privreda od nelojalne konkurencije tj. da se zaštite državni interesi. Nametanjem tarifa na uvezenu robu, izvršna vlast ima cilj da poveća konkurentnost domaće privrede.
- Organi izvršne vlasti mogu da koriste trgovinske sporazume i tarife u cilju smanjenja trgovinskog deficita i promocije fer trgovinske prakse. Primenom tarifa na robu koja doprinosi trgovinskom deficitu, izvršna vlast zemlje pokušava da ispravi ekonomske disparitete.

7.5.1.4. Izvršna vlast i trgovinski sporazumi i tarife

Funkcije izvršne vlasti u trgovinskim sporazumima i tarifama podrazumevaju: 1) diplomatske napore, 2) analizu geopolitičke pozicije zemlje i 3) učestvovanje u bilateralnim i multilateralnim pregovorima.

1. Trgovinski sporazumi zahtevaju diplomatiju i pregovaračke veštine. Izvršna vlast učestvuje u dijalogu sa drugim zemljama sa ciljem da se u obostranom interesu poveća obim spoljnotrgovinske saradnje. Ti pregovori doprinose ukupnim diplomatskim naporima zemlje
2. Trgovinske sporazume i tarife treba posmatrati u kontekstu geopolitičke pozicije zemlje. Prilikom formulisanja trgovinske politike, izvršna vlast uzima u obzir geopolitičke odnose i strateške interese zemlje. Ona razmatra potencijalni uticaj na regionalnu stabilnost, regionalne saveze i geopolitičke odnose.
3. Izvršna vlast pregovara sa pojedinim zemljama o rešavanju specifičnih trgovinskih pitanja i unapređenju ekonomske saradnje. Istovremeno, izvršna vlast učestvuje u multilateralnim trgovinskim organizacijama i inicijativama, kao što je Svetska trgovinska organizacija (STO), čiji je cilj usaglašavanje pravila koja regulišu spoljnu trgovinu i podsticanje međunarodne saradnje. U teorijskom smislu, bilateralni trgovinski ugovori su konzistentni sa multilateralnim trgovinskim ugovorima u smislu da jedno ne isključuje drugo.²²⁵

7.5.1.5. Nedostaci trgovinskih sporazuma i tarifa

Izvršna vlast se suočava sa nekoliko problema prilikom donošenja odluka o trgovinskim sporazumima i tarifama, pri čemu su najvažniji sledeći: 1) uskladiti interese svih zainteresovanih strana, 2) efekat preliivanja i 3) koordinacija rada različitih državnih institucija.

1. Neophodno je obezbediti unutrašnji konsenzus i uskladiti interese različitih učesnika (stejkholdera) tj. zainteresovanih strana. Trgovinska politika može da bude složena i može da ima različit uticaj na različite domaće aktere. Izvršna vlast mora da upravlja tim interesima, traži konsenzus i usklađuje potrebe različitih privrednih grana, radničkih sindikata i potrošačkih grupa.

²²⁵ Goyal, S., Joshi, S. (2006). Bilateralism and Free Trade. *International Economic Review*, 47(3), str. 749–778. <http://www.jstor.org/stable/3877469>

2. Globalna ekonomija je međusobno povezana, pa trgovinske aktivnosti koje je preduzela jedna zemlja mogu da imaju efekat preliivanja na druge zemlje. Izvršna vlast mora pažljivo da razmotri potencijalne posledice trgovinskih sporazuma i tarifa na međunarodne ekonomske odnose kako bi izbegla trgovinske sporove ili kontra mere odmazde.
3. Efikasna koordinacija između različitih državnih institucija nadležnih za trgovinu je važna za uspešnu implementaciju trgovinskih sporazuma i tarifa. Izvršna vlast mora da obezbedi da svi resorni organi državne uprave koordinirano rade na sprovođenju trgovinske politike i rešavanju eventualnih problema.

Izvršna vlast ima važnu ulogu u spoljnoj politici, posebno u delu koji se odnosi na trgovinske sporazume i tarife. Izvršna vlast utiče na trgovinske odnose svoje države sa drugim državama, štiti domaću privredu i obezbeđuje uslove za ekonomski rast zemlje, tako što u okviru trgovinske politike obavlja sledeće funkcije: inicira trgovinske sporazume, pregovara, sprovodi sporazume, formuliše tarifnu politiku. Analizom nedostataka i posledica uvođenja trgovinskih sporazuma i tarifa, izvršna vlast može da poboljša okruženje i institucionalna rešenja, poboljša uslove za međunarodnu saradnju i doprinese ukupnom prosperitetu nacije.

7.5.2. Ekonomske sankcije i embargo

Izvršna vlast ima značajnu ulogu u sprovođenju spoljne politike zemlje, posebno u implementaciji ekonomskih sankcija i embarga. U ovom delu se prikazuju funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici koje se tiču ekonomskih sankcija i embarga. Ispitivanjem njihove svrhe, efekata, prednosti i nedostataka, može se razumeti način na koji izvršna vlast koristi ove mere za rešavanje međunarodnih problema i ostvarivanje državnih ciljeva.

7.5.2.1. Ekonomske sankcije (economic sanctions)

Ekonomske sankcije su mere koje uvode jedna ili više zemalja da bi se ograničila ekonomska interakcija sa ciljanom državom. Izvršna vlast ima nekoliko funkcija u sprovođenju ekonomskih sankcija:

- Izvršna vlast formuliše ciljeve politike i strategiju za uvođenje ekonomskih sankcija. U izveštaju se preciziraju specifični problemi koji su osnov za uvođenje sankcija: zloupotreba ljudskih prava, širenje nuklearnog oružja ili podrška terorizmu. Pažljivom analizom i konsultacijama sa relevantnim zainteresovanim stranama, izvršna vlast utvrđuje odgovarajući stepen i obuhvat sankcija.
- Izvršna vlast učestvuje u diplomatskim naporima da bi se obezbedila međunarodna podrška za uvođenje ekonomskih sankcija. Izvršna vlast saraduje sa drugim zemljama, organizacijama i regionalnim savezima u cilju postizanja konsenzusa i obezbeđenju jedinstvenog stava u vršenju pritiska na ciljane države. Ova koordinacija pojačava efektivnost sankcija i smanjuje potencijal za njihovo izbegavanje i zaobilaznje.
- Izvršna vlast nadgleda sprovođenje ekonomskih sankcija. Ona saraduje sa relevantnim organima državne uprave da bi se obezbedilo poštovanje uvedenih ograničenja. To podrazumeva praćenje međunarodne trgovine, finansijskih transakcija i kretanja imovine kako bi se sprečilo kršenje sankcija. Izvršna vlast takođe može da izrekne kazne ili preduzme zakonske mere protiv pojedinaca ili entiteta za koje se utvrdi da nisu poštovali uvedene sankcije.

7.5.2.2. Trgovinski embargo (trade embargo)

Trgovinski embargo podrazumeva potpuno ili delimično ograničenje trgovine sa nekom zemljom. Izvršna vlast ima značajnu ulogu u sprovođenju trgovinskog embarga:

- Izvršna vlast utvrđuje potrebu za trgovinskim embargom. U izveštaju se procenjuju potencijalni rizici koje predstavlja ciljane zemlja i procenjuje efikasnost embarga u postizanju željenog ishoda. To podrazumeva razmatranje ekonomskih, geopolitičkih i diplomatskih faktora za određivanje obuhvata i vremena trajanja embarga.
- Izvršna vlast koordinira sa relevantnim organima državne uprave kako bi efikasno sprovela trgovinski embargo. Ona prenosi instrukcije carinskim i graničnim organima, trgovinskim regulatornim telima i drugim relevantnim entitetima kako bi se osigurala besprekorna implementacija embarga. Ova koordinacija pomaže u sprečavanju neželjenih negativnih posledica po domaću privredu i lance snabdevanja.

- Izvršna vlast učestvuje u diplomatskim naporima da se međunarodnoj zajednici obrazlože uzroci i ciljevi trgovinskog embarga. Izvršna vlast obezbeđuje podršku embargu i objašnjava njegov uticaj na regionalnu i globalnu bezbednost i stabilnost. Diplomatskim kanalima izvršna vlast takođe nastoji da ublaži potencijalne tenzije i sukobe koji mogu nastati kao posledica embarga.

7.5.2.3. Ekonomski aspekti sankcija i embarga

Izvršna vlast mora pažljivo da analizira ekonomske aspekte tj. faktore prilikom sprovođenja ekonomskih sankcija i embarga.

- Izvršna vlast prilikom sprovođenja sankcija i embarga nastoji da uravnoteži ekonomske interese sa ciljevima spoljne politike. U tom kontekstu ona procenjuje potencijalni uticaj embarga na domaću privredu, zaposlenost i trgovinske odnose. Izvršna vlast mora da postigne balans između ispunjavanja političkih obaveza prema međunarodnoj zajednici i minimiziranja nepovoljnih ekonomskih posledica po sopstvenu zemlju.
- Izvršna vlast smatra da je međusobna ekonomska povezanost između zemalja u regionu velika i da zbog toga postoji potencijalni efekat presipanja sankcija i embarga na druge zemlje. U tom kontekstu izvršna vlast procenjuje uticaj na međunarodne trgovinske tokove, lance snabdevanja i finansijske sisteme. Ova procena pomaže u identifikovanju potencijalnih rizika i osmišljavanju strategija za ublažavanje neželjenih posledica.
- Izvršna vlast istražuje alternativne opcije za rešavanje međunarodnih problema, bez uvođenja sankcija i embarga, pri čemu se potencijalno mogu koristiti: diplomatski pregovori, podsticaji i ciljane mere. Izvršna vlast procenjuje izvodljivost i potencijalnu efektivnost ovih alternativa.

Jedna od funkcija izvršne vlasti u spoljnoj politici se sastoji u sprovođenju ekonomskih sankcija i embarga. Uloga izvršne vlasti sastoji se u sledećem: donošenje odluke o uvođenju sankcija i embarga, međunarodna koordinacija aktivnosti, sprovođenje i nadgledanje sankcija i embarga. Izvršna vlast prilikom donošenja odluke o sankcijama i embargu želi da minimizira neželjene ekonomske posledice, a u tom procesu se rukovodi ekonomskim kriterijumima, uključujući i procenu globalnih ekonomskih međuzavisnost. Korišćenjem mehanizma ekonomskih sankcija i

embarga, izvršna vlast nastoji da se pomogne u rešavanju međunarodnih problema, obezbedi nacionalna bezbednost i zaštiti interese zemlje.

7.5.3. Strane direktne investicije i ekonomska diplomatija

Strane direktne investicije – SDI (foreign direct investments - FDI) i ekonomska diplomatija imaju važnu ulogu u formulisanju trgovinske politike i podsticanju ekonomskog rasta. U ovom delu se su prikazani: 1) ekonomski efekti stranih direktnih investicija i 2) uticaj ekonomske diplomatije u promociji međunarodne trgovine i ekonomske saradnje.

7.5.3.1. Strane direktne investicije (foreign direct investment)

Jedna od funkcija izvršne vlasti u spoljnoj politici je briga o privlačenju stranih direktnih investicija (SDI). U ovom delu su prikazane funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici koje se odnose na privlačenje SDI. Ispitivanjem njihove svrhe, efekata, prednosti i nedostataka, može se razumeti uloga izvršne vlast u unapređenju ekonomskog rasta i međunarodne trgovine je prikazana

Strane direktne investicije uključuju ulaganje kapitala, resursa i tehnologije pojedinaca ili korporacija iz jedne zemlje u drugu. Izvršna vlast ima nekoliko ključnih funkcija u upravljanju stranim direktnim investicijama:

- Formulacija i unapređenje investicione politike:
 - Izvršna vlast formuliše politiku i propise za stvaranje atraktivne investicione klime, što obuhvata uspostavljanje zakonskog okvira, pojednostavljenje birokratskog procese i podsticanje priliva SDI.
 - Izvršna vlast učestvuje u proaktivnim marketinškim i promotivnim aktivnostima kako bi prikazala investicioni potencijal zemlje. To podrazumeva organizovanje investicionih foruma, trgovinskih misija i poslovnih konferencija kako bi se privukli potencijalni investitori.
- Podsticanje privlačenja investicija u zemlju:

- Izvršna vlast osniva agencije ili odeljenja koji se bave privlačenjem stranih direktnih investicija. Ti entiteti pružaju investitorima informacije, pomoć i podršku prilikom investiranja u domaću zemlju.
- Izvršna vlast sprovodi mere za zaštitu prava i interesa stranih investitora, koje obuhvataju: obezbeđenje pravne sigurnosti, poštovanje prava intelektualne svojine i uspostavljanje mehanizma za rešavanje sporova.
- Praćenje priliva (monitoring inflows) i analiza efekata (evaluation of investment impact) stranih direktnih investicija:
 - Izvršna vlast prati priliv stranih direktnih investicija u zemlju i analizira trendove, obrasce i sektore koji privlače značajne investicije. Ove informacije pomažu u identifikovanju mogućnosti za poboljšanje uslova za investiranje, rešavanju problema i formulisanju budućih smernica.
 - Izvršna vlast procenjuje ekonomski, socijalni i ekološki uticaj direktnih stranih investicija. Ova procena pomaže u utvrđivanju efikasnosti politika i mera preduzetih za privlačenje i upravljanje prilivima DSI.

7.5.3.2. Ekonomska diplomatija (economic diplomacy)

Ekonomska diplomatija podrazumeva korišćenje diplomatije u cilju unapređenja trgovine, privlačenja investicija i unapređenja ekonomske saradnje sa stranim državama. Ekonomska diplomatija „nije novi termin za novu pojavu u razvoju diplomatije. Od renesanse do danas ekonomska problematika bila je jedan od najužih zadataka diplomatije, uporedo sa političkim i bezbednosnim aspektima, obezbeđujući preko njih određenu ravnotežu moći.“²²⁶ Izvršna vlast ima važnu ulogu u koordiniranju rada i rukovođenju ekonomskom diplomatijom.

Najvažnije funkcije izvršne vlasti u ekonomskoj diplomatiji su sledeće tri: 1) podsticanje izvoza, 2) privlačenje investicija, 3) upravljanje krizama i rešavanje konflikata.

1. U cilju podsticanja izvoza izvršna vlast učestvuje u pregovorima i implementaciji bilateralnih i multilateralnih trgovinskih sporazuma. Cilj ovih sporazuma je da se smanje trgovinske barijere, olakša domaćim firmama pristup na strana tržišta i unapredi

²²⁶ Jerotijević Z, Jerotijević D, Skandalis I. (2022) Uloga i značaj diplomatije na ekonomsku saradnju i tržišnu razmenu država, Časopis za ekonomiju i tržišne komunikacije, Vol XII, No II, str. 618-628.

ekonomska saradnja sa inostranstvom. Izvršna vlast podržava razvoj domaće privrede tako što stimuliše izvoz, koristeći: trgovinske misije, organizovanje sajмова i istraživanje tržišta, sa ciljem da se olakša pristup stranom tržištu i unapredi međunarodna trgovina.

2. U cilju privlačenja stranih investicija, izvršna vlast rukovodi radom tzv. „investicione diplomatije“ koja učestvuje u pregovorima o uspostavljanju bilateralnih investicionih sporazuma (BITS) sa drugim zemljama. BITS obezbeđuje pravnu zaštitu investitora, jača poverenje investitora i podstiče priliv stranih direktnih investicija u zemlju. Izvršna vlast koristi ekonomsku diplomatiju u cilju privlačenja multinacionalnih korporacija i poslovnih udruženja iz inostranstva. Aktivnosti izvršne vlasti u cilju privlačenja stranih investicija podrazumevaju: olakšavanje birokratskih procedura neophodnih za priliv stranih investicija, rešavanje problema u toj oblasti i održavanje diplomatskih odnosa u cilju privlačenja stranih direktnih investicija.
3. Izvršna vlast koristi ekonomsku diplomatiju za upravljanje kriznim situacijama (crisis management), rešavanje trgovinskih sporova i izbegavanje osvetničkih reakcija drugih zemalja. Diplomatski pregovori, posredovanje i arbitraža se koriste da bi se pronašlo uzajamno korisno rešenje i održali trgovinski odnosi. Za vreme ekonomskih kriza izvršna vlast koristi ekonomsku diplomatiju koja (zajedno sa drugim zemljama, međunarodnim organizacijama i finansijskim institucijama) učestvuje u zajedničkim naporima za rešavanje ekonomskih problema i obezbeđenje stabilnosti.

Ekonomski aspekt diplomatije podrazumeva sledeće:

- Prilikom formulisanja spoljne politike i angažovanja ekonomske diplomatije, izvršna vlast mora da održava ravnotežu između zahteva za očuvanjem državnih interesa (suvereniteta i nacionalne bezbednosti) i zahteva za poštovanjem interesa stranih investitora. Ekonomska diplomatija treba da analizira uticaj stranih direktnih investicija na ekonomski rast, rast zaposlenosti, tehnološki napredak i razvoj pojedinih privrednih grana.
- Izvršna vlast mora da proceni i smanji rizike povezane sa stranim direktnim investicijama. Izvršna vlast procenjuje rizike kao što su: politička nestabilnost,

regulatorne promene i nestabilnost tržišta kako bi obezbedila stabilnost investicione klime i minimizirala negativne uticaje.

- Izvršna vlast uključuje princip održivog razvoja u politiku stranih direktnih investicija. Tako se u cilju promocije dugoročnog ekonomskog rasta i razvoja podstiču: odgovorna investiciona praksa, upravljanje životnom sredinom i socijalna inkluzivnost.

Izvršna vlast ima važnu ulogu u spoljnoj politici, konkretno: u privlačenju stranih direktnih investicija i koordinaciji rada ekonomske diplomatije. Formulisanjem spoljne politike, olakšavanjem priliva stranih investicija, promocijom spoljne trgovine i angažovanjem u diplomatskim naporima, izvršna vlast nastoji da privuče strane investicije, unapredi ekonomsku saradnju i reši probleme vezane za međunarodnu trgovinu. U postizanju ciljeva izvršna vlast se rukovodi ekonomskim aspekti kao što su: ravnoteža između nacionalnih interesa i interesa stranih investitora, smanjenje rizika i obezbeđenje održivog razvoja. Privlačenjem stranih direktnih investicija i koordinacijom rada ekonomske diplomatije, izvršna vlast doprinosi ekonomskom rastu, otvaranju novih radnih mesta i unapređenju diplomatskih odnosa sa inostranstvom. Ekonomska diplomatija je sredstvo koje izvršna vlast koristi za ostvarenje strateških i političkih ciljeva u oblasti spoljne politike, što podrazumeva korišćenje ekonomskih instrumenata, kao što su trgovinski sporazumi, sankcije, tarife i investiciona politika, za unapređenje interesa zemlje u inostranstvu.

7.6. Rešavanje globalnih problema (addressing global challenges):

Izvršna vlast u obavljanju svojih spoljno-političkih funkcija nailazi na brojne prepreke i izazove, pri čemu su u ovom delu prikazani najvažniji savremeni globalni izazovi: 1) klimatske promene i ekološka saradnja (climate change and environmental cooperation), 2) javno zdravlje i odgovor na pandemije (health and pandemic response), 3) učestvovanje u radu Ujedinjenih Nacija (United Nations) i ostalih međunarodnih organizacija (international organizations).

7.6.1. Klimatske promene i ekološka saradnja

Klimatske promene i ekološka saradnja predstavljaju veliki izazov jer je za rešavanje obih globalnih problema potrebno obezbediti koordinaciju rada i međunarodnu saradnju velikog broja

zemalja širom sveta. U tom smislu, izvršna vlast ima važnu ulogu u formulisanju i implementaciji dela spoljne politike koji se odnosi na klimatske promene i ekološku saradnju. U ovom delu je prikazan način na koji izvršna vlast učestvuje u složenim međunarodnim pregovorima u cilju postizanja dogovora o načinu na koji će države zajedno pristupiti rešavanju globalnih problema kao što su klimatske promene i ekološka saradnja. Konkretno, prikazane su funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici koje se odnose na klimatske promene i ekološku saradnju, kao što su: 1) određivanje prioriteta prilikom formulisanja dnevnog reda, 2) učestvovanje u pregovorima i 3) implementacija sporazuma.

1. Određivanje dnevnog reda je funkcija izvršne vlasti u spoljnoj politici, koja suštinski podrazumeva da izvršna vlast ima način da izabere i u dnevni red uvrsti konkretne ekološke probleme i konkretne faktore klimatskih promena koje vidi kao svoj prioritet. Izvršna vlast ima moć da identifikuje, odredi prioritete i podigne svest u vezi sa međunarodnim problemima iz ove oblasti. Upotrebom obraćanja javnosti, diplomatije i učestvovanjem u političkim inicijativama za postavljanje ekoloških problema u prvi plan, izvršna vlast može da utiče na stavove međunarodne zajednice. Primera radi, Okvirna konvencija Ujedinjenih Nacija a o klimatskim promenama (UNFCCC) i međunarodni sporazumi koji su nakon toga potpisani, kao što je Pariski sporazum, bili su mogući zbog toga što je izvršna smatrala da su ta pitanja dovoljno važna da bi bila uvrštena u dnevni red na međunarodnim konferencijama. Šefovi država i vlada odigrali su važnu ulogu u vezi sa klimatskim promenama, pre svega na taj način što su inicirali i ubedili druge zemlje da se pridruže kolektivnim naporima u toj oblasti. Rukovodstvo izvršne vlasti podstiče globalnu akciju i konsenzus o neophodnosti blagovremenog reagovanja na klimatske promene. Diplomacija i pregovori su sredstva koje izvršna vlast koristi za podsticanje međunarodne saradnje u oblasti klimatskih promena i ekoloških pitanja. Izvršna vlast učestvuje u bilateralnim i multilateralnim pregovorima, u cilju preuzimanja obaveza i koordinacije napora za kolektivno rešavanje tih problema. Godišnja konferencija stranaka (COP) u okviru UNFCCC je ključna platforma za pregovore i diplomatiju. Delegacije država učestvuju u intenzivnim pregovorima, traženju opšte prihvatljivih načina za rešavanje ovih problema. Izvršna vlast omogućava usklađivanje suprotstavljenih interesa i obezbeđuje postizanje konsenzusa neophodnog za prihvatanje konkretnih obaveza od strane država. Primera radi, tokom pregovora o Pariskom

sporazumu 2015. godine, šefovi država i vlada su imali odlučujuću ulogu u usaglašavanju sporazuma, postizanju kompromisa i obezbeđenju učešća većeg broja zemalja. Uz pomoć diplomatskih napora, izvršna vlast je obezbedila usvajanje istorijskog sporazuma kojim su definisani ambiciozni ciljevi u borbi protiv klimatskih promena i okvir za međunarodnu saradnju.

2. Druga funkcija izvršne vlasti je formulisanje i implementacija spoljne politike. Izvršna vlast kreira strategiju, razvija akcione planove i mobilise resurse za rešavanje klimatskih promena i unapređenje ekološke saradnje. Izvršna vlast koordinira rad organa državne uprave i zainteresovanih strana (stejkholdera) da bi se uskladili naponi i precizirali konkretni ciljevi. Izvršna vlast saraduje sa ekspertima, naučnicima i kreatorima javne politike, u cilju pripreme sveobuhvatne nacionalne strategije za ublažavanje klimatskih promena i očuvanje životne sredine. Pored toga, izvršna vlast obezbeđuje koordinaciju rada i nadgleda implementaciju odgovarajućih javnih politika. Primera radi, izvršna vlast ima važnu ulogu u implementaciji Nacionalnih doprinosa (NDC) u skladu sa Pariskim sporazumom. Formulisanjem svojih NDC-a, zemlje navode svoje aktivnosti i obaveze u vezi sa problemom klimatskih promena. Izvršna vlast je zadužena za koordinaciju rada svih učesnika u procesu sa ciljem da se ostvari blagovremeni napredak u implementaciji javnih politika.
3. Izvršna vlast učestvuje u bilateralnim i multilateralnim pregovorima u cilju obezbeđenja međunarodne saradnje u oblasti klimatskih promena i ekoloških problema. Izvršna vlast učestvuje na međunarodnim samitima, sastancima i forumima na kojima se razgovara o izazovima i problemima, razmenjuju znanja i istražuju mogućnosti za saradnju. S jedne strane, angažovanja izvršne vlasti u bilateralnoj saradnji omogućava da se unaprede odnosi sa drugim zemljama i istraže mogućnosti za zajedničko delovanje. Izvršna vlast pregovara o sporazumima, organizuje razmenu tzv. „najbolje prakse“ (best practices) i promovišu tehnološku i finansijsku saradnju. S druge strane, izvršna vlast takođe učestvuje u radu multilateralnih platformi, kao što su G7, G20 i regionalne organizacije, sa ciljem da se pojača međunarodna saradnja u oblasti klimatskih promena i ekologije. Primera radi, samiti G7 i G20 pružaju priliku izvršnoj vlasti da se bavi globalnim problemima kao što su klimatske promene. Učestvovanjem u radu na tim samitima, šefovi država i vlada učestvuju u diskusijama na visokom nivou, preuzimaju obaveze i

mobilišu resurse za sprovođenje odgovarajućih aktivnosti. Izvršna vlast koristi svoje međunarodno prisustvo da izgradi konsenzus i utiče na globalne klimatske i ekološke ciljeve.

Izvršna vlast ima važnu ulogu u spoljnoj politici u obezbeđenju adekvatnog reagovanja na klimatske promene i ekološke probleme. Izvršna vlast određuje prioritete definisanjem dnevnog reda, učestvuje u pregovorima, učestvuje u multilateralnim inicijativama za formulisanje zajedničke klimatske i ekološke politike, preuzima obaveze pristupajući međunarodnim sporazumima o saradnji u rešavanju klimatskih i ekoloških problem. Rukovodstvo izvršne vlasti i diplomatija predstavljaju ključne učesnike u postizanju međunarodnih sporazuma, koordinaciji aktivnosti i mobilizaciji resursa. S jedne strane, klimatske promene i ekološki problemi predstavljaju veliki međunarodni problem. S druge strane, uloga izvršne vlasti u rešavanju tih problema postaje sve značajnija, jer efikasnim obavljanjem svojih funkcija izvršna vlast može da pokrene globalnu akciju, podstakne međunarodnu saradnju i sačuva planetu za buduće generacije.

7.6.2. Javno zdravlje (health) i reakcija na pandemiju (pandemic response)

Izvršna vlast ima važnu ulogu u formulisanju i sprovođenju politike javnog zdravlja i koordinaciji aktivnosti u cilju reagovanja na zdravstvenu krizu poput pandemije. Pandemija COVID-19 iz 2020. godine je pokazala koliko je važna uloga izvršne vlasti u koordinaciji aktivnosti države usmerenih na reagovanje na globalnu zdravstvenu krizu. Spoljna politika, tradicionalno fokusirana na diplomatiju i međunarodne odnose, preuzela je novu ulogu u cilju pružanja adekvatnog odgovora na vanrednu zdravstvenu situaciju. U ovom delu su prikazane funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici koje se odnose na javno zdravlje i reakciju na globalnu zdravstvenu krizu: 1) određivanje ciljeva, strategije i prioriteta u reakciji na ugrožavanje javnog zdravlja, 2) obezbeđenje koordinacije i upravljanje krizom na međunarodnom nivou, 3) obezbeđenje koordinacije u upravljanje krizom na unutrašnjem planu (u okviru matične države), 4) formulisanje politike javnog zdravlja i reakcije na ugrožavanje javnog zdravlja, 5)

1. U cilju reagovanja na ugrožavanje javnog zdravlja i pandemiju, izvršna vlast određuje prioritete i odlučuje o raspodeli resursa. Izvršna vlast formuliše politiku kojom se definišu ciljevi i strategija upravljanja zdravstvenom krizom, što podrazumeva

identifikovanje urgentnih zdravstvenih problema, uspostavljanje okvira za međunarodnu saradnju i alokaciju resursa koje će država izdvojiti za podršku zdravstva u zemlji i inostranstvu. Pored toga, izvršna vlast koordinira saradnju resornih organa državne uprave sa drugim državama i međunarodnim organizacijama, da bi se obezbedila efikasna raspodela i iskorišćenost resursa.

2. Još jedna ključna funkcija izvršne vlasti u reagovanju na opasnost po javno zdravlje je koordinacija rada diplomatije u međunarodnim odnosima. Izvršna vlast zajedno sa drugim državama, međunarodnim organizacijama i nedržavnim akterima podstiče saradnju, razmenu informacije i koordinaciju zajedničkih aktivnosti. Diplomatski kanali pomažu u nabavljanju medicinskog materijala (lekovi, zavoji, i slično), razmeni stručnih i naučnih informacija, formiranju koalicija tj. saveza za borbu protiv globalnih zdravstvenih pretnji. Sposobnost izvršne vlasti da gradi odnose saradnje sa drugim zemljama je važna za vođenje efikasne zdravstvene politike i promociju globalne zdravstvene bezbednosti.
3. Za vreme globalne zdravstvene krize, izvršna vlast preuzima vodeću ulogu u koordinaciji i upravljanju kriznom situacijom. Izvršna vlast je odgovorna za organizovanje odgovarajuće reakcije na kriznu situaciju, saradnju sa agencijama za javno zdravlje, telima za upravljanje vanrednim situacijama i drugim relevantnim zainteresovanim stranama. Nadležnost izvršne vlasti obuhvata: izradu planova za reagovanje u vanrednim situacijama, koordinaciju brzog raspoređivanja medicinskog osoblja i resursa, kao i blagovremeno informisanje javnosti. Efikasno upravljanje krizama zahteva odlučnog i proaktivnog šefa izvršne vlasti, sposobnog da donosi pravovremene odluke, mobilise resurse i blagovremeno prilagođava strategiju u skladu sa svakodnevnim promenama situacije na terenu.
4. Izvršna vlast ima važnu ulogu u formulisanju politike javnog zdravlja i zakona vezanih za reagovanje na ugrožavanje javnog zdravlja, kao što je pandemija. Izvršna vlast saraduje sa stručnjacima iz oblasti zdravstva, naučnim savetnicima, relevantnim državnim institutima i organima državne uprave, u cilju definisanja politike javnog zdravlja i konkretne reakcije na neposredno ugrožavanje javnog zdravlja, što obuhvata: sprovođenje mera za zaštitu javnog zdravlja (kao što su testiranje i praćenje kontakta sa zaraženim licima), izdavanje smernica za socijalno distanciranje i ograničenje putovanja,

kao, izdvajanje sredstava za istraživanje i razvoj vakcina i lekova, kao i donošenje zakona kojim se jačaju zdravstvena infrastruktura zemlje i spremnost za reakciju u vanrednim situacijama.

5. Izvršna vlast je odgovorna za pružanje međunarodne pomoći drugim državama u kojima je ugroženo javno zdravlje, tako što mobilize resurse, uključujući medicinske zalihe, finansijsku pomoć i tehničku ekspertizu, kako bi podržala te zemlje u njihovoj borbi sa zdravstvenom krizom. Ova pomoć nije samo humanitarni gest već služi i za zaštitu globalne zdravstvene bezbednosti i sprečavanje širenja zaraznih bolesti izvan granica matične zemlje u kojoj je kriza inicirana. Sposobnost izvršne vlasti da organizuje saradnju sa drugim zemljama, dobije podršku drugih zemalja i koordinira napore za pomoć od suštinskog je značaja u rešavanju vanrednih zdravstvenih situacija na globalnom nivou.

Izvršna vlast ima važnu ulogu u spoljnoj politici, posebno u oblasti zaštite javnog zdravlja i organizovanju odgovarajuće reakcije na kriznu situaciju u zdravstvu. Efikasnost izvršne vlasti u obavljanju svojih funkcija koje se odnose na reagovanje na globalnu zdravstvenu krizu i pružanje medicinske pomoći utiče na javno zdravlje, međunarodne odnose i globalnu bezbednost.

7.6.3. Ujedinjene nacije i međunarodne organizacije (International Organizations)

Izvršna vlast je odgovorna za formulisanje i sprovođenje spoljne politike, koje se odvija u međunarodnom okruženju uz učešće međunarodnih organizacija. Ujedinjene Nacije (UN) imaju važnu ulogu u obezbeđenju saradnje i koordinacije rada različitih zemalja. U ovom delu je prikazana uloga koju izvršna vlast zemlje ima u radu međunarodnih organizacija.

7.6.3.1. Ujedinjene nacije

Ujedinjene Nacije imaju veći broj funkcija, pri čemu su najvažnije sledeće:

1. Generalna skupština i Savet bezbednosti obezbeđuju međunarodnu saradnju. Izvršna vlast učestvuje u radu Generalne Skupštine UN, gde šefovi država ili vlada učestvuju u rešavanju globalnih problema i unapređenju međunarodne saradnje. Izvršna vlast zastupa zemlju u Savetu bezbednosti UN, koji ima suštinsku odgovornost za održavanje

međunarodnog mira i bezbednosti. Izvršna vlast učestvuje u diskusijama i donošenju odluka o pitanjima vezanim za bezbednost.

2. Mirovne misije UN učestvuju u rešavanje konflikata širom sveta. Izvršna vlast može da da svoje vojnike i resurse mirovnim misijama UN- a, podržavajući napore za održanje mira i bezbednosti u regionima pogođenim sukobima. Izvršna vlast učestvuje u procesu posredovanja i pregovora koji se održavaju pod okriljem UN, a koji imaju za cilj rešavanje sukoba i sprovođenje miroljubivih rešenja.
3. Izvršna vlast saraduje sa specijalizovanim agencijama UN- a, kao što su Svetska zdravstvena organizacija - SZO (World Health Organization - WHO), Organizacija Ujedinjenih Nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO) i Međunarodna agencija za atomsku energiju (IAEA), radi rešavanja globalnih problema u specifičnim oblastima.
4. Izvršna vlast obezbeđuje finansijski doprinos (za podršku razvojnim projektima i humanitarnu pomoć) države prema fondovima UN- a, kao što su: Program Ujedinjenih Nacija za razvoj (UNDP) i Dečiji fond Ujedinjenih Nacija (UNICEF).

7.6.3.2. Ostale međunarodne organizacije (International Organizations)

Ostale međunarodne organizacije se mogu klasifikovati na regionalne i specijalizovane organizacije.

- Regionalne organizacije deluju u određenom regionu i mogu biti fokusirane na 1) bezbednost i 2) ekonomsku saradnju. U vezi sa regionalnom bezbednosti, izvršna vlast zemlje učestvuje u radu regionalnih organizacija kao što su Severno-atlantski pakt (NATO), Afrička Unija (AU) ili Asocijacija zemalja Jugoistočne Azije (ASEAN), sa ciljem da unapredi bezbednosnu saradnju i učestvuje u rešavanju regionalnih problema u oblasti regionalne bezbednosti. U vezi sa ekonomskom saradnjom, izvršna vlast zemlje učestvuje u radu regionalnih ekonomskih organizacija, kao što su Evropska Unija (EU) ili Afrička kontinentalna oblast slobodne trgovine (AfCFTA), sa ciljem da unapredi ekonomsku saradnju zemalja članica i učestvuje u rešavanju ekonomskih problema.
- Specijalizovane organizacije deluju na globalnom nivou, a fokusirane su na konkretno odabranu oblast, kao što je monetarni sistem, fiskalni sistem ili međunarodna trgovina,
 - Međunarodni monetarni fond (MMF) je međunarodna organizacija koja se bavi kontrolom i koordinacijom monetarne politike od strane centralnih banaka država

članica. Izvršna vlast saraduje sa MMF-om na rešavanju globalnih ekonomskih problema, uključujući finansijsku stabilnost.

- Svetska banka (World Bank) je međunarodna banka koja se bavi finansiranjem infrastrukturnih projekata u nerazvijenim i srednje razvijenim zemljama. Izvršna vlast države saraduje sa Svetskom bankom sa ciljem da se obezbede finansijska sredstva pod uslovima povoljnijim od tržišnih, tj. po nižoj kamatnoj stopi od tržišne.
- Svetska trgovinska organizacija (STO) je međunarodna organizacija koja se bavi unapređenjem svetske trgovine, na osnovu ukidanja ograničenja kao što su kvote i kontingenti. Izvršna vlast učestvuje u pregovorima svoje zemlje sa STO i nastoji da obezbedi poštovanje državnih tj nacionalnih interesa u međunarodnoj trgovini, učestvuje u rešavanju trgovinskih sporove i obezbedi uslove za pravednu trgovinsku razmenu.

Međunarodne organizacije, kao što su Ujedinjene Nacije i druge regionalne i specijalizovane organizacije, obezbeđuju platformu za saradnju, koordinaciju i donošenje odluka u vezi sa međunarodnim problemima. Učešćem u radu međunarodnih organizacija, izvršna vlast jedne zemlje povećava uticaj te zemlje u rešavanju složenih međunarodnih problema. Efikasno angažovanje zemlje u radu međunarodnih organizacija je od suštinskog značaja za unapređenje mira, bezbednosti, razvoja i saradnje.²²⁷

7.7. Funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici pojedinih zemalja

Izvršna vlast u obavljanju svojih spoljno-političkih funkcija pristupa na različite načine, pri čemu se u ovom delu daju primeri odabranih zemalja tj. sledeće studije slučaja: 1) SAD, 2) Evropska Unija, i 3) Kina.

1. U Sjedinjenim Državama, izvršna vlast obavlja veći broj funkcija u spoljnoj politici, koje su posebno značajne jer se radi o svetskoj super sili. Od formulisanja spoljne politike, pregovora i implementacije, izvršna vlast štiti državne interese i predstavlja zemlju u međunarodnim odnosima.

²²⁷ Jerotijević, Z., Jerotijević, D., Matić, A., (2015). Međunarodni odnosi i međunarodne organizacije, Fakultet za poslovnoindustrijski menadžment, Beograd.

2. Evropska unija (EU) predstavlja jedinstven primer kolektivnog donošenja spoljnopolitičkih odluka, gde se nadležnost u oblasti spoljne politike deli između zemalja članica i institucija Evropske Unije. Izvršna vlast zemlje formuliše i izvršava zajednički spoljnopolitički program, održavajući ravnotežu između nacionalnih interesa i međunarodnih obaveza.
3. U Kini, izvršna vlast ima velika ovlašćenja u spoljnoj politici. Izvršna vlast formuliše dugoročne strategije, bavi se ekonomskom diplomatijom, proširuje svoj globalni uticaj i pregovara u međunarodnim odnosima, sa ciljem da se zaštite državni interesi i poveća uticaj države u međunarodnim odnosima.
4. Brazil, kao sila u usponu, sve više se angažuje u regionalnoj i međunarodnoj saradnji. Izvršna vlast predstavlja Brazil u regionalnim savezima, održava ravnotežu između ispunjenja ekonomskih i političkih interesa, rešava socijalne i ekološke probleme, sa ciljem da proširi svoj uticaj u Latinskoj Americi i šire.
5. Spoljna politika Indije odražava želju izvršne vlasti da Indija samostalno donosi spoljnopolitičke odluke, bez nametanja volje velikih svetskih sile. Izvršna vlast organizuje rad multilateralne diplomatije, saraduje sa državama i međunarodnim organizacijama, usklađuje ekonomske interese zemlje sa zahtevima regionalne bezbednosti.

7.7.1. SAD

U Sjedinjenim Državama, izvršna vlast, na čelu sa predsednikom, ima velika ovlašćenja i odgovornost u domenu spoljne politike, tj. preuzima odgovornost za formulisanje i sprovođenje spoljne politike. Kancelarija predsednika (vlada) i veći broj organa državne uprave su uključeni u formulisanje i sprovođenje spoljne politike. Funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici su višestruke, od diplomatije i pregovora do odbrane i bezbednosti.

Uloga predsednika u spoljnoj politici je velika, jer on obavlja veći broj značajnih funkcija: 1) vrhovni komandant i šef diplomatije, 2) donošenje strateških odluka u oblasti spoljne politike i 3) pristupanje i implementacija međunarodnih sporazuma.

1. Predsednik SAD predstavlja zemlju u međunarodnim odnosima i istovremeno je vrhovni komandant oružanih snaga SAD.

2. Predsednik SAD donosi strateške spoljno-političke odluke, određuje ciljeve i prioritete spoljne politike SAD.
3. Predsednik SAD je ovlašćen da rukovodi i koordinira rad pregovaračkog tima SAD prilikom pristupanja države međunarodnim sporazumima, kao i da rukovodi aktivnostima implementacije tj. sprovođenja međunarodnih sporazuma.

Uloga vlade tj. kabineta predsednika (The Executive Office of the President) u spoljnoj politici je velika, jer obavlja veći broj funkcija, pri čemu su najvažnije sledeće: 1) bezbednost, 2) predstavljanje u inostranstvu i 3) spoljna politika.

1. Savet za nacionalnu bezbednost, na čelu sa savetnikom za nacionalnu bezbednost blisko saraduje i ima veliki uticaj na predsednika.
2. Kabinet zamenika predsednika, na čelu sa potpredsednikom učestvuje u radu diplomatije i predstavljanju zemlje u inostranstvu.
3. Bela kuća (White House Staff), na čelu sa svojim šefom kabineta obavlja koordinaciju aktivnosti u oblasti spoljne politike, a sekretar za štampu informiše javnost o najnovijim spoljno-političkim pravcima i odlukama.

Organi državne uprave nadležni za obavljanje funkcija spoljne politike su: 1) „Stejt department“, 2) ministarstvo odbrane i 3) Centralna obaveštajna agencija (CIA).

1. Stejt department je ministarstvo spoljnih poslova, koje daje podršku predsedniku u pitanjima vezanim sa spoljnu politiku. Na čelu diplomatije se nalazi državni sekretar, što je funkcija analogna funkciji ministra spoljnih poslova, koji rukovodi radom diplomatije i zastupa interese SAD u međunarodnim odnosima.
2. Ministarstvo odbrane, kojim rukovodi ministar odbrane sprovodi odluke predsednika iz domena spoljne politike koje se tiču upotrebe vojske i obezbeđenja odbrane zemlje.
3. Centralna obaveštajna agencija, na čelu sa direktorom CIA, obezbeđuju obaveštajne podatke koji su neophodni za uspešno sprovođenje spoljno-političkih odluka predsednika. Važnu, ali kontraverznu ulogu imaju tzv. prikrivene operacije (covert operations).

Izvršna vlast vlade Sjedinjenih Država ima velika ovlašćenja i odgovornost za sprovođenje spoljne politike. Predsednik, uz podršku Kancelarije predsednika i ostalih agencija (organa

državne uprave), ima važnu ulogu u donošenju odluka, formulisanju politike, pregovaranju i implementaciji međunarodnih sporazuma. S jedne strane, izvršna vlast ima veliku moć, dok s druge strane, postoji sistem „kočnica i ravnoteže“, što znači da zakonodavna vlast (kongres) i sudska vlast nadziru i kontrolišu izvršnu vlast (predsednika). Razumevanje funkcija izvršne vlasti u spoljnoj politici ne preduslov za razumevanje uloge Sjedinjenih Država u međunarodnim odnosima.

7.7.2. Evropska Unija

U Evropskoj Uniji (EU), donošenje spoljno-političkih odluka podrazumeva složenu aktivnost u kojoj učestvuje veći broj učesnika i institucija. Izvršna vlast EU ima važnu ulogu u formulisanju i sprovođenju spoljno-političkih odluka. U ovom delu su prikazane funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici EU, procese donošenja odluka, uloga ključnih institucija i problemi sa kojima se EU suočava u tom kontekstu.

S jedne strane Lisabonski sporazum (Lisbon Treaty) je unapredio oblast spoljne politike Evropske Unije. S druge strane, suprotno očekivanjima, međunarodni uticaj EU je smanjen u godinama posle Lisabonskog sporazuma, pre svega zbog: neodgovarajućeg institucionalnog okvira, tendencije velikih zemalja (članica EU) da daju prioritet spoljnoj politici svoje zemlje, a manje se bave spoljnom politikom EU, i tendencije malih zemalja (članica EU) da budu pasivne tj. ne ulažu ni vreme ni sredstva u zajedničku spoljnu politiku EU.²²⁸

U poslednjoj deceniji se povećava uticaj populističkih partija u Evropskoj Uniji, koje dobijaju veći relativni značaj u procesu izbora vlade (Evropske Komisije). S jedne strane, populističke partije nemaju dovoljno snage da promene javne politike EU (policy). S druge strane, mogu da postanu tas na vagi u oblastima gde je konsenzus labav. Suštinski zahtev populističkih partija je da se EU dezintegriše tako što bi nadležnosti za odlučivanje u oblastima u kojima su države prenele ingerenciju na nivo EU, te nadležnosti bile vraćene sa nivoa EU na nivo zemalja članica. U tom smislu, cilj populističkih partija (u prvom redu ekstremne desnice) je da se zajednička spoljna politika EU izmeni na taj način što će u određenim oblastima (ljudska prava, ekologija,

²²⁸ Lehne, S. (2017). Is there hope for EU foreign policy? Carnegie Endowment for International Peace. <http://www.jstor.org/stable/resrep12822>

trgovina, odbrana i bezbednost) nadležnost EU biti smanjena, a nadležnost zemalja članica povećana.²²⁹

Izvršna vlast Evropske unije se sastoji iz više institucija, pri čemu su sledeće tri najvažnije:

1. Evropska komisija kao izvršno telo tj. vlada Evropske Unije.
2. Visoki predstavnik za spoljne poslove i bezbednosnu politiku (HR/VP), koji obavlja poslove ministra spoljnih poslova.
3. Evropska služba za spoljno delovanje (EEAS) je institucija za podršku izvršnoj vlasti.

Funkcije izvršne vlasti u donošenju spoljno-političkih odluka Evropske Unije su sledeće:

- Izvršna vlast ima ulogu u identifikovanju i određivanju prioriteta tako što usvaja dnevni red zasedanja i formuliše zaključke koji predstavljaju ciljeve spoljne politike.
- Izvršna vlast učestvuje u održavanju diplomatskih odnosa i zastupanju interesa EU tokom pregovora sa ostalim učesnicima u procesu međunarodne saradnje.
- Izvršna vlast ima ulogu u implementaciji spoljno-političkih odluka i koordinacija rada zemalja članicama.
- Izvršna vlast reaguje na globalne krize i sukobe korišćenjem diplomatskih sredstava i mehanizama za upravljanja krizama, sa ciljem da se ti konflikti i krize reše.

Izazovi sa kojima se suočava izvršna vlast u donošenju spoljno-političkih odluka EU:

- Održavanje ravnoteže između ciljeva EU i nacionalnih interesa država članica.
- Obezbeđenje doslednosti u donošenju odluka i razmena informacija između različitih institucija EU i zemalja članica.
- Razumevanje i reagovanje na uticaj spoljnih faktora, velikih sila i drugih regionalnih organizacija.
- Održavanje ravnoteže između zahteva za obezbeđenje transparentnosti i inkluzivnosti u procesima donošenja odluka i zahteva za obezbeđenje efikasnosti procesa donošenja odluka.

²²⁹ Balfour, R., Basagni, L., Flotho-Liersch, A., Fusaro, P., Gelhaus, L., Groenendaal, L., Hegedus, D., Von Homeyer, H., Kausch, K., Kutschka, T., Matrakova, M., Rempala, J., Tani, K. (2019). Divide And Obstruct: Populist Parties And Eu Foreign Policy. German Marshall Fund of the United States. <http://www.jstor.org/stable/resrep21237>

Izvršna vlast Evropske Unije ima važnu ulogu u donošenju spoljno-političkih odluka, zaštiti spoljno-političkih ciljeva EU i zastupanju interesa EU u međunarodnim odnosima. Vršeci brojne funkcije kao što su: identifikovanje prioriteta, održavanje diplomatskih odnosa i zastupanje interesa EU u međunarodnim odnosima, implementacija spoljno-političkih odluka, EU obezbeđuje koordinaciju interesa i aktivnosti zemalja članica u cilju poštovanja jedinstvenog spoljnopolitičkog stava EU. Međutim, izazovi kao što su: postizanje ravnoteže između ciljeva EU i nacionalnih interesa država članica i dalje postoje. Da bi spoljna politika EU bila efikasnija, izvršna vlast Evropske Unije treba da obezbedi adekvatan način za prevazilaženje uočenih problema u formulisanju i sprovođenju spoljne politike EU.

7.7.3. Kina

Kina u poslednje tri decenije vodi aktivnu spoljnu politiku i sve više se aktivno uključuje u međunarodne odnose. U ovom delu su prikazane funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici NR Kine.

U periodu između II Svetskog rata i početka 1960-tih godina, ideološka povezanost Komunističke Partije Sovjetskog Saveza (CPSU) i Komunističke Partije Kine (CCP) je uslovlila orijentaciju Kine na saradnju sa Sovjetskim Savezom u oblasti spoljne politike, ali je ta saradnja naglo prekinuta zahlađenjem odnosa početkom 1960-tih godina.²³⁰ Tokom vladavine Deng Xiaoping-a, Kina je bila fokusirana na unutrašnja pitanja ekonomskog razvoja i nije obraćala mnogo pažnje na spoljnu politiku.²³¹ Trideset pet godina kasnije došlo je do radikalnog zaokreta. Tokom vladavine Xi Jiping-a, Kina je prebacila fokusi na spoljno-politička pitanja i postala proaktivna u svojoj spoljnoj politici. Spoljnu politiku savremene Kine formuliše veći broj centara moći, pri čemu su najvažniji sledeći unutrašnji faktori: birokratija, odnosi između lokalne i

²³⁰ Deliusin, L. (1991). The Influence of China's Domestic Policy on Its Foreign Policy. *Proceedings of the Academy of Political Science*, 38(2), str. 53–62. <https://doi.org/10.2307/1173877>

²³¹ Ekman, A., Atanassova-Cornelis, E., Brown, K., Duchâtel, M., Huotari, M., Makocki, M., Parton, C., van der Putten, F.-P., Shi-Kupfer, K., Wacker, G. (2017). Foreign policy: the domestic drivers. In E. Pejsova & J. Bund (Eds.), *Chinese futures: Horizon 2025* (str. 35–40). European Union Institute for Security Studies (EUISS). <http://www.jstor.org/stable/resrep07065.9>

centralne vlasti, intelektualci i domaći privrednici.²³² Xi Jinping 2013. godine formuliše svoju viziju „kineskog sna“ (chinese dream), koja predstavlja reformski paket mera za povećanje stope ekonomskog rasta. Deo te koncepcije predstavlja vizija Kine kao velike sile (great power).²³³ Izvršna vlast na čelu sa predsednikom ima važnu ulogu u formulisanju i sprovođenju spoljne politike. U Kini, izvršna vlast počiva na dva stuba - generalnom sekretaru Komunističke partije i predsedniku države, čije se nadležnosti često poklapaju.

Funkcije izvršne vlasti u donošenju spoljno-političkih odluka u Kini su sledeće: 1) formulisanje spoljne politike, 2) koordinaciju rada diplomatije, 3) ekonomsku diplomatiju i trgovinske sporazume, 4) nacionalnu bezbednost i 5) predstavljanje Kine u međunarodnim organizacijama.

1. Spoljnopolitički ciljevi Kine su se vremenom razvijali. Poraz Kine u Ratu za opijum (1839-1849) od strane Ujedinjenog Kraljevstva je bio važan događaju novijoj kineskoj istoriji.²³⁴ U početku je glavni fokus bio na teritorijalnom integritetu i očuvanju nacionalnog suvereniteta. Međutim, sa ekonomskim rastom i rastom značaja uloge Kine u međunarodnim odnosima, njeni spoljnopolitički ciljevi se proširuju, tako da uključuju ekonomski razvoj, regionalnu stabilnost i unapređenje multi-polarnog svetskog poretka. Izvršna vlast ima važnu ulogu u artikulisanju i ostvarenju tih ciljeva.
2. Diplomacija je osnovna poluga spoljne politike, a izvršna vlast predvodi diplomatske napore Kine. Predsednik i rukovodstvo izvršne vlasti učestvuju u radu diplomatije, državnim posetama i multilateralnim pregovorima sa ciljem da se zaštite državni interesi i podstakne saradnja sa međunarodnom zajednicom. Kina često koristi diplomatiju kao sredstvo za projektovanje meke moći i poboljšanje međunarodnog položaja Kine.
3. Izvršna vlast ima veliku ulogu u rukovođenju rada ekonomske diplomatije, učestvovanju u pregovorima o trgovinskim sporazumima, podsticanju ekonomske saradnje i privlačenju stranih direktnih investicija. Izvršna vlast koordinira aktivnosti tj. inicijative kao što je „Inicijativa Pojas i put“, čime se pokazuje rešenost Kine da poveća svoj ekonomski uticaja u međunarodnim odnosima.

²³² Quansheng, Z. (1992). Domestic Factors of Chinese Foreign Policy: From Vertical to Horizontal Authoritarianism. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 519, str. 158–175. <http://www.jstor.org/stable/1046760>

²³³ Heberer, T. (2014). China in 2013: The Chinese Dream's Domestic and Foreign Policy Shifts. *Asian Survey*, 54(1), str. 113–128. <https://doi.org/10.1525/as.2014.54.1.113>

²³⁴ Ali, G. (2007). The changing role of nationalism within china's domestic and foreign policies. *Strategic Studies*, 27(4), str. 164–178. <http://www.jstor.org/stable/45242424>

4. Izvršna vlast takođe ima značajnu ulogu u oblikovanju kineske vojne i bezbednosne politike. Predsednik je vrhovni komandant oružanih snaga i odgovoran je za nacionalnu odbranu. Aktivna politika Kine u Južnom kineskom moru i unapređenje vojnog potencijala u poslednjih nekoliko decenija pokazuju orijentaciju izvršne vlasti na jačanje uticaja Kine u međunarodnim odnosima.
5. Izvršna vlast Kine takođe je imala odlučujući uticaj na učešće Kine u radu međunarodnih organizacija, kao što su Ujedinjene Nacije. Pored toga, izvršna vlast Kine je pokazala ambiciju da se Kina afirmiše kao jedan od lidera u međunarodnim organizacijama poput Svetske trgovinske organizacije i Svetske zdravstvene organizacije. Izvršna vlast Kine ima cilj da utiče na rad međunarodnih organizacija u pravcu koji se poklapa sa državnim interesima zemlje.

Izazovi sa kojima se suočava izvršna vlast Kine u donošenju spoljno-političkih odluka su sledeći:

- Ciljevi unutrašnje politike često dobijaju prioritet u odnosu na spoljno-političke ciljeve.
- Preklapanje nadležnosti Komunističke partije i ostalih organa izvršne vlasti može da uspori proces donošenja odluka.
- Promena odnosa snaga u svetu i nastajanje novih super sila može da ograniči moć izvršne vlasti u sprovođenju ciljeva kineske spoljne politike.
- Uravnotežavanje zahteva za ispunjenjem ciljeva unutrašnje i spoljne politike, sa zahtevima za poštovanje obaveza koje proističu iz članstva u međunarodnim organizacijama.
- Sukob interesa Kine sa interesima SAD predstavlja najveći izazov za izvršnu vlast Kine u vođenju spoljne politike.

Izvršna vlast Kine ima važnu ulogu u formulisanju i sprovođenju spoljne politike svoje zemlje, pre svega u : 1) formulisanju spoljne politike, 2) vođenju diplomatije i 3) ekonomske diplomatije, 4) obezbeđenju nacionalne bezbednosti i 5) predstavljanju Kine u međunarodnim odnosima. Kina u poslednje tri decenija ima velike i rastuće ambicije u međunarodnim odnosima, pri čemu se rast političkog uticaja Kine zasniva na rastu njene ekonomske snage i uticaja.

7.8. Izazovi i ograničenja za izvršnu vlast u oblasti spoljne politike

Izvršna vlast u obavljanju svojih spoljno-političkih funkcija nailazi na veći broj problema i ograničenja kao što su: 1) kompleksno globalno okruženje, 2) transparentnost i odgovornost, 3) neizbežni kompromisi (trade-offs), 4) birokratska kompleksnost, 5) međunarodna ograničenja.

1. Izvršna vlast se suočava sa kompleksnim međunarodnim okruženjem koje karakterišu: međuzavisnost, geopolitička rivalstva i neprekidno kreiranje novih kriznih situacija. Prilagođavanje okolnostima koje se brzo menjaju, razumevanje regionalnih zamršenosti i upravljanje iznenadnim krizama predstavljaju probleme tj. izazove za efikasno donošenje spoljno-političkih odluka.
2. Javno mnjenje i politički pritisak utiču na izvršnu vlast prilikom donošenja spoljno-političkih odluka. Izvršna vlast mora da ima u vidu različite perspektive, uvažava očekivanja javnosti i izdrži političke pritiske, uz istovremeno insistiranje na doslednosti u sprovođenju svoje spoljne politike.
3. Efikasna koordinacija i komunikacija između različitih organa izvršne vlasti, kao i između izvršne vlasti i ostalih učesnika u međunarodnim odnosima su neophodni za uspešnu implementaciju spoljno-političkih odluka. Prevazilaženje birokratskih prepreka, podsticanje međupartijske saradnje i održavanje efikasnih diplomatskih kanala su bitni faktori od kojih zavisi mogućnost izvršne vlasti da obezbedi koherentnosti spoljne politike i efikasnog donošenja odluka.
4. Izvršna vlast se suočava sa izazovima u koordinaciji i upravljanju sa birokratijom uključenom u implementaciju spoljne politike. U radu izvršne vlasti učestvuje veći broj državnih institucija tj. agencija, i zainteresovanih strana, od kojih svaka ima svoje ciljeve i programe. Održavanje ravnoteže između tih različitih ciljeva i obezbeđenje efikasne koordinacije može biti složen i dugotrajan proces, što usporava i dovodi do smanjenja efikasnosti.
5. Nadležnost izvršne vlasti u spoljnoj politici nije apsolutna, jer deluje u okviru međunarodnog prava. Bilateralni i multilateralni sporazumi, i obaveze zemlje koje proističu iz članstva u međunarodnim institucijama često ograničavaju postupke države, ograničavajući slobodu izvršne vlasti u vođenju spoljne politike. Poštovanje

međunarodnih obaveza i poštovanje međunarodnih standarda se može posmatrati kao ograničenje izvršne vlasti.

Najvažniji izazovi i ograničenja izvršne vlasti u oblasti spoljne politike i međunarodnih odnosa su sledeći: 1) mehanizam uzajamne kontrole autoriteta između izvršne vlasti i ostale dve grane vlasti (zakonodavne i sudske) – tzv. „kočnice i ravnoteže“ (checks and balances), 2) javno mnjenje i usaglašenost sa interesima unutrašnje politike i 3) ograničenja koja proističu iz domaćeg zakonodavstva (ustavni okvir) i međunarodnog prava.

7.8.1. Mehanizam uzajamne kontrole – „kočnice i ravnoteže“ (checks and balances)

Velika moć izvršne vlasti povećava opasnost od koncentracije moći od strane izvršne vlasti, što povećava mogućnost zloupotrebe vlasti. Da bi se izbegla zloupotreba vlasti, uveden je mehanizam „provera/kočnica i ravnoteže“ koji treba da obezbedi odgovornost izvršne vlasti i spreči prekoračenje ovlašćenja od strane izvršne vlasti. U ovom delu je prikazan mehanizam „provera/kočnica i ravnoteža“, odnosno način na koji taj sistem obezbeđuje uravnotežavanje odnosa između različitih grana vlasti prilikom donošenja političkih odluka.

Mehanizam kontrole izvršne vlasti – tzv. sistem „provera i ravnoteže“ (checks and balances) se sastoji od više nivoa provera:

1. U predsedničkom sistemu, zakonodavna vlast kontroliše izvršnu, a parlament ima važnu ulogu u proveru spoljno-političkih odluka izvršne vlasti. Parlament preispituje i potvrđuje tj. odobrava sporazume, sa ciljem da se sporazumi usklade sa državnim interesima. Parlament može da sprovodi saslušanja i istrage kako bi se utvrdila odgovornost izvršne vlasti za sprovođenje spoljne politike.
2. Sudska vlast proverava odluke izvršne vlasti ocenjivanjem njihove ustavnosti. Sudovi mogu da preispitaju odluke izvršne vlasti, kao što su odluke o uvođenju sankcija ili „izvršne naredbe“ predsednika (u predsedničkom sistemu), da bi se obezbedilo poštovanje zakonitosti od strane izvršne vlasti. Ocena ustavnosti od strane sudske vlasti je važno sredstvo za sprečavanje potencijalne zloupotrebe vlasti od strane izvršne vlasti u spoljnoj politici.

3. Javno mnjenje i mediji utiču na izvršnu vlast tako što pritisak javnosti i izveštavanje medija mogu da oblikuju spoljno-političke odluke i pozovu na odgovornost predstavnike izvršne vlasti. Transparentnost u donošenju odluka omogućava javnosti da proceni i pruži povratne informacije o efikasnosti pojedinih spoljno-političkih aktivnosti.

Primeri kontrole izvršne vlasti– „provere i ravnoteže“ (checks and balances) su sledeći:

- Zakon o ratnim ovlašćenjima (War Powers Act) u SAD ograničava moć izvršne vlasti da se upušta u dugotrajne vojne sukobe bez odobrenja Kongresa. Potrebno je da se izvršna vlast konsultuje i izvesti Kongres u vezi sa raspoređivanjem oružanih snaga. Tim aktom se obezbeđuje da odluke koje uključuju upotrebu vojne sile podležu zakonodavnom nadzoru.
- Kontrola odluka izvršne vlasti od strane sudske vlasti (judicial review) postoji u velikom broju država. Sudovi imaju ovlašćenje da ispituju zakonitost i ustavnost odluka izvršne vlasti. Sudska kontrola predstavlja mehanizam koji ograničava moć izvršne vlasti u donošenju spoljno-političkih odluka.

Uloga izvršne vlasti u spoljnoj politici je važna za međunarodni položaj i bezbednost države. Međutim, jednako je važno obezbediti da ovaj autoritet bude izbalansiran i odgovoran primenom tzv. sistema „provera i ravnoteže“. Zakonodavni nadzor, sudska revizija i javno mnjenje deluju kao neophodne mere zaštite kako bi se sprečila zloupotreba vlasti i obezbedilo demokratsko upravljanje državom. Poštovanje principa transparentnosti, odgovornosti i zakonitosti, kao i mehanizam „provera i ravnoteža“ doprinosi demokratskom funkcionisanju države i dobrim odnosima države sa međunarodnom zajednicom.

7.8.2. Javno mnjenje (public opinion) i unutrašnja politika (domestic politics)

Spoljna politika ima važnu ulogu u oblikovanju odnosa države sa drugim zemljama i čuvanju njenih nacionalnih interesa. Izvršna vlast, na čelu sa predsednikom ili premijerom, pre svega je odgovorna za formulisanje sprovođenje spoljne politike. Međutim, na spoljnu politiku u velikoj meri utiču javno mnjenje i unutrašnja politika. Uticaj javnog mnjenja na donošenje spoljno-

političkih odluka je mnogo veći nego što se na prvi pogled čini.²³⁵ Sposobnost države da funkcioniše zavisi od njene snage, reputacije i posvećenosti – a preduslov za funkcionisanje države je da izvršna vlast ima podršku građana tj. podršku javnog mnjenja (public confidence).²³⁶ U ovom delu je prikazan uticaj javnog mnjenja i unutrašnje politike na proces donošenja spoljno-političkih odluka.

Nadležnost izvršne vlasti u spoljnoj politici često je ograničena unutrašnjim političkim stavovima. Javno mnjenje i interesne grupe utiču na donošenje odluka u sferi spoljne politike na taj način što izvršna vlast izbegava da donosi odluke za koje je realno pretpostaviti da će naići na protivljenje u domaćem javnom mnjenju. Pored toga, podela ovlašćenja može dovesti do sukoba između izvršne i zakonodavne vlasti u vezi sa nadležnostima za donošenje spoljno-političkih odluka.

Zbog uticaja javnog mnjenja, zemlje koje su uporedive po svojoj ekonomskoj snazi i političkom uticaju, često imaju potpuno različite reakcije na izazove koji se javljaju u međunarodnim odnosima.²³⁷

- Javno mnjenje odražava stavove, uverenja i preferencije stanovništva u pogledu spoljne politike. Izvršna vlast treba da vodi računa o stavovima javnog mnjenja kako bi održala političku podršku i legitimitet. Na primer, ako se većina građana protivi određenoj spoljnopolitičkoj odluci, izvršna vlast može da se suoči sa značajnim otporom i problemima. Stoga, izvršna vlast mora da proceni i uvaži stavove javnog mnjenja prilikom formulisanja spoljne politike.
- Unutrašnja politika, uključujući interese političkih stranaka, interesnih grupa i uticajnih pojedinaca, takođe ima važnu ulogu u oblikovanju spoljno-političkih odluka. Izvršna vlast mora da upravlja i usklađuje interese različitih zainteresovanih strana, da bi implementirala tj. ostvarila ciljeve spoljne politike. Na primer, političke stranke mogu da imaju različite ideološke stavove o spoljnoj politici i izvršna vlast mora da uravnoteži te

²³⁵ Souva, M. (2005). Foreign Policy Determinants: Comparing Realist and Domestic-Political Models of Foreign Policy. *Conflict Management and Peace Science*, 22(2), str. 149–163. <http://www.jstor.org/stable/26273688>

²³⁶ Kegley, C. W., & Wittkopf, E. R. (1982). Beyond Consensus: The Domestic Context of American Foreign Policy. *International Journal*, 38(1), str. 77–106. <https://doi.org/10.2307/40202112>

²³⁷ Risse-Kappen, T. (1991). Public Opinion, Domestic Structure, and Foreign Policy in Liberal Democracies. *World Politics*, 43(4), str. 479–512. <https://doi.org/10.2307/2010534>

protivrečne stavove. Pored toga, interesne grupe, kao što su poslovna udruženja ili organizacije za ljudska prava, imaju svoju agendu, tj. vrše uticaj na izvršnu vlast sa ciljem da se za njih značajna pitanja uključe u prioritete državne spoljne politike.

Nakon što je spoljna politika zvanično definisana, tj. formulisana, izvršna vlast je odgovorna za njenu efikasnu implementaciju. Međutim, javno mnjenje i unutrašnja politika nastavljaju da vrše uticaj u ovoj fazi. Sposobnost izvršne vlasti da efikasno proceni stavove javnog mnjenja i opozicije, kao i njena sposobnost da svoje odluke usklađuje sa zahtevima javnog mnjenja i opozicije može da bude ključan faktor od koga zavisi uspeh ili neuspeh neke spoljno-političke inicijative. U tom smislu je bitno dobro proceniti uticaj ovih faktora.

- Izvršna vlast u vođenju spoljne politike mora da vodi računa o stavovima javnog mnjenja, da bi obezbedila legitimitet i podršku javnosti. Javno mnjenje utiče na implementaciju spoljne politike pružanjem podrške ili otpora pojedinim odlukama izvršne vlasti. Ako se javni sentiment uskladi sa politikom, to može da poveća sposobnost izvršne vlasti da je uspešno sprovede. Suprotno tome, javno protivljenje predstavlja otežavajuću okolnost i primora izvršnu vlast da prilagodi ili revidira svoj pristup. S jedne strane, ako izvršna vlast uzima u obzir javno mnjenje, verovatnije je da će dobiti podršku javnosti, što može da podstakne efektivnost spoljno-političkih inicijativa. S druge strane, isključivo oslanjanje na javno mnjenje može da dovede kratkoročnog pristupa i reaktivnog donošenja odluka, što ugrožava dugoročne strateške ciljeve spoljne politike. Izvršna vlast mora da održi ravnotežu između zahteva javnog mnjenja i obezbeđenja nacionalnih interesa.
- Unutrašnja politika takođe može da utiče na implementaciju spoljne politike, u smislu da može da je olakša ili oteža. Opozicija po pravilu koristi svaku priliku da kritikuje postupke izvršne vlasti, što može da umanja efektivnost spoljne politike. Pored toga, interesne grupe i drugi akteri na domaćoj sceni pokušavaju da se mešaju u proces implementacije kako bi ostvarili neku korist za sebe. Da bi osigurala nesmetano sprovođenje spoljne politike, izvršna vlast mora pažljivo da se prilagođava stavovima javnog mnjenja i zahtevima opozicije. Izvršna vlast mora da učestvuje u koalicijama, pregovara sa političkim protivnicima i angažuje interesne da bi obezbedila podršku za svoje spoljno-političke ciljeve. Ovaj proces može biti težak, ali je od suštinskog značaja

za održavanje stabilnosti i legitimiteta. Međutim, unutrašnji politički pritisci takođe mogu da ograniče fleksibilnost izvršne vlasti i ugroze efektivnost spoljno-političkih odluka. Izvršna vlast mora pažljivo da upravlja tim pritiscima kako bi osigurala da spoljna politika bude usklađena sa interesom nacije.

Izvršna vlast ima odlučujuću ulogu u formulisanju i sprovođenju spoljne politike. Međutim, uticaj javnog mnjenja i unutrašnje politike ne može se ignorisati. S jedne strane, javno mnjenje pruža dragocene povratne informacije i legitimitet, dok stavovi opozicije i interesnih grupa unutar zemlje komplikuju i otežavaju postizanje konsenzusa u vezi sa pravcem spoljne politike. S druge strane, izvršna vlast takođe ima uticaj na javno mnjenje, ali mora da svoju spoljnu politiku uskladi sa zahtevima ostalih zainteresovanih strana iz domaćeg političkog života, da bi obezbedila efikasnu implementaciju spoljno-političkih odluka. Održavanje ravnoteže između potreba i želja javnosti sa državnim interesima je neophodno da bi spoljna politika bila održiva i uspešna.

7.8.3. Ograničenja domaćeg i međunarodnog prava

Funkcije izvršne vlasti nisu apsolutne, već su ograničene domaćim zakonodavstvom i međunarodnim pravom. U ovom delu su prikazana dva ograničenja izvršne vlasti u spoljnoj politici: 1) ustavni okvir tj. domaće zakonodavstvo i 2) međunarodno pravo.

7.8.3.1. Ograničenja (legal constraints) iz domaćeg prava

Uprkos značajnim ovlašćenjima izvršne vlasti u procesu donošenja spoljno-političkih odluka, postoje zakonska ograničenja koja obezbeđuju odgovornost i sprečavaju zloupotrebu položaja. Jedno takvo ograničenje je ustavni okvir u kojem funkcioniše izvršna vlast. Ustavi po pravilu precizno definišu ovlašćenja izvršne vlasti u spoljnoj politici, čime se obezbeđuje da se odluke donose u skladu sa zakonom i demokratskim principima. Ustavne odredbe mogu zahtevati da neke odluke izvršna vlast ne može da donese bez prethodnog konsultovanja sa zakonodavnom, ili sudskom granom vlasti. Pored toga, postoji mogućnost sudske revizije, što predstavlja mehanizam za kontrolu izvršne vlasti od strane sudske vlasti. Sudovi imaju ovlašćenja da preispitaju ustavnost odluka izvršne vlasti i ocene da li su te odluke usklađene sa domaćim

zakonodavstvom. Mehanizam sudske revizije obezbeđuje da funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici ostanu u zakonskim granicama, čime se sprečava zloupotreba vlasti.

7.8.3.2. Ograničenja iz međunarodnog prava (international law)

Međunarodno pravo je još jedan od faktora koji ograničava funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici. Međunarodno pravo se sastoji od sporazuma, konvencija, običajnog međunarodnog prava i drugih pravnih instrumenata koji regulišu odnose između država. „Svi međunarodni subjekti kada deluju na međunarodnoj sceni dužni su da poštuju opšteprihvaćene norme i osnovna načela međunarodnog prava. Osnovni akti u kojima su sadržane ove norme na koje se međunarodni pravni sistem prvenstveno oslanja su međunarodni ugovori, bilo da je reč o ugovorima zaključenim između država i/ili međunarodnih organizacija, bilateralnim ili multilateralnim.“²³⁸

Izvršna vlast mora da se pridržava odredbi međunarodnog prava prilikom donošenja spoljno-političkih odluka. Međunarodno pravo ograničava funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici. Na primer, izvršna vlast mora da poštuje suverenitet i teritorijalni integritet drugih suverenih država, što je predviđeno Poveljom Ujedinjenih Nacija. Pored toga, ograničava se upotreba sile u međunarodnim odnosima, a vojne akcije se odobravaju samo u specifičnim situacijama, kao što je samoodbrana ili uz odobrenje Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija.

Izvršna vlast ima obavezu da štiti i poštuje ljudska prava, kako na unutrašnjem – tako i na spoljno-političkom planu, što znači da postupci izvršne vlasti moraju da se usklade sa principima i zahtevima koji proizilaze iz međunarodnog prava, kao što su nediskriminacija i sloboda govora. Nepoštovanje principa i zahteva koji proizilaze iz međunarodnog prava, ima za posledicu narušavanje ugleda zemlje.

Funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici su važne za angažovanje zemlje u međunarodnim odnosima. Međutim, te funkcije nisu neograničene, jer podležu ograničenjima domaćeg i međunarodnog prava. Ustavni okvir, ispitivanje zakonitosti od strane sudske vlasti i obaveze

²³⁸ Nešović D., Jerotijević D. (2018). Uloga i značaj međunarodnih ugovora u regulisanju međunarodnih odnosa u savremenim uslovima, *Ekonomika*, vol 64, no 3, str. 89-102, ISSN 0350-137X

koje proističu iz međunarodnog prava obezbeđuju odgovornost izvršne vlasti i donošenje spoljno-političkih odluka u skladu sa zakonom. Održavanje ravnoteže između nacionalnih interesa i međunarodnih obaveza je važno za efikasnost spoljne politike, unapređenje mira, stabilnosti i ljudskih prava u svetu.

7.9. Etičke dileme u vezi sa spoljno-političkim odlukama

Spoljna politika obuhvata različite funkcije koje obavlja izvršna vlast u kontekstu međunarodnih odnosa. S jedne strane, glavni cilj spoljne politike je da se zaštite interesi države. S druge strane, potrebno je razmotriti etičke dileme (ethical considerations) koje se javljaju u kontekstu primene različitih koncepata u međunarodnim odnosima, posebno u vezi sa ulogom humanitarne intervencije (humanitarian intervention) u spoljnoj politici. Poštovanje ljudskih prava (human rights) je jedan od osnovnih principa koji utiče na spoljno-političke odluke, zahtevajući od izvršne vlasti da razmatra slučajeve kršenja ljudskih prava i podrži inicijative za zaštitu ljudska prava. Izvršna vlast poseduje moralnu odgovornost (moral responsibility) da deluje u najboljem interesu države i međunarodne zajednice. Da bi se utvrdio legitimitet vojnih akcija primenjuje se princip tzv. „opravdanog rata“ (just war theory) koji definiše kada je dozvoljena tj. opravdana upotreba vojne sile. S jedne strane, originalni koncept se odnosio na upotrebu sile unutar zemlje (inter-state war).²³⁹ S druge strane, u XVI veku, sa pojavom međunarodnog prava, koncept se proširuje na upotrebu sile van zemlje, tj. prema drugoj državi.

Bitna specifičnost koncepta opravdanosti rata je u tome što se vremenom menja percepcija opravdanosti, koja se suštinski svodi na konvenciju. Primera radi, četvrti krstaški rat, koji se danas smatra najsirovijim od hrišćanskih krstaških ratova, se sa aspekta opravdanosti ocenjuje na dva oprečna načina. S jedne strane, danas bi se takva vojna akcija smatrala nedozvoljenom. S druge strane, za učesnike tog pohoda, iz aspekta konvencija koje su vladale u to doba, rat je bio moralno opravdan.²⁴⁰ Moderni ratovi se razlikuju od tradicionalnih po tome što danas nije tako lako razlikovati stanje rata od mira, niti je lako uočiti neprijatelja – koji ne mora biti vojska druge

²³⁹ Heraclides, A., Dialla, A. (2015). The origins of the idea of humanitarian intervention: just war and against tyranny. In *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century: Setting the Precedent*, str. 14–30. Manchester University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1mf71b8.6>

²⁴⁰ Schmandt, R. H. (1975). The Fourth Crusade and the Just-War Theory. *The Catholic Historical Review*, 61(2), str. 191–221. <http://www.jstor.org/stable/25019674>

države, pa se sve veći broj sukoba danas nalazi u tzv. „sivoj zoni“ gde je teško primeniti tradicionalne principe tj. kriterijume „opravdanog rata“. ²⁴¹

Teorijski koncept opravdanog rata se pojavljuje u različitim istorijskim epohama, pri čemu se značenje koncepta vremenom menja:

- Aristotel u antičkoj Grčkoj prvi put formuliše koncept pravednog rata (dikaios polemos) u svom delu „Nikomahova etika“ (Nicomachean ethics), gde pored ostalog tvrdi da je rat pravedan ako se žrtva agresije brani, ako je cilj rata da se postigne mir i ako se vodi protiv pobunjenih robova – koji su predodređeni da drugi njima upravljaju (slaves by nature). Ciceron u starom Rimu je smatrao da je rat opravdan ako se država brani od osvajača, u cilju uspostavljanja mira. ²⁴²
- Stavovi o opravdanosti upotrebe vojne sile su se vremenom oblikovali pod uticajem religije („jihad“ kao „opravdani rat“), etike, pravnih i političkih nauka. ²⁴³ Rani hrišćani su osuđivali rat jer je bio protiv božije volje. Kasnije, hrišćanstvo menja svoj stav o ratu, u smislu da ga počinje prihvatati. Toma Akvinski (Thomas Aquinas) je formulisao dvoslojnu teoriju, prema kojoj crkva (church, lat. ecclesia) nalaže da se na zlo ne odgovara silom, a država (state, lat. respublica) nalaže da se na zlo odgovori silom. ²⁴⁴ Religijski koncept „opravdanog rata“ potiče od rimo-katoličkog hrišćanskog teološkog stava da postoje dva pristupa za reagovanje na nasilje: 1) pacifizam i 2) hrišćanski realizam. S jedne strane, (1) pacifizam ²⁴⁵ (pacifism), koji se bazira na samilosti (compassionate solidarity) i podrazumeva dve varjante: ²⁴⁶ (1.1) nenasilni pacifizam (nonviolent pacifism) koji smatra da je svako nasilje prema drugom ljudskom biću moralno neopravdano i (1.2) ne-smrtonosni pacifizam (nonlethal pacifism) koji ne brani

²⁴¹ Peperkamp, L. (2016). The Blurry Boundaries Between War and Peace: Do We Need to Extend Just War Theory? ARSP: Archiv Für Rechts- Und Sozialphilosophie / Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy, 102(3), str. 315–332. <http://www.jstor.org/stable/45175323>

²⁴² Heraclides, A., Dially, A. (2015). The origins of the idea of humanitarian intervention: just war and against tyranny. In Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century: Setting the Precedent, str. 14–30. Manchester University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1mf71b8.6>

²⁴³ Abbès, M. (2014). Can we speak of just war in islam? History of Political Thought, 35(2), str. 234–261. <http://www.jstor.org/stable/26226879>

²⁴⁴ Reichberg, G. M. (2010). Thomas aquinas between just war and pacifism. The Journal of Religious Ethics, 38(2), str. 219–241. <http://www.jstor.org/stable/25676556>

²⁴⁵ Cahill, L. S. (1992). Theological Contexts of Just War Theory and Pacifism: A Response to J. Bryan Hehir. The Journal of Religious Ethics, 20(2), str. 259–265. <http://www.jstor.org/stable/40015156>

²⁴⁶ Sterba, J. P. (1994). Reconciling Pacifists and Just War Theorists Revisited. Social Theory and Practice, 20(2), str. 135–142. <http://www.jstor.org/stable/23560302>

svako nasilje prema drugom ljudskom biću, nego brani ono nasilje koje može da usmrti drugo ljudsko biće; S druge strane, (2) hrišćanski realizam²⁴⁷ (Christian realism) koji podrazumeva koncept „opravdanog rata“, koji na nasilje odgovara silom. Opravdanost upotrebe sile (prema sv. Augustin-u) nije podrazumevala imunitet civila (non-combatants), a jedan od kriterijuma opravdanosti je bila usklađenost sa moralnim načelima zapisanim u religijskim tekstovima iz Biblije.²⁴⁸ Hrišćanski realizam se može posmatrati iz više aspekata. S jedne strane, suština hrišćanskog realizma je bila u tome da se nađe izgovor koji će rat učiniti moralno i religijski opravdanim. S druge strane, hrišćanski realizam je učinio rat mogućim u svetu u kome je rat ponekad neophodan.²⁴⁹ Na kraju, uloga pape i visokog sveštenstva tokom hrišćanskih krstaških ratova nije bila toliko velika, kao što bi se to iz današnje perspektive očekivalo. Krstaši su poštovali papu, ali su ga takođe i ignorisali. Sveštenici koji su na terenu pratili krstaše su u velikoj meri zauzimali pragmatični stav opravdavanja akcija vojnog rukovodstva.²⁵⁰

- Tumačenje koncepta „opravdanog rata“ se bitno izmenilo krajem XX veka.²⁵¹ S jedne strane, u periodu nakon II Svetskog rata do sloma SSSR (1990-ih godina) koncept se koristio da ukaže na neopravdanost rata i služio je prevashodno da spreči (restrain) rat. S druge strane, nakon sloma SSSR koncept se koristi da ukaže na opravdanost rata i služi kao opravdanje (justification) za započinjanje rata.

Danas postoje oprečni stavovi o opravdanosti inkorporiranja ratnih pravila (laws of war) u humanitarno pravo (humanitarian law):²⁵²

- S jedne strane, zemlje kolektivnog zapada prednjače u uvođenju i insistiraju na prihvatanju ovog koncepta. Uz to, trude se i da prošire koncept opravdanosti na upotrebu

²⁴⁷ Carlson, J. D. (2008). Is There a Christian Realist Theory of War and Peace? Reinhold Niebuhr and Just War Thought. *Journal of the Society of Christian Ethics*, 28(1), str. 133–161. <http://www.jstor.org/stable/23562839>

²⁴⁸ Langan, J. (1984). The Elements of St. Augustine's Just War Theory. *The Journal of Religious Ethics*, 12(1), 19–38. <http://www.jstor.org/stable/40014967>

²⁴⁹ Walzer, M. (2002). The Triumph of Just War Theory (and the Dangers of Success). *Social Research*, 69(4), str. 925–944. <http://www.jstor.org/stable/40971584>

²⁵⁰ Schmandt, R. H. (1975). The Fourth Crusade and the Just-War Theory. *The Catholic Historical Review*, 61(2), str. 191–221. <http://www.jstor.org/stable/25019674>

²⁵¹ Coates, A. (2003). Just war. In R. Bellamy, A. Mason (Eds.), *Political concepts*, str. 211–224. Manchester University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt155jbcx.21>

²⁵² Allenby, B. (2013). The implications of emerging technologies for just war theory. *Public Affairs Quarterly*, 27(1), str. 49–67. <http://www.jstor.org/stable/43574496>

savremenog oružja tj. preciznih navođenih bombi, koje su korišćene u bombardovanju Iraka²⁵³, a kasnije Jugoslavije.

- S druge strane, protivnici ovog koncepta smatraju da se radi o konceptu koji zemlje kolektivnog zapada zloupotrebljavaju jer ga koriste da opravdaju svoju imperijalnu politiku. Teoriju opravdanog rata su nametnule velike sile, da bi opravdale svoje ratove.²⁵⁴

Promena karaktera modernog rata i ratišta dodatno komplikuje primenu principa opravdanog rata, posebno u kontekstu: 1) rata protiv terorizma, 2) rata protiv ne-državnih aktera, 3) sajber rata, 4) proširene interpretacije tzv. „principa dvostrukog efekta“, 5) narušavanja principa reciprociteta, 6) prava na „odmazdu“ (reprisal), 7) građanskog rata, 8) proširene interpretacije principa diskriminacije, 9) Bušove doktrine i 10) savremenog shvatanja rodne ravnopravnosti.

1. Pojava koncepta rata protiv terorizma (counterterror war), nakon 11. septembra 2000. godine, dodatno komplikuje pitanje opravdanosti upotrebe vojne sile, jer je (zbog specifične prirode terorizma) jako teško voditi opravdan anti-teroristički rat.²⁵⁵
2. Asimetričan karakter savremenih ratnih sukoba, u smislu da se države vojno sukobljavaju sa ne-državnim akterima načelno ne bi trebao da bude problem u smislu ocene opravdanosti rata zbog toga što ne-državne grupe zauzimanjem velikog dela teritorije zemlje, stiču izvestan legitimitet. Drugim rečima, to što oružana grupa na početku rata nije bila pod kontrolom države, ne znači da ta grupa tokom rata ne može steći određeni legitimitet sličan onom koji bi imala da je bila pod kontrolom države, zbog toga što ne treba ograničavati pravo na samoodbranu isključivo na vojsku koja je pod kontrolom države.²⁵⁶ S druge strane, otvoreno je pitanje moralne opravdanosti upotrebe sile od strane države prema ne-državnim (non-state) akterima, pre svega u kontekstu preventivnih (pre-emptive) vazдушnih napada i vazдушnih akcija odmazde (retaliatory air

²⁵³ Cook, M. L. (1998). Applied Just War Theory: Moral Implications of New Weapons for Air War. *The Annual of the Society of Christian Ethics*, 18, str. 199–219. <http://www.jstor.org/stable/23561086>

²⁵⁴ Walzer, M. (2002). The Triumph of Just War Theory (and the Dangers of Success). *Social Research*, 69(4), str. 925–944. <http://www.jstor.org/stable/40971584>

²⁵⁵ Crawford, N. C. (2003). Just War Theory and the U.S. Counterterror War. *Perspectives on Politics*, 1(1), str. 5–25. <http://www.jstor.org/stable/3687810>

²⁵⁶ Weiner, A. S. (2017). Just War Theory & the Conduct of Asymmetric Warfare. *Daedalus*, 146(1), str. 59–70. <http://www.jstor.org/stable/24916836>

strikes) usmerenih na objekte koje koriste teroristi (terrorist facilities) i države koje podržavaju terorizam (state hosting terrorists).²⁵⁷

3. Sajber tehnologija omogućava korišćenje novih tehnologija za vođenje sajber rata (cyber methods of war) tj. za ometanje funkcionisanja drugih država, što otežava primenu klasičnih kriterijuma opravdanosti upotrebe vojne sile. S jedne strane, sajber napad jeste napad od koga se treba braniti. S druge strane, najčešće nema žrtava – pa je teško opravdati upotrebu smrtonosne vojne sile kao odgovor na ne-smrtonosni napad. Zbog toga, ne postoji konsenzus o opravdanosti korišćenja sajber rata u savremenom svetu.²⁵⁸
4. Interpretacija principa opravdanog rata se danas suštinski svodi na tretman civila, odnosno na pitanje – da li je i kada dozvoljena upotreba sile protiv civila.²⁵⁹ Savremena interpretacija doktrine tj. principa „dvostrukog efekta“ (double effect principle/doctrine) je kontraverzna jer, prema mišljenju nekih autora, dozvoljava upotrebu vojne sile protiv civila (non-combatant).²⁶⁰ S jedne strane, princip dvostrukog efekta dozvoljava upotrebu sile koja istovremeno ima pozitivne i negativne efekte, ako su ispunjena dva uslova: 1) dobri efekti su namerni, a loši nisu, 2) dobri efekti su veći od loših. S druge strane, u ratu je dozvoljena primena sile protiv vojske (combatants) a ne protiv civila (non-combatants), gde spadaju vojni lekari i vojni sveštenici. Problem u savremenoj interpretaciji „principa dvostrukog efekta“ je što opravdava vojne udare u kojima masovno ginu civili. Protivnici doktrine „dvostrukog efekta“ ističu da je njen glavni nedostatak u tome što dozvoljava bombardovanje (terror-bomb) ne samo vojske, nego i civila (non-combatants).²⁶¹
5. Princip reciprociteta (reciprocity) podrazumeva simetriju između zaraćenih strana, što znači da obe strane u ratu moraju biti ugrožene, da bi rat bio moralno opravdan. Počevši od invazije na Irak 1990. godine, SAD su prva zemlja u savremenom dobu koja ima moć da ubije vojnike druge zemlje bez preuzimanja rizika da njeni vojnici budu ubijeni.

²⁵⁷ Dolnik, A. (2002). Justice Beyond Question? Military Responses to International Terrorism and Just War Theory. *Perspectives*, 18, str. 21–39. <http://www.jstor.org/stable/23615825>

²⁵⁸ Fidler, D. P. (2016). Just & Unjust War, Uses of Force & Coercion: An Ethical Inquiry with Cyber Illustrations. *Daedalus*, 145(4), str. 37–49. <http://www.jstor.org/stable/24916782>

²⁵⁹ Kemp, K. W. (1988). Just-War Theory: A Reconceptualization. *Public Affairs Quarterly*, 2(2), str. 57–74. <http://www.jstor.org/stable/40435676>

²⁶⁰ Freund, N. C. (1982). The just war: viable theory or moral anachronism? *American Journal of Theology & Philosophy*, 3(3), str. 71–79. <http://www.jstor.org/stable/27943612>

²⁶¹ Kamm, F. M. (2004). Failures of Just War Theory: Terror, Harm, and Justice. *Ethics*, 114(4), str. 650–692. <https://doi.org/10.1086/383441>

Ovakva bez-rizična upotreba vojske može biti politički opravdana, ali se ne može okarakterisati kao „opravdani rat“, jer je ogromna asimetrija u žrtvama poništila princip reciprociteta – koji je preduslov da bi rat bio opravdan.²⁶²

6. Pravo na odmazdu (right to take reprisals) je pojam iz međunarodnog prava koji ne označava svako uzvraćanje (loša reakcija na lošu akciju), već samo one aktivnosti koje predstavljaju odgovor jedne strane na narušavanje pravila ratovanja i ratnog prava (laws of war) sa ciljem da se druga strana natera (encourage) da poštuje (resume compliance) ta pravila.²⁶³ S jedne strane, primena kriterijuma opravdanosti je prilagođena za klasične vojne akcije. S druge strane, primena tih kriterijuma na specifične situacije – kao što je „pravo na odmazdu“ ostaje protivrečna i izazovna.
7. Koncept pravednog rata nije adekvatno teorijski razrađen u kontekstu njegove primene u građanskom ratu.²⁶⁴ S jedne strane, većina oružanih sukoba posle II Svetskog rata su imali karakter građanskog rata i većina žrtava se odnosi na žrtve građanskog rata. Nasuprot tome, većina teorijskih razmatranja koncepta „pravednog rata“ se odnosi na međudržavne sukobe. Građanski ratovi nažalost ostaju u tzv. „sivoj zoni“, u kojoj prevladava pravo jačeg.
8. U poslednjih nekoliko decenija se menja tumačenje principa diskriminacije (imuniteta nenaoružanih aktera) tako što se dozvoljava upotreba sile uperena na nenaoružane učesnika pod uslovom da se poštuje princip proporcionalnosti (concerning proportionality) koji zahteva da nenamerna šteta (unintentional harms) naneta nenaoružanim učesnicima mora biti srazmerna tj. proporcionalna značaju vojnog cilja (militaru objective) koji se postiže takvom vojnom akcijom.²⁶⁵ Ovakvo komplikovanje principa imuniteta nenaoružanih učesnika suštinski znači da se taj princip narušava

²⁶² Kaempff, S. (2014). Postheroic U.S. Warfare and the Moral Justification for Killing in War. In C. E. Gentry, A. E. Eckert (Eds.), *The Future of Just War: New Critical Essays*, str. 79–97. University of Georgia Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt46nbn3.8>

²⁶³ Kemp, K. W. (1988). Just-War Theory: A Reconceptualization. *Public Affairs Quarterly*, 2(2), str. 57–74. <http://www.jstor.org/stable/40435676>

²⁶⁴ Meisels, T. (2014). Fighting for Independence: What Can Just War Theory Learn from Civil Conflict? *Social Theory and Practice*, 40(2), str. 304–326. <http://www.jstor.org/stable/24332353>

²⁶⁵ Lazar, S. (2017). Evaluating the Revisionist Critique of Just War Theory. *Daedalus*, 146(1), str. 113–124. <http://www.jstor.org/stable/24916840>

uvođenjem principa proporcionalnosti, što bi trebalo izbeći – tako što bi se princip proporcionalnosti definisao odvojeno od principa imuniteta.²⁶⁶

9. Koncept opravdanosti upotrebe sile se proširuje od strane SAD uvođenjem tzv. „Bušove doktrine“ (Bush Doctrine), koja se sreće pod različitim nazivima: neo-konzervativizam, demokratski realizam, liberalizam nacionalne bezbednosti, demokratski globalizam i mesijanski univerzalizam. Bušova doktrina daje pravo SAD da vojno intervenišu u celom svetu u cilju pomaganja režima koji SAD smatraju demokratskim, što istovremeno znači da SAD smatraju opravdanim da napadnu svaki režim u bilo kojoj zemlji na svetu, ako taj režim smatraju nedemokratskim. Kritičari Bušove doktrine ističu da se radi o klasičnom imperijalizmu pod lažnim plaštom borbe za demokratiju.²⁶⁷ Bušova doktrina proširuje ideju da cilj vojne intervencije mora biti mir, tako što konačni ishod promene režima u nekoj zemlji posmatra kao „mir“, čime se opravdava vojno angažovanje SAD u cilju promene režima koje SAD smatraju nedemokratskim. Pristalice ovog koncepta ukazuju na neophodnost formalizovanja procesa eskalacije, pri čemu treba razlikovati male (small-scale) vojne akcije od velikih (extensive).²⁶⁸
10. Teoretičari rodne ravnopravnosti dopunjuju primenu principa opravdanog rata, posebno u kontekstu promene pogleda na ulogu žena u ratu. S jedne strane, tradicionalno shvatanje je podrazumevalo da muškarci idu u rat da bi napali ili zaštitili zemlju i civile, pri čemu se u civile (non-combatants) po pravilu svrstavaju žene i deca. S druge strane, savremeni teoretičari rodne ravnopravnosti se trude da dopune princip opravdanog rata, sa promenom perspektive u smislu da se izbegnu teze da se ratovi vode zbog žena (for women) tj. sa ciljem da se zaštite žene (protecting women).²⁶⁹ Feministička teorija insistira na dopuni principa „pravednog rata“, ali predložene dopune još uvek nisu prihvaćene od strane globalne naučne zajednice.²⁷⁰

²⁶⁶ Lango, J. W. (2014). Proportionality and authority. In *The Ethics of Armed Conflict: A Cosmopolitan Just War Theory*, str. 178–199. Edinburgh University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt9qdrf3.11>

²⁶⁷ Fiala, A. (2007). The Bush Doctrine, Democratization, and Humanitarian Intervention: A Just War Critique. *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*, 114, str. 28–47. <http://www.jstor.org/stable/41802381>

²⁶⁸ Lango, J. W. (2014). Just cause. In *The Ethics of Armed Conflict: A Cosmopolitan Just War Theory*, str. 107–133. Edinburgh University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt9qdrf3.8>

²⁶⁹ Sjoberg, L. (2014). Just War without Civilians. In C. E. Gentry & A. E. Eckert (Eds.), *The Future of Just War: New Critical Essays*, str. 148–164. University of Georgia Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt46nbn3.12>

²⁷⁰ Peach, L. J. (1994). An Alternative to Pacifism? Feminism and Just-War Theory. *Hypatia*, 9(2), str. 152–172. <http://www.jstor.org/stable/3810175>

Princip tzv. „opravdanog rata“ sadrži dve komponente:²⁷¹ 1) moralnu opravdanost (jus ad bellum/moral justification) za rat i 2) moralnu primenu sile (just in bello/ moral guidelines). Da bi rat bio moralno opravdan mora da zadovolji obe komponente. S jedne strane mora biti moralno opravdan, tj. moraju biti ispunjeni kriterijumi koji opravdavaju započinjanje rata (conditions that must be met). S druge strane mora biti moralno vođen, tj. učesnici u ratu moraju da se pridržavaju moralnih principa prilikom upotrebe sile (what conduct is morally permissible within a war). U vezi sa drugom komponentom (moralna primena sile) postavlja se pitanje opravdanosti upotrebe mučenja (torture) od strane države u cilju dobijanja informacija neophodnih za očuvanje javnog reda i mira.²⁷² S jedne strane, protivnici upotrebe mučenja ističu da upotreba mučenja ne ispunjava kriterijume koje postavlja princip „opravdanog rata“. S druge strane, pristalice upotrebe mučenja tvrde da su argumenti suprotne strane neubedljivi, jer bi to značilo da nijedan rat ne može biti neopravdan jer se tokom vojne akcije svakako dešavaju ubistva tj. smrt vojnika suprotne strane.

Za ocenu opravdanosti upotrebe sile se koriste tri grupe kriterijuma: 1) kriterijumi moralne opravdanosti koji opravdavaju započinjanje rata (ad bellum, before the war, justice of resort to war), 2) kriterijumi za moralnu primenu sile kojih se moraju pridržavati učesnici u ratu prilikom upotrebe sile (in bello, during the war) i 3) kriterijumi za ponašanje učesnika u ratu posle rata (post bellum, justice after war).²⁷³ U poslednje vreme, javlja se ideja o potrebi uvođenja četvrtog elementa – 4) preventivne vojne akcije tzv. mirovnih snaga (preventive peacemaking, lat. jus ante bellum).²⁷⁴

Kriterijumi moralne opravdanosti koji opravdavaju započinjanje rata (ad bellum) su sledeći: 1) koncept „opravdanog cilja“ (just cause), 2) koncept opravdane namere (right intention), 3)

²⁷¹ Bica, C. C. (1998). Interpreting Just War Theory's Jus in Bello Criterion of Discrimination. *Public Affairs Quarterly*, 12(2), str. 157–168. <http://www.jstor.org/stable/40441189>

²⁷² Cole, D. (2012). Torture and just war. *The Journal of Religious Ethics*, 40(1), str. 26–51. <http://www.jstor.org/stable/41348819>

²⁷³ Taylor, I. (2017). Just War Theory and the Military Response to Terrorism. *Social Theory and Practice*, 43(4), str. 717–740. <http://www.jstor.org/stable/26405304>

²⁷⁴ Peperkamp, L. (2016). The Blurry Boundaries Between War and Peace: Do We Need to Extend Just War Theory? *ARSP: Archiv Für Rechts- Und Sozialphilosophie / Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy*, 102(3), str. 315–332. <http://www.jstor.org/stable/45175323>

odgovarajućeg autoriteta (proper/legitimate authority)²⁷⁵, 4) koncept poslednje instance (last resort), 5) koncept izgleda na uspeh (chances of success), 6) proporcionalnosti (ad belum proportionality).²⁷⁶

1. Opravdani cilj podrazumeva da je cilj vojne intervencije da se zaštiti ugrožena strana, a ne da se kazni strana koja ugrožava. Iako je teorijski koncept jasan, teško je u praksi razgraničiti zaštitu ugroženih od kažnjavanja uzurpatora.
2. Opravdana namera se retko ili nikada ne postiže u praksi. S jedne strane, taj princip zahteva da država koja interveniše koristi silu samo onoliko koliko je potrebno da se ostvari „opravdani cilj“. S druge strane, u praksi nema načina da se ograniče apetiti jače vojne sile prema slabijoj.
3. Opravdan autoritet se najteže postiže u praksi. S jedne strane, postoje odredbe međunarodnog prava i institucije poput Ujedinjenih Nacija koje su nadležne. S druge strane, problem se javlja kada grupa zemalja oceni da je vojna intervencija potrebna, a Ujedinjene Nacije to ne potvrde, kao što je bio slučaj sa bombardovanjem Savezne Republike Jugoslavije 1999. godine. Zemlje kolektivnog zapada se u poslednje dve decenije trude da zaobiđu Savet Bezbednosti Ujedinjenih Nacija, i stvore novo međunarodno telo koje bi preuzelo nadležnost za davanje legitimiteta za upotrebu sile u međunarodnim odnosima. S jedne strane, radi se o želji da se iz odlučivanja isključe stalne članice Saveta Bezbednosti (pre svega Rusiju i Kinu), dok se s druge strane ta želja opravdava pozivanjem na „princip koordinacije“ (coordination principle).²⁷⁷ Suština principa koordinacije je u tome što za odluku o upotrebi sile ne traži konsenzus (kao Savet Bezbednosti) nego „kvalifikovanu većinu“ (near-unanimity), što u praksi znači da velike zemlje mogu da preglasavanjem nametnu svoju volju malim zemljama. Pored toga, kriterijum opravdanog autoriteta je posebno značajan za specifične situacije „ratne odmazde“, jer traži da se odluka o „ratnoj odmazdi“ mora doneti na najvišem nivou, da bi

²⁷⁵ Boyle, J. (2006). Traditional just war theory and humanitarian intervention. *Nomos*, 47, str. 31–57. <http://www.jstor.org/stable/24220031>

²⁷⁶ Taylor, I. (2017). Just War Theory and the Military Response to Terrorism. *Social Theory and Practice*, 43(4), str. 717–740. <http://www.jstor.org/stable/26405304>

²⁷⁷ Davenport, J. J. (2011). Just war theory, humanitarian intervention, and the need for a democratic federation. *The Journal of Religious Ethics*, 39(3), str. 493–555. <http://www.jstor.org/stable/23020002>

se izbegao neprekidni ciklus odmazdi i kontra-odmazdi (counter-reprisals) u nastavku rata.²⁷⁸

4. Koncept poslednje instance (last resort) zahteva da se pre početka vojne intervencije pokušalo reagovati na druge prihvatljive nenasilne načine, koji nisu doveli do željenog ishoda. Princip poslednje instance je ozbiljan uslov za primenu sile koji treba da spreči lako i često posezanje za vojnim rešenjem sukoba.²⁷⁹
5. Koncept izgleda na uspeh (chances of success) zahteva da postoji procena da vojna intervencija ima solidne šanse da dovede do željenog ishoda.
6. Koncept proporcionalnosti (ad bellum proportionality, proportionality of cause) zahteva da šteta koju donosi rat (harm) bude proporcionalna koristima od rata (good it brings). Proporcionalnost je mnogo teže postići, jer ovaj princip podrazumeva da povreda koja je učinjena u prošlosti, mora u trenutku donošenja odluke o vojnoj intervenciji još uvek biti dovoljno velika (great enough) da bi se upotreba vojne sile mogla opravdati kao sredstvo za ispravljanje (remediation).²⁸⁰
7. Za ocenu opravdanosti upotrebe sile, neki autori dodaju princip samoodbrane (self-defense) pri čemu se samoodbrana intuitivno lako razume i svakako spada u domen opravdanog cilja (just cause).²⁸¹

Kriterijumi za moralnu primenu sile kojih se moraju pridržavati učesnici u ratu prilikom upotrebe sile (in bello) su sledeći:²⁸²

1. Neophodnost (necessity) podrazumeva da vojnici mogu da izvode samo one operacije koje su neophodne za postizanje legitimnih vojnih ciljeva.
2. Diskriminacija tj. zaštita nenaoružanih učesnika (discrimination, noncombatant immunity) podrazumeva da legitimna meta napada mogu biti samo vojnici, dok se ostali nenaoružani akteri (non-combatants) ne smeju napadati. S jedne strane, vojnici su

²⁷⁸ Kemp, K. W. (1988). Just-War Theory: A Reconceptualization. *Public Affairs Quarterly*, 2(2), str. 57–74. <http://www.jstor.org/stable/40435676>

²⁷⁹ Lango, J. W. (2014). Just war theory. In *The Ethics of Armed Conflict: A Cosmopolitan Just War Theory*, str. 18–47. Edinburgh University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt9qdrf3.5>

²⁸⁰ Brown, D., Gross, M. L., Meisels, T., Slater, J. (2013). Just War Theory and the 2008–09 Gaza Invasion. *International Security*, 38(1), str. 160–173. <http://www.jstor.org/stable/24480573>

²⁸¹ Brown, D., Gross, M. L., Meisels, T., Slater, J. (2013). Just War Theory and the 2008–09 Gaza Invasion. *International Security*, 38(1), str. 160–173. <http://www.jstor.org/stable/24480573>

²⁸² Taylor, I. (2017). Just War Theory and the Military Response to Terrorism. *Social Theory and Practice*, 43(4), str. 717–740. <http://www.jstor.org/stable/26405304>

uzimanjem oružja u ruke izgubili svoje pravo na život i slobodu, te postaju legitimna meta napada – jer osoba može biti napadnuta samo ako je reč o vojniku (fighter). S druge strane, nenaoružani akteri nisu uključeni u aktivnosti koje nanose pretnju ili štetu drugim ljudima tj. neprijateljima, pa stoga ne mogu biti legitimna meta napada.²⁸³

Kriterijumi za ponašanje učesnika u ratu posle završetka rata (post bellum) su sledeći:²⁸⁴

1. Rekonstrukcija (reconstruction) podrazumeva da pobednička strana mora da pruži pomoć u obnovi zemlje u kojoj je sprovedena vojna akcija.
2. Kompenzacija (compensation) podrazumeva da strana koja je proglašena agresorom mora da plati ratnu odštetu licima koja su tom prilikom oštećena.
3. Krivično gonjenje (criminal proceduralism) podrazumeva da strana koja je pobedila u ratu može da nametne pojedinim predstavnicima strane koja je izgubila obavezu da budu procesuirani od strane Suda za ratne zločine.

Osnovni problem u primeni kriterijuma za opravdanost rata je u nedostatku ideološke pozadine koja bi bila ideja vodilja u tumačenju spornih situacija. S jedne strane, srednjevekovna teorija opravdanog rata je imala u osnovi moralne norme podržane od strane hrišćanske religije. S druge strane, zbog činjenice da moderno društvo manje prihvata religiju i ideologiju, srednjevekovne etičke norme su transformisane u pravna načela međunarodnog prava, koja se ne baziraju na prihvaćenom ideološkom stavu, nego na pragmatičnom fokusu na moguće (acheivable) – za razliku od srednjevekovnog fokusa na poželjno (desirable). Mana savremenog pristupa je upravo u nedostatku moralne tj. ideološke komponente, koja bi služila kao instrument za tumačenje različitih spornih situacija.²⁸⁵

Tumačenje principa koji se koriste kao kriterijumi za opravdanost upotrebe sile izaziva etičke nedoumice. U tom kontekstu, izvršna vlast u obavljanju svojih spoljno-političkih funkcija nailazi na brojne etičke dileme (nedoumice), pri čemu treba pomenuti sledeće tri: 1) moralna

²⁸³ Parsons, G. (2012). The Incoherence of Walzer's Just War Theory. *Social Theory and Practice*, 38(4), str. 663–688. <http://www.jstor.org/stable/23558766>

²⁸⁴ Taylor, I. (2017). Just War Theory and the Military Response to Terrorism. *Social Theory and Practice*, 43(4), str. 717–740. <http://www.jstor.org/stable/26405304>

²⁸⁵ Schmandt, R. H. (1981). The medieval just war theory in some recent literature. *Peace Research*, 13(2), str. 45–52. <http://www.jstor.org/stable/23687857>

odgovornost u spoljnoj politici, 2) transparentnost i odgovornost, 3) neizbežni kompromisi (trade-offs).

1. Izvršna vlast ima moralnu odgovornost da osigura da se spoljno-političke odluke usklade sa etičkim standardima, ljudskim pravima i međunarodnim pravom. Podržavajući moralne principe, izvršna vlast mora da obezbedi balansiranje zahteva za bezbednost sa zahtevima za rešavanje humanitarnih problema, u cilju smanjenja globalne nejednakosti i promocije održivog razvoja.
2. Transparentnost (transparency) i odgovornost (accountability) su bitni elementi u kontekstu usklađenosti spoljno-političkih odluka sa etičkim principima. Izvršna vlast mora da podstakne transparentnost angažovanjem građana, organizacija civilnog društva i medija u diskusijama o politici, pružanjem tačnih informacija i objavljivanjem obrazloženja koja objašnjavaju motive za donošenje određenih odluka. Obezbeđenje odgovornosti kroz efikasne mehanizme nadzora jača demokratski kapacitet zemlje i potvrđuje poverenje javnosti u rad izvršne vlasti.
3. Spoljno-političke odluke često uključuju složene etičke dileme i kompromise (trade-offs). Izvršna vlast se suočava sa teškim izborima, kao što su: podrška autokratskim režimima iz strateških interesa, angažovanje u vojnim intervencijama iz humanitarnih razloga ili određivanje prioriteta ekonomskih interesa u odnosu na ekološku održivost. Balansiranje različitih interesa i izbor odgovarajućeg kompromisa zahteva sveobuhvatnu analizu dugoročnih efekata odabranog rešenja.

Pored toga, izvršna vlast u obavljanju svojih spoljno-političkih funkcija nailazi na druge etičke dileme tj. nedoumice, od kojih sledeće tri zahtevaju detaljnije predstavljanje: 1) odgovornost za zaštitu, 2) humanitarne intervencije i, 3) održavanje ravnoteže između državnih interesa i moralnih načela.

7.9.1. Odgovornost za zaštitu (Responsibility to Protect - R2P)

Odgovornost za zaštitu je princip koji se pojavio početkom XXI veka, a kasnije su ga odobrile Ujedinjene nacije. U dokumentu iz 2005. godine, članice UN prihvataju princip „R2P“, ali je formulacija tog pristanka diskutabilna: „prihvatamo kolektivnu akciju koja će biti blagovremena i odgovorna, kroz mehanizam Saveta Bezbednosti, u skladu sa Poveljom UN, uključujući

poglavlje VII, po principu – od slučaja do slučaja (case-by-case baiss)“, jer nije jasno kako se vojna sila ima primeniti „od slučaja do slučaja“.²⁸⁶ Koncept „odgovornosti za zaštitu“ (Responsibility to Protect - R2P) se odnosi na odgovornost država da zaštite svoje stanovništvo i odgovornost međunarodne zajednice da interveniše kada države to ne mogu da učine. Odgovornost za zaštitu (R2P) je doktrina koja stavlja moralnu i pravnu odgovornost na zaštitu stanovništva od genocida, ratnih zločina, etničkog čišćenja i zločina protiv čovečnosti - na međunarodnu zajednicu, pre svega na izvršnu vlast. Države imaju primarnu odgovornost da zaštite svoje stanovništvo od masovnih zločina. Međutim, ako država nije voljna ili nije u stanju da zaštiti svoje građane, međunarodna zajednica, uključujući izvršnu vlast, ima odgovornost da interveniše kako bi sprečila ili zaustavila takve zločine.

Svaka država treba da izbalansira tj. uravnoteži dva ekstremna stava. S jedne strane su zastupnici idealističke težnje za humanitarnom intervencijom – koji se zalažu za široku primenu ovog koncepta u međunarodnim odnosima, dok su s druge strane pristalice pragmatičnog pristupa nacionalnim interesima (realpolitik), koji se uzdržavaju od primene humanitarne intervencije.

Koncept „odgovornosti za zaštitu“ (R2P) počiva na tri stuba:

1. Primarna odgovornost države je obezbedi zaštitu svog stanovništva od genocida, ratnih zločina, etničkog čišćenja i zločina protiv čovečnosti.
2. Pored toga, postoji i odgovornost međunarodne zajednice da pomogne državama u ispunjavanju njihove odgovornosti za zaštitu.
3. Na kraju, postoji odgovornost međunarodne zajednice da interveniše kada država evidentno ne štiti svoje stanovništvo ili aktivno vrši masovne zločine.

Osnovi principi koncepta „odgovornosti za zaštitu“ (R2P) su kriterijumi koji treba da se ispune da bi upotreba vojne sile u spoljnoj politici bila opravdana, pri čemu su najvažniji sledeći: 1) opravdanost, 2) pravedna namera, 3) poslednje sredstvo, 4) proporcionalnost i 5) razumno

²⁸⁶ Lango, J. W. (2014). Moral theory. In *The Ethics of Armed Conflict: A Cosmopolitan Just War Theory*, str. 48–76. Edinburgh University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt9qdrf3.6>

očekivanje. Ako se kriterijumi razumeju i primenjuju na ispravan način, trebalo bi da daju odgovor na pitanje – kada jeste i kada nije opravdano započeti vojnu operaciju tj. rat.²⁸⁷

1. Opravdanost (just cause), znači da intervencija mora biti odgovor na legitimnu pretnju masovnim zločinima ili aktuelnim zločinima.
2. Pravedna namera (right intention, just intention) znači da primarni cilj intervencije treba da bude zaštita stanovništva od opasnosti, a ne ostvarivanje drugih političkih ili ekonomskih interesa.
3. Poslednje sredstvo (last resort) znači da vojnu intervenciju treba razmotriti tek kada se iscrpe sva mirna sredstva, kao što su diplomatija i ekonomski pritisak.
4. Proporcionalnost (proportional means) je zahtev da intervencija bude proporcionalna ozbiljnosti pretnje i da ima za cilj da smanji opasnost za civilno stanovništvo.
5. Razumno očekivanje (reasonable prospects) znači da mora da postoji razumno očekivanje da će intervencija uspeti da zaustavi ili spreči masovne zločine.

Uloga izvršne vlasti u primeni koncepta „odgovornosti za zaštitu“ (R2P) se sastoji u sledećem: 1) ispitivanje opravdanosti primene principa, 2) organizovanje diplomatskih napora u cilju rešavanja problema i 3) donošenje odluke o vojnoj intervenciji.

1. Izvršna vlast ima odlučujuću ulogu u procesu donošenja odluka u vezi sa primenom R2P. To podrazumeva procenu situacije, procenu legitimnosti pretnje, razmatranje potencijalnih posledica intervencije i konsultacije sa relevantnim zainteresovanim stranama.
2. Diplomatski naponi: Pre nego što pribegne vojnoj intervenciji, izvršna vlast bi trebalo da učestvuje u diplomatskim naporima za rešavanje situacije. To podrazumeva pregovaranje, posredovanje ili ekonomski pritisak da se podstakne sporna država da zaštiti svoje stanovništvo.
3. Ako diplomatski naponi propadnu i situacija ispuni kriterijume koje definiše princip „odgovornosti za zaštitu“, izvršna vlast bi mogla da odluči da odobri vojnu intervenciju. Ova odluka zahteva pažljivo razmatranje proporcionalnosti odgovora, verovatnoće uspeha i potencijalnih rizika i posledica.

²⁸⁷ Baer, H. D., Capizzi, J. E. (2006). Just War Theory and the Problem of International Politics: On the Central Role of Just Intention. *Journal of the Society of Christian Ethics*, 26(1), str. 63–175. <http://www.jstor.org/stable/23561502>

Nedostaci koncepta „odgovornosti za zaštitu“ (R2P) su sledeći: 1) selektivna primena, 2) suverenitet i nemešanje, 3) nedostatak konsenzusa za implementaciju

1. Jedna od najžešćih kritika koncepta R2P je njegova selektivna primena. Moćne države koriste R2P kao izgovor za intervenciju kako bi dodatno osnažile sopstvene geopolitičke interese, dok se slične situacije u drugim regionima ignorišu.
2. Suverenitet i nemešanje: R2P postavlja pitanja u vezi sa principom državnog suvereniteta i nemešanja u unutrašnje stvari drugih država. Kritičari tvrde da R2P podriva te principe i da se može posmatrati kao povreda državne autonomije.
3. Implementacija R2P suočava se sa izazovima zbog nedostatka konsenzusa među državama u pogledu njegovog tumačenja i primene. Pored toga, ograničeni resursi i sposobnosti međunarodne zajednice često ometaju efikasnu intervenciju.

Odgovornost za zaštitu stavlja značajnu odgovornost na izvršnu vlast vlada da zaštiti stanovništvo od masovnih zločina kada država nije u stanju ili nije spremna da to učini. Dok se funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici pre svega fokusiraju na diplomatiju, nacionalnu bezbednost i ekonomske odnose, koncept R2P nameći državama odgovornost da intervišu. Međutim, izazovi i kritike koje okružuju R2P čine ovaj koncept još uvek upitnim, što znači da za sada još uvek nije obezbeđena njegova dosledna i principijelna implementacija, uz istovremeno poštovanje principa suvereniteta i nemešanja.

7.9.2. Humanitarne intervencije (humanitarian intervention)

Koncept humanitarne intervencije (humanitarian intervention) u spoljnoj politici se odnosi na upotrebu vojne sile ili diplomatskih mera za zaštitu civila ili ublažavanje patnji u situacijama masovnih zločina ili humanitarnih kriza. Humanitarna intervencija je upotreba vojne sile od strane spoljnih aktera kako bi se zaštitili pojedinci ili stanovništvo od grubog kršenja ljudskih prava ili humanitarnih kriza.

Stavovi o opravdanosti upotrebe vojne sile u slučaju humanitarne krize su podeljeni:

- Pristalice ovog koncepta ističu prednosti u smislu ublažavanja posledica krize. Zastupa se teza da ljudska prava uključuju i pravo stanovništva da se bori protiv svoje države (rights

against ones own government), čime se opravdava humanitarna intervencija jer se tako brane prava progonjenih, iako nije došlo do narušavanja suvereniteta druge države.²⁸⁸

- Protivnici koncepta humanitarne intervencije postavljaju suštinsko pitanje – da li je uopšte moguće sprovesti neku vojnu intervenciju, a da se njom ne poveća kontrola vojno jačih i ekonomski bogatijih zemalja nad vojno slabijim i ekonomski siromašnijim državama.²⁸⁹

Izvršna vlast može da se suoči sa etičkim dilemama kada razmatra da li da interveniše u takvim situacijama, balansirajući između principa nemešanja i zahteva za sprečavanjem ljudske patnje (prevent human suffering). Mada je težnja ka državnim interesima od presudnog značaja, ona mora da bude izbalansirana sa posvećenošću promociji ljudskih prava, globalne pravde i jednakosti. Pridržavanjem etičkih smernica i održavanjem transparentnosti i odgovornosti, izvršna vlast može da se sprovodi odluke o humanitarnoj intervenciji, podstičući pravedniji i saosećajniji (compassionate) svet.

Etičke dileme utiču na izvršnu vlast prilikom donošenja spoljno-političkih odluka. Uravnotežavanje državnih interesa, moralne odgovornosti i međunarodnih obaveza je teško postići u praksi zbog inherentnih složenosti i izazova. Zadatak izvršne vlasti je da donesu tzv. „informisane odluke“ (informed decisions) koje nakon prethodnog uvažavanja etičkih dilema, u cilju obezbeđenja blagostanje ugroženog stanovništva. Na kraju krajeva, težnja ka pravednoj (just) i humanoj spoljnoj politici zahteva tekuće detaljnu analizu situacije i posvećenost vrednostima i principima usvojenim od strane međunarodne zajednice. Funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici podrazumevaju delikatan balans između državnih interesa i moralnih načela. Dok nacionalni interesi pokreću formulisanje politike, poštovanje moralnih principa obezbeđuje etičko ponašanje na međunarodnoj sceni. Izvršna vlast mora da donosi odluke na transparentan način i koristi diplomatiju za kreiranje obostrano korisnih odnosa. Na kraju krajeva, uspešno vođenje spoljne politike zahteva pronicljivo rukovodstvo koje podržava nacionalne interese

²⁸⁸ Reiner, J. T. (2018). New directions in just-war theory. Strategic Studies Institute, US Army War College. <http://www.jstor.org/stable/resrep20091>

²⁸⁹ Hehir, J. B. (1992). Just War Theory In A Post-Cold War World. The Journal of Religious Ethics, 20(2), str. 237–257. <http://www.jstor.org/stable/40015155>

pridržavajući se moralnih principa, čime daje svoj doprinos mirnijem, prosperitetnijim i pravednijim globalnom poretku.

Izvršna vlast je odgovorna za uspostavljanje spoljno-političkih ciljeva koji daju prioritet humanitarnoj pomoći. Ti ciljevi su često vođeni principima saosećanja (compassion), solidarnosti (solidarity) i međunarodne saradnje (international cooperation). Izvršna vlast, u konsultacijama sa relevantnim zainteresovanim stranama, formuliše politiku koja je u skladu sa vrednostima (values) i ciljevima (goals) nacije. Definisanjem specifičnih ciljeva, kao što su reagovanje u vanrednim situacijama, olakšavanje katastrofa i dugoročna razvojna pomoć, izvršna vlast pruža okvir za rešavanje humanitarnih kriza širom sveta.

Primena koncepta humanitarne intervencije u praksi je teška i diskutabilna. Primer koji pokazuje koliko je komplikovano i kontraverzno doneti odluku u realnom životu je slučaj Sirije. Sirijski građanski rat (2011-do danas) predstavlja dilemu za izvršne vlasti, jer s jedne strane humanitarna kriza zahteva akciju, ali s druge strane, intervencija predstavlja otvoreno mešanje u unutrašnju politiku nezavisne države. Brojni autori ističu da se odluka o opravdanosti humanitarne intervencije u praksi donosi na osnovu arbitrarnih procena pojedinih zemalja, ne vodeći zaista računa o međunarodnom pravu.²⁹⁰

Etičke dileme u spoljnoj politici:

- Poštovanje suvereniteta (sovereignty) i autonomije drugih država je osnovni etički princip u spoljnoj politici. Nemešanje (non-interference) u unutrašnje stvari drugih zemalja često se smatra kamenom temeljcem međunarodnog prava, koji obezbeđuje uvaţavanje i poštovanje u međunarodnim okvirima.
- Poštovanje i zaštita ljudskih prava (Human Rights) je osnovni etički princip u spoljnoj politici. Izvršna vlast bi trebalo da razmotri status ljudskih prava u drugim zemljama i zauzme principijelan stav protiv kršenja ljudskih prava, zalaţući se za odgovornost onih koji ta prava krše.

²⁹⁰ Fixdal, M., Smith, D. (1998). Humanitarian Intervention and Just War. *Mershon International Studies Review*, 42(2), str. 283–312. <https://doi.org/10.2307/254418>

- Zahtev za obezbeđenje globalne pravde (global justice) i jednakosti (equity) su principi kojima izvršna vlast treba da se rukovodi prilikom definisanja spoljne politike svoje zemlje. Rešavanje globalnih problema kao što su siromaštvo, nejednakost i klimatske promene zahteva međunarodnu saradnju, da bi se obezbedio održivi razvoj cele planete.

S jedne strane, upotreba sile može da bude opravdana. Doktrina „odgovornost za zaštitu“ (R2P) pruža moralni i pravni okvir za humanitarnu intervenciju. S druge strane, postoje ozbiljna ograničenja za primenu sile u praksi. Odluka o intervenciji mora biti zasnovana na nedvosmislenim opravdanjima (clear justifications), kao što su postojanje teške i rasprostranjene humanitarne krize (widespread humanitarian crisis), iscrpljenost ostalih mera (exhaustion of peaceful means) i proporcionalnost (proportionality) i verovatnoća uspeha (likelihood of success).

Smernice za primenu koncepta humanitarne intervencije su sledeće: 1) primena koncepta multilateralizma, 2) transparentnost i odgovornost, 3) dugoročno angažovanje i obnova.

1. Primena koncepta multilateralizma i međunarodne saradnje prilikom odlučivanja o humanitarnoj intervenciji, podrazumeva da izvršna vlast treba da odredi prioritete i traži širok međunarodni konsenzus za prihvatanje humanitarne intervencije. U tom smislu, kolektivno odlučivanje i koordinacija sa međunarodnim organizacijama kao što su Ujedinjene države mogu da pomognu u obezbeđivanju legitimiteta i zajedničke odgovornosti.
2. Izvršna vlast treba da donosi odluke o humanitarnoj intervenciji uvažavajući principe transparentnosti (transparency) i odgovornosti (accountability). Neophodni su jasni ciljevi, mehanizmi izveštavanja i mehanizmi za procenu posle intervencije kako bi se ublažili rizici vezani za intervenciju.
3. Humanitarna intervencija ne bi trebalo da se ograničava na kratkoročnu vojnu akciju (short-term military action), tj. bilo bi poželjno da obuhvati i dugoročno angažovanje (Long-term engagement) u post-konfliktnim naporima za obnovu i stabilizaciju (reconstruction and stabilization). Ova posvećenost ka dugoročnim ciljevima treba da obezbedi da intervencije imaju trajan pozitivan efekat.

Nedostaci koncepta humanitarne intervencija su ograničavajući faktor za njenu učestaliju primenu. Izvršna vlast dolazi u sivu zonu tumačenja opravdanosti tj. legitimiteta. Pored toga, postoji mogućnost potencijale zloupotrebe položaja, kao i rizikom od neželjenih pratećih posledica (unintended consequences). Na kraju, glavni argumenti protiv primene humanitarne intervencije su tzv. „nedovoljno jasan mandat“ (lack of a clear mandate), potencijal za neokolonijalizam i selektivna primena intervencije (selective application of intervention). Nedostaci primene koncepta humanitarne intervencije su brojni, pri čemu su najvažnija sledeća tri: 1) suprotstavljenost principu nemešanja u sukob, 2) selektivna priroda i 3) neželjene posledice.

1. Poštovanje principa državnog suvereniteta uz istovremeno balansiranje dužnosti zaštite ugroženog stanovništva izaziva etičke dileme za izvršne vlasti. Teško je pomiriti dve krajnosti – suverenitete, s jedne strane i mešanje u sukob, s druge strane.
2. Selektivna priroda humanitarne intervencije postavlja pitanje doslednosti i potencijalnih dvostrukih standarda u spoljnopolitičkim odlukama. Dvostruki standardi koji se pojavljuju u praksi, kada se u jednoj situaciji reaguje, a na drugu situaciju „žmuri“, ozbiljno dovode u sumnju ispravnost spoljno-političkih odluka u vezi sa humanitarnim intervencijama.
3. Posledice humanitarnih intervencija mogu da budu dugoročno štetne, zbog neželjenih efekata, kao što su izgradnja novih država i vakum vlasti nakon urušavanja postojećeg režima.

Jedan od značajnih aspekata spoljne politike je pružanje humanitarne pomoći (humanitarian aid) i drugih vrsta pomoći (assistance) zemljama kojima je potrebna. Izvršna vlast ima važnu ulogu u formulisanju, implementaciji i nadgledanju spoljno-političkih ciljeva vezanih za humanitarnu pomoć. Uloga izvršne vlasti u pružanju humanitarne pomoći zemljama koje se suočavaju sa krizama podrazumeva veći broj odgovornosti, pri čemu su najbitnije sledeće: 1) proces donošenja odluka u vezi sa programom humanitarne pomoći, 2) koordinacija i saradnja napora u vezi sa humanitarnom pomoći, 3) diplomatski angažman, kao i 4) sprovođenje (implementation) i evaluacija (evaluation) programa humanitarne pomoći.

1. Izvršna vlast ima važnu ulogu u donošenju odluka i alokaciji resursa za inicijative humanitarne pomoći. Izvršna vlast procenjuje hitnost i ozbiljnost humanitarnih kriza, određuje prioritet pomoći i u skladu sa tim izdvajaju resurse. Ovaj proces podrazumeva

procenu raspoloživih sredstava, koordinaciju sa drugim organima državne uprave i razmatranje saveta eksperata, nevladinih organizacija (NVO) i međunarodnih partnera.

2. Efikasna koordinacija (coordination) i saradnja (collaboration) su bitne za uspešnu implementaciju humanitarne pomoći. Izvršna vlast deluje je odgovorna za koordinaciju različitih učesnika u procesu tzv. zainteresovanih strana, uključujući vladine agencije, nevladine organizacije, međunarodne organizacije i zemlje domaćine. koordinacija napora obuhvata razmenu informacija, znanja i resursa, kao i funkciju logistike. Izvršna vlast obezbeđuje da svi relevantni učesnici u procesu rade kohezivno, izbegavajući dupliranje napora kako bi se postigao maksimalni efekat humanitarne pomoći.
3. Humanitarna pomoć često zahteva diplomatsko angažovanje (diplomatic engagement) u odnosima sa drugim zemljama. Izvršna vlast učestvuje u diplomatskim pregovorima i partnerstvima kako bi olakšala pružanje pomoći i obezbedila pristup pogođenim regionima. Diplomatski naponi uključuju izgradnju saveza, pregovaračke sporazume i rešavanje potencijalnih prepreka za isporuku pomoći, kao što su politička osetljivost, bezbednosne zabrinutosti i logistički izazovi. Diplomatsko angažovanje izvršne vlasti doprinosi uspostavljanju povoljne klime za efikasnu humanitarnu pomoć.
4. Izvršna vlast je odgovorna za sprovođenje i procenu efikasnosti programa humanitarne pomoći. To podrazumeva praćenje napretka isporuke pomoći, procenu uticaja na zemlje primaocice i prilagođavanje smernica za korišćenje pomoći – kada je to potrebno. Izvršna vlast može da uspostavi mehanizme odgovornosti, transparentnosti i izveštavanja kako bi osigurala efikasno korišćenje pomoći. Na osnovu neprekidne evaluacije, izvršna vlast može da identifikuje oblasti u kojima je potrebno unaprediti rad, tj. može da izvrši neophodne korekcije da bi se maksimalno iskoristili efekti humanitarne pomoći.

Funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici vezane za humanitarnu pomoć su bitne za rešavanje globalnih kriza i unapređenje međunarodne saradnje. Postavljanjem ciljeva, donošenjem odluka, koordinacijom napora, diplomatskim angažovanjem i sprovođenjem politike, izvršna vlast obezbeđuje efikasnu i efikasnu isporuku humanitarne pomoći zemljama kojima je potrebna. Kako globalni izazovi i dalje traju, postaje sve bitnije da izvršna vlast vodi u toj oblasti iskoristi mogućnost da pruži pravovremenu i održivu humanitarnu pomoć. Uloga izvršne vlasti u

humanitarnoj pomoći odražava posvećenost države ublažavanju patnji, podršci razvoju i poštovanju humanitarnih vrednosti na međunarodnoj sceni.

7.9.3. Ravnoteža između državnih interesa i moralnih principa

Spoljna politika je osnovni instrument kojim država reguliše svoje odnose sa drugim zemljama i štiti svoje nacionalne interese. U tom kontekstu, izvršna grana vlasti formuliše i vodi spoljnu politiku, pri čemu je potrebno obezbediti uravnoteženost tj. izbalansiranost između državnih interesa (pursuing national interests) i moralnih načela (moral imperatives) – zahteva da se podrže moralni principi (upholding moral principles).

7.9.3.1. Nacionalni (državni) interes u spoljnoj politici

Ključni aspekt spoljne politike je ostvarivanje nacionalnih interesa. Ti interesi obuhvataju ekonomski rast, nacionalnu bezbednost, teritorijalni integritet i promociju nacionalnih vrednosti (promotion of the nation's values). Izvršna vlast mora strateški da balansira te interese dok se angažuje u međunarodnim odnosima. Primera radi, ekonomski interesi mogu da utiču na trgovinsku politiku i saveze, čime bi se osigurali povoljni uslovi za domaću ekonomiju. Slično tome, nacionalna bezbednost vodi odluke o troškovima odbrane, razmeni obaveštajnih podataka i saradnji sa drugim zemljama u borbi protiv globalnih pretnji (threats). S jedne strane, nacionalni interesi su po pravilu definisani u strateškim dokumentima. S druge strane, te definicije su najčešće opšteg karaktera, pa nije lako razumeti nacionalne interese na osnovu čitanja odgovarajućih strategija. Primera radi, nacionalni interesi SAD su definisani na sledeći način: „1) bezbednost države, građana, saveznika i partnera, 2) jaka, inovativna ekonomija, koja ostvaruje visoke stope ekonomskog rasta, 3) poštovanje univerzalnih vrednosti (universal values) u zemlji i inostranstvu, 4) mir u svetu (international order) i leaderska pozicija SAD u promociji mira, bezbednosti i međunarodne saradnje u cilju odgovora na globalne krize (global challenges).²⁹¹

²⁹¹ Lowther, A., Lucius, C. (2013). A guide for action: Defining the U.S. national interest. *Atlantisch Perspectief*, 37(7), str. 4–8. <https://www.jstor.org/stable/48581083>

7.9.3.2. Moralni principi u spoljnoj politici

Pored nacionalnih interesa, moralni principi (moral imperatives) imaju važnu ulogu u donošenju spoljno-političkih odluka. Moral je jedan od faktora koji utiču na stavove koje države imaju prema ljudskim pravima, humanitarnim intervencijama, kontroli naoružanja, klimatskim promenama i globalnim zdravstvenim krizama. Izvršna vlast se suočava sa izazovom da pomiri zahtev za zaštitom nacionalnih interesa sa tim moralnim principima. To zahteva postizanje balansa između pragmatizma i idealizma, prepoznajući da pridržavanje isključivo moralnih principa može da rizikuje bezbednost i ekonomsku stabilnost nacije, dok nepoštovanje njih može da naruši međunarodnu reputaciju i potkopa etički položaj.

7.9.3.3. Etičke dileme u procesu donošenja odluka

Izvršna vlast nailazi na brojne etičke dileme u procesu formulisanja spoljne politike. Proces donošenja odluka zahteva pažljivo razmatranje potencijalnih posledica koje bi imala svaka od raspoloživih opcija. Na primer, država bi mogla da se suoči sa moralnim zahtevom za intervenciju u slučaju humanitarne krize, što može da podrazumeva vojno angažovanje sa potencijalnim rizicima po unutrašnju bezbednost i troškove. Izvršna vlast treba da odluke donosi uvažavajući principe transparentnosti.

7.9.3.4. Međunarodna saradnja i diplomatija

Međunarodna saradnja (international cooperation) i diplomatija (diplomacija) su sredstva koja izvršna vlast koristi u ostvarivanju nacionalnih interesa i moralnih načela. Diplomatski napori mogu da doprinesu rešavanju sukoba, obezbeđenju miroljubivih pregovora i promociji ljudskih prava. Izvršna vlast mora da gradi i održava saveze, učestvuje u multilateralnim forumima i pregovara o sporazumima koji potvrđuju zajedničke vrednosti i ciljeve. Međutim, pregovori često zahtevaju kompromis, što učesnike stavlja u nezavidnu poziciju u kojoj je potrebno izabrati prioritet u slučaju kada se državni interesi sukobljavaju sa moralnim načelima. Vešta diplomatija predstavlja važan faktor u postizanju ravnoteže između suprotstavljenih zahteva.

8. Zaključak

U ovom delu se prikazuje diskusija postavljenih hipoteza i daje se zaključak u vezi sa ulogom izvršne vlasti u oblasti spoljne politike zemlje.

8.1. Diskusija prve hipoteze

Prva hipoteza, koja je glasila „funkcije izvršne vlasti u oblasti spoljne politike se proširuje sa protokom vremena“ je potvrđena.

Uočena je evolucija uloge izvršne vlasti u domenu spoljne politike, u smislu da se uvećava broj funkcija koje obavlja izvršna vlast, tako što se tradicionalnim funkcijama (koje opstaju) pridodaju nove funkcije – koje su posledica rasta značaja novih koncepata i njihovog prerastanja u standarde. Ovde se radi pre svega o konceptu ljudskih prava i unapređenju demokratije. Izvršna vlast je odgovorna za implementaciju tj. sprovođenje spoljno-političkih inicijativa vezanih za ljudska prava i unapređenje demokratije, što obuhvata: diplomatske pregovore, ekonomsku pomoć, tehničku podršku i multilateralno angažovanje. Diplomatskim kanalima izvršna vlast se zajedno sa drugim državama zalaže za usvajanje i primenu standarda ljudskih prava, osuđuje njihovo kršenje i podržava demokratske reforme koje vode povećanju tih prava. Programi ekonomske pomoći i razvoja često se koriste kao alati za podsticaj ljudskih prava i unapređenje demokratije. Izvršna vlast može da izdvoji finansijska sredstva za podršku organizacijama civilnog društva, unapređenje vladavine prava i jačanje demokratskih institucija u partnerskim zemljama. Pružanjem tehničke ekspertize, obuke i inicijativa za izgradnju kapaciteta, izvršna vlast podržava razvoj demokratije i zaštitu ljudskih prava.

8.2. Diskusija druge hipoteze

Druga hipoteza, koja je glasila „funkcije izvršne vlasti u oblasti spoljne politike su pod kontrolom zakonodavne i sudske vlasti“ je potvrđena.

Najvažniji izazovi i ograničenja izvršne vlasti u oblasti spoljne politike i međunarodnih odnosa su sledeći: 1) mehanizmi uzajamne kontrole autoriteta izvršne vlasti – „kočnice i ravnoteže“ (checks and balances), 2) javno mnjenje i unutrašnja politika i 3) uloga drugih grana vlasti. Prvo

navedeno ograničenje - mehanizam „kočnica i ravnoteže“ suštinski znači da izvršna vlast nije samostalna, jer postoji kontrola od strane zakonodavne i sudske vlasti.

Koncentracija moći u izvršnoj vlasti može da poveća zabrinutost u pogledu neproverenog donošenja odluka i potencijala za zloupotrebu. Zbog toga je sistem kočnica i ravnoteža od suštinskog značaja kako bi se osigurala odgovornost i sprečilo da izvršna vlast prekorači svoj mandat. Sistem kočnica i ravnoteža obezbeđuje održavanje ravnoteže prilikom donošenja političkih odluka između izvršne vlasti (s jedne strane) i sudske i zakonodavne vlasti (s druge strane). Mehanizam kontrole izvršne vlasti – „kočnice i ravnoteže“ podrazumeva sledeće aspekte kontrole, tj. ravnoteže:

- Zakonodavna vlast kontroliše izvršnu, a parlament ima važnu ulogu u proveru spoljno-političkih odluka izvršne vlasti. On ima moć da preispita i odobri sporazume, osiguravajući da se usklade sa nacionalnim interesima. Parlament može da sprovedi saslušanja i istrage kako bi izvršna vlast bio odgovoran za spoljno-političke postupke.
- Sudska vlast proverava odluke izvršne vlasti ocenjivanjem njihove ustavnosti. Sudovi mogu da preispitaju odluke izvršne vlasti, kako bi osigurali poštovanje zakona. Ocena ustavnosti je sredstvo za zaštitu od potencijalnih zloupotreba vlasti od strane izvršne vlasti u spoljnoj politici.
- Javno mnjenje i mediji utiču na izvršnu vlast tako što pritisak javnosti i izveštavanje medija utiču na spoljno-političke odluke. Transparentnost u donošenju odluka omogućava javnosti da proceni i pruži povratne informacije o spoljnopolitičkim akcijama.

8.3. Diskusija treće hipoteze

Treća hipoteza, koja je glasila „izvršna vlast ima dovoljan institucionalni kapacitet za obavljanje svojih funkcija u oblasti spoljne politike“ je potvrđena.

U diplomatiji izvršna vlast se oslanja na ministarstvo nadležno za obavljanje spoljnih poslova, čiji državni službenici i postavljena lica su angažovani u diplomatskim odnosima i međunarodnim sporazumima, u bilateralnim i multilateralnim odnosima, u diplomatiji samita i državnim posetama.

U oblasti odbrane i nacionalne bezbednosti, izvršna vlast se oslanja na ministarstvo odbrane i ministarstvo unutrašnjih poslova, čiji državni službenici su angažovani u vojnim savezima i sporazumima, u kontroli naoružavanja i razoružanju, u prikupljanju obaveštajnih podataka i borbi protiv terorizma.

U svom uticaju međunarodne odnose, izvršna vlast se oslanja na ministarstvo kulture, ministarstvo spoljnih poslova, ministarstvo turizma, ministarstvo za upravu i lokalnu samoupravu, ministarstvo pravde, čiji državni službenici i postavljena lica su angažovani na uspostavljanju meke moći i javne diplomatije, u programima kulturne razmene i obrazovanja, u poštovanju ljudskih prava i unapređenju demokratije.

U ekonomskoj i trgovinskoj politici, izvršna vlast se oslanja na ministarstvo nadležno za ekonomske poslove, privredu i turizam, čiji državni službenici su angažovani u sklapanju trgovinskih sporazumima i određivanju tarifa, u sprovođenju ekonomskih sankcija i embargu.

U rešavanju globalnih problema (klimatske promene i ekološka saradnja), izvršna vlast se oslanja na ministarstvo ekologije, čiji državni službenici i postavljena lica učestvuju u međunarodnoj saradnji koja se odnosi na klimatske promene i ekološku saradnju, kao i na ministarstvo zdravlja, čiji službenici učestvuju u međunarodnoj saradnji koja se odnosi na javno zdravlje i reakcije na pandemiju.

8.4. Završne napomene

Pre svega, nezavisno od sistema podela vlasti (parlamentarni, predsednički ili mešoviti), nadležnost za obavljanje poslova u oblasti spoljne politike ima izvršna vlast. Izabrani sistem samo preciznije određuje šefa izvršne vlasti (da li će to biti premijer – u parlamentarnom sistemu, ili predsednik u predsedničkom), ali suština je ista – izvršna vlast obavlja poslove spoljne politike. S jedne strane, postoji mišljenje da ustav precizno određuje nadležnosti pojedinih grana vlasti, pa bi bilo dovoljno razumeti da li neka zemlja ima parlamentarni ili predsednički sistem, da bi se identifikovao lider izvršne vlasti koji ima dominantnu ulogu u spoljnoj politici jedne zemlje. S druge strane, postoji mišljenje da ustavi nisu dovoljno precizni,

što daje mogućnost zemljama sa nominalno istim sistemom za podelu vlasti da primenjuju značajno različita rešenja u praksi. Zastupnici ovog stava tvrde da je bitnije u kom periodu je zemlja izabrala određeni sistem za podelu vlasti, nego koji je sistem odabrala – jer su sami sistemi vremenom evoluirali.

Pored toga, funkcije izvršne vlasti u spoljnoj politici ne zavise od izabranog sistema za podelu vlasti (parlamentarni, predsednički, mešoviti). Spoljno-političke funkcije su zajedničke za sve zemlje, bez obzira na izabrani sistem za podelu vlasti. Izvršna vlast obavlja veliki broj funkcija u oblasti spoljne politike. U diplomatiji izvršna vlast je angažovana u diplomatskim odnosima i međunarodnim sporazumima, u bilateralnim i multilateralnim odnosima, u diplomatiji samita i državnim posetama. U odbrani i nacionalnoj bezbednosti, izvršna vlast je angažovana u vojnim savezima i sporazumima, u kontroli naoružavanja i razoružanju, u prikupljanju obaveštajnih podataka i borbi protiv terorizma. U oblikovanju međunarodnih odnosa, izvršna vlast je angažovana u uspostavljanju meke moći i javne diplomatije, u programima kulturne razmene i obrazovanja, u poštovanju ljudskih prava i unapređenju demokratije. U ekonomiji i trgovinskoj politici, izvršna vlast je angažovana u sklapanju trgovinskih sporazumima i određivanju tarifa, u sprovođenju ekonomskih sankcija i embargu. U rešavanju globalnih izazova, izvršna vlast učestvuje u međunarodnoj saradnji koja se odnosi na klimatske promene i ekološku saradnju, javno zdravlje i reakcije na pandemiju i rad Ujedinjenih Nacija i međunarodnih organizacija.

Zatim, izvršna vlast nailazi na izazove i ograničenja u obavljanju spoljno-političkih funkcija, pri čemu su najvažniji mehanizmi unutrašnje kontrole – „kočnice i ravnoteže“, stavovi javnog mnjenja, interesi učesnika na domaćoj političkoj sceni, kao i formalno pravna ograničenja i ograničenja koja proizilaze iz međunarodnog prava.

Na kraju, izvršna vlast prilikom obavljanja svojih spoljno-političkih funkcija nailazi na etičke dileme, kao što su odgovornost za zaštitu, učestvovanje u humanitarnim intervencijama i održavanje ravnoteže između državnih interesa i moralnih tj. etičkih principa.

9. Literatura

1. Abbès, M. (2014). Can we speak of just war in islam? *History of Political Thought*, 35(2), str. 234–261. <http://www.jstor.org/stable/26226879>
2. Abdullah Metin, Serkan Ünal, (2022). Classifying forms of government on a global scale, *Asian Journal of Comparative Politics*, <https://doi.org/10.1177/20578911221127176>
3. Albert, R. (2009). The Fusion of Presidentialism and Parliamentarism. *The American Journal of Comparative Law*, 57(3), str. 531–577. <http://www.jstor.org/stable/25652657>
4. Ali, G. (2007). The changing role of nationalism within china's domestic and foreign policies. *Strategic Studies*, 27(4), str. 164–178. <http://www.jstor.org/stable/45242424>
5. Allenby, B. (2013). The implications of emerging technologies for just war theory. *Public Affairs Quarterly*, 27(1), str. 49–67. <http://www.jstor.org/stable/43574496>
6. Alolaimy, M. B. (2020). Revisiting Foreign Policy Making: how to revive diplomacy. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 24(1), str. 40–61. <https://www.jstor.org/stable/48622906>
7. Andeweg, R. B., The Dutch prime minister: Not just chairman, not yet chief?, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402389108424848>
8. Asiedu, M. (2018). THE AFRICAN CONTINENTAL FREE TRADE AGREEMENT (AfCFTA). *Global Political Trends Center (GPoT)*. <http://www.jstor.org/stable/resrep19333>
9. Baer, H. D., Capizzi, J. E. (2006). Just War Theory and the Problem of International Politics: On the Central Role of Just Intention. *Journal of the Society of Christian Ethics*, 26(1), str. 63–175. <http://www.jstor.org/stable/23561502>
10. Baltensperger, M., Dadush, U. (2019). The European Union-Mercosur Free Trade Agreement: prospects and risks. *Bruegel*. <http://www.jstor.org/stable/resrep28500>
11. Balfour, R., Basagni, L., Flotho-Liersch, A., Fusaro, P., Gelhaus, L., Groenendaal, L., Hegedus, D., Von Homeyer, H., Kausch, K., Kutschka, T., Matrakova, M., Rempala, J., Tani, K. (2019). Divide and obstruct: populist parties and EU foreign policy. *German Marshall Fund of the United States*. <http://www.jstor.org/stable/resrep21237>
12. Barden, E. B. (1982). Impact: A Student Cultural Exchange. *The High School Journal*, 65(8), str. 287–292. <http://www.jstor.org/stable/40364990> bar

13. Baviera, A. S. P. (2014). Domestic Interests and Foreign Policy in China and the Philippines Implications for the South China Sea Disputes. *Philippine Studies: Historical & Ethnographic Viewpoints*, 62(1), str. 133–143. <http://www.jstor.org/stable/24672289>
14. Bica, C. C. (1998). Interpreting Just War Theory's Jus in Bello Criterion of Discrimination. *Public Affairs Quarterly*, 12(2), str. 157–168. <http://www.jstor.org/stable/40441189>
15. Bilgin, M. (2015). Turkey's Energy Strategy: Synchronizing Geopolitics and Foreign Policy with Energy Security. *Insight Turkey*, 17(2), str. 67–81. <http://www.jstor.org/stable/26299676>
16. Bowie, R. R. (1960). Formulation of American Foreign Policy. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 330, str. 1–10. <http://www.jstor.org/stable/1032980>
17. Boyle, J. (2006). Traditional just war theory and humanitarian intervention. *Nomos*, 47, str. 31–57. <http://www.jstor.org/stable/24220031>
18. Brendan O'Leary, An Taoiseach: The Irish prime minister, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402389108424849>
19. Brown, D., Gross, M. L., Meisels, T., Slater, J. (2013). Just War Theory and the 2008–09 Gaza Invasion. *International Security*, 38(1), str. 160–173. <http://www.jstor.org/stable/24480573>
20. Bu, L. (1999). Educational Exchange and Cultural Diplomacy in the Cold War. *Journal of American Studies*, 33(3), str. 393–415. <http://www.jstor.org/stable/27556683>
21. Büthe, T., Milner, H. V. (2008). The Politics of Foreign Direct Investment into Developing Countries: Increasing FDI through International Trade Agreements? *American Journal of Political Science*, 52(4), str. 741–762. <http://www.jstor.org/stable/25193847>
22. Byrne, C., Theakston, K, (2018). Understanding the power of the prime minister: structure and agency in models of prime ministerial power, *British Politics*, 14 (4), str. 329-346. ISSN 1746-918X, <https://doi.org/10.1057/s41293-018-0087-7>
23. Cahill, L. S. (1992). Theological Contexts of Just War Theory and Pacifism: A Response to J. Bryan Hehir. *The Journal of Religious Ethics*, 20(2), str. 259–265. <http://www.jstor.org/stable/40015156>
24. Carlson, J. D. (2008). Is There a Christian Realist Theory of War and Peace? Reinhold Niebuhr and Just War Thought. *Journal of the Society of Christian Ethics*, 28(1), str. 133–161. <http://www.jstor.org/stable/23562839>

25. Cheibub, J. A., Elkins, Z., Ginsburg, T. (2014). Beyond Presidentialism and Parliamentarism. *British Journal of Political Science*, 44(3), str. 515–544. <http://www.jstor.org/stable/43821632>
26. Coates, A. (2003). Just war. In R. Bellamy, A. Mason (Eds.), *Political concepts*, str. 211–224. Manchester University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt155jbex.21>
27. Cole, D. (2012). Torture and just war. *The Journal of Religious Ethics*, 40(1), str. 26–51. <http://www.jstor.org/stable/41348819>
28. Committeri, C. (2012). When Domestic Factors Prevail Upon Foreign Ambitions: Russia's Strategic Game in Syria. *Istituto Affari Internazionali (IAI)*. <http://www.jstor.org/stable/resrep09809>
29. Cook, M. L. (1998). Applied Just War Theory: Moral Implications of New Weapons for Air War. *The Annual of the Society of Christian Ethics*, 18, str. 199–219. <http://www.jstor.org/stable/23561086>
30. Crawford, N. C. (2003). Just War Theory and the U.S. Counterterror War. *Perspectives on Politics*, 1(1), str. 5–25. <http://www.jstor.org/stable/3687810>
31. Damuri, Y. R. (2018). How might the Trans-Pacific Partnership Affect the Game? In J. Drake-Brockman & P. Messerlin (Eds.), *Potential Benefits of an Australia-EU Free Trade Agreement: Key Issues and Options* (str. 75–94). University of Adelaide Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv9hj94m.12>
32. Davenport, J. J. (2011). Just war theory, humanitarian intervention, and the need for a democratic federation. *The Journal of Religious Ethics*, 39(3), str. 493–555. <http://www.jstor.org/stable/23020002>
33. David Hine, Renato Finocchi, The Italian prime minister, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402389108424846>
34. Deliusin, L. (1991). The Influence of China's Domestic Policy on Its Foreign Policy. *Proceedings of the Academy of Political Science*, 38(2), str. 53–62. <https://doi.org/10.2307/1173877> d
35. Der fakultät für gesellschaftswissenschaften der universität duisburg-essen <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402389108424843>

36. Derix, S. (2007). Facing an “Emotional Crunch”: State Visits as Political Performances During the Cold War. *German Politics & Society*, 25(2 (83)), str. 117–139. <http://www.jstor.org/stable/23742815>
37. Deshpande, N. R. (1964). National Interest and India’s Policy of Non-alignment. *The Indian Journal of Political Science*, 25(1), str. 68–75. <http://www.jstor.org/stable/41853991>
38. Dieter, H. (2009). The Multilateral Trading System and Preferential Trade Agreements: Can the Negative Effects Be Minimized? *Global Governance*, 15(3), str. 393–408. <http://www.jstor.org/stable/27800766>
39. Dodds, K. J. (1993). Geopolitics, Experts and the Making of Foreign Policy. *Area*, 25(1), str. 70–74. <http://www.jstor.org/stable/20003214>
40. Doerer, F. (2011). Domestic politics and foreign policy Change in small states: The fall of the Danish “footnote policy.” *Cooperation and Conflict*, 46(2), str. 222–241. <http://www.jstor.org/stable/45084639>
41. Dolnik, A. (2002). Justice Beyond Question? Military Responses to International Terrorism and Just War Theory. *Perspectives*, 18, str. 21–39. <http://www.jstor.org/stable/23615825>
42. Dukeman, R. (2020). Congress And Foreign Policy: An Actionable Agenda For Empowered Engagement In 2021. R Street Institute. <http://www.jstor.org/stable/resrep27014>
43. Eaton, K. (2000). Parliamentarism versus Presidentialism in the Policy Arena [Review of Executive Decree Authority; Structure and Policy in Japan and the United States; Do Institutions Matter? Government Capabilities in the United States and Abroad, by J. M. Carey, M. S. Shugart, P. F. Cowhey, M. D. McCubbins, B. A. Rockman, R. K. Weaver. *Comparative Politics*, 32(3), str. 355–376. <https://doi.org/10.2307/422371>
44. Ecevit, Y. A., Karakoç, E. (2017). The perils of semi-presidentialism: Confidence in political institutions in contemporary democracies. *International Political Science Review, Revue Internationale de Science Politique*, 38(1), str. 4–20. <https://www.jstor.org/stable/26940289>
45. Economy, E. C. (2014). China’s Imperial President: Xi Jinping Tightens His Grip. *Foreign Affairs*, 93(6), str. 80–91. <http://www.jstor.org/stable/24483923>
46. Ekman, A., Atanassova-Cornelis, E., Brown, K., Duchâtel, M., Huotari, M., Makocki, M., Parton, C., van der Putten, F.-P., Shi-Kupfer, K., Wacker, G. (2017). Foreign policy: the domestic drivers. In E. Pejsova & J. Bund (Eds.), *Chinese futures: Horizon 2025* (str. 35–40).

European Union Institute for Security Studies (EUISS).
<http://www.jstor.org/stable/resrep07065.9>

47. Elgie, R. (2016). Varieties of Presidentialism & of Leadership Outcomes. *Daedalus*, 145(3), str. 57–68. <http://www.jstor.org/stable/24916688>
48. Elms, D. (2017). Understanding the EU–Singapore Free Trade Agreement. In A. Elijah, D. Kenyon, K. Hussey, & P. van der Eng (Eds.), *Australia, the European Union and the New Trade Agenda*, str. 35–54. ANU Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1sq5ttx.8>
49. English, R. M. (2003), *President and Congress*. In *The United States Congress*, str. 120–142. Manchester University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt155jb28.11>
50. Eoin O'Malley, (2007). The Power of Prime Ministers: Results of an Expert Survey, *The Power of Prime Ministers: Results of an Expert Survey*, *International Political Science Review* 28(1), str. 7-27, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0192512107070398>
51. Eugene V. Rostow, (1989). President, Prime Minister or Constitutional Monarch? *The American Journal of International Law*, Vo 83, No 4, 1989, str.740-749.
52. European Council on Foreign Relations (ECFR). (2015). *Multilateral Issues and Crisis Management*. In *European foreign policy scorecard 2015* (str. 92–108). European Council on Foreign Relations. <http://www.jstor.org/stable/resrep21669.11>
53. Ferguson, J. (1988). Cultural Exchange: New Developments in the Anthropology of Commodities [Review of *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*, by A. Appadurai]. *Cultural Anthropology*, 3(4), str. 488–513. <http://www.jstor.org/stable/656490>
54. Fiala, A. (2007). The Bush Doctrine, Democratization, and Humanitarian Intervention: A Just War Critique. *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*, 114, str. 28–47. <http://www.jstor.org/stable/41802381>
55. Fidler, D. P. (2016). Just, Unjust War, Uses of Force & Coercion: An Ethical Inquiry with Cyber Illustrations. *Daedalus*, 145(4), str. 37–49. <http://www.jstor.org/stable/24916782>
56. Fisher, L., Burgat, C., Wallner, J., Marcum, A. (2020). Congress Must Protect Its Constitutional Power Over War. In K. Kosar (Ed.), *Congress And Foreign Affairs: Reasserting the Power of the First Branch*, str. 47–63. R Street Institute. <http://www.jstor.org/stable/resrep25818.7>

57. Fixdal, M., Smith, D. (1998). Humanitarian Intervention and Just War. *Mershon International Studies Review*, 42(2), str. 283–312. <https://doi.org/10.2307/254418>
58. Fondacija Fridrih Ebert, (2016). Parlament i spoljna politika: ka unapređenoj debati i efektivnom nadzoru.
59. Franza, L., Bianchi, M., & Bergamaschi, L. (2020). Europe and the geopolitics of RES. In *Geopolitics and Italian Foreign Policy in the Age of Renewable Energy* (str. 26–36). Istituto Affari Internazionali (IAI). <http://www.jstor.org/stable/resrep25350.6>
60. Freund, N. C. (1982). The just war: viable theory or moral anachronism? *American Journal of Theology & Philosophy*, 3(3), str. 71–79. <http://www.jstor.org/stable/27943612>
61. Freund, C., Ornelas, E. (2010). Regional Trade Agreements. *Annual Review of Economics*, 2, str. 139–166. <http://www.jstor.org/stable/42940326>
62. Gardbaum, S. (2017). Political Parties, Voting Systems, and the Separation of Powers. *The American Journal of Comparative Law*, 65(2), str. 229–264. <https://www.jstor.org/stable/26425340>
63. Gelman, J., Wilkenfeld, G., Adler, E. S. (2015). The Opportunistic President: How US Presidents Determine Their Legislative Programs. *Legislative Studies Quarterly*, 40(3), 363–390. <http://www.jstor.org/stable/43862534>
64. Geoffrey Winston Russell Palmer, (2023). The Cabinet, the Prime Minister and the Constitution.
65. Gordon Smith, (2007). The resources of a German chancellor, <https://doi.org/10.1080/01402389108424844>
66. Goyal, S., Joshi, S. (2006). Bilateralism and Free Trade. *International Economic Review*, 47(3), str. 749–778. <http://www.jstor.org/stable/3877469>
67. Graeme J. N. Gooday, Low, M. F. (1998). Technology Transfer and Cultural Exchange: Western Scientists and Engineers Encounter Late Tokugawa and Meiji Japan. *Osiris*, 13, str. 99–128. <http://www.jstor.org/stable/301880>
68. Haggart, B., Laureate, N., Spence, M. (2017). Modern Free Trade Agreements Are Not About Free Trade. In *New Thinking on Innovation*, str. 15–19. Centre for International Governance Innovation. <http://www.jstor.org/stable/resrep17312.6>
69. Hayao, Kenji (1993). *The Japanese Prime Minister and Public Policy*. Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press, <https://www.jstor.org/stable/j.ctt5hjn9t.21>

70. Heberer, T. (2014). China in 2013: The Chinese Dream's Domestic and Foreign Policy Shifts. *Asian Survey*, 54(1), str. 113–128. <https://doi.org/10.1525/as.2014.54.1.113>
71. Hehir, J. B. (1992). Just War Theory In A Post-Cold War World. *The Journal of Religious Ethics*, 20(2), str. 237–257. <http://www.jstor.org/stable/40015155>
72. Heraclides, A., Dialla, A. (2015). The origins of the idea of humanitarian intervention: just war and against tyranny. In *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century: Setting the Precedent*, str. 14–30. Manchester University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1mf71b8.6>
73. Herman Bakvis, (2021). Prime minister and cabinet in Canada: An autocracy in reform, DOI: 10.3138/jcs.35.4.60, ISBN: 0021-9495
74. Hitoshi Tanaka (2023), Japanese Foreign Policy under Prime Minister Yasuo Fukuda.
75. Hoepli-Phalon, N. (2011). How U.S. Foreign Policy Is Made, *Great Decisions*, 5–10. Foreign Policy Association, <http://www.jstor.org/stable/43682296>
76. Holton, R. (2000). Globalization's Cultural Consequences. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 570, str. 140–152. <http://www.jstor.org/stable/1049246>
77. Howard-Hassmann, R. E. (2012). Human Security: Undermining Human Rights? *Human Rights Quarterly*, 34(1), str. 88–112. <http://www.jstor.org/stable/41345472>
78. Hussain, A. (2006). Economic Diplomacy and its Significance for Foreign Policy. *Indian Foreign Affairs Journal*, 1(4), str. 35–45. <http://www.jstor.org/stable/45340592>
79. Igor Janev, (2012). Prikaz savremenih teorija o međunarodnim odnosima i spoljnoj politici država.
80. Ivaldi, G. (2018). Populism and electoral choice: An analysis of the effects of populism on vote choice. *Revue française de science politique*, 68, str. 847-872. <https://www.cairn-int.info/journal--2018-5-page-847.htm>.
81. James M. Lindsay (1992). Congress and Foreign Policy: Why the Hill Matters, *Political Science Quarterly*, Vol. 107, No. 4, str. 607-628., <https://doi.org/10.2307/2152287>, <https://www.jstor.org/stable/2152287>
82. Jerotijević D, Jerotijević Z. (2019). Politički i ekonomski odnosi Rusije i Kine početkom XXI veka, *Ekonomika*, Vol. 65, No 2, str. 75-85. ISSN 0350-137X

83. Jerotijević, Z., Jerotijević, D., Matić, A., (2015). Međunarodni odnosi i međunarodne organizacije, Fakultet za poslovnoindustrijski menadžment, Beograd.
84. Jerotijević Z, Jerotijević D, Skandalis I. (2022) Uloga i značaj diplomatije na ekonomsku saradnju i tržišnu razmenu država, Časopis za ekonomiju i tržišne komunikacije, Vol XII, No II, str. 618-628, <https://doi.org/10.7251/EMC2202618J>
85. Jerotijević Z, Palević M. (2016). Ravnoteža snaga – bezbednosni koncept međunarodne zajednice, Ekonomika, Vol 26, No 1, str. 141-150, ISSN 0350-137X
86. Jerotijević D., Spalević Ž., Jerotijević Z., (2019). Odnosi između zemalja na Bliskom Istoku u XXI veku, Vojno delo, 4/2019, DOI: 10.5937/vojdelo1904065
87. Jones, George W. (1965). "The Prime Minister's Power," Parliamentary Affairs 18, str. 167–185.
88. Jose, L. N. Y. (2003). State and Non-State Actors in Philippines-Japan Relations. Philippine Studies, 51(2), str. 177–216. <http://www.jstor.org/stable/42633648>
89. Jones, G.W., (2016). The power of the Prime Minister: 50 years on, The constitution society.
90. Jones, G.W., West European prime ministers in perspective, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402389108424850>
91. Juliet Kaarbo, (1998). Leadership styles of prime ministers: How individual differences affect the foreign policymaking process, The Leadership Quarterly, Volume 9, Issue 3, Autumn 1998, str. 243-263.
92. Kaarbo, J. (2015). A Foreign Policy Analysis Perspective on the Domestic Politics Turn in IR Theory. International Studies Review, 17(2), str. 189–216. <http://www.jstor.org/stable/24758357>
93. Kaempf, S. (2014). Postheroic U.S. Warfare and the Moral Justification for Killing in War. In C. E. Gentry, A. E. Eckert (Eds.), The Future of Just War: New Critical Essays, str. 79–97. University of Georgia Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt46nbn3.8>
94. Kaminsky, E. B.-Z. (1997). On the Comparison of Presidential and Parliamentary Governments. Presidential Studies Quarterly, 27(2), str. 221–228. <http://www.jstor.org/stable/27551727>
95. Kamm, F. M. (2004). Failures of Just War Theory: Terror, Harm, and Justice. Ethics, 114(4), str. 650–692. <https://doi.org/10.1086/383441>

96. Kapur, A. (1972). Strategic choices in Indian foreign policy. *International Journal*, 27(3), str. 448–468. <http://www.jstor.org/stable/25733951>
97. Katzenstein, P. J. (1977). Introduction: Domestic and International Forces and Strategies of Foreign Economic Policy. *International Organization*, 31(4), str. 587–606. <http://www.jstor.org/stable/2706315>
98. Kegley, C. W., & Wittkopf, E. R. (1982). Beyond Consensus: The Domestic Context of American Foreign Policy. *International Journal*, 38(1), str. 77–106. <https://doi.org/10.2307/40202112>
99. Kemp, K. W. (1988). Just-War Theory: A Reconceptualization. *Public Affairs Quarterly*, 2(2), str. 57–74. <http://www.jstor.org/stable/40435676>
100. Kim, Y. H. (2015). A Troubled Marriage? Divided Minority Government, Cohabitation, Presidential Powers, President-Parliamentarism and Semi-Presidentialism. *Government and Opposition*, 50(4), 652–681. <https://www.jstor.org/stable/26349786>
101. Kim, Y. (2004). Does Prestige Matter in International Politics? *Journal of International and Area Studies*, 11(1), str. 39–55. <http://www.jstor.org/stable/43107086>
102. King, A., The British Prime ministership in the age of the career politician
103. Kissinger, H. A. (1966). Domestic Structure and Foreign Policy. *Daedalus*, 95(2), str. 503–529. <http://www.jstor.org/stable/20026982>
104. Kristinsson, Gunnar Helgi (2000). “Iceland,” in R. Elgie (ed.), *Semi-Presidentialism in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
105. Kristol, I. (1990). Defining Our National Interest. *The National Interest*, 21, str. 16–25. <http://www.jstor.org/stable/42894692>
106. Lake, A. (1981). Defining the National Interest. *Proceedings of the Academy of Political Science*, 34(2), str. 202–213. <https://doi.org/10.2307/1173801>
107. Langan, J. (1984). The Elements of St. Augustine’s Just War Theory. *The Journal of Religious Ethics*, 12(1), str. 19–38. <http://www.jstor.org/stable/40014967>
108. Lango, J. W. (2014). Just cause. In *The Ethics of Armed Conflict: A Cosmopolitan Just War Theory*, str. 107–133. Edinburgh University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt9qdrf3.8>

109. Lango, J. W. (2014). Just war theory. In *The Ethics of Armed Conflict: A Cosmopolitan Just War Theory*, str. 18–47. Edinburgh University Press.
<http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt9qdrf3.5>
110. Lango, J. W. (2014). Moral theory. In *The Ethics of Armed Conflict: A Cosmopolitan Just War Theory*, str. 48–76. Edinburgh University Press.
<http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt9qdrf3.6>
111. Lango, J. W. (2014). Proportionality and authority. In *The Ethics of Armed Conflict: A Cosmopolitan Just War Theory*, str. 178–199. Edinburgh University Press.
<http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt9qdrf3.11>
112. Lazar, S. (2017). Evaluating the Revisionist Critique of Just War Theory. *Daedalus*, 146(1), str. 113–124. <http://www.jstor.org/stable/24916840>
113. Lee, G., Ayhan, K. (2015). Why Do We Need Non-state Actors in Public Diplomacy?: Theoretical Discussion of Relational, Networked and Collaborative Public Diplomacy. *Journal of International and Area Studies*, 22(1), str. 57–77.
<http://www.jstor.org/stable/43490280>
114. Lehne, S. (2017). Is there hope for EU foreign policy? Carnegie Endowment for International Peace. <http://www.jstor.org/stable/resrep12822>
115. Lijphart, Arend (1993). “Israeli Democracy and Democratic Reform in Comparative Perspective,” in E. Sprinzak and L. Diamond (eds), *Israeli Democracy under Stress*. Boulder, CO: Lynne Rienner
116. Linda Trimble, (2018). *Ms. Prime Minister: Gender, Media, and Leadership*, DOI: 10.3138/9781442662964, ISBN: 9781442662964
117. Linz, J. (1990). The Perils of Presidentialism. *Journal of Democracy*, 1(1), 51-69. str. 51-69. Project MUSE, <https://muse.jhu.edu/article/225694>
118. Linz, J., Stepan, A. (2013). Democratization Theory and the “Arab Spring”. *Journal of Democracy*, 24(2), str. 15-30. <https://www.journalofdemocracy.org/articles/democratization-theory-and-the-arab-spring/>
119. Liu, X. (2016). Trade Agreements and Economic Growth. *Southern Economic Journal*, 82(4), str. 1374–1401. <https://www.jstor.org/stable/26632320>
120. Lowther, A., Lucius, C. (2013). A guide for action: Defining the U.S. national interest. *Atlantisch Perspectief*, 37(7), str. 4–8. <https://www.jstor.org/stable/48581083>

121. MacPhee, C. R., Sattayanuwat, W. (2014). Consequence of Regional Trade Agreements to Developing Countries. *Journal of Economic Integration*, 29(1), str. 64–94. <http://www.jstor.org/stable/23819362>
122. Mainwaring, S., Shugart, M. S. (1997). Juan Linz, Presidentialism, and Democracy: A Critical Appraisal. *Comparative Politics*, 29(4), str. 449–471. <https://doi.org/10.2307/422014>
123. Malis, M., Smith, A. (2021). State Visits and Leader Survival. *American Journal of Political Science*, 65(1), str. 241–256. <http://www.jstor.org/stable/45415624>
124. Mansfield, Mike, 1903-2001. (1961). Speeches, Foreign Policy and the New Administration [Speeches]. ScholarWorks at University of Montana. <https://jstor.org/stable/community.34028473>
125. Mansfield, Mike, 1903-2001. (1968). Speeches, Foreign Policy in the Coming Campaign [Speeches]. ScholarWorks at University of Montana. <https://jstor.org/stable/community.34028512>
126. Marsteintredet, L., Berntzen, E. (2008). Reducing the Perils of Presidentialism in Latin America through Presidential Interruptions. *Comparative Politics*, 41(1), str. 83–101. <http://www.jstor.org/stable/20434106>
127. Martin J. Smith, (1999). *The Core of the Core: Relations between the Prime Minister and the Cabinet*, DOI: 10.1007/978-1-349-27237-2_4, ISBN: 978-0-333-60516-5
128. Martocchia D. N., (2018). Prime Ministers unchained? Explaining Prime Minister Policy Autonomy in coalition governments, *European Political Science Review* 10(4):1-22, DOI:10.1017/S1755773918000085
129. Masek, L. (2002). All's Not Fair in War: How Kant's Just War Theory Refutes War Realism. *Public Affairs Quarterly*, 16(2), str. 143–154. <http://www.jstor.org/stable/40441319>
130. McKenzie, F. (2014). Faith, fear, and free trade. *International Journal*, 69(2), str. 233–245. <http://www.jstor.org/stable/24709504>
131. McLeay, Elizabeth (1995). *The Cabinet and Political Power in New Zealand*. Auckland: Oxford University Press.
132. Medeiros, E. S. (2009). China's Foreign Policy Objectives. In *China's International Behavior: Activism, Opportunism, and Diversification* (str. 45–60). RAND Corporation. <http://www.jstor.org/stable/10.7249/mg850af.12>

133. Meisels, T. (2014). Fighting for Independence: What Can Just War Theory Learn from Civil Conflict? *Social Theory and Practice*, 40(2), str. 304–326. <http://www.jstor.org/stable/24332353>
134. Mezey, M. L., Edwards, G. C. (1985). President and Congress: A Review Article [Review of Presidential Influence in Congress; The Politics of Shared Power: Congress and the Executive; Both Ends of the Avenue: The Presidency, the Executive Branch, and Congress in the 1980s; The President's Agenda: Domestic Policy Choice from Kennedy to Carter; Congress and the Common Good; President and Congress: Assessing Reagan's First Year; The Decline and Resurgence of Congress, by L. Fisher, A. King, P. C. Light, A. Maass, N. J. Ornstein, J. L. Sundquist]. *Legislative Studies Quarterly*, 10(4), str. 519–536. <https://doi.org/10.2307/440073> <https://www.jstor.org/stable/440073>
135. Miller, R. B. (2009). Just War, Civic Virtue, and Democratic Social Criticism: Augustinian Reflections. *The Journal of Religion*, 89(1), str. 1–30. <https://doi.org/10.1086/592359>
136. Miranda, V. V. (2011). Striking a Balance Between Norms and Interests in Italian Foreign Policy: The Balkans and Libya. *Istituto Affari Internazionali (IAI)*. <http://www.jstor.org/stable/resrep09796>
137. Mirjana Kasapović, (2008). Direct elections for prime minister: Collapse of the Israeli experiment, *Društvena istraživanja*, vol 17.
138. Moe, T. M., Caldwell, M. (1994). The Institutional Foundations of Democratic Government: A Comparison of Presidential and Parliamentary Systems. *Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE) / Zeitschrift Für Die Gesamte Staatswissenschaft*, 150(1), str. 171–195. <http://www.jstor.org/stable/40753031>
139. Morin, J.-F., Bialais, C. (2018). Strengthening Multilateral Environmental Governance through Bilateral Trade Deals. *Centre for International Governance Innovation*. <http://www.jstor.org/stable/resrep17319>
140. Morin, J.-F., Nadeau, R. G. (2017). The Trade and Environment Interplay. In *Environmental Gems in Trade Agreements: Little-known Clauses for Progressive Trade Agreements* (str. 3–4). *Centre for International Governance Innovation*. <http://www.jstor.org/stable/resrep15531.7>

141. Mueller, J., Stewart, M. G. (2014). Responsible Counterterrorism Policy. Cato Institute. <http://www.jstor.org/stable/resrep04947>
142. Murray, S., Sharp, P., Wiseman, G., Crikemans, D., Melissen, J. (2011). The Present and Future of Diplomacy and Diplomatic Studies. *International Studies Review*, 13(4), str. 709–728. <http://www.jstor.org/stable/41428877>
143. Murray, W. (2019), How Congress Can Grow Its Foreign Policy Capacity. R Street Institute. <http://www.jstor.org/stable/resrep20038>
144. Nešović D., Jerotijević D. (2018). Uloga i značaj međunarodnih ugovora u regulisanju međunarodnih odnosa u savremenim uslovima, *Ekonomika*, vol 64, no 3, str. 89-102, ISSN 0350-137X
145. Ngepah, N., Udeagha, M. C. (2018). African Regional Trade Agreements and Intra-African Trade. *Journal of Economic Integration*, 33(1), str. 1176–1199. <http://www.jstor.org/stable/26418780>
146. Nguyen, D. B. (2019). A New Examination of the Impacts of Regional Trade Agreements on International Trade Patterns. *Journal of Economic Integration*, 34(2), str. 236–279. <https://www.jstor.org/stable/26640594>
147. Nossal, K. R. (1983). Analyzing the Domestic Sources of Canadian Foreign Policy. *International Journal*, 39(1), str. 1–22. <https://doi.org/10.2307/40202219>
148. Nuechterlein, D. E. (1976). National Interests and Foreign Policy: A Conceptual Framework for Analysis and Decision-Making. *British Journal of International Studies*, 2(3), str. 246–266. <http://www.jstor.org/stable/20096778>
149. Palević M., N., Jerotijević Z., Spalević Ž., (2014). Milovan Milovanović i srpska spoljna politika od Berlinskog kongresa do 1912. godine, *Zbornik radova filozofskog fakulteta XLIV* (2)/2014. DOI:10.5937/ZRFFP44-5819
150. Pant, M., Paul, A. (2018). The Role of Regional Trade Agreements: in the Case of India. *Journal of Economic Integration*, 33(3), str. 538–571. <http://www.jstor.org/stable/26484511>
151. Parsons, G. (2012). The Incoherence of Walzer's Just War Theory. *Social Theory and Practice*, 38(4), str. 663–688. <http://www.jstor.org/stable/23558766>
152. Paul Heywood, *Governing a new democracy: The power of the prime minister in Spain*, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402389108424847>

153. Peach, L. J. (1994). An Alternative to Pacifism? Feminism and Just-War Theory. *Hypatia*, 9(2), str. 152–172. <http://www.jstor.org/stable/3810175>
154. Peperkamp, L. (2016). The Blurry Boundaries Between War and Peace: Do We Need to Extend Just War Theory? *ARSP: Archiv Für Rechts- Und Sozialphilosophie / Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy*, 102(3), str. 315–332. <http://www.jstor.org/stable/45175323>
155. Plevako, N., S. (2021). Election of the new prime minister in Sweden, DOI: 10.15211/vestnikieran62021132138 ISBN: 2618-7914
156. Poenaru, A., (2017). Constitutional design of power variation in the executive branch, Institut Für Politikwissenschaft.
157. Posner, E. A. (2016). Presidential Leadership & the Separation of Powers. *Daedalus*, 145(3), str. 35–43. <http://www.jstor.org/stable/24916686>
158. Preston, A. (2003). Balancing War and Peace: Canadian Foreign Policy and the Vietnam War, 1961–1965. *Diplomatic History*, 27(1), str. 73–111. <http://www.jstor.org/stable/24914431>
159. Puig, G. V. (2002). Parliamentary versus Presidential Government. *AQ: Australian Quarterly*, 74(5), 9–40. <http://www.jstor.org/stable/20638116>
160. Quansheng, Z. (1992). Domestic Factors of Chinese Foreign Policy: From Vertical to Horizontal Authoritarianism. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 519, str. 158–175. <http://www.jstor.org/stable/1046760>
161. Rapajić, Milan. (2021). First minister (prime minister) of the Fifth French Republic: Between the significant constitutional position and the prevailing practice in the shadow of the head of state, DOI: 10.5937/zrpfns55-32351 ISBN: 0550-2179
162. Reichberg, G. M. (2010). Thomas aquinas between just war and pacifism. *The Journal of Religious Ethics*, 38(2), str. 219–241. <http://www.jstor.org/stable/25676556>
163. Reiner, J. T. (2018). New directions in just-war theory. Strategic Studies Institute, US Army War College. <http://www.jstor.org/stable/resrep20091>
164. Richard Barron Parker, (2023). A Suggested Amendment to the Constitution of Japan to Strengthen the Office of Prime Minister.
165. Richard Heffernan, (2005). Exploring (and Explaining) the British Prime Minister, DOI: 10.1111/j.1467-856X.2005.00203.x, ISBN: 1369-1481

166. Richard Rose, (1991), Prime Ministers in parliamentary democracies, West European Politics, Volume 14, Issue 2,
<https://publications.parliament.uk/pa/cm200102/cmbills/060/2002060.pdf>
167. Richmond, Y. (2005). Cultural exchange and the cold war: how the west won. The Polish Review, 50(3), str. 355–360. <http://www.jstor.org/stable/25779557>
168. Riggs, F. W. (1997). Presidentialism versus Parliamentarism: Implications for Representativeness and Legitimacy. International Political Science Review / Revue Internationale de Science Politique, 18(3), str. 253–278. <http://www.jstor.org/stable/1601343>
169. Risse-Kappen, T. (1991). Public Opinion, Domestic Structure, and Foreign Policy in Liberal Democracies. World Politics, 43(4), str. 479–512. <https://doi.org/10.2307/2010534>
170. Robert Elgie, Howard Machin, France: The limits to prime-ministerial government in a semi-presidential system,
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402389108424845>
171. Rodney Brazier, (2020). Prime Minister: The People's Choice, DOI: 10.1093/oso/9780198859291.003.0006, ISBN: 9780198859291
172. Rodrik, D. (2018). What Do Trade Agreements Really Do? The Journal of Economic Perspectives, 32(2), str. 73–90. <http://www.jstor.org/stable/26409425>
173. Sahu, B. K., Surabhi, S. (2017). India And Mega-Regional Trade Agreements. World Affairs: The Journal of International Issues, 21(3), str. 98–119.
<https://www.jstor.org/stable/48531356>
174. Santiago, L. P. R. (1990). The heart of norodom: the state visit of the king of cambodia in 1872. Philippine Quarterly of Culture and Society, 18(3), str. 185–200.
<http://www.jstor.org/stable/29792018>
175. Schmandt, R. H. (1975). The Fourth Crusade and the Just-War Theory. The Catholic Historical Review, 61(2), str. 191–221. <http://www.jstor.org/stable/25019674>
176. Schmandt, R. H. (1981). The medieval just war theory in some recent literature. Peace Research, 13(2), str. 45–52. <http://www.jstor.org/stable/23687857>
177. Schmitt, C., (1926). The crisis of parliamentary democracy, prevod Ellen Kennedy, 1988., Cambridge Mass, uvod u drugo izdanje, str. 6. – prema Heiner Bielefeldt, 1996., Deconstruction of the „Rule of Law“ Carl Schmitt's philosophy of the political.

178. Shank, G. (1987). Counterterrorism and Foreign Policy. *Crime and Social Justice*, 27/28, str. 33–65. <http://www.jstor.org/stable/29766327>
179. Sharma, K. N. (1967). Foreign aid and foreign policy. *India Quarterly*, 23(3), str. 253–273. <http://www.jstor.org/stable/45069216>
180. Siriwardana, M. (2015). Australia's new Free Trade Agreements with Japan and South Korea: Potential Economic and Environmental Impacts. *Journal of Economic Integration*, 30(4), str. 616–643. <http://www.jstor.org/stable/43630953>
181. Sjoberg, L. (2014). Just War without Civilians. In C. E. Gentry, A. E. Eckert (Eds.), *The Future of Just War: New Critical Essays*, str. 148–164. University of Georgia Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt46nbn3.12>
182. Soete, S., Van Hove, J. (2017). Dissecting the Trade Effects of Europe's Economic Integration Agreements. *Journal of Economic Integration*, 32(1), str. 193–243. <http://www.jstor.org/stable/44133862>
183. Souva, M. (2005). Foreign Policy Determinants: Comparing Realist and Domestic-Political Models of Foreign Policy. *Conflict Management and Peace Science*, 22(2), str. 149–163. <http://www.jstor.org/stable/26273688>
184. Stack, K. M. (2006). The President's Statutory Powers to Administer the Laws. *Columbia Law Review*, 106(2), str. 263–323. <http://www.jstor.org/stable/4099493>
185. Shynkarenko T. (2022). Cultural diplomacy as a key component of foreign policy of states, *Actual problems of international relations*, issue 150, #1, Institute of International Relations, National University of Kyiv. UDK 327.82.008
186. Stepan A., Linz J., Minoves J.F., (2014) Democratic parliamentary monarchies, *Journal of democracy*, Vol 25, no 2, str. 34-51.
187. Stepan, A., Skach, C. (1993). Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarianism versus Presidentialism. *World Politics*, 46(1), str. 1–22. <https://doi.org/10.2307/2950664>
188. Sterba, J. P. (1994). Reconciling Pacifists and Just War Theorists Revisited. *Social Theory and Practice*, 20(2), str. 135–142. <http://www.jstor.org/stable/23560302>
189. Taylor, I. (2017). Just War Theory and the Military Response to Terrorism. *Social Theory and Practice*, 43(4), str. 717–740. <http://www.jstor.org/stable/26405304>

190. Thompson, K. W. (1977). Cultural exchange and global social change. *Journal of International Affairs*, 31(2), str. 243–257. <http://www.jstor.org/stable/24367747>
191. Thorp, W. L. (1947). International Agreements and International Trade. *Proceedings of the Academy of Political Science*, 22(3), str. 60–73. <https://doi.org/10.2307/1172933>
192. Timothy Heppell, (2022). Party centralisation, internal cohesion and leadership security: How UK prime ministers compare to Japanese prime ministers, DOI: 10.1177/20578911221106811, ISBN: 2057-8911
193. Tomohito Shinoda, (2022). The Japanese prime minister and the executive institutional setting, *Asian Journal of Comparative Politics*, DOI: 10.1177/20578911221107189, ISBN: 2057-8911, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/20578911221107189>
194. Uchiyama, Y. (2022), Japanese prime ministers and party leadership, DOI:10.1177/20578911221114509, ISBN: 2057-8911
195. Van Riper, P. P. (1950). The Cultural Exchange Program. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 267, str. 98–105. <http://www.jstor.org/stable/1026731>
196. Vanaik, A. (2006). National Interest: A Flawed Notion: Indian Foreign Policy since 1991. *Economic and Political Weekly*, 41(49), str. 5045–5049. <http://www.jstor.org/stable/4419001>
197. Vestal, T. M. (2003). Emperor Haile Selassie’s First State Visit to The United States in 1954: The Oklahoma Interlude. *International Journal of Ethiopian Studies*, 1(1), str. 133–152. <http://www.jstor.org/stable/27828824>
198. Vestal, T. M. (2009). The Lion of Judah at Camelot: U.S. Foreign Policy Towards Ethiopia as Reflected in the Second State Visit of Emperor Haile Selassie to the United States. *International Journal of Ethiopian Studies*, 4(1/2), str. 135–152. <http://www.jstor.org/stable/27828908>
199. Wallner, J., Burgat, C., Marcum, A., Fisher, L. (2020). A Dynamic Relationship: How Congress and the President Shape Foreign Policy. In K. Kosar (Ed.), *Congress and foreign affairs: Reasserting the Power of the First Branch*, str. 17–35, R Street Institute. <http://www.jstor.org/stable/resrep25818.5>
200. Walzer, M. (2002). The Triumph of Just War Theory (and the Dangers of Success). *Social Research*, 69(4), str. 925–944. <http://www.jstor.org/stable/40971584>

201. Weaver, R. K. (1985). Are Parliamentary Systems Better? *The Brookings Review*, 3(4), str. 16–25. <https://doi.org/10.2307/20079894>
202. Weiner, A. S. (2017). Just War Theory & the Conduct of Asymmetric Warfare. *Daedalus*, 146(1), str. 59–70. <http://www.jstor.org/stable/24916836>
203. Weller, Patrick (1985). *First Among Equals: Prime Ministers in Westminster Systems*. Sydney: George Allen and Unwin.
204. Wolfers, E. P., Dihm, W. (2009). Foreign Policy Making. In R. J. MAY (Ed.), *Policy Making and Implementation: Studies from Papua New Guinea*, Vol. 5, str. 299–322. ANU Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt24hbsx.21>

Elektronski izvori:

1. Classifications of Government, 2020, <https://www.politicalscienceview.com/classifications-of-government/>
2. Defining the Institutions, 2022, <https://www.politicalscienceview.com/defining-the-institutions/>
3. Determinants of Foreign Policy, 2018, <https://www.politicalscienceview.com/determinants-of-foreign-policy/>
4. Elements Of National Power, 2018, <https://www.politicalscienceview.com/elements-of-national-power/>
5. The roles and powers of the Prime Minister and the cabinet, <https://study.com/academy/lesson/the-roles-powers-of-the-prime-minister-the-cabinet.html>
6. Essential Elements of State (Population, Territory, Government, Sovereignty), 2018, <https://www.politicalscienceview.com/essential-elements-of-state/>
7. Forms of Government, 2018, <https://education.nationalgeographic.org/resource/forms-government-2018>
8. Unutrašnje funkcije države, <https://bs.delachieve.com/unutrasnje-funkcije-drzave/>
9. Joecks, V. (2011) Why separation of powers matters: Thoughts from Madison, Montesquieu, others, <https://www.npri.org/why-separation-of-powers-matters-thoughts-from-madison-montesquieu-others/>
10. Miroljub Simić, Srđan Đorđević, Dejan Matić, Oblik političkog poretka, <https://lawofficeminic.wixsite.com/mysite/post/oblik-politi%C4%8Dkog-poretka>
11. National Interest, 2018, <https://www.politicalscienceview.com/national-interest/>
12. Prime minister, <https://www.britannica.com/topic/prime-minister>
13. Prime minister (office, role and functions) bill, <https://publications.parliament.uk/pa/cm200102/cmbills/060/2002060.pdf>
14. Relationship Between Three Organs in Government, 2022, <https://www.politicalscienceview.com/relationship-between-three-organs/>
15. Relationship of political science with other disciplines, 2018, <https://www.politicalscienceview.com/relationship-of-political-science-with-other-disciplines/>
16. Role of the prime minister, <https://valtioneuvosto.fi/en/government/role-of-the-prime-minister>
17. The Roles & Powers of the Prime Minister & the Cabinet, <https://study.com/academy/lesson/the-roles-powers-of-the-prime-minister-the-cabinet.html>
18. The role and powers of the Prime Minister, <https://publications.parliament.uk/pa/cm201011/cmselect/cmpolcon/writev/842/m2.htm>
19. The role of the Prime Minister - What they do and what powers they have? <https://www.politics.co.uk/reference/prime-minister/>

20. Types Of Foreign Policy and Choices (Neutrality, Diplomacy, Collective Security, Imperialism), 2018, <https://www.politicalscienceview.com/types-of-foreign-policy-and-choices/>
21. Funkcije države, <https://hr.puntomarinero.com/internal-functions-of-the-state/>
22. What is a Dictatorship? Definition, Feature & Characteristics, 2022, <https://www.politicalscienceview.com/what-is-a-dictatorship-definition-feature-characteristics/>
23. <https://www.journalofdemocracy.org/authors/juan-j-linz/>

10. Prilozi

10.1. Prilog 1: Primeri savremenih monarhija

Tabela 1: Primeri savremenih monarhija

	Država	Region	Monarh	od	Tip monarhije
1	Andora	Evropa	Joan Enric Vives i Sicília	2003	ceremonijalna
2	Andora	Evropa	Emmanuel Macron	2017	ceremonijalna
3	Antigua and Barbuda, Australia, Bahami, Belize, Kanada, Grenada, Jamajka, Novi Zealand, Papua nova Gvineja, Sveti Kitts i Nevis, Sveta Lucia, Sveti Vincent i Grenada, Solomonska ostrva, Tuvalu, Ujedinjeno Kraljevstvo.	razno	Charles III	2022	ceremonijalna
4	Bahrein	Azija	Hamad bin Isa Al Khalifa	1999	izvršna
5	Belgija	Evropa	Philippe	2013	ceremonijalna
6	Butan	Azija	Jigme Khesar Namgyel Wangchuck	2006	izvršna
7	Brunei	Azija	Hassanal Bolkiah	1967	apsolutna
8	Kambodža	Azija	Norodom Sihamoni	2004	ceremonijalna
9	Danska	Evropa	Margrethe II	1972	ceremonijalna
10	Eswatini	Afrika	Mswati III	1986	apsolutna
11	Japan	Azija	Naruhito	2019	ceremonijalna
12	Jordan	Bliski Istok	Abdullah II	1999	izvršna

13	Kuvajt	Bliski Istok	Nawaf Al-Ahmad Al- Jaber Al-Sabah	2020	izvršna
14	Lesoto	Afrika	Letsie III	1996	ceremonijalna
15	Lihtenštajn	Evropa	Hans-Adam II	1989	izvršna
16	Luksemburg	Evropa	Henri	2000	ceremonijalna
17	Malezija	Azija	Abdullah	2019	ceremonijalna
18	Monako	Evropa	Albert II	2005	izvršna
19	Maroko	Afrika	Mohammed VI	1999	izvršna
20	Holandija	Evropa	Willem-Alexander	2013	ceremonijalna
21	Norveška	Evropa	Harald V	1991	ceremonijalna
22	Oman	Bliski Istok	Haitham bin Tariq	2020	apsolutna
23	Katar	Bliski Istok	Tamim bin Hamad Al Thani	2013	izvršna
24	Saudijska Arabija	Bliski Istok	Salman	2015	apsolutna
25	Španija	Evropa	Felipe VI	2014	ceremonijalna
26	Švedska	Evropa	Carl XVI Gustaf	1973	ceremonijalna
27	Tajland	Azija	Vajiralongkorn	2016	ceremonijalna
28	Tonga	Australija	Tupou VI	2012	izvršna
29	Ujedinjeni Arapski Emirati	Bliski Istok	Mohamed bin Zayed Al Nahyan	2022	izvršna
30	Vatikan	Evropa	Francis	2013	izvršna

Izvor: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_current_monarchs_of_sovereign_states

10.2. Prilog 2: Primeri personalnih unija

Tabela 2: Primeri personalnih unija

	Prva članica personalne unije	Ostale članice personalne unije	od	do
1	Albanija	Italija	1939	1946
2	Albanija	Etiopija	1939	1941
3	Andora	Francuska	1607	1993
4	Australija	Komonvelt	1927	danas
5	Austrija	Ugarska, Češka (Bohemija) i Moravska	1526	1804
6	Austrija	Ugarska (realna unija)	1867	1918
7	Bahami	Komonvelt	1973	danas
8	Barbados	Komonvelt	1966	danas
9	Belize	Komonvelt	1961	danas
10	Cejlon (Šri Lanka)	Komonvelt	1948	1972
11	Češka (Bohemija) i Moravska	Poljska	1003	1004
12	Češka (Bohemija) i Moravska	Ugarska i Poljska	1301	1305
13	Češka (Bohemija) i Moravska	Luksemburg	1313 1383	1378 1388
14	Češka (Bohemija) i Moravska	Ugarska	1419 1490	1439 1526
15	Češka (Bohemija) i Moravska	Austrija i Ugarska, kasnije preraslo u Austrijsko carstvo	1526	1804
16	Danska	Norveška	1380	1536
17	Danska	Norveška i Švedska	1389	1523
18	Danska	Island	1918	1944
19	Engleska	Irska	1541	1707
20	Engleska	Škotska	1603	1707
21	Engleska	Holandija	1689	1702
22	Engleska	Hanover ²⁹²	1714	1837

²⁹² https://en.wikipedia.org/wiki/Kingdom_of_Hanover

23	Etiopija	Italija	1936	1941
24	Etiopija	Albanija	1939	1941
25	Fidži	Komonvelt	1970	1987
26	Finska	Rusija	1809	1917
27	Francuska	Andora	1607	1993
28	Gambija	Komonvelt	1965	1970
29	Gana	Komonvelt	1957	1960
30	Grenada	Ujedinjeno Kraljevstvo	1927	1973
31	Grenada	Komonvelt	1974	danas
32	Gvajana	Komonvelt	1966	1970
33	Hanover	Velika Britanija, Irska	1714	1801
34	Hanover	Ujedinjeno Kraljevstvo	1801	1837
35	Holandija	Engleska, Škotska, Irska	1672	1702
36	Holandija	Luksemburg	1815	1890
37	Hrvatska	Mađarska	1102	1918
38	Indija	Ujedinjeno Kraljevstvo	1877	1950
39	Indija	Komonvelt	1927	1950
40	Irska	Engleska	1541	1707
41	Irska	Škotska	1603	1707
42	Irska	Holandija	1689	1702
43	Irska	Velika Britanija	1707	1801
44	Irska	Hanover	1714	1801
45	Irska	Ujedinjeno Kraljevstvo	1922	1936
46	Irska	Komonvelt	1927	1936
47	Island	Danska	1918	1944
48	Italija	Etiopija	1936	1941
49	Italija	Albanija	1939	1941
50	Jamajka	Ujedinjeno Kraljevstvo	1927	1961
51	Jamajka	Komonvelt	1962	danas
52	Južna Afrika	Komonvelt	1931	1971

53	Kanada	Komonvelt	1927	Danas
54	Kenija	Komonvelt	1963	1964
55	Litvanija	Poljska	1386	1569
56	Luksemburg	Češka (Bohemija), Moravska	1313 1383	1378 1388
57	Luksemburg	Holandija	1815	1890
58	Malta	Komonvelt	1964	1974
59	Mauricijus	Komonvelt	1968	1992
60	Nigerija	Komonvelt	1960	1973
61	Norveška	Švedska	1319	1343
62	Norveška	Danska	1380	1536
63	Norveška	Švedska	1389	1521
64	Norveška	Švedska	1814	1905
65	Novi Zeland	Antigva i Barbuda	1927	1946
66	Novi Zeland	Komonvelt	1947	danas
67	Pakistan	Komonvelt	1947	1956
68	Papua Nova Gvineja	Antigva i Barbuda	1927	1974
69	Papua Nova Gvineja	Komonvelt	1975	danas
70	Poljska	Češka (Bohemija), Moravska	1003	1004
71	Poljska	Ugarska, Češka (Bohemija), Moravska	1301	1305
72	Poljska	Ugarska	1370	1382
73	Poljska	Litvanija	1386	1569
74	Poljska	Rusija (personalna unija)	1815	1831
75	Poljska	Rusija (realna unija)	1831	1863
76	Poljsko-litvanska zajednica	Švedska	1592	1599
77	Poljsko-litvanska zajednica	Saksonija	687 1709 1734	1706 1703 1763
78	Portugal	Španija	1580	1640
79	Portugal	Brazil i Algarves	1815	1822

80	Rusija	Finska	1809	1917
81	Rusija	Poljska (personalna unija)	1815	1831
82	Rusija	Poljska (realna unija)	1831	1863
83	Sijera Leone	Komonvelt	1961	1971
84	Solomonova Ostrva	Komonvelt	1978	danas
85	Sveta Lucija	Komonvelt	1979	danas
86	Sveti Kristofer i Nevis	Komonvelt	1983	danas
87	Sveti Vincent i Grenadini	Komonvelt	1979	danas
88	Sveto rimsko carstvo	Španija	1519	1556
89	Škotska	Engleska, Irska	1603	1707
90	Škotska	Holandija	1689	1702
91	Španija	Sveto rimsko carstvo	1519	1556
92	Španija	Danska	1460	1864
93	Španija	Portugal	1580	1640
94	Švedska	Norveška	1319	1343
95	Švedska	Danska, Norveška	1389	1521
96	Švedska	Poljsko-litvanska zajednica	1592	1599
97	Švedska	Norveška	1814	1905
98	Tanganjika (Tanzanija)	Komonvelt	1961	1962
99	Trinidad i Tobago	Komonvelt	1962	1976
100	Tuvalu	Komonvelt	1978	Danas
101	Uganda	Komonvelt	1962	1963
102	Ugarska (Mađarska)	Hrvatska	1102	1526
103	Ugarska (Mađarska)	Poljska, Češka (Bohemija)	1301	1305
104	Ugarska (Mađarska)	Poljska	1370	1382
105	Ugarska (Mađarska)	Sveto rimsko carstvo	1526	1806
106	Ugarska (Mađarska)	Austrija, Češka (Bohemija), Moravska	1526	1804
107	Ugarska (Mađarska)	Austrija	1867	1918
108	Ugarska (Mađarska)	Hrvatska, Slavonija	1868	1918
109	Ujedinjeno Kraljevstvo	Hanover	1801	1837

	Velike Britanije i Irske			
110	Ujedinjeno Kraljevstvo V. Britanije i Severne Irske	Irska	1922	1949
111	Ujedinjeno Kraljevstvo V. Britanije i Severne Irske	Komonvelt	1927	danas
112	Velika Britanija	Irska	1707	1801
113	Velika Britanija	Hanover	1714	1801

Izvor: <https://sr.wikipedia.org/>²⁹³

²⁹³ https://sr.wikipedia.org/wiki/Personalna_unija

10.3. Prilog 3: Primeri dinastičkih unija

Tabela 3: Primeri dinastičkih unija

	Prva članica dinastičke unije	Ostale članice dinastičke unije	od	do
1	Poljska	Litvanija	1385	1569
2	Kastilja	Argon	1479	1516
3	Španija	Portugal (tzv. Iberijska unija)	1580	1640
4	Engleska	Škotska	1603 1670	1652 1707
5	Oman	Zanzibar	1856	1964
6	Danska	Grčka	1864	1974
7	Danska	Grčka, Norveška	1905	1974
8	Danska	Island	1918	1944
9	Jordan	Irak	1921	1958
10	Jordan	Irak, Hidžaza	1921	1925
11	Italija	Hrvatska (samo de jure)	1941	1943

Izvor: https://sr.wikipedia.org/wiki/Dinastička_unija

10.4. Prilog 4: Primeri realnih unija

Tabela 4: Primeri realnih unija

	Prva članica realne unije	Ostale članice realne unije	od	do
1	Austrija	Ugarska (Mađarska)	1867	1918
2	Nemačko carstvo	Pruska	1871	1918
3	Poljska	Litvanija	1569	1795
4	Danska	Island	1874	1940
5	Portugal	Brazila, Algarves	1815	1822

Izvor: https://sr.wikipedia.org/wiki/Realna_unija